This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08232100 5

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

F. A. Diecks

NYGS
Cicero 20

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TVLLII CICERONIS

OPERA.

AD

OPTIMORVM LIBRORVM FIDEM

ACCVRATE EDITA.

TOMVS VI.

EDITIO STEREOTYPA.

LIPSIAE

EXCVDIT CAROLVS TAVCHNITIVS.

1820.

Digitized by Google

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
837226 A
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1936 L

Digitized by Google

M. TVLLII CICERONIS

ORATIONES.

AD

OPTIMORVM LIBRORVM FIDEM

ACCVRATE EDITAE.

392

TOMVS III.

CONTINENS

ORATIONES PRO FLACCO, PRO SVLLA, PRO ARCHIA POETA, AD QVIRITES POST REDITVM, POST REDITVM IN SENATV, PRO DOMO SVA AD PONTIFICES, DE HARVSPICVM RESPONSIS PRO PLANCIO, PRO SEXTIO, IN VATINIVM, PRO COELIO, DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS, PRO CORNELIO BALBO.

LIPSIAE

EXCVDIT CAROLVS TAVCHNITIVS.

1820.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TVLLII CICERONIS

PRO

L. FLACCO

ORATIO, QVARTA ET VICESIMA.

ARGVMENTVM.

Caesare et Bibulo Coss. accusatus est de repetundis L. Flaccus, qui Asiam triennium pro Praetore obtinuerat, a D. Laelio. Inter eius defensores (nam tum tribus fere actionibus causae perorabantur, uti e Cicerone discimus, fuit Cicero; quo Consule Praetor fuerat Flaccus, Ciceronemque in vindicanda coniuratione iuverat. Defensionis autem haec est ratio, ut partim a superioris vitae innocentia, a summis in rempubl. meritis ducatur, partim a Graecorum testium in universum omnium, tum horum inprimis, levitate, qui contra Flaccum testimonii dicendi causa ex Asia Romam venerant. In quo cum videretur eos offendere aut certe minime consentientes habere, qui Graecos venementer admirabantur, summo artificio magnam Graecis laudem concedit, ingenii, inventarum et perfectarum artium, eloquentiae, fideri autem negat. Diluuntur deinde etiam alia crimina; tanquam, quod aurum avertisse, quod Iudaei Hierosolymam mittere solebant quotannis, religionis causa, et civibus Rom. quibusdam iniuriam fecisse dicebatur.

I.

Cum in maximis periculis huius urbis atque imperii, gravissimo atque acerbissimo reipublicae casu, socio atque adiutore consiliorum periculorumque meorum, L. Flacco, eadem a vobis, coniugibus, liberis vestris, vastitatem a templis, delubris, urbe, Italia depellebam: sperabam, iudices, honoris potius L. Flacci me adiutorem futurum, quam miseriarum de

Digitized by Google

precatorem. Quod enim esset praemium dignitatis, quod populus Romanus, cum huius maioribus semper detulisset, huic denégaret: cum L. Flaccus veterem Valeriae gentis in liberanda patria laudem, prope quingentesimo anno reipublicae, retulisset? Sed si forte aliquando aut beneficii huius obtrectator, aut virtutis hostis, aut laudis invidus exstitisset: existimabam, L. Flacco multitudinis potius imperitae, nullo tamen cum periculo, quam sapientissimorum et lectissimorum virorum iudicium esse subeundum. Etenim, quibus auctoribus et defensoribus omnium tum salus esset non civium solum, verum etiam gentium defensa ac retenta, neminem umquam putavi per eos ipsos periculum huius fortunis atque insidias creaturum. Quodsi esset aliquando futurum, ut aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret: numquam tamen existimavi, iudices, D. Laelium, optimi viri filium, optima ipsum spe praeditum summae dignitatis, eam susceptarum accusationem, quae sceleratorum civium potius odio et furori, quam ipsius virtuti, atque institutae adolescentiae conveniret. Etenim cum a clarissimis viris iustissimas inimicitias saepe cum bene meritis civibus depositas esse vidissem, non sum arbitratus, quemquam amicum reipublicae, posteaquam L. Flacci amor in patriam perspectus esset, novas huic inimicitias, nulla accepta iniuria, denunciaturum. Sed, quoniam, iudices, multa nos et in nostris rebus et in republica fefellerunt: ferimus ea, quae sunt ferenda. tantum a vobis petimus, ut omnia reipublicae subsidia, totum statum civitatis, omnem memoriam temporum praeteritorum, salutem praesentium, spem reliquorum, in vestra potestate, in vestris sententiis, in hoc uno indicio positam esse et defixam putetis. Si umquam respublica consilium, gravitatem, sapientiam, providentiam iudicum imploravit: hoc tempore, hoc, inquam, tempore implorat.

II. Non estis de Lydorum, aut Mysorum, aut

Digitized by Google

Phrygum, qui huc compulsi, concitatique venerunt, sed de vestra republica iudicaturi, de civitatis statu, de communi salute, de spe bonorum omnium, si qua reliqua est etiam nunc, quae fortium civium mentes cogitationesque sustentet. omnia alia perfugia bonorum, praesidia innocentium, subsidia reipublicae, consilia, auxilia, iura ceciderunt. Quem enim alium appellem? quem obtester? quem implorem? Senatumne? at is ipse auxilium petit a vobis, et confirmationem auctoritatis suae vestrae potestati permissam esse sentit. an equites Romanos? iudicabitis principes eius ordinis quinquaginta, quid cum omnibus senseritis. an populum Romanum? at is quidem omnem suam de nobis potestatem tradidit vobis. Quamobrem, *nisi hoc loco*, nisi apud vos, nisi per vos, iudices, non auctoritatem, quae amissa est, sed salutem nostram, quae spe exigua extremaque pendet, tenuerimus: nihil est praeterea, quo confugere possimus: nisi forte, quae res hoc iudicio tentetur, quid agatur, cui causae fundamenta iaciantur, iudices, non videtis. Damnatus est is, qui Catilinam, signa patriae inferentem, interemit: quid est causae, cur non is, qui Catilinam ex urbe repulit, pertimescat? repetitur ad poenam, qui iudicia communis exitii excepit: cur sibi confidat is, qui ea proferenda et patefaciendá curavit: socii consiliorum, ministri, comitesque vexantur: quid auctores, quid duces, quid principes sibi exspectent? Atque utinam inimici nostri a bonorum omnium, mecum potius contendant! utrum tum omnes boni, duces nostri, an comites fuerint ad communem conservandam salutem

Permulta desunt.

III. Hunc igitur virum, Laeli, quibus tandem rebus oppugnas? Fuit, P. Servilio imperatore, in Cilicia tribunus militum. cá res siletur. Fuit M. Pisoni quaestor in Hispania. vox de quaestura nulla missa est.

Digitized by Google

Bellum Cretense ex magna parte gessit, atque una cum summo imperatore sustinuit. muta est huius temporis accusatio. Praeturae iurisdictio, res varia et multiplex ad suspiciones et simultates, non attingitur. ea vero, in summo et periculosissimo reipublicae tempore, etiam ab inimicis laudatur. At a testibus laeditur. Antequam dico, a quibus, qua spe, qua re concitatis, qua levitate, qua egestate, qua perfidia, qua audacia praeditis; dicam de genere universo, et de conditione omnium nostrûm. Per deos immortales! iudices, vos, quomodo is, qui anno ante Romae ius dixerat, anno post in Asia ius dixerit, a testibus quaeretis ignotis? ipsi coniectura nihil iudicabitis? In tam varia iurisdictione tam multa decreta, tot hominum gratiosorum laesae voluntates. quae est umquam iacta non suspicio, quae tamen solet esse falsa, sed iracundiae vox, aut doloris? Et is est reus avaritiae, qui in uberrima re turpe compendium, in maledicentissima civitate, in suspiciosissimo negotio, maledictum omne, non modo crimen effugit? Praetereo illa, quae praetereunda non sunt: nullum huius in privatis rebus factum avarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari sordem posse proferri. Quibus igitur testibus ego hosce possum refutare, nisi vobis? Timolites ille vicanus, homo non modo nobis, sed ne inter suos quidem notus, vos docebit, qualis sit L. Flaccus? quem vos modestissimum adolescentem, provinciae maximae sanctissimum virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum quaestoremque cognoverunt? quem vos praesentes constantissimum senatorem, iustissimum praetorem, atque amantissimum reipublicae civem iudicastis?

IV. De quibus vos aliis testes esse debetis, de iis ipsi alios testes audietis? At quos testes? primum dicam (id quod est commune) Graecos: non quo naioni huic ego unus maxime fidem derogem. nam, si

Digitized by Google

quis unquam de nostris hominibus a genere isto, studio ac voluntate non abhorrens fuit; me et esse arbitror, et magis etiam tum, cum plus erat otii, fuisse: sed sunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc iudicium deducti non sunt; multi impudentes, illiterati, leves, quos variis de causis video concitatos. Verumtamen hoc dico de toto genere Graecorum: tribuo illis litteras, do multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam, si qua sibi alia sumunt, non repugno: testimoniorum religionem et fidem numquam ista natio coluit; totiusque huiusce rei quae sit vis, quae auctoritas, quod pondus, ignorant. Vnde illud est? DA MIHI TESTIMONIVM MVTVVM. num Gallorum, num Hispanorum putatur? totum istud Graecorum est: ut etiam, qui graece nesciunt, hoc, quibus verbis a Graecis dici soleat, sciant. Itaque videte, quo vultu, qua confidentia dicant: tum intelligetis, qua religione dicant. numquam nobis ad rogatum respondent: semper accusatori plus, quam ad rogatum. numquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt: sed quemadmodum se expliceht dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quod (ut ipse aiebat) libertus erat eius turpi iudicio condemnatus. nihil dixit, quod laederet eum, cum cuperet. impediebat enim religio. tamen id, quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore et pallore dixit? Quam promtus homo P. Septimius? quam iratus de iudicio, et de villico? tamen haesitabat; tamen eius iracundiae religio nonnumquam repugnabat. Inimicus M. Caelius, quod, cum in re manifesta putasset nefas esse, publicanum iudicare contra publicanum, sublatus erat e numero recuperatorum. tamen tenuit se, neque attulit in iudicium quidquam ad laedendum, nisi voluntatem.

V. Hi si Graeci fuissent, ac nisi nostri mores ac disciplina plus valerent, quam dolor ac simultas:

Digitized by Google

omnes se spoliatos, vexatos, fortunis eversos esse dixissent. Graecus testis cum ea voluntate processit, ut laedat: non iurisiurandi, sed laedendi verba meditatur. vinci, refelli, coargui putat esse turpissimum: ad id se parat: nihil aliud curat. Itaque non optimus quisque, nec gravissimus, sed impudentissimus loquacissimusque deligitur. Vos autem in privatis minimarum rerum iudiciis testem diligenter expenditis. etiam si formam hominis, si nomen, si tribum nostis, mores tamen exquirendos putatis. qui autem dicit testimonium ex nostris hominibus, ut se ipse sustentat! ut omnia verba moderatur! ut timet, ne quid cupide, ne quid iracunde, ne quid plus minusve, quam sit necesse, dicat! Num illos item putatis? quibus iusiurandum iocus est: testimonium ludus: existimatio vestra tenebrae: laus, merces, gratia, gratulatio proposita est omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam. etenim potest esse infinita, si mihi libeat totius gentis in testimoniis dicendis explicare vanitatem. sed propius accedam: do his vestris testibus dicam. Vehementem accusatorem nacti sumus, iudices, et inimicum in omni genere odiosum ac molestum: quem spero his rebus fore magno usui et amicis et reipublicae. sed certe inflammatus incredibili cupiditate, hanc causam accusationemque suscepit. qui comitatus in inquirendo? comitatum dico? immo vero quantus exercitus? quae iactura? qui sumtus? quanta largitio? Quae quamquam utilia sunt causae, timide tamen dico; quod vereor, ne Laelius ex his rebus, quas sibi suscepit gloriae causa, putet aliquid, oratione mea, sermonis in sese, aut invidiae esse quasitum.

VI. Itaque hanc partem totam relinquam: tantum a vobis petam, iudices, ut, si quid ipsi audistis communi fama atque sermone, de vi, de manu, de armis, de copiis: memineritis, quarum rerum invidia, lege hac recenti ac nova, certus est inquisitioni comi-

Digitized by Google

tum numerus constitutus. Sed, ut hanc vim omittam, quanta illa sunt? quae quoniam accusatorio iure et more sunt facta, reprehendere non possumus, queri tamen cogimur: primum, quod, distributis partibus, sermo est tota Asia dissipatus, Cn. Pompeium, quod L. Flacco est vehementer inimicus, contendisse a Laelio, paterno amico ac pernecessario, ut hunc hoc iudicio arcesseret: omnemque ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id hoc verisimilius graecis hominibus videbatur, qui paullo ante in eadem provincia familiarem Laelium Flacco viderant. Pompeii autem auctoritas cum apud omnes tanta est, quanta esse debet, tum excellit in ista provincia, quam nuper et praedonum et regum bello liberavit. Adiunxit illa, ut eos, qui domo exire nolebant, testimonii denunciatione terreret: qui domi stare non poterant, largo et liberali viatico commoveret. Sic adolescens, ingenii plenus, locupletes metu, tenues praemio, stultos errore permovit: sic sunt expressa ista praeclara, quae recitantur, psephismata, non sententiis, neque auctoritatibus declarata, nec iureiurando constricta, sed porrigenda manu, profundendoque clamore multitudinis concitatae.

VII. O morem praeclarum, disciplinamque, quam a maioribus accepimus, si quidem teneremus! sed nescio quo pacto iam de manibus elabitur. Nullam enim illi nostri sapientissimi et sanctissimi viri vim concionis esse voluerunt, quae scisceret plebes, aut quae populus iuberet; summota concione, distributis partibus, tributim et centuriatim descriptis ordinibus, classibus, aetatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata et cognita, iuberi vetarique voluerunt. Graecorum autem totae respublicae sedentis concionis temeritate administrantur. Itaque, ut hanc Graeciam, quae iamdiu suis consiliis perculsa et afflicta est, omittam: illa vetus, quae quondam opi-

Digitized by Google

bus, imperio, gloria floruit, hoc uno malo concidit, libertate immoderata ac licentia concionum. Cum in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes ignarique consederant: tum bella inutilia suscipiebant; tum seditiosos homines reipublicae praeficiebant; tum optime meritos cives e civitate eiiciebant. Quodsi haec Athenis tum, cum illae non solum in Graecia, sed prope cunctis gentibus enitebant, accidere sunt solita: quam moderationem putatis in Phrygia aut in Mysia concionum fuisse? Nostras conciones illarum nationum homines plerumque perturbant. Quid, cum soli sunt ipsi, tandem fieri putatis? Caesus est virgis Cymaeus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus. Data concio Laelio est. processit ille, et Graecus apud Graecos non de culpa sua dixit, sed de poena questus est. porrexerunt manus: psephisma natum est. Hoc testimonium est? Nuper epulati, paullo ante omni largitione saturati, Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, sed sagina tenebat, se velle dixit, id sutores, id zonarii conclamarunt. Hoc testimonium est civitatis? Ego testes a Sicilia publice duxi. verum erant ea testimonia non concitatae concionis, sed iurati senatus. Quare iam non est mihi contentio cum teste: vobis videndum est, sintne haec testimonia putanda.

VIII. Adolescens bonus, honesto loco natus, disertus, cum maximo ornatissimoque comitatu venit in oppidum Graecorum: postulat concionem: locupletes homines et graves, ne sibi adversentur, testimonii denunciatione deterret: egentes et leves spe legationis et viatico publico, privata etiam benignitate prolectat. opifices et tabernarios, atque illam omnem faecem civitatum, quid est negotii concitare, in eum praesertim, qui nuper summo cum imperio fuerit, summo autem in amore esse, propter nomen ipsum imperii, non potuerit? Mirandum vero est,

Digitized by Google

homines eos, quibus odio sunt nostrae secures, nomen acerbitati, scriptura, decumae, portorium morti, libenter arripere facultatem laedendi, quaecumque detur. Mementote igitur, cum audietis psephismata, non audire vos testimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem levissimi cuiusque, audire strepitum imperitorum, audire concionem concitatam levissimae nationis. Itaque perscrutamini penitus naturam rationemque criminum: iam nihil praeter spem, nihil praeter terrorem ac minas reperietis.

Deesse videntur nonnulla.

IX. In aerario nihil habent civitates, nihil in vectigalibus. duae rationes conficiendae pecuniae, aut versura, aut tributo. nec tabulae creditoris proferuntur, nec tributi confectio ulla recitatur. Quam vero facile falsas rationes inferre, et in tabulas, quodcumque commodum est, referre soleant, ex Cn. Pompeii litteris ad Hypsaeum, et Hypsaei ad Pompeium missis, quaeso co[illegible]cite. LITTERAE POMPEII, ET HYPSAEI. Sa[illegible]e vobis coarguere his auctoribus dissolutam Graecorum consuetudinem licentiamque impudentem videmur? nisi forte, qui Cn. Pompeium, qui praesentem, qui nullo impellente fallebant, eos, urgente Laelio, in absentem et in L. Flaccum aut timidos fuisse aut religiosos putamus. Sed fuerint incorruptae litterae domi: nunc vero, quam habere auctoritatem, aut quam fidem possunt? Triduo lex ad praetorem deferri, iudicum signis obsignari iubet. tricesimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulae facile possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit. at obsignantur corruptae. Quid refert igitur, tanto post ad iudices deferantur, an omnino non deferantur? Quid, si testium studium cum accusatore sociatum est? tamenne isti testes habebuntur?

X. Vbi est igitur illa exspectatio, quae versari in

Digitized by Google

iudiciis solet? nam antea, cum dixerat accusator acriter et vehementer, cumque defensor suppliciter demisseque responderat, tertius ille erat exspectatus locus testium, qui aut sine ullo studio dicebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis. Hoc vero quid est? Vna sedent, ex accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur. De subselliis queror? una ex domo prodeunt. si verbo titubarint, quo revertantur, non habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget, nec metuat, ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? Vbi est igitur illa laus oratoris, quae vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? Bene testem interrogavit: callide accessit: reprehendit: quo voluit, adduxit: convicit et elinguem reddidit. Quid tu istum roges, Laeli, qui, priusquam hoc, TE ROGO, dixeris, plura etiam effundat, quam tu ei domi ante praescripseris? Quid ego autem defensor rogem? nam aut oratio testium refelli solet, aut vita laedi. Qua disputatione orationem refellam e[illegible] qui dicit, DEDIMVS: nihil amplius? In hom[illegible] dicendum est igitur, cum oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo et deplorandum, id quod iamdudum facio, de omni accusationis iniquitate: primum de communi genere testium. dicet enim natio minime in testimoniis dicendis religiosa. propius accedo. nego esse ista testimonia, quae tu ipse psephismata appellas: sed et fremitum egentium, et motum quendam temerarium graeculae concionis. Intrabo etiam magis. qui gessit, non adest: qui numerasse dicitur, non est deductus: privatae litterae nullae proferuntur: publicae retentae sunt in accusatorum potestate. summa est in testibus. hi vivunt cum inimicis: adsunt cum adversariis: habitant cum accusatoribus. Vtrum hic tandem disceptationem et cognitionem veritatis, an innocentiae labem liquam ac ruinam fore putatis? Multa enim sunt

Digitized by Google

eiusmodi, indices, ut etiamsi in homine ipso, de quo agitur, negligenda sint, tamen in conditione atque in exemplo pertimescenda videantur.

XI. Si quem infimo loco natum, nullo splendore vitae, nulla commendatione famae defenderem: tamen civem a civibus communis humanitatis iure ac misericordia deprecarer, ne ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris consessoribus, convivis, contubernalibus; ne hominibus, levitate Graecis, crudelitate barbaris, civem ac supplicem vestrum dederetis: ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis. Sed, cum L. Flacci res agatur, cuius ex familia qui primus consul factus est, primus in hac civitate consul fuit: cuius virtute regibus exterminatis, libertas in republica constituta est: quae usque ad hoc tempus honoribus, imperiis, rerum gestarum gloria, continuata permansit: cumque ab hac peremni contestataque virtute maiorum, non modo non degenerarit L. Flaccus, sed, id quod maxime florere in generis sui gloria viderat, laudem patriae in libertatem vindicandae praetor adamarit: in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur, pertimescam, in quo, etiamsi quid errasset, omnes boni connivendum esse arbitrarentur? Quod quidem ego non modo non postulo, sed contra, iudices, vos oro et obtestor, ut totam causam, quam maxime intentis oculis, (ut aiunt,) acerrime contemplemini. nihil religione testatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expressum: contraque omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, periurio reperientur.

XII. Etenim iam universa istorum cognita cupiditate, accedam ad singulas querelas criminationesque Graecorum. Classis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur: quod nos factum, iudices, confitemur. Sed, si hoc crimen est; aut in eo est, quod non licuerit imperare: aut in eo, quod non opus fuerit navibus: aut in eo, quod nullà, hoc praetore

Digitized by Google

classis navigarit. Licuisse ut intelligas, cognosce, quid, me consule, senatus decreverit, cum quidem nihil a superioribus continuorum annorum decretis decesserit. SENATVSCONSVLTVM. Proximum est ergo, ut, opus fuerit classe, necne, quaeramus. Vtrum igitur hoc Graeci statuent, aut ullae exterae nationes, an vestri praetores, vestri duces, vestri imperatores? Equidem existimo, in eiusmodi regione atque provincia, quae mari cincta, portibus distincta, insulis circumdata esset, non solum praesidii, sed etiam ornandi imperii causa, navigandum fuisse. Haec enim ratio ac magnitudo animorum in maioribus nostris fuit, ut, cum in privatis rebus, suisque sumtibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent, in imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam splendoremque revocarent. Quaeritur enim in re domestica continentiae laus: in publica, dignitatis. Quodsi etiam praesidii causa classem habuit, quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant praedones. Quid? nullos fore, quis praestare poterat? Minuis, inquit, gloriam Pompeii. Immo tu auges molestiam. Ille enim classes praedonum, urbes, portus, receptacula sustulit: pacem maritimam summa virtute atque incredibili celeritate confecit: illud vero neque suscepit, neque suscipere debuit, ut, si qua uspiam navicula praedonum apparuisset, accusandus videretur. Itaque ipse in Asia, cum omnia iam bella terra marique confecisset, classem tamen iisdem istis civitatibus imperavit. Quod si tum statuit opus esse, cum ipsius praesentis nomine tuta omnia et pacata esse poterant: quid, cum ille decessisset, Flacco existimatis statuendum et faciendum fuisse?

XIII. Quid nos hic? nonne ipso Pompeio auctore, Silano et Murena consulibus, decrevimus, ut classis in Italia navigaret? nonne eo ipso tempore, L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hic in mare superum et inferum sestertium ter et quadragies

Digitized by Google

erogabamus? Quid postremo anno? nonne M'. Curio et P. Sextilio quaestoribus, pecunia in classem est erogata? quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa est enim gloria divina Pompeii. primum praedones eos, qui tum, cum illi bellum maritimum gerendum datum est, toto mari dispersi vagebantur, redactos esse omnes in potestatem: deinde Syriam esse nostram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolemaeum regem nihil audere: praeterea Cretam Metelli virtute esse nostram: nihil esse, unde proficiscantur; nihil, quo revertantur: omnes sinus, promontoria, litora, insulas, urbes maritimas, claustris imperii nostri contineri. Quodsi, Flacco praetore, nemo in mari praedo fuisset, tamen huius diligentia reprehendenda non esset. idcirco enim, quod hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid, si L. Oppii, L. Agrii, C. Cestii, equitum Romanorum, huius etiam clarissimi viri, Cn. Domitii, qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complures a praedonibus esse captos? tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehendetur? Quid, si etiam occisus est a piratis Adramitenus, homo nobilis, cuius est fere nobis omnibus nomen auditum, Atinas pugil, Olympionices? hoc est apud Graecos (quoniam de eorum gravitate dicimus) prope maius, et gloriosius, quam Romae triumphasse? At neminem cepisti. Quam multi orae maritimae clarissimi viri praefuerunt, qui cum praedonem nullum cepissent, mare tamen tutum praestiterunt? casus est enim in capiendo, locus, eventus, occasio. defendendi facilis est cautio, non solum latibulis occultorum locorum, sed etiam tempestatum moderatione et conversione.

XIV. Reliquum est, ut quaeratur, utrum ista classis, cursu et remis, an sumtu tantum et litteris navigarit. Num id igitur negari potest, cuius rei cuncta

Digitized by Google

testis est Asia, bipartito classem distributam fuisse, ut una pars supra Ephesum, altera infra Ephesum navigaret? hac classe M. Crassus, vir amplissimus, ab Æno in Asiam, his navibus Flaccus ex Asia in Macedoniam navigavit. In quo igitur praetoris est diligentia requirenda? in numero navium, et in descriptione aequabili sumtus? dimidium eius, quo Pompeius erat usus, imperavit. Num potuit parcius? Descripsit autem pecuniam ad Pompeii rationem, quae fuit accommodata L. Sullae descriptioni: qui, cum in omnes Asiae civitates pro portione pecunias descripsisset, illam rationem in imperando sumtu et Pompeius et Flaccus secutus est. neque est adhuc tamen ea summa completa. Non refert vero. Quid lucretur? cum enim genus imperatae pecuniae suscipit: id, quod tu crimen esse vis, confitetur. Qui igitur probari potest, in ea pecunia non referenda, crimen sibi ipsum facere, in qua crimen esset nullum, si referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam ullam in remiges imperasse. Equidem Quinti fratris mei laude delector: sed aliis magis, gravioribus atque maioribus. aliud quiddam statuit, aliud vidit. existimavit, quocumque tempore auditum quid esset de praedonibus, quam vellet subito, se classem comparaturum. denique hoc primus frater meus in Asia fecit, ut hoc sumtu remigum civitates levaret. crimen autem tum videri solet, cum aliquis sumtus instituit eos, qui antea non erant instituti, non cum sucessor aliquid immutat de institutis priorum. Flaccus, quid alii postea facturi essent, scire non poterat: quid fecissent, videbat.

XV. Sed, quoniam de communi totius Asiae crimine dictum est, aggrediar iam ad singulas civitates: ex quibus sit sane nobis prima civitas Acmonensis. Citat praeco voce maxima legatos Acmonenses. Procedit unus Asclepiades. prodeant. Etiamne praeconem mentiri coëgisti? est enim, credo, is vir iste, ut

Digitized by Google

civitatis nomen sua auctoritate sustineat. damnatus turpissimis iudiciis domi, notatus litteris publicis: cuius de probris, adulteriis ac stupris exstant Acmonensium litterae: quas ego non solum propter longitudinem, sed etiam propter turpissimam obscoenitatem verborum, praetereundas puto. Dixit publice data drachmarum CCVI millia. dixit tantum: nihil ostendit, nihil protulit: sed adiunxit id, quod certe, quoniam erat domesticum, docere debuit, se privatim drachmarum CCVI millia dedisse. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum numquam est ausus, ut haberet, optare. Ab A. Sextilio dicit se dedisse, et a suis fatribus. Potuit dare Sextilius. nam fratres quidem, consortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipsi prodeant: quam volent, impudenter mentiantur: et, quod numquam habuerint, dedisse se dicant. tamen aliquid fortasse coram producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedo tabulas. non deportavi. Fratres saltem exhibe. non denunciavi. Quod ergo unus Asclepiades, fortuna egens, vita turpis, existimatione damnatus, impudentia atque audacia fretus, sine tabulis, sine auctore iecerit, id nos, quasi crimen, aut testimonium pertimescamus? Idem laudationem, quam nos ab Acmonensibus Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat. cuius quidem laudationis iactura exoptanda nobis fuit. Nam, ut signum publicum inspexit praeclarus iste auctor suae civitatis, solere suos cives ceterosque Graecos, ex tempore quod opus sit, obsignare dixit. Tu vero tibi habeto istam laudationem. nec enim Acmonensium testimonio Flacci vita et dignitas nititur. das enim mihi, quod haec causa maxime postulat, nullam gravitatem, nullam constantiam, nullum firmum in graecis hominibus consilium, nullam denique esse testimonii fidem. Nisi vero hactenus ista formula testimonii atque orationis tuae describi ac distingui

Digitized by Google

potest, ut Flacco absenti aliquid civitates tribuisse dicantur: Laelio praesenti, per se agenti, vi legis, iure accusationis, opibus praeterea suis terrenti ac minanti, nihil temporis causa scripsisse aut obsignasse videantur.

XVI. Equidem in minimis rebus saepe res magnas vidi, iudices, deprehèndi ac teneri, ut in hoc Asclepiade. Haec, quae est a nobis prolata laudatio, obsignata erat creta illa Asiatica; quae fere est omnibus nota nobis: qua utuntur omnes non modo in publicis, sed etiam in privatis litteris, quas quotidie videmus mitti a publicanis, saepe unicuique nostrûm. Neque enim testis ipse signo inspecto falsum nos proferre dixit, sed levitatem totius Asiae protulit, de qua nos et libenter et facile concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille temporis causa nobis datam dicit, datam quidem confitetur, consignata creta est: in illo autem testimonio, quod accusatori dicitur datum, ceram esse vidimus. Hic ego, iudices, si vos Aemonensium decretis, si ceterorum Phrygum litteris permoveri putarem, vociferarer, et, quantum maxime possem, contenderem: testarer publicanos, excitarem negotiatores, vestram etiam conscientiam implorarem: cera deprehensa, confiderem totius testimonii fictam audaciam manifesto comprehensam atque oppressam teneri. Nunc vero non insultabo vehementius, nec volitabo in hoc insolentius, neque in istum nugatorem, tamquam in aliquem testem, invehar, neque in toto Acmonensium testimonio, sive hic confictum est, ut apparet, sive missum domo est, ut dicitur, commovebor. Etenim, quibus ego istam laudationem remittam, quoniam sunt (ut Asclepiades dicit) leves, horum testimonium non pertimescam.

XVII. Venio nunc ad Dorylensium testimonium: qui producti, tabulas se publicas ad speluncas perdidisse dixerunt? O pastores, nescio quos, cupidos litterarum! siquidem nihil istis, praeter litteras, abstu-

Digitized by Google

lerint. Sed aliud esse causae suspicamur, ne forte isti parum versuti esse videantur. Poena est, ut opinor, Dorylaei gravior, quam apud alios, falsarum et corruptarum litterarum. si veras protulissent, criminis nihil erat: si falsas, erat poena. bellissimum putarunt, dicere amissas. Quiescant igitur, et me hoc in lucro ponere, atque aliud agere patiantur. Non sinunt, supplet enim ille nescio quis, et privatim dicit se dedisse. Hoc vero ferri nullo modo potest. Qui de tabulis publicis reeitat iis, quae in accusatoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem: sed tamen iudicium fieri videtur, cum tabulae illae ipsae, cuiusquemodi sunt, proferuntur. cum vero is, quem nemo vestrûm vidit unquam; nemo, qui mortalis esset, audivit; tantum dicit, DEDI: dubitatis, iudices, quin ab *hoc ignotissimo* Phryge nobilissimum civem vindicetis. Atque huic eidem nuper tres equites Romani honesti et graves, eum in causa liberali eum, qui asserebatur, cognatum suum esse diceret, non crediderunt. Qui hoc evenit, ut, qui locuples testis doloris et sanguinis sui non fuerit, idem sit gravis auctor iniuriae publicae? Atque hic Dorylensis nuper cum efferetur magna frequentia, consessuque vestro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Laelius conferebat. Facis iniuste, Laeli, si putas periculo nostro vivere tuos contubernales: praesertim quod tua negligentia factum arbitremur. homini enim Phrygi, qui arborem fici numquam vidisset, fiscinam ficorum obiecisti: cuius mors te ex aliqua parte relevavit. edacem enim hospitem amisisti. Flacco vero quid profuit, qui valuit tamdiu, dum huc prodiret? mortuus est, aculeo iam dimisso, ac dicto testimonio? At istud columen actionis tuae, Mithridates, posteaquam, biduum retentus testis a nobis, effudit, quae voluit, omnia, reprehensus, convictus, fractusque discessit, ambulat cum lorica: metuit homo doctus et sapiens, ne L. Flaccus nunc scelere se alliget, cum iam testem illum effu-

Digitized by Google

gere non possit: ut, qui ante dictum testimonium sibi temperarit, cum tamen aliquid assequi posset, is nunc id agat, ut ad falsum avaritiae testimonium, verum etiam maleficii crimen adiungat. Sed de hoc teste, totoque Mithridatico crimine, disseruit et subtiliter et copiose Q. Hortensius: nos, ut instituimus, ad reliqua pergamus.

XVIII. Caput est omnium Graecorum concitandorum, qui cum accusatoribus sedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus et loquax, sed (ut sibi videtur) ita doctus, ut etiam magistrum illorum se esse dicat; et, qui ita sit ambitiosus, ut omnes vos, nosque quotidie persalutet. Temni usque ad illam aetatem in senatum venire non potuit: et, qui se artem dicendi traditurum etiam ceteris profiteatur, ipse omnibus turpissimis iudiciis convictus est. Pari felicitate una legatus venit Nicomedes, qui neque in senatum ulla conditione pervenire potuit, et furti et pro socio damnatus est. Nam princeps legationis Lysanias, adeptus est ordinem senatorium: sed cum rempublicam nimium amplecteretur, peculatus damnatus, et bona, et senatorium nomen amisit. Hi tres etiam aerarii nostri tabulas falsas esse voluerunt. nam servos novem se professi sunt habere, cum omnino sine comite venissent. Decreto scribendo primum video affuisse Lysaniam: cuius fratris bona, quod is populo non solvebat, praetore Flacco, publice venierunt. praeterea Philippus est, Lysaniae gener, et Hermobius: cuius frater Poles, item pecuniae publicae est condemnatus.

XIX. Dicunt se Flacco, et iis, qui simul essent, drachmarum x v millia dedisse. Cum civitate mihi res est acerrima, (et conficientissima litterarum): in qua numus commoveri nullus potest sine quinque praetoribus, tribus quaestoribus, quatuor mensariis, qui apud illos a populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus est nemo: et, cum illam pecuniam

Digitized by Google

nominatim Flacco datam referant; maiorem etiam aliquam cum huic iidem darent, in aedem sacram reficiendam se perscripsisse dicunt: quod minime convenit. nam aut omnia occulte referenda fuerunt, aut aperte omnia. cum perscribunt nominatim Flacco: nihil timent, nihil verentur. cum operi publico referunt, iidem homines subito eundem, quem contemserant, pertimescunt. Si praetor dedit, ut est scriptum: a quaestore numeravit: quaestor a mensa publica: mensa aut ex vectigali, aut ex tributo. Numquam erit istud simile criminis, nisi mihi totam rationem omni et personarum genere, et litterarum explicaris. Vel, quod est in eodem decreto scriptum, homines clarissimos civitatis, amplissimis usos honoribus, hoc praetore circumventos. Cur hi neque in iudicio adsunt, neque in decreto nominantur? non enim credo significari isto loco illum, qui se erigit, Heraclidem. Utrum enim in clarissimis est civibus is, quem iudicatum hic duxit Hermippus? qui hanc ipsam legationem, quam habet, non accepit a suis civibus, sed usque Tmolo petivit? cui nullus honos in sua civitate habitus est umquam. res autem ea, quae tenuissimis committebatur, huic uni in vita commissa sola est. Custos, T. Aufidio praetore, frumento publico est positus. pro quo cum a P. Varino praetore pecuniam accepisset: celavit suos cives, ultroque iis sumtum intulit. Quod posteaquam Temni, litteris a P. Varino missis, cognitum atque patefactum est; cumque eadem de re Cn. Lentulus, qui censor fuit, Temnitarum patronus, litteras misisset: Heraclidem istum Temni nemo postea vidit. Atque, ut eius impudentiam perspicere possitis, causam ipsam, quae levissimi hominis animum in Flaccum incitavit, quaeso, cognoscite.

XX. Fundum Cymaeum Romae mercatus est de pupillo Meculonio. Cum verbis se locupletem faceret; haberet nihil praeter illam impudentiam, quam

Digitized by Google

videtis: pecuniam sumsit mutuam a Sex. Scola, iudice hoc nostro, primario viro, qui et rem agnoscit, neque hominem ignorat: qui tamen credidit P. Fulvii Veratii, lectissimi hominis, fide. Ei cum solveret, sumsit a C. et M. Fufiis, equitibus Romanis, primariis viris. Hic hercule, cornici oculum, ut dicitur. nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem suum, cui debebat esse notissimus, percussit. eius enim fide sumsit a Fufiis. Securus Hermippus Temnum proficiscitur, cum iste sese pecuniam, quam huius fide sumserat, a discipulis suis diceret Fufiis persoluturum. habebat enim rhetor iste adolescentes quosdam locupletes, quos dimidio redderet stultiores, quam acceperat, ubi nihil possent discere, nisi ignorantiam litterarum: neminem quidem adeo infatuare potuit, ut ei numum ullum crederet. Itaque, cum Roma clam esset profectus, multosque minutis mutuationibus fraudavisset, in Asiam venit, Hermippoque percontanti de nomine Fufiano, respondet, se omnem pecuniam Fufiis persolvisse. Interim, neque ita longo intervallo, libertus a Fufiis cum litteris ad Hermippum venit: pecunia petitur ab Hermippo. Hermippus ab Heraclide petit; ipse tamen Fufiis satisfacit absentibus, et fidem suam liberat: hunc aestuantem et tergiversantem iudicio ille persequitur: a recuperatoribus causa cognoscitur. Nolite existimare, iudices, non unam et eandem omnibus in locis esse fraudatorum et infitiatorum impudentiam, fecit eadem omnia, quae nostri debitores solent: negavit sese omnino versuram ullam fecisse Romae: Fufiorum se affirmavit numquam omnino nomen audisse: Hermippum vero ipsum, pudentissimum atque optimum virum, veterem amicum atque hospitem meum, splendidissimum atque ornatissimum civitatis suae, probris omnibus maledictisque vexavit. Sed cum se homo volubilis quadam praecipiti celeritate dicendi illa oratione iactaret, repente, testimoniis

Digitized by Google

Fufiorum nominibusque recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaque recuperatores contra istum rem minime dubiam prima actione iudicaverunt. Cum iudicatum non faceret, addictus Hermippo, et ab hoc ductus est.

XXI. Habetis et honestatem hominis, et auctoritatem testimonii, et causam omnem simultatis. Atque is ab Hermippo missus, cum ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit: deinde in Asiam rediit, cum iam frater meus Flacco successisset, ad quem adiit, causamque ita detulit: recuperatores, vi Flacci coactos et metu, falsum invitos iudicavisse. Frater meus, pro sua aequitate prudentiaque, decrevit, ut, si iudicatum negaret, in duplum iret. si metu coactos diceret, haberet eosdem recuperatores. Recusavit: et, quasi nihil esset actum, nihil iudicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quae ipse ei vendiderat, petere coepit. M. Gratidius, legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum negavit: re iudicata stari ostendit placere. Iterum iste, cui nullus esset usquam consistendi locus, Romam se retulit: persequitur Hermippus, qui numquam istius impudentiae cessit. petit Heraclides a C. Plotio senatore, viro primario, qui legatus in Asia fuerat, mancipia quaedam, quae se, cum iudicatum esset, per vim vendidisse dicebat. Q. Naso, vir ornatissimus, qui praetor fuerat, index sumitur: qui cum sententiam secundum Plotium se dicturum ostenderet, ab eo iudice abiit, et quod iudicium lege non erat, causam totam reliquit. Satisne vobis, iudices, videor ad singulos testes accedere, neque, ut primo constitueram, tantumnodo cum universo genere confligere? Venio ad Lysaniam eiusdem civitatis, peculiarem tuum, Deciane, testem: quem tu, cum ephebum Temni cognosses, quoniam te nudus delectarat, semper nudum esse voluisti. Abduxisti Temno Apollonidem: pecuniam adolescentulo, grandi foenore, fiducia tamen accepto.

Digitized by Google

occupavisti. hanc fiduciam commissam tibi dicis: tenes hodie ac possides. Eum tu testem spe recuperandi fundi paterni venire ad testimonium dicendum coëgisti: qui quoniam testimonium nondum dixit, quidnam sit dicturus, exspecto. Novi genus hominum, novi consuetudinem, novi libidinem. Itaque, etsi teneo, quid sit dicere paratus, nihil tamen contra disputabo prius, quam dixerit. totum enim convertet atque alia finget. Quamobrem et ille servet, quod paravit: et ego me ad id, quod attulerit, integrum conservabo.

XXII. Venio nunc ad eam civitatem, in quam ego multa et magna studia et officia contuli; et quam meus frater in primis colit atque diligit: quae si civitis per viros bonos gravesque homines querelas ad vos detulisset, paullo commoverer magis. nunc vero quid putem? Trallianos Maeandrio causam commisisse, homini egenti, sordido, sine honore, sine existimatione, sine censu? Ubi erant illi Pythodori, Aetideni, Lepisones, ceteri homines apud nos noti, inter suos nobiles? ubi illa magnifica et gloriosa ostentatio civitatis? Nonne esset putidum, si hanc causam agerent severe, non modo legatum, sed Trallianum omnino dici Maeandrium? huic illi legato, huic publico testi patronum suum iam inde a patre, atque maioribus, L. Flaccum, mactandum civitatis testimonio tradidisset? Non est ita, iudices, non est profecto. Vidi ego in quodam iudicio nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, quod quidem idem hic mihi Maeandrius, quasi ministrator, aderat, subiiciens, quid in suos cives, civitatemque, si vellem, dicerem. nihil enim illo homine levius, nihil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc habent auctorem Tralliani doloris sui, si hunc custodem litterarum, si hunc testem iniuriae, si hunc auctorem querelarum; remittant spiritus, comprimant animos suos. sedent arro-

Digitized by Google

gantiam, fateantur in Maeandrii persona esse expressam faciem civitatis. sin istum semper illi ipsi domi proterendum esse et conculcandum putaverunt: desinant putare, auctoritatem esse in eo testimonio, cuius auctor inventus est nemo.

XXIII. Sed exponam, quid in re sit, ut, quamobrem ista civitas neque severe Flaccum oppugnarit, neque benigne defenderit, scire possitis. Erat ei Castriciano nomine irata; de quo toto respondit Hortensius: invita solverat Castricio pecuniam, iamdiu debitam. Hinc totum odium, hinc omnis offensio. Quo cum venisset Laelius ad iratos, et illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset; exsiluerunt principes, neque in illa concione adfuerunt, neque ipsius decreti ac testimonii auctores esse voluerunt. usque eo orba fuit ab optimatibus illa concio, ut princeps principum esset Maeandrius: cuius lingua, quasi flabello seditionis, illa tum est egentium concio ventilata. Itaque civitatis pudentis, ut ego semper existimavi, et gravis, ut ipsi existimari volunt, iustum dolorem querelasque cognoscite. Quae pecunia fuerit apud se, Flacci patris nomine, collata a civitatibus, hanc a se esse ablatam queruntur. Alio loco quaeram, quid licuerit Flacco: nunc tantum a Trallianis requiro, quam pecuniam a se ablatam queruntur, suamne dicant, sibi a civitatibus collatam in usum suum. cupio audire. non, inquit, dicimus. Quid igitur? delatam ad nos, creditam nobis L. Flacci patris nomine, ad huius dies festos atque ludos. Quid tum? Hanc te, inquit, capere non licuit. Iam id videro: sed primum illud tenebo. queritur gravis, locuples, ornata civitas, quod non retinet alienum: spoliatam se dicit, quod id non habet, quod eius non fuit. quid hoc impudentius dici aut fingi potest? delectum est oppidum, quo in oppido uno pecunia a tota Asia ad honores L. Flacci poneretur. haec pecunia tota ab honoribus translata est in quae-

Digitized by Google

stum et foenerationem: recuperata est multis post annis.

XXIV. Quae civitati facta est iniuria? At moleste fert civitas. Credo. avulsum est enim praeter spem, quod erat spe devoratum lucrum. At queritur. impudenter facit. Non enim omnia, quae dolemus, eadem iure queri possumus. At accusat verbis gravissimis. Non civitas, sed imperiti homines, a Maeandrio concitati. Quo loco etiam atque etiam facite, ut recordemini, quae sit temeritas multitudinis, quae levitas propria Graecorum, quid in concione seditiosa valeat oratio. Hic, in hac gravissima et moderatissima civitate, cum est forum plenum iudiciorum, plenum magistratuum, plenum optimorum virorum et civium, cum speculatur atque obsidet rostra vindex temeritatis, et moderatrix officii, curia tamen quantos fluctus excitari concionum videtis? Quid vos fieri censetis Trallibus? an id, quod Pergami? nisi forte hae civitates existimari volunt, facilius una se epistola Mithridatis moveri impelliique potuisse, ut amicitiam populi Romani, fidem suam, ipra omnia officii humanitatisque violarent; quam ut filium testimonio laederent, cuius patrem armis pellendum suis moenibus censuissent. Quare nolite mihi ista nomina civitatum nobilium opponere. quos enim hostes haec familia contemsit, numquam eosdem testes pertimescet. Vobis autem est confitendum, si consiliis principum vestrae civitates reguntur; non multitudinis temeritate, sed optimatum consilio bellum ab istis civitatibus cum populo Romano esse susceptum: sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus; patimini, me delicta vulgi a publica causa separare.

XXV. At enim istam pecuniam huic capere non licuit. Vtrum vultis patri Flacci licuisse, necne? si licuit, sicuti certe licuit, ad eius honores collatam, ex quibus ipse nihil capiebat, patris pecuniam recte ab-

Digitized by Google

stulit filius: si non licuit; tamen illo mortuo, non modo filius, sed quivis heres rectissime potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, cum ipsi gravi foenore istam pecuniam multos annos occupavissent, a Flacco tamen omnia, quae voluerunt, impetraverunt: neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Laelius dixit, dicere auderent, hanc ab se pecuniam abstulisse Mithridatem. Quis enim erat, qui non sciret, in ornandis studiosiorem Mithridatem, quam in spoliandis Trallianis fuisse? Quae quidem a me si, ut dicenda sunt, dicerentur, gravius agerem, iudices, quam adhuc egi: quantam Asiaticis testibus fidem habere vos conveniret: revocarem animos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam universorum civium Romanorum per tot urbes, uno puncto temporis, miseram crudelemque caedem: praetores nostros deditos, legatos in vincula coniectos, nominis prope Romani memoriam cum vestigio imperii, non modo ex aedibus Graecorum, verum etiam ex litteris esse deletam. Mithridatem deum, illum patrem, illum conservatorem Asiae, illum Evium, Nysium, Bacchum, Liberum nominabant. Unum atque idem erat tempus, cum L. Flacco consuli portas tota Asia claudebat: Cappadocem autem illum non modo recipiebat suis urbibus, verum etiam ultro vocabat. Liceat haec nobis, si oblivisci non possumus, at tacere: liceat mihi potius de levitate Graecorum queri, quam de crudelitate. Auctoritatem isti habeant apud eos, quos esse omnino noluerunt? nam quoscumque potuerunt, togatos interemerunt: nomen civium Romanorum, quantum in ipsis fuit, sustulerunt.

XXVI. In hac igitur urbe se iactent, quam oderunt? apud eos, quos inviti vident? in ea republica, ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defuerunt? Adspiciant hunc florem legatorum laudatorumque Flacci, ex vera atque integra Graecia. tum se ipsi expendant, tum cum his se comparent,

Digitized by Google

tum, si audebunt, dignitati horum componant suam. Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortae, atque in omnes terras distributae putantur: de quorum urbis possessione, propter pulchritudinem, etiam inter deos certamen fuisse proditum est: quae vetustate ea est, ut ipsa ex sese suos cives genuisse dicatur: et eorum eadem terra parens, altrix, patria dicatur: auctoritate autem tanta est, ut iam fractum prope ac debilitatum Graeciae nomen, huius urbis laude nitatur. Adsunt Lacedaemonii; cuius civitatis spectata ac nobilitata virtus, non solum natura corroborata, verum etiam disciplina putatur: qui soli toto orbe terrarum septingentos iam annos amplius unis moribus et numquam mutatis legibus vivunt. Adsunt ex Achaia cuncta multi legati, Boeotia, Thessalia: quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, praefuit. Neque vero te, Massilia, praetereo, quae L. Flaccum militem quaestoremque cognosti: cuius ego civitatis disciplinam atque gravitatem non solum Graeciae, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam dicam: quae tam procul a Graecorum omnium regionibus, disciplinis linguaque divisa, cum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariae fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes eius instituta laudare facilius possint, quam aemulari. Hisce utitur laudatoribus Flaccus, his innocentiae testibus, ut Graecorum cupiditati, Graecorum auxilio resistamus.

XXVII. Quamquam quis ignorat, qui modo unquam mediocriter res istas scire curavit, quin tria Graecorum genera sint vere? quorum uni sunt Athenienses, quae gens Ionum habebatur: Aeoles alteri: Dores tertii nominabantur. atque haec cuncta Graecia, quae fama, quae gloria, quae doctrina, quae plurimis artibus, quae etiam imperio et bellica laude floruit, parvum quendam locum, ut scitis, Europae

Digitized by Google

tenet, semperque tenuit. Asiae maritimam oram, bello superatam, cinxit urbibus, non ut munitam coloniis illam augeret, sed ut obsessam teneret. Quamobrem quaeso a vobis, Asiatici testes, cum vere recordari voletis, quantum auctoritatis in iudicium afferatis, vosmetipsi describatis Asiam: nec, quid alienigenae de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Vtrum igitur nostrum est, an vestrum, hoc proverbium, Phrygem plagis fieri solere meliorem? Quid de tota Caria? nonne hoc vestra voce vulgatum est, si quid cum periculo experiri velis, in Care id potissimum esse faciendum? Quid porro in Graeco sermone tam tritum atque celebratum est, quam, si quis despicatui ducitur, ut Mysorum ultimus esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis unquam Graecus commoediam scripsit, in qua servus primarum partium non Lydus esset? Quamobrem quae vobis fit iniuria, si statuimus, vestro nobis iudicio standum esse de vobis? Equidem mihi iam satis superque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, iudices, omnia, quae dici possunt in hominum levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi a me minus dicuntur, vestris animis et cogitatione comprehendere.

XXVIII. Sequitur auri illa invidia Iudaici. Hoc nimirum est illud, quod non longe a gradibus Aureliis haec causa dicitur. ob hoc crimen hic locus abs te, Laeli, atque illa turba quaesita est. Scis, quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. Summissa voce agam, tantum ut iudices audiant. neque enim desunt, qui istos in me, atque in optimum quemque incitent: quos ego, quo id facilius faciant, non adiuvabo. Cum aurum, Iudaeorum nomine, quotannis ex Italia, et ex omnibus provinciis Hierosolyma exportari soleret, Flaccus

Digitized by Google

sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Quis est, iudices, qui hoc non vere laudare possit? Exportari aurum non oportere, cum saepe antea senatus, tum, me consule, gravissime iudicavit. Huic autem barbarae superstitioni resistere, severitatis; multitudinem Iudaeorum, flagrantem nonnumquam in concionibus, pro republica contemnere, gravitatis summae fuit. At Cn. Pompeius, captis Hierosolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter, quod in tam suspiciosa ac maledica civitate locum sermoni obtrectatorum non reliquit. non enim, credo, religionem et Iudaeorum, et hostium, impedimento praestantissimo imperatori, sed pudorem, fuisse. Vbi ergo crimen est? quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, iudicatum fateris, quaesitum et prolatum palam, non negas, actum esse per viros primarios res ipsa declarat: Apameae manifesto comprehensum, ante pedes praetoris in foro expensum est auri pondo centum paullo minus per Sex. Caesium, equitem Romanum, castissimum hominem atque integerrimum: Laodiceae viginti pondo paullo amplius per hunc ipsum L. Peducaeum, iudicem nostrum; Adramytii per Cn. Domitium, legatum. Pergami non multum. Auri ratio constat: aurum in aerario est. furtum non reprehenditur: invidia quaeritur: a iudicibus oratio avertitur: vox in coronam turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Laeli, est, nostra nobis. Stantibus Hierosolymis, pacatisque Iudaeis, tamen istorum religio sacrorum a splendore huius imperii, gravitate nominis nostri, maiorum institutis, abhorrebat: nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis: quam cara diis immortalibus esset, docuit, quod est victa, quod elocata, quod servata.

XXIX. Quamobrem, quoniam, quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem esse conversum:

Digitized by Google

veniamus iam ad civium Romanorum querelas. Ex quibus sit sane prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, iniuriae factum est? Negotiaris in libera civitate. Primum patere, me esse curiosum. quousque negotiabere? praesertim cum sis isto loco natus, annos iam triginta in foro versaris; sed tamen in Pergameno. longo intervallo, si quando tibi peregrinari commodum est, Romam venis: affers faciem novam, nomen vetus, purpuram Tyriam. In qua tibi invideo, quod unis vestimentis tamdiu lautus es. Verum esto: negotiari libet: cur non Pergae? Smyrnae? Trallibus? ubi et multi cives Romani sunt, et ius a nostro magistrata dicitur? otium te delectat: lites, turba, praetor, odio est: Graecorum libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidenses, amantissimos populi Romani fidelissimosque socios, miseriores habes, quam aut Mithridates, aut etiam pater tuus habuerit unquam? cur his per te frui libertate sua, cur denique esse liberis non licet? Homines sunt tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, a Graecorum luxuria et levitate remotissimi, patresfamilias suo contenti, aratores, rusticani: agros habent et natura perbonos, et diligentia culturaque meliores. In hisce agris tu praedia habere voluisti. omnino mallem, (et magis erat tuum, si te crassi agri delectabant,) hic alicubi in Crustumnio, aut in Capenati paravisses. Verum esto: Catonis est dictum: Pedibus compensari pecuniam. Longe omnino a Tiberi ad Caicum: quo in loco etiam Agamemnon cum exercitu errasset, nisi ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum: regio delectavit. emisses.

XXX. Amyntas est genere, honore, existimatione, pecunia, princeps illius civitatis. cuius socrum, mulierem imbecilli consilii, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese: et, cum illa, quid ageretur, nesciret, in possessione praediorum eius familiam suam collocavit: uxorem abduxit ab Amynta prae-

Digitized by Google

grantam, quae peperit apud Decianum filiam, hodieque apud Decianum est uxor Amyntae et filia. Numquid harum rerum a me fingitur, Deciane? sciunt haec omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique nostri homines, sciunt mediocres negotiatores. Exsurge Amynta: repete a Deciano, non pecuniam, non praedia: socrum denique sibi habeat: restituat uxorem: reddat misero patri filiam. nam membra, quae debilitavit lapidibus, fustibus, ferro, manus, quas contudit, digitos, quos confregit, nervos, quos concidit, restituere non potest. filiam, filiam, inquam, aerumnoso patri, Deciane, redde. Haec Flacco non probasse te miraris? cui, quaeso, tandem probasti? Emtiones falsas, praediorum proscriptiones cum mulierculis, aperta circumscriptione, fecisti. tutor his rebus Graecorum legibus adscribendus fuit. Polemocratem scripsisti, mercenarium et administrum consiliorum tuorum. adductus est in iudicium Polemocrates de dolo malo et de fraude a Dione, huius ipsius tutelae nomine. Qui concursus ex oppidis finitimis undique? qui dolor animorum? quae querela? Condemnatus est Polemocrates sententiis omnibus, irritae venditiones, irritae proscriptiones. Num restituis? defers ad Pergamenos, ut illi reciperent in suas litteras publicas praeclaras proscriptiones et emtiones tuas. repudiant, reiiciunt. At qui homines? Pergameni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum, quasi honorem maiorum tuorum assecutus esses: et hoc te superiorem putabas esse, quam Laelium, quod te civitas Pergamena laudaret. Num honestior est civitas Pergamena, quam Smyrna? at ne ipsi quidem dicunt.

XXXI. Vellem tantum habere otii, ut possem recitare psephisma Smyrnaeorum, quod fecerunt in Castricium mortuum: primum, ut in oppidum introferretur; quod aliis non conceditur: deinde, ut ferrent ephebi: postremo, ut imponeretur aurea corona

Digitized by Google

mortuo. Haec P. Scipioni, clarissimo viro, cum esset Pergami mortuus, facta non sunt. At Castricium quibus verbis, dii immortales! *decus patriae, ornamentum populi Romani, florem iuventutis* appellant. Quare, Deciane, si cupidus es gloriae, alia ornamenta censeo, quaeras. Pergameni te deriserunt. Quid? tu ludi te non intelligebas, cum tibi haec recitabant, clarissimum virum, praestantissima sapientia, singulari ingenio: mihi crede, ludebant. cum vero coronam auream litteris imponebant: re vera non plus aurum tibi, quam monedulae committebant. Ne tum quidem hominum venustatem et facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergameni proscriptiones, quas tu afferebas, repudiaverunt. P. Orbius, homo et prudens et innocens, contra te omnia decrevit. In P. Globulum, meum necessarium, fuisti gratiosior.

XXXII. Vtinam neque ipsum neque me poeniteret! Flaccum in curia decrevissent. Veridicas adiungis causas inimicitiarum, quod patri L. Flacci, aedili curuli, pater tuus, tribunus plebis diem dixerit. At istud, ne ipsi quidem patri Flacci valde molestum esse debuit: praesertim cum ille, cui dies dicta est, praetor postea factus sit, et consul: ille, qui diem dixit, non potuerit privatus in civitate consistere. Sed, si iustas inimicitias putabas, cur, cum tribunus militum Flaccus esset, in eius legione miles fuisti, cum tibi per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem praetor te, inimicum paternum, in consilium vocavit? * quae quidem quam sancte solita sint observari, scitis omnes. Nunc accusamur ab iis, qui in consilio nobis fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac censuit senatus? In absentem decrevit. Cum ibidem esses, cum prodire nolles. non est hoc in absentem reum. SENATVSCONSVLTVM, ET DECRETVM FLACCI. Quid, si non decrevisset, sed edixisset? quis posset vere reprehendere? Num etiam

Digitized by Google

fratris mei litteras, plenissimas humanitatis et aequitatis, reprehensurus es? quas easdem mulieri a me datas, apud Pataranos requisivit. Recita litteras Q. Ciceronis. LITTERAE Q. CICERONIS. Quid? haec Apollonidenses, occasione facta, ad Flaccum detulerunt? Apud Orbium acta non sunt? ad Globulum delata non sunt? Ad senatum nostrum, me consule, nonne legati Apollonidenses omnia postulata de iniuriis unius Deciani detulerunt? At haec praedia etiam in censu dedicavisti. Mitto, quod aliena: mitto, quod possessa per vim: mitto, quod convicta ab Apollonidensibus; mitto, quod a Pergamenis repudiata: mitto etiam, quod a nostris magistratibus in integrum restituta: mitto, quod nullo iure, neque in re, neque in possessione tua. Illud quaero, sintne ista praedia censui censendo: habeant ius civile: sint, necne sint, mancipi: subsignari apud aerarium, apud censorem possint: in qua tribu denique ista praedia censuisti? Commisisti, si tempus aliquod gravius accidisset, ut ex iisdem praediis et Apollonide et Romae imperatum esset tributum. Verum esto. gloriosus fuisti. voluisti magnum agri modum censeri, et eius agri, qui dividi plebi Romanae non potest. Census es praeterea numeratae pecuniae centum triginta H S millia. Eam opinor tibi numeratam non esse abs te. Sed haec omitto. Census es mancipia Amyntae. neque huic ullam in eo fecisti iniuriam. possidet enim ea mancipia Amyntas. Ac primo quidem pertimuit, cum te audisset servos suos esse censum. Retulit ad iurisconsultos. Constabat inter omnes, si aliena censendo Decianus sua facere posset, eum [maximam habiturum esse familiam. Responsum est, eius facta non videri. Idem visum est postea Flacco, cum rem cognosceret: itaque decrevit].

XXXIII. Habetis causam inimicitiarum, qua causa inflammatus Decianus ad Laelium detulerit hanc opinam accusationem. Nam ita questus est Laelius,

Digitized by Google

eum de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus: is a Flacco corruptus est, is me deseruit ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum, cui tu in consilio fuisses, apud quem omnes gradus dignitatis tuae retinuisses, prudentissimum hominem, nobilissima familia natum, optime de republica meritum, in discrimen omnium fortunarum vocavisti? Sed defendam Decianum: qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. Non est, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur? ut duceret iudicium? cui sex horas omnino lex dedit. Quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur. Invidisti ingenio subscriptoris tui. quod orsabat facile locum, quem prehenderat, et acute testes interrogabat, aut circumveniebat; fortasse fecistis et tu, et populi sermo, ne exciperes. Idcirco Decianum usque ad coronam applicuisti. Sed, ut hoc verisimile est, ita haud verisimile, Decianum a Flacco esse corruptum. Ita scitote, iudices, esse cetera: vel quod ait Lucceius, L. Flaccum sibi dare cupisse, ut a fide se abduceret, sestertium vicies. Et eum tu accusas avaritiae, quem dicis festertium vicies voluisse perdere? nam quid emebat, cum te emebat? ut ad se transires? quam partem causae tibi daremus? an ut enunciares consilia Laelii? qui testes ab eo prodirent? quid? nos non videbamus habitare una? quis hoc nescit? tabulas in Laelii potestate fuisse, num dubium est? an, ne vehementer, ne copiose accusares? Nunc facis suspicionem. ita enim dixisti, ut nescio quid abs te impetratum esse videatur.

XXXIV. At enim Androni Sextilio gravis iniuria facta est, et non ferenda: quod, cum esset uxor eius Valeria, intestato mortua, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum hereditas pertineret. In quo quid reprehendas, scire cupio. quod falsum intenderit?

Digitized by Google

qui doces? Ingenua, inquit, fuit. O peritum iuris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? In manum, inquit, convenerat. Nunc audio, sed quaero, usu, an coemtione? usu non potuit. nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui. coëmtione? omnibus ergo auctoribus. in quibus certe Flaccum fuisse non dices. Relinquitur illud, quod vociferari non destitit, non debuisse, cum praetor esset, suum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximisque beneficiis in tuos, venisse hereditates, cum Asiam provinciam consulari imperio obtineres. si quis eas suas esse dixisset, concessisses? Tu, T. Vecti, si qua tibi in Africa venerit hereditas; usu amittes? an tuum, nulla avaritia, salva dignitate, retinebis? At istius hereditatis, iam Globulo praetore, Flacci nomine, petita possessio est. non igitur impressio, non occasio, non vis, non tempus, non imperium, non secures ad iniuriam faciendam Flacci animum impulerunt. Itaque eodem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum testimonii sui. negavit, a privato pecuniam in provincia praetorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet: petere non oportere, nunquam ostendes, nisi docueris non licere. An legationes sumere liberas, exigendi causa, sicut et tu ipse nuper, et multi viri boni saepe fecerunt, rectum est: quod ego non reprehendo; socios video queri: praetorem, si hereditatem in provincia non reliquerit, non solum reprehendendum, verum etiam condemnandum putas?

XXXV. Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse. si fuit, quaecumque sine hoc auctore est dista dos, nulla est.

Digitized by Google

Sed tamen Lurconem, quamquam pro sua dignitate moderatus est in testimonio dicendo religioni suae, tamen iratum Flacco esse vidistis. neque enim occultavit causam iracundiae suae, neque reticendam putavit. Questus est, libertum suum, Flacco praetore, esse damnatum. o conditiones miseras administrandarum provinciarum! in quibus diligentia, plena simultatum est: negligentia, vituperationum: ubi severitas, periculosa est: liberalitas, ingrata: sermo, insidiosus: assentatio, peniciosa: frons omnium, familiaris: multorum animus, iratus: iracundiae, occultae: blanditiae, apertae: venientes praetores exspectant, praesentibus inserviunt, abeuntes deserunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium in praetermittendis provinciis laudare videamur. Litteras misit de villico P. Septimii, hominis ornati, qui vilicus caedem fecerat: Septimium ardentem iracundia videre potuistis. In Lurconis libertum iudicium ex edicto dedit. hostis est Lurco. Quid igitur? hominum gratiosorum splendidorumque libertis fuit Asia tradenda? an simultates, nescio quas, cum libertis vestris Flaccus exercet? an vobis in vestris vestrorumque causis severitas odio est: eandem laudatis, cum de nobis iudicatis?

XXXVI. At iste Andro, spoliatus bonis, ut dicitis, ad dicendum testimonium non venit. Quid, si veniat? Decisionis arbiter C. Caecilius fuit. quo splendore vir? qua fide? qua religione? obsignator C. Sextilius, Lurconis sororis filius, homo et pudens, et constans, et gravis. Si vis erat, si fraus, si metus, si circumscriptio; quis pactionem fieri, quis adesse istos coëgit? Quid, si ista omnis pecunia huic adolescentulo, L. Flacco, reddita est? si petita? si relata? si per hunc Antiochum, paternum huius adolescentis libertum, seni illi Flacco probatissimum? videmurne non solum avaritiae crimen effugere, sed etiam liberalitatis laudem assequi singularem? communem enim

Digitized by Google

Lentuli poenae per vos expetuntur. Quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum coniugumque vestrarum trucidatos, incendio patriae sepelire conatus est, mactare victimam gratiorem, quam si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omnes odium saturaveritis? Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego, revocemus eiectos: nimiae pietatis et summi amoris in patriam vicissim nos poenas, si ita placet, sufferamus. nos iam ab indicibus nominamur: in nos crimina finguntur: nobis pericula comparantur. Quae si per alios agerent; si denique per populi nomen, civium imperitorum multitudinem concitassent; aequiore animo ferre possemus. illud vero ferri non potest, quod per senatores et per equites Romanos, qui haec omnia pro salute omnium, communi consilio, una mente atque virtute gesserunt, harum rerum auctores, duces, principes spoliari omnibus fortunis, atque civitate expelli posse arbitrantur. Etenim populi Romani perspiciunt iam mentem et voluntatem: omnibus rebus, quibus potest, populus Romanus significat, quid sentiat: nulla varietas est inter homines opinionis, nulla voluntatis, nulla sermonis! Quare, si quis illuc me vocat, venio: populum Romanum disceptatorem non modo non recuso, sed etiam deposco. Vis absit: ferrum ac lapides removeantur; opprimae facessant: servitia sileant. nemo erit tam inimicus, qui me audierit, sit modo liber et civis, quin potius de praemiis meis, quam de poena cogitandum putet.

XXXIX. O dii immortales! quid hoc miserius? nos, qui P. Lentulo ferrum et flammam de manibus extorsimus, imperitae multitudinis iudicio confidimus: lectissimorum civium et amplissimorum sententias pertimescimus. M'. Aquillium patres nostri multis avaritiae criminibus testimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum gesserat, iudicio liberaverunt. Consul ego nuper defendi C. Pisonem: qui quia consul fortis constansque fuerat, inco-

Digitized by Google

lumis est reipublicae conservatus. Defendi item consul L. Murenam, consulem designatum. nemo illorum iudicum, clarissimis viris accusantibus, audiendum sibi de ambitu putavit, cum, bellum iam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos consules Kalendis Ian. scirent esse oportere. Innocens et bonus vir, et omnibus rebus ornatus, bis hoc anno, me defendente, absolutus est A. Thermus. Quanta, reipublicae causa, laetitia populi Romani, quanta gratulatio consecuta est? Semper graves et sapientes iudices in rebus iudicandis, quid utilitas civitatis, quid communis salus, quid reipublicae tempora poscerent, cogitaverunt. Cum tabella vobis dabitur, iudices, non de Flacco dabitur solum: dabitur de ducibus auctoribusque conservandae civitatis: dabitur de omnibus bonis civibus: dabitur de vobismet ipsis: dabitur de liberis vestris, de vita, de patria, de salute communi. non iudicatis in hac causa de exteris nationibus, non de sociis: de vobis ac vestra republica iudicatis.

XL. Quodsi provinciarum vos ratio magis movet, quam vestra: ego vero non modo non recuso, sed etiam postulo, ut provinciarum auctoritate moveamini. Etenim opponemus Asiae provinciae primum magnam partem eiusdem provinciae, quae pro huius periculis legatos laudatoresque misit: deinde provinciam Galliam, provinciam Ciliciam, provinciam Hispaniam, provinciam Cretam, Graecis autem, Lydis, et Phrygibus, et Mysis obsistent Massilienses, Rhodii, Lacedaemonii, Athenienses, cuncta Achaia, Thessalia, Boeotia. Septimio et Caelio, testibus, P. Servilius et A. Metellus, huius pudoris integritatisque testes repugnabunt. Asiaticae iurisdictioni urbana iurisdictio respondebit. annui temporis criminationem omnis aetas L. Flacci et perpetua vita defendet. Et, si prodesse L. Flacco, iudices, debet, quod se tribunum militum, quod quaestorem, quod legatum imperatoribus clarissimis, exercitibus ornatissimis, provinciis gravissimis, dignum suis

Digitized by Google

maioribus praestitit; prosit, quod hic, vobis videntibus, in periculis communibus omnium vestrûm, sua pericula cum meis coniunxit: prosint honestissimorum municipiorum coloniarumque laudationes: prosit etiam senatus populique Romani praeclara et vera laudatio. O nox illa, quae paene aeternas huic urbi tenebras attulisti! cum Galli ad bellum, Catilina ad urbem, coniurati ad ferrum et flammam vocabantur: cum, ego te, Flacce, caelum noctemque contestans, flens flentem obtestabar: cum tuae fidei optimae et spectatissimae, salutem urbis et civium commendabam. Tu, tum, Flacce, praetor, communis exitii nuntios cepisti; tu inclusam in litteris reipublicae pestem deprehendisti: tu periculorum indicia, tu salutis auxilia, ad me et ad senatum attulisti. Quae tibi tum gratiae sunt a me actae? quae ab senatu? quae a bonis omnibus? Quis tibi, quis C. Pomtinio, fortissimo viro, quemquam bonum putaret umquam, non salutem, verum honorem ullum denegaturum? O nonae illae Decembres, quae, me consule, fuistis! quem ego diem vere natalem huius urbis, aut certe salutarem appellare possum.

XLI. O nox illa, quam iste est dies consecutus, fausta huic urbi! miserum me, metuo, ne funesta nobis. Qui tum animus L. Flacci? (nihil dicam enim de me.) qui amor in patriam? quae virtus? quae gravitas exstitit? Sed quid ea commemoro, quae tum, cum agebantur, uno consensu omnium, una voce populi Romani, uno orbis terrae testimonio, in caelum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modo non prosint, verum etiam aliquid obsint. Etenim multo acriorem improborum interdum memoriam esse sentio, quam bonorum. Ego te, si quid gravius acciderit, ego te, inquam, Flacce, prodidero: mea dextra illa, mea fides, mea promissa, cum te, si rempublicam conservaremus, omnium bonorum praesidio, quoad viveres, non modo munitum, sed etiam ornatum fore pollicebar.

Digitized by Google

Putavi, speravi, etiamsi honos noster vobis vilior fuisset, salutem certe caram futuram. At, L. Flaccum quidem, iudices, si (quod dii immortales omen avertant!) gravis iniuria afflixerit, numquam tamen prospexisse vestrae saluti, consuluisse vobis, liberis, coniugibus, fortunis vestris, poenitebit. semper ita sentiet, talem se animum et generis dignitati, et pietati suae, et patriae debuisse: vos ne poeniteat tali civi non pepercisse, per deos immortales! iudices, providete. Quotus enim quisque est, qui hanc in republica sectam sequatur? qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat? qui optimi atque amplissimi cuiusque hominis atque ordinis auctoritatem magni putet; cum illam viam sibi videant expeditiorem ad honores, et ad omnia, quae concupiverunt?

XLII. Sed cetera sint eorum: sibi habeant potentiam, sibi honores, sibi ceterorum commodorum summas facultates: liceat iis, qui haec salva esse voluerunt, ipsis esse salvis. Nolite, iudices, existimare, eos, quibus integrum est, qui nondum ad honores accesserunt, non exspectare huius exitum iudicii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rempublicam studium, calamitati fuerit: quem posthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitae, quam ante praecipitem et lubricam esse ducebat, huic planae et stabili praeponendam esse arbitretur? Quodsi talium civium vos, iudices, taedet; ostendite: mutabunt sententiam, qui poterunt: constituent, quid agant, quibus integrum est: nos, qui iam progressi sumus, hunc exitum nostrae temeritatis feremus. sin hoc animo quam plurimos esse vultis, declarabitis hoc iudicio, quid sentiatis. Huic, huic misero puero, vestro ac liberorum vestrorum supplici, iudices, hoc iudicio vivendi praecepta dabitis. cui si patrem conservatis: qualis ipse debeat esse civis, praescribetis. sin eripitis; ostendetis, bonae rationi, et constanti, et gravi nullum a vobis fructum esse propositum.

Digitized by Google

Qui vos, quoniam est id aetatis, ut sensum iam percipere possit ex moerore patrio, auxilium nondum patri ferre possit: orat, ne suum luctum patris lacrymis, patris moerorem suo fletu augeatis. qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo fiens fidem implorat, ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriae spoponderim, dignitatem. Misereminí familiae, iudices, miseremini fortissimi patris, miseremini filii: nomen clarissimum et fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causa, reipublicae reservate.

M. TVLLII CICERONIS
PRO
P. SVLLA
ORATIO QVINTA ET VICESIMA.

ARGVMENTVM.

D. Iunio Silano et L. Murena Coss. de coniuratione accusatus est a L. Torquato P. Sulla ex eo SCto, quod erat de conquirendis coniuratis factum. Quoniam autem bis coniuratum fuerat, ut supra in Argumento Catilinariarum ostendimus; Hortensius et Cicero ita inter se defensionem partiti sunt, ut ille a prima, hic autem ab altera coniuratione P. Sullam abfuisse ostenderet. Praemissa ergo responsione ad ea, quae in Ciceronem ipsum accusator dixerat, cum eius inconstantiam, levitatem, et nimiam in iudiciis potentiam in invidiam adducere vellet; sequitur ipsa defensio, refellens singula, quae L. Torquatus confirmandi criminis causa dixerat, et tandem in religiosa Deorum obtestatione desinens, nihil sibi de P. Sullae cum coniuratis societate compertum esse.

I.

Maxime vellem, iudices, ut P. Sulla et antea dignitatis suae splendorem obtinere, et, post calamitatem acceptam, modestiae fructum aliquem potuisset per-

Digitized by Google

cipere: sed, quoniam ita tulit casus infestus, ut amplissimo honore, cum communi ambitionis invidia, tum singulari Autronii odio everteretur, et in his pristinae fortunae reliquiis, miseris et afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset: quamquam ex huius incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam misericordiamque, notam omnibus quondam, nunc, quasi intermissam, agnoscerent, improbi ac perditi cives, redomiti atque victi, praecipitante republica, vehementem me fuisse, atque fortem; conservata, mitem ac misericordem faterentur. Et quoniam L. Torquatus, meus familiaris ac necessarius, iudices, existimavit, si nostram in accusatione sua necessitatem familiaritatemque violasset, aliquid se de auctoritate meae defensionis posset detrahere: cum huius periculi propulsatione coniungam defensionem officii mei. quo quidem genere non uterer orationis, iudices, hoc tempore, si mea solum interesset. multis enim mihi locis et data facultas est, et saepe dabitur, de mea laude dicendi. Sed, ut ille, iudices, quantum de mea auctoritate deripuisset, tantum se de huius praesidiis deminuturum putavit: sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, constantiamque huius officii ac defensionis probavero; causam quoque me P. Sullae probaturum. Ac primum abs te illud, L. Torquate, quaero, cur me a ceteris clarissimis viris, ac principibus civitatis, in hoc officio atque in defensionis iure secernas. Quid enim est, quamobrem abs te Q. Hortensii factum, clarissimi viri atque ornatissimi civis, non reprehendatur, reprehendatur meum? nam si initum est consilium a P. Sulla inflammandae civitatis, huius exstinguendi imperii, delendae urbis; mihi maiorem hae res dolorem, quam Q. Hortensio, mihi maius odium afferre debent? meum denique gravius esse iudicium; qui

Digitized by Google

adiuvandus in his causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus esse videatur? Ita, inquit. Tu enim investigasti, tu patefecisti coniurationem.

II Quod cum dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curasse, ut id omnes viderent, quod antea fuisset occultum. Quare ista coniuratio, si patefacta per me est, tam patet Hortensio, quam mihi. quem cum videas, hoc honore, auctoritate, virtute, consilio praeditum, non dubitasse, quin innocentem P. Sullam defenderet: quaero, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit. quaero illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem de his existimes summis viris et clarissimis civibus, quorum studio et dignitate celebrari hoc iudicium, ornari causam, defendi huius innocentiam vides? Non enim una est ratio defensionis ea, quae posita est in oratione. omnes, qui adsunt, qui laborant, qui salvum volunt, pro sua parte atque auctoritate defendunt. An vero, in quibus subselliis haec ornamenta ac lumina reipublicae viderem, in his me apparere nollem, quorum ego opera illum in locum atque in hanc celsissimam sedem dignitatis atque honoris, multis meis ac magnis laboribus et periculis, adscendissem? Atque, ut intelligas, Torquate, quem accuses, si te id offendit, quod ego, qui hoc genere quaestionis defenderim neminem, non desim P. Sullae: recordare de ceteris, quos adesse hinc vides. intelliges, et de hoc, et de ceteris iudicium meum et horum par atque unum fuisse. Quis nostrûm adfuit Varguntei? nemo: ne hic quidem Q. Hortensius, praesertim qui illum solus antea de ambitu defendisset. non enim iam se ullo officio cum illo coniunctum arbitrabatur, cum ille, tanto scelere commisso, omnium officiorum societatem diremisset. Quis nostrûm Ser. Sullam? quis P. Lentulum? quis M. Leccam? quis Cornelium defendendum putavit? quis his horum adfuit? nemo. quid ita? quia ceteris

Digitized by Google

in causis, etiam nocentes, viri boni, si necessarii sunt, non defendendos esse non putant: in hoc crimine non solum levitatis est culpa, verum etiam quaedam contagio sceleris, si defendas eum, quem obstrictum esse patriae parricidio suspicere. Quid Autronio? nonne sodales, non collegae sui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui sunt in republica principes, defuerunt? immo etiam testimonio plerique laeserunt? Statuerant, tantum illud esse maleficium, quod non modo non occultari per se, sed etiam aperiri illustrarique deberet.

III. Quamobrem quid est, quod mirere, si cum iisdem me in hac causa vides adesse, cum quibus in ceteris intelligis abfuisse? nisi vero me unum vis ferum, praeter ceteros, me asperum, me inhumanum existimari, me singulari immanitate et crudelitate praeditum. Hanc mihi tu si, propter res meas gestas, imponis in omni vita mea personam, Torquate, vehementer erras. me natura misericordem, patria severum: crudelem nec patria, nec natura esse voluit. denique istam ipsam personam vehementem et acrem, quam mihi tum tempus et respublica imposuit, iam voluntas et natura ipsa detraxit. illa enim ad breve tempus severitatem postulavit: haec in omni vita misericordiam lenitatemque desiderat. Quare nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me unum abstrahas. simplex officium atque una est bonorum omnium causa. nihil erit, quod admirere posthac, si in ea parte, in qua hos animadverteris, me videbis. nulla est enim in republica causa mea propria. tempus agendi fuit magis mihi proprium, quam ceteris: doloris vero, et timoris, et periculi fuit illa causa communis. neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alii comites noluissent. Quare necesse est, quod mihi consuli praecipuum fuit praeter alios, id iam privato cum ceteris esse commune. Neque ego hoc partiendae invidiae, sed commu-

Digitized by Google

nicanulae laudis causa loquor. Oneris mei partem neminui impertio, gloriae bonis omnibus. In Autronium testimonium dixisti, inquit: Sullam defendis. Hoc totum eiusmodi est, iudices, ut, si ego sim inconstans ac levis, nec testimonio fidem tribui convenerit, nec defensioni auctoritatem. sin est in me ratio reipublicae, religio privati officii, studium retinendae voluntatis bonorum: nihil minus accusator debet dicere, quam a me defendi Sullam, testimonio laesum esse Autronium. videor enim non solum studium ad defendendas causas, verum opinionis aliquid et auctoritatis afferre: qua et moderate ego utar, iudices, et omnino non uterer, si ille me non coëgisset.

IV. Duae coniurationes abs te, Torquate, constituuntur: una, quae Lepido et Volcatio consulibus, patre tuo consule designato, facta esse dicitur: altera, quae me consule. Harum in utraque Sullam dicis fuisse. Patris tui, fortissimi viri atque optimi consulis, scis, me consiliis non interfuisse: scis, me, cum mihi summus tecum usus esset, tamen illorum expertem temporum et sermonum fuisse: credo, quod nondum penitus in republica versabar, quod nondum ad propositum mihi finem honoris perveneram, quod mea me ambitio et forensis labor ab omni illa cogitatione abstrahebat. Quis ergo intererat vestris consiliis? omnes hi, quos vides huic adesse, et in primis Q. Hortensius: qui cum propter honorem ac dignitatem, atque animum eximium in rempublicam, tum propter summam familiaritatem, suntmumque amorem in patrem tuum, tum communibus, tum praecipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo istius coniurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps et consilii vestri fuit, et timoris. cuius in hoc crimine propulsando cum esset copiosissima atque ornatissima oratio, tamen non minus inerat auctoritatis in ea, quam facultatis. Illius igitur coniurationis, quae facta contra vos, delata ad

Digitized by Google

vos, a vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui. non modo enim nihil comperi, sed vix ad aures meas istius suspicionis fama pervenit. Qui vobisenm in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum conflari putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum testimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adsunt, in huius periculo declarant, se non crimine coniurationis, ne adessent ceteris, sed hominum maleficio, deterritos esse. Mei consulatus autem tempus, et crimen maximae coniurationis a me defendetur. Atque inter nos partitio non est fortuito, iudices, nec temere facta: sed, cum videremus, eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus, uterque nostrûm id sibi suscipiendum putavit, de quo aliquid scire ipse atque existimare potuisset.

V. Et, quoniam de criminibûs superioris coniurationis Hortensium diligenter audistis, de hac coniuratione, quae, me consule, facta est, hoc primum attendite. Multa, cum essem consul, de summis reipublicae periculis audivi, multa quaesivi, multa cognovi. nullus umquam de Sulla nuntius ad me, nullum iudicium, nullae litterae pervenerunt, nulla suspicio. Multum haec vox fortasse deberet valere eius hominis, qui consul insidias reipublicae consilio investigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset, cum ipse nihil audisse de P. Sulla, nihil suspicatum esse diceret. sed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum: ad purgandum me potius utor: ut mirari Torquatus desinat, me, qui Autronio abfuerim, Sullam defendere. Quae enim Autronii fuit causa? quae Sullae est? ille ambitus iudicium tollere ac disturbare primum conflato voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu: deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione atque concursu. Sulla, si sibi suus pudor ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisivit. Ille damnatus ita se gerebat, non solum con-

Digitized by Google

siliis et sermonibus, verum etiam adspectu atque vultu, ut inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriae videretur. hic se ita fractum illa calamitate atque afflictum putavit, ut nihil sibi ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinuisset. Hae vero in coniuratione, quid tam coniunctum, quam ille cum Catilina, cum Lentulo? quae tanta societas ullis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis sceleris, libidinis, audaciae? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod sine eodem illo Catilina facinus admisit? cum interim Sulla cum eisdem illis non modo nocteni solitudinemque non quaereret, sed ne mediocri quidem sermone et congressu coniungeretur. Illum Allobroges, maximarum rerum verissimi indices, illum multorum litterae ac nuntii coarguerunt: Sullam interea nemo insimulavit, nemo nominavit. Postremo, eiecto sive emisso iam ex urbe Catilina, ille armu misit, cornua, tubas, falces, signa, legiones: ille relictus intus, exspectatus foris, Lentuli poena compressus, convertit se aliquando ad timorem, numquam ad sanitatem. hic contra ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuisse putantur huius affines suspicionis; et locus est ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos, quam ad consolandos accommodatus.

VI. Propter hanc igitur tantam dissimilitudinem hominum atque causarum, dissimilem me in utroque praebui. Veniebat enim ad me, et saepe veniebat, Autronius, multis cum lacrymis, supplex, ut se defenderem: et se meum condiscipulum in pueritia, familiarem in adolescentia, collegam in quaestura commemorabat fuisse: multa mea in se, nonnulla etiam sua in me proferebat officia. quibus ego rebus, iudices, ita flectebar animo atque frangebar, ut etiam ex memoria, quas mihi ipsi fecerat insidias, deponerem: ut iam immissum esse ab eo C. Cornelium, qui me in

Digitized by Google

sedibus meis, in conspectu uxoris meae ac liberorum meorum trucidaret, obliviscerer. quae si de uno me cogitasset; qua mollitia sum animi ac lenitate, numquam mehercule illius lacrymis ac precibus restitissem. Sed, cum mihi patriae, cum vestrorum periculorum, cum huius urbis, cum illorum delubrorum atque templorum, cum puerorum infantium, cum matronarum ac virginum veniebat in mentem; et cum illae infestae ac funestae faces, universumque totius urbis incendium, cum tela, cum caedes, cum civium cruor, cum cinis patriae versari ante oculos, atque animum memoria refricare coeperat: tum denique ei resistebam, neque solum illi hosti ac parricidae, sed his etiam propinquis illius, Marcellis, patri et filio, quorum alter apud me parentis gravitatem, alter filii suavitatem obtinebat: neque me arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium in aliis vindicassem, idem in illorum socio, cum scirem, defendere. Atque idem ego neque P. Sullam supplicem ferre, neque eosdem Marcellos, pro huius periculis lacrymantes adspicere, neque huius M. Messallae, hominis necessarii, preces sustinere potui. neque enim est causa adversata naturae, nec homo, nec res misericordiae meae repugnavit. nusquam nomen, nusquam vestigium fuerat: nullum crimen, nullum indicium, nulla suspicio. Suscepi causam, Torquate, suscepi, et feci libenter, ut me, quem boni constantem semper, ut spero, existimassent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent.

VII. Hic ait se ille, iudices, regnum meum ferre non posse. Quod tandem, Torquate, regnum? consulatus, credo, mei: in quo ego imperavi nihil, sed contra patribus conscriptis et bonis omnibus parui: quo in magistratu non institutum est a me, iudices, regnum, sed non permissum. An tum, in tanto imperio, tanta potestate, non dicis fuisse regem; nunc privatum, regnare dicis? quo tandem nomine? Quod,

Digitized by Google

in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt: quem defendis, sperat se absolutum iri. Hic tibi ego de testimoniis meis hoc respondeo: si falsum dixerim; te in eos dixisse. sin verum; non esse hoc regnare, cum verum iuratus dicas, probare. De huius spe tantum dico, nullas a me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique, praeter fidem defensionis, exspectare. Nisi tu, inquit, causam recepisses, numquam mihi restitisset, sed, indicta causa, profugisset. Si iam hoc tibi concedam, Q. Hortensium, tanta gravitate hominem, si, hos tales viros non suo stare iudicio, sed meo: si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos adfuturos non fuisse: uter tandem rex est, isne, cui innocentes homines non resistunt, an is, qui calamitosos non deserit? At hic etiam, id quod tibi necesse minime fuit, facetus esse voluisti, cum Tarquinium, et Numam, et me tertium peregrinum regem, esse dixisti. Mitto iam de rege quaerere: illud quaero, peregrinum cur me esse dixeris. nam, si ita sum, non tam est admirandum, regem esse me, quia, ut tu vis, etiam peregrini, reges Romae fuerunt, quam consulem Romae fuisse peregrinum. Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fateor, et addo etiam, ex eo municipio, unde iterum iam salus huic urbi imperioque missa est. Sed scire ex te pervelim, quamobrem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur. nemo enim istuc M. illi Catoni seni, cum plurimos haberet inimicos, nemo T. Coruncanio, nemo Curio, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cum ei multi inviderent, obiecit umquam. Equidem vehementer laetor, eum esse me, in quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam iacere potueris, quae non ad maximam partem civium conveniret.

VIII. Sed tamen te a me, pro magnis causis nostrae necessitudinis, monendum esse etiam atque etiam puto. Non possunt omnes esse patricii. si verum quaeris, ne curant quidem: nec se aequales tui, pro-

Digitized by Google

pter istam causam, abs te anteiri putant. Ac, si tibi nos peregrini videmur, quorum iam et nomen et honos inveteravit et huic urbi et hominum famae ac sermonibus: quam tibi illos competitores tuos peregrinos videri necesse erit, qui iam ex tota Italia delecti, tecum de honore et de omni dignitate contendunt? quorum cave tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obruare. qui, si attulerint nervos et industriam, mihi crede, excutient tibi istam verborum iactationem, et te ex somno saepe excitabunt; nec patientur, se abs te, nisi virtute vincentur, honore superari. Ac si, iudices, ceteris patriciis me et vos peregrinos videri oporteret, a Torquato tamen hoc vitium sileretur. est enim ipse a materno genere municipalis, honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat, Picentes solos non esse peregrinos, aut gaudeat suo generi me meum ante non ponere. Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne gravius refutere: neque regem, ne derideare. nisi forte regium tibi videtur, ita vivere, ut non modo homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli servias: contemnere omnes libidines: non auri, non argenti, non ceterarum rerum indigere: in senatu sentire libere: populi utilitati magis consulere, quam voluntati: nemini cedere, multis obsistere. si hoc putas esse regium; me regem esse confiteor. sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans, aut superbum movet: quin tu id potius profers, quam verbi invidiam contumeliamque maledicti.

IX. Ego, tantis a me beneficiis in republica positis, si nullum aliud mihi praemium a senatu populoque Romano, nisi honestum otium, postularem, quis non concederet? sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia praeclarae laudis insignia: mihi liceret eius urbis, quam conservassem, conspectu, tranquillo animo et quieto frui? Quid, si hoc non postulo; si ille labor meus pristinus,

Digitized by Google

beret, quod salvum esse vellet? An vero clarissimum virum generis vestri ac nominis nemo reprehendit, qui filium suum vita privavit, ut in ceteris firmaret imperium: tu rempublicam reprehendis, quae domesticos hostes, ne ab iis ipsa necaretur, necavit? Itaque attende iam, Torquate, quam ego defugiam auctoritatem consulatus mei. maxima voce, ut omnes exaudire possint, dico, semperque dicam: adestote omnes animis, qui adestis corporibus, quorum ego frequentia magnopere laetor: erigite mentes auresque vestras, et me de invidiosis rebus, ut ille putat, dicentem attendite. Ego consul, cum exercitus perditorum civium, clandestino scelere conflatus, crudelissimum et luctuosissimum exitium patriae comparasset: cum ad occasum interitumque reipublicae Catilina in castris; in his autem templis atque tectis dux Lentulus esset constitutus: meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis atque confossis, incensione urbem, internecione cives, vastitate Italiam, interitu rempublicam liberavi: ego vitam omnium civium, statum orbis terrae, urbem hanc denique, sedem omnium nostrum, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinqe hominum amentium ac perditorum poena redemi. An me existimasti haec iniuratum in indicio non esse dicturum, quae iuratus in maxima concione dixissem?

XII. Atque etiam illud addam ne qui forte incipiat improbus subito te amare, Torquate, et aliquid sperare de te: atque, ut idem omnes exaudiant, clarissima voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in consulatu pro salute communi suscepi et gessi, L. ille Torquatus, cum esset meus contubernalis in consulatu, atque etiam in praetura fuisset, auctor, adiutor, particeps exstitit, cum princeps, cum auctor, cum signifer esset iuventutis; parens eius, homo amantissi-

Digitized by Google

mus patriae, maximi animi, summi consilii, singularis constantiae, cum esset aeger, tumen omnibus rebus illis interfuit: numquam est a me digressus: studio, consilio, auctoritate unus adiuvit plurimum, cum infirmitatem corporis animi virtute superaret. Videsne, ut eripiam te ex improborum subita gratia, et reconciliem bonis omnibus? qui te et diligunt, et retinent, retinebuntque semper: nec, si a me forte desciveris, idcirco te a se, et a republica, et a tua dignitate deficere patientur. Sed iam redeo ad causam; atque hoc vos, iudices, testor: mihi de memetipso tam multa dicendi necessitas quaedam imposita est ab illo. Nam, si Torquatus Sullam solum accusasset: ego quoque hoc tempore nihil aliud [agerem], nisi cum, qui accusatus esset, defenderem: sed cum ille tota illa oratione in me esset invectus, et cum initio, ut dixi, defensionem meam auctoritate spoliare voluisset: etiamsi dolor meus respondere non cogeret, tamen ipsa causa hanc a me orationem flagitasset.

XIII. Allobrogibus nominatum Sullam esse dicis. Quis negat? sed lege indicium, et vide, quemadmodum nominatus sit. L. Cassium dixerunt commemorasse, cum ceteris Autronium secum facere. Quaero, num Sullam dixerit Cassius? nusquam. sese aiunt quaesisse de Cassio, quid Sulla sentiret. Videte diligentiam Gallorum: qui vitam hominum naturamque non nossent, ac tantum audissent, eos pari calamitate esse; quaesiverunt, essentne eadem voluntate? Quid tum? Cassius si respondisset, idem sentire et secum facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id criminosum esse debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat mirari illorum suspicionem, et purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non respondit tamen, una facere Sullam. Etenim esset absurdum, cum ceteros sua sponte nominasset, mentionem Sullae facere nullam, nisi admonitumet interrogatum, nisi for-

Digitized by Google

te verisimile est, P. Sullae nomen in memoria Cassio non fuisse. Si nobilitas hominis, si afflicta fortuna, si reliquiae pristinae dignitatis non tam illustres fuissent: tamen Autronii commemoratio memoriam Sullae retulisset. etiam, ut arbitror, cum auctoritates principum coniurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius, et cum sciret, exteras nationes maxime nobilitate moveri, non prius Autronium, quam Sullam nominasset. Iam vero illud probari minime potest, Gallos, Autronio nominato, putasse, propter calamitatis similitudinem, sibi aliquid de Sulla esse quaerendum: Cassio, si hic esset in eodem scelere, ne cum appellasset quidem Autronium, huius in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sulla Cassius? Se nescire certum. Non purgat, inquit. Dixi antea: ne si argueret quidem tum denique, cum esset interrogatus, id mihi criminosum videretur. Sed ego in iudiciis et in quaestionibus non hoc quaerendum arbitror, num purgetur aliquis: sed num arguatur. etenim cum negat se scire Cassius, utrum sublevat Sullam, an satis probat se nescire? Sublevat apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? si periculum esse putasset, ne illi unquam indicarent; de seipso confessus esset? Nescivit. Credo, iudices, celatum esse Cassium de Sulla uno. nam de ceteris certe sciebat: et ea domi eius pleraque conflata esse constabat. Qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quo plus spei Gallis daret: dicere autem falsum non ausus est: nescire dixit. Atqui hoc perspicuum est, cum is, qui de omnibus scierit, de Sulla se scire negarit; eandem vim esse negationis huius, quam si extra coniurationem hunc esse, se scire dixisset. nam, cuius scientiam de omnibus constat fuisse, eius ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed iam non quaero, purgetne Cassius Sullam: illud mihi tantum satis est, contra Sullam nihil esse in indicio.

XIV. Exclusus hac criminatione Torquatus, rursus in me irruit, me accusat. ait, me aliter, ac dictum

Digitized by Google

et, in tabulas publicas retulisse. O dii immortales! vobis enim tribuam, quae vestra sunt: nec vero possum meo tantum ingenio dare, ut tot res, tantas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulentissima tempestate reipublicae, mea sponte dispexerim.) vos profecto animum meum tum conservandae patriae cupiditate incendistis: vos me ab omnibus ceteris cogitationibus ad unam salutem reipublicae convertistis: vos denique in tantis tenebris erroris et inscientiae clarissimum lumen praetulistis menti meae. Vidi ego hoc, iudices, nisi, recenti memoria senatus, auctoritatem huius indicii monumentis publicis testatus essem, fore, ut aliquando non Torquatus, neque Torquati quispiam similis, (nam id me multum fefellit,) sed ut aliquis patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum hostis, aliter indicata haec esse diceret, quo facilius, vento aliquo in optimum quemque excitato, posset in malis reipublicae portum suorum malorum aliquem invenire. Itaque introductis in senatum indicibus, constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. At quos viros? non solum summa virtute et fide; cuius generis in senatu facultas maxima: sed etiam, quos sciebam memoria, scientia, consuetudine et celeritate scribendi, facillime, quae dicerentur, persequi posse: C. Cosconium, qui tunc erat praetor: M. Messallam, qui tum praeturam petebat: P. Nigidium, App. Claudium. Credo esse neminem, qui his hominibus, ad vere referendum, aut fidem putet, aut ingenium defuisse.

XV. Quid deinde? quid feci? cum scirem, ita indicium in tabulas publicas relatum, ut illae tabulae privata tamen custodia, more maiorum, continerentur: non occultavi, non continui domi, sed describi ab omnibus statim librariis, dividi passim et pervulgari atque edi populo Romano imperavi. divisi toti Italiae, emisi in omnes provincias: eius indicii, e quo salus oblata esset omnibus, expertem esse neminem volui.

Digitized by Google

Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Romani nomen sit, quin eodem perscriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam subito, et exiguo, et turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non mea sponte, providi: primum, ne qui posset tantum aut de reipublicae aut de alicuius periculo meminisse, quantum vellet: deinde, ne cui liceret umquam reprehendere illud indicium, aut temere creditum criminari: postremo, ne quid iam a me, ne quid ex meis commentariis quaereretur: ne aut oblivio mea, aut memoria, videretur nimia: ne denique aut negligentia, turpis; aut diligentia, crudelis putaretur. Sed tamen abs te, Torquate, quaero, cum indicatus tuus inimicus esset, et esset eius rei frequens senatus et recens memoria testis, tibi, meo familiari et contubernali, prius etiam edituri fuerint indicium scribae mei, si voluisses, quam in codicem retulissent; cum videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum familiari meo questus es? an, quoniam tam facile inveheris in amicos, iracundius ac vehementius expostulasti? Tu, cum tua vox numquam sit audita; cum, indicio lecto, descripto, divulgato, quieveris, tacueris: repente tantam rem enunciare audeas? et in eum locum te deducas, ut ante, quam me commutati indicii coargueris, te summae negligentiae, tuo iudicio, convictum esse fateare?

XVI. Mihi cuiusquam salus tanti fuisset, ut meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego iuvarem, a quo et crudeles insidias in rempublicam factas, et in me potissimum consulem constitutas, putarem? Quodsi iam essem oblitus severitatis et constantiae meae, tamne amens eram, ut cum litterae posteritatis causa repertae sint, quae subsidio oblivioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cuncti senatus commentario meo posse superari? Fero ego te, Torquate, iamdudum, fero, et

Digitized by Google

nonnumquam animum, incitatum ad ulciscendam orationem tuam, revoco ipse et reflecto. permitto aliquid iracundiae tuae, do adolescentiae, cedo amicitiae, tribuo parenti. sed, nisi tibi aliquem modum tute constitueris, coges oblitum me nostrae amicitiae, habere rationem meae dignitatis. Nemo umquam me tenuissima suspicione perstrinxit, quem non praeverterim. Sed mihi hoc credas velim. non iis libentissime soleo respondere, quos mihi videor facillime posse superare. Tu, quoniam minime ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac nova lenitate abuti mea: noli aculeos orationis meae, qui recondita sunt, excussos arbitrari: noli id putare omnino a me esse amissum, si quid est tibi remissum atque concessum. Cum illae valent apud me excusationes iniuriae tuae, iratus animus tuus, aetas, amicitia nostra: tum nondum, statuo, te virium satis habere, ut ego tecum luctari et congredi debeam. quodsi esses usu atque aetate robustior: essem idem, qui soleo, cum sum lacessitus. nunc tecum sic agam, tulisse ut potius iniuriam, quam retulisse gratiam videar.

XVII. Neque vero, quid mihi irascare, intelligere possum. si, quod eum defendo, quem tu accusas: cur tibi quoque ipse non succenseo, qui accuses eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuso meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in coniurationis quaestione defendere. Immo nemo magis eum, de quo nihil est umquam suspicatus, quam is, qui de aliis multa cogitavit. Cur dixisti testimonium in alios? Quia coactus. Cur damnati sunt? Quia creditum est. Regnum est, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Immo servitus est, non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, si considerare coeperis, utrum magis mihi hoc necesse fuerit facere, an istud tibi: intelliges, honestius te inimicitiarum modum statuere potuisse, quam me humanitatis. At vero cum honos

Digitized by Google

agebatur amplissimus familiae vestrae, hoc est, consulatus pareutis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis non succensuit pater tuus, cum Sullam et defenderent et laudarent. Intelligebat, hanc nobis a maioribus esse traditam disciplinam, ut nullius amicitia ad propulsanda pericula impediremur. Et erat huic iudicio longe dissimilis illa contentio. tum, afflicto P. Sulla, consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est; honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis, ut victi in campo, in foro vinceretis. tum qui contra vos pro huius salute pugnabant, amicissimi vestri, quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro repugnabant, et tamen id inviolata vestra amicitia, integro officio, veteri exemplo, atque instituto optimi cuiusque faciebant.

XVIII. Ego vero quibus ornamentis adversor tuis? aut cui dignitati vestrae repugno? Quid est, quod iam ab hoc expetas? honor ad patrem, insignia honoris ad te delata sunt. Tu ornatus exuviis huius, venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego iacentem et spoliatum defendo et protego. Atque hic tu et reprehendis me quia defendam, et irasceris. Ego autem non modo tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse, quid faciendum putares, et satis idoneum officii iudicem posuisse. At accusat C. Cornelii filius, idemque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem! qui, quod praemii solet esse in indicio, reliquerit: quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filii susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? Si est causa mihi ignota, cum Hortensio communicata; respondeat Hortensius. sin tu ais illum comitatum Autronii et Catilinae, cum in campo, consularibus comitiis, quae a me habita sunt, caedem facere voluerunt: Autronium tum in campo vidimus: et, quid dixi vidisse nos? Ego vidi. vos enim tum, iudi-

Digitized by Google

ces, nihil laborabatis, neque suspicabamini. Ego tectus praesidio firmo amicorum, Catilinae tum et Autronii copias et conatum repressi. Num quis est igitur, qui tum dicat in campum adspirasse Sullam? Atqui si tum se cum Catilina societate sceleris coniunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari causa non paria signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat adhuc adumbratum indicium filii: quid tandem de illa nocte dicit, cum inter falcarios ad M. Leccam, nocte ea, quae consecuta est posterum diem nonarum Novemb. me consule, Catilinae denunciatione convenit? quae nox omnium temporum coniurationis acerrima fuit atque acerbissima. Tum Catilinae dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem caedis atque incendiorum constituta est: tunc tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam provinciam depoposcit, ut, cum prima luce consulem salutatum venisset, intromissus meo more et iure amicitiae, me in meo lectulo trucidaret.

XIX. Hoc tempore, cum arderet acerrime coniuratio: cum Catilina egrederetur ad exercitum; Lentulus in urbe relinqueretur: Cassius incendiis, Cethegus caedi praeponeretur: Autronio, ut occuparet Etruriam, praescriberetur: cum omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur: ubi fuit Sulla, Corneli? Num Romae? immo longe abfuit. Num in iis regionibus, quo se Catilina inferebat? multo etiam longius. Num in agro Camerti, Piceno, Gallico; quas oras maxime quasi morbus quidam illius furoris pervaserat? nihil vero minus. fuit enim, ut iam ante dixi, Neapoli: fuit in ea parte Italiae, quae maxime ea suspicione caruit. Quid ergo indicat, aut quid effert, aut ipse Cornelius, aut vos, qui ab eo haec mandata defertis? Gladiatores emtos esse, Fausti simulatione, ad

Digitized by Google

caedem ac tumultum. Ita prorsus: interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi. Arrepta est familia: quae si esset praetermissa, posset alia familia Fausti munus praebere. Vtinam quidem haec ipsa non modo iniquorum invidiae, sed et aequorum exspectationi satisfacere posset! Properatum vehementer, cum longe tempus muneris abesset. Quasi vero tempus dandi muneris non valde appropinquaret. nec opinante Fausto, cum is neque sciret, neque vellet, familia est comparata. At litterae sunt Fausti, per quas ille precibus a P. Sulla petit, ut emat gladiatores, et ut hos ipsos emat; neque solum ad Sullam missae, sed ad L. Caesarem, Q. Pompeium, C. Memmium: quorum de sententia tota res gesta est. At praefuit familiae Cornelius. Iam si in comparanda familia suspicio est nulla: quod praefuit, nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere servili obtulit se ad feramenta prospicienda. praefuit vero nunquam; eaque res per Balbum, Fausti libertum, omni tempore administrata est.

XX. At enim Cincius est ab hoc in ulteriorem Hispaniam missus, ut eam provinciam perturbaret. Primum Cincius, iudices, L. Iulio, C. Figulo, consulibus, profectus est aliquanto ante furorem Catilinae, et ante suspicionem huius coniurationis: deinde est profectus non tum primum, sed cum in iisdem locis aliquanto ante eadem de causa aliquot annos fuisset. ac profectus est non modo ob causam, sed etiam necessariam causam, magna ratione cum Mauritaniae rege contracta. Tum autem, illo profecto, Sulla procurante eius rem et gerente, plurimis et pulcherrimis P. Cincii praediis venditis, aes alienum eiusdem dissolutum est: ut, quae causa ceteros ad facinus impulit, cupiditas retinendae possessionis, ea Cincio non fuerit, praediis deminutis. Iam vero illud quam incredibile? quam absurdum? qui Romae caedem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, cum fami-

Digitized by Google

familiarissimum suum dimittere ab se et mandare in ultimas terras? utrum quo facilius Romae ea, quae conabatur, efficeret, si in Hispania turbatum esset? At haec ipsa per se, sine ulla coniunctione, agebantur. An in tantis rebus, tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, coniunctissimum, officiis, usu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur? verisimile non est, ut, quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in adversis, et in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret. Ipse autem Cincius (non enim mihi deferenda est causa amici veteris atque hospitis) is homo est, aut ea familia ac disciplina, ut hoc credi possit, eum bellum reipublicae facere voluisse? ut, cuius pater, cum ceteri deficerent finitimi ac vicini, singulari exstiterit in rempublicam nostram officio et fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cuius aes alienum videmus, iudices, non libidine, sed negotii gerendi studio esse contractum: qui ita Romae debuit, ut in provinciis et in regnis maximae ei pecuniae deberentur: quas cum peteret, non commisit, ut sui procuratores quidquam oneris, absente se, sustinerent: venire omnes suas possessiones, et patrimonio se ornatissimo spoliari maluit, quam ullam moram cuiquam fieri creditorum suorum. a quo quidem genere, iudices, ego numquam timui, cum in illa reipublicae tempestate versarer. Illud erat genus hominum horribile et pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citius ac distrahi posse diceres. Cincius numquam sibi cognationem cum praediis esse existimavit suis. itaque se non modo ex suspicione tanti sceleris, verum etiam ex omni hominum sermone, non armis, sed patrimonio suo vindicavit.

XXI. Iam vero, quod subiicit, Pompeianos esse a Sulla impulsos, ut ad istam coniurationem et ad hoc

Digitized by Google

nefarium facinus accederent: id cuiusmodi sit, intelligere non possum. An tibi Pompeiani coniurasse videntur? quis hoc umquam dixit? aut quae fuit istius rei vel minima suspicio? Disiunxit, inquit, eos a colonis, ut hoc dissidio ac dissensione facta, oppidum in sua potestate posset et Pompeianos habere. Primum, omnis Pompeianorum colonorumque dissensio, delata ad patronos est, cum iam inveterasset, ad multos annos esset exagitata: deinde ita a patronis res cognita est, ut nulla in re a ceterorum sententiis Sulla dissenserit: postremo coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos a Sulla magis, quam sese esse defensos. Atque hoc, iudices, ex hac frequentia colonorum, honestissimorum hominum, intelligere potestis: qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniae, si in omni fortuna, atque in omni honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen casu, quo afflictus iacet, per vos tutari conservarique cupient. Adsunt pari studio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: qui ita de ambulatione et de suffragiis suis cum colonis dissenserunt, ut idem de communi salute sentirent. Ac ne haec quidem P. Sullae mihi videtur silentio praetereunda esse virtus, quod, cum ab hoc illa colonia deducta sit, et cum commoda colonorum a fortunis Pompeianorum reipublicae fortuna diiunxerit, ita carus utrisque est atque iucundus, ut non alteros demovisse, sed utrosque constituisse videatur.

XXII. At enim et gladiatores, et omnis ista vis, rogationis Caeciliae causa comparabantur. atque in hoc loco in L. Caecilium, pudentissimum atque ornatissimum virum, vehementer invectus est: cuius ego de virtute et constantia, iudices, tantum dico; talem hunc in ista rogatione, quam promulgavit non de tollenda, sed de levanda calamitate fatris sui, fuisse, ut consultum esse voluerit fratri, cum republica pugnare noluerit: promulgarit impulsus amore fra-

Digitized by Google

terno, destiterit fratris auctoritate deductus. Atque in ea re per L. Caecilium Sulla accusatur, in quae re est uterque laudandus. primum Caecilius, * qui id promulgarit, in quo res iudicatas videbatur voluisse rescindere, ut statueretur: Sulla recte reprehendit. Status enim reipublicae maxime iudicatis rebus continetur: neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, ut quisquam de salute suorum consulat, communem relinquat. Nihil de iudicio ferebat: sed poenam ambitus eam ferebat, quae fuerat nuper superioribus legibus constituta. Itaque hac rogatione, non iudicium sententiam, sed legis vitium corrigebat. Nemo iudicium reprehendit, cum de poena queritur, sed legem. damnatio enim est iudicium, quae manebat: poena legis, quae levabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui praesunt iudiciis summa cum gravitate et dignitate, alienare a causa, nemo labefactare iudicium est conatus, nihil est eiusmodi promulgatum. Semper Caecilius in calamitate fratris sui iudicum potestatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam putavit.

XXIII. Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, et facile et libenter dicerem. Si paullo etiam longius, quam finis quotidiani officii postulat, pietas et fraternus amor L. Caecilium protulisset; implorarem sensus vestros: uniuscuiusque indulgentiam in suos testarer: peterem errato veniam L. Caecilii ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi. Lex dies fuit proposita paucos; ferri coepta numquam: posita est in senatu; populum Romanum latuit. Cum in Capitolium nos senatum convocassemus, nihil est actum prius: et id mandato Sullae Q. Metellus praetor se loqui dixit, Sullam istam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Caecilius multa de republica egit: agrariae legi, quae tota a me reprehensa et abiecta est, intercessorem fore professus est: improbis largitioni-

Digitized by Google

bus restitit: senatus auctoritatem numquam impedivit; ita se gessit in tribunatu, ut, onere deposito domestici officii, nihil postea nisi de reipublicae commodis cogitarit. Atque in ipsa rogatione, ne per vim quid ageretur, quis tum nostrum Sullam aut Caecilium verebatur? nonne omnis ille terror, omnis seditionis timor atque opinio, ex Autronii improbitate pendebat? eius voces, eius minae ferebantur: eius adspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, metum nobis seditionesque afferebant. Itaque P. Sulla, hoc importunissimo tum honoris, tam etiam calamitatis socio, atque comite, et secundas fortunas amittere coactus est, et in adversis sine ullo remedio atque allevamento permanere.

XXIV. Hic tu epistolam meam saepe recitas, quam ego ad Cn. Pompeium de meis rebus gestis et de summa reipublicae misi: et ex ea crimen aliquod in P. Sullam quaeris: et, si furorem incredibilem, biennio ante conceptum, erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse dicis, Sullam in illa fuisse superiore coniuratione. Scilicet is sum, qui existimem, Cn. Pisonem, et Catilinam, et Varguntеium, et Autronium nihil sceleratе, nihil audacter ipsos per sese sine P. Sulla facere potuisse. De quo etiam si quis dubitasset antea, num, id quod tu arguis, cogitasset, interfecto patre tuo, consule, descendere Kalendis Ianuariis cum lictoribus? sustulisti hanc suspicionem, cum dixisti, hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas et manum comparasse. Quod si tibi ego confiteor, tu mihi concedas necesse est, hunc, cum Catilinae suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem iudicio amiserat, per vim recuperando cogitavisse. neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, iudices, P. Sullae persona suscipit. Iam enim faciam, criminibus omnibus fere dissolutis, contra atque in ceteris causis fieri solet, ut nunc denique de vita hominis ac de mo-

Digitized by Google

ribus dicam. Etenim de principio studuit animus occurrere magnitudini criminis, satisfacere exspectationi hominum: de me aliquid ipso, qui accusatus eram, dicere. nunc iam revocandi estis eo, quo vos ipsa causa, etiam tacente me, cogit animos mentesque convertere.

XXV. Omnibus in rebus, iudices, quae graviores maioresque sunt, quid quisque voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus eius, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrûm subito fingi, neque cuiusquam repente vita mutari, aut natura converti. Circumspicite paullisper mentibus vestris, ut alia omittamus, hosce ipsos homines, qui huic affines sceleri fuerunt. Catilina contra rempublicam coniuravit. Cuius atros unquam hoc respuerunt conatum esse hominem usque a pueritia non solum intemperantia et scelere, sed etiam consuetudine et studio in omni flagitio, stupro, caede versatum? Quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur, quem semper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli societates cum iudicibus, quis insaniam libidinum, quis perversam atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefarie cogitasse, aut stulte sperasse miretur? Quis de C. Cethego, atque eius in Hispaniam profectione, ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius poenam carcer aedificatus esse videatur? omitto ceteros, ne sit infinitum. Tantum a vobis peto, ut taciti de omnibus, quos coniurasse cognitum est, cogitetis. intelligetis, unumquemque illorum prius a sua vita, quam nostra suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam eius nomen finitimum maxime est huius periculo et crimini) non sua haec vita convincit? semper audax, petulans, libidinosus. quem in stuprorum defensionibus non solum verbis uti improbissimis solitum esse scimus; verum etiam pugnis et calcibus? quem exturbare homines e

Digitized by Google

possessionibus, caedem facere vicinorum, spoliare fana sociorum, vi conatum et armis disturbare iudicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non reipublicae cedere, non fortunae ipsi succumbere. Huius si causa non manifestissimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius ac vita convincerent.

XXVI. Agedum, conferte nunc cum illis vitam P. Sullae, vobis populoque Romano notissimam, iudices, et eam ante oculos vestros proponite. Ecquod huius factum aut commissum non dicam audacius, sed quod cuiquam paullo minus consideratum videretur? Factum quaero? verbum ecquod umquam ex ore huius excidit, unde quisquam posset offendi? At vero in illa gravi L. Sullae victoria turbulentaque, quis P. Sulla mitior? quis misericordior inventus est? quam multorum hic vitam est a L. Sulla deprecatus? quam multi sunt summi homines et ornatissimi, et nostri et equestris ordinis, quorum pro salute se hic Sullae obligavit? quos ego nominarem, neque enim ipsi nolunt, et huic, animo gratissimo, adsunt: sed quia maius est beneficium, quam posse debet civis civi dare, ideo a vobis peto, ut, quod potuit, tempori tribuatis, quod facit, ipsi. Quid reliquam constantiam vitae commemorem? dignitatem? liberalitatem? moderationem in privatis rebus? splendorem in publicis? quae ita a fortuna deformata sunt, ut tamen a natura inchoata comparent. Quae domus? quae celebratio quotidiana? quae familiaris dignitas? quae studia amicorum? quae ex quoque ordine multitudo? Haec diu multumque, et multo labore quaesita, una eripuit hora. Accepit P. Sulla, iudices, vehemens vulnus et mortiferum: verumtamen eiusmodi, quod videretur eius vita et natura accipere potuisse. Honestatis et dignitatis habuisse nimis magnam iudicatus est cupiditatem: quam si nemo alius habuit in consulatu petendo, cupidior iudicatus est hic fuisse, quam

Digitized by Google

ceteri. Sine etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatus amor; fortuna in hoc fuit fortasse gravior, quam in ceteris. Postea vero quis P. Sullam, nisi moerentem, demissum, afflictumque vidit? quis unquam est suspicatus, hunc magis odio, quam pudore hominum adspectum lucemque vitare? Qui cum multa haberet invitamenta urbis et fori, propter summa studia amicorum, quae tamen ei sola in malis restiterunt: abfuit ab oculis vestris; et, cum lege retineretur, ipse se exilio paene multavit.

XXVII. In hoc vos pudore, iudices, et in hac vita, tanto sceleri locum fuisse creditis? Adspicite ipsum: contuemini os: conferte crimen cum vita: vitam, ab initio ad hoc tempus explicatam, cum crimine recognoscite. Mitto rempublicam, quae fuit semper Sullae carissima: hosne amicos, tales viros, tam cupidos sui, per quos res eius secundae quondam erant ornatae, nunc sublevantur adversae, crudelissime perire voluit, ut cum Lentulo, et Catilina, et Cethego foedissimam vitam ac miserrimam, turpissima morte proposita, degeret? Non cadit, non, inquam, cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem ista suspicio. nova quaedam illa immanitas exorta est; incredibilis fuit ac singularis furor: ex multis ab adolescentia collectis perditorum hominum vitiis repente tanta ista importunitas inauditi sceleris exarsit. Nolite, iudices, arbitrari, hominum illum impetum et conatum fuisse: neque enim ulla gens tam barbara, aut tam immanis umquam fuit, in qua non modo tot, sed unus tam crudelis hostis patriae sit inventus. belluae quaedam illae ex portentis immanes ac ferae, forma hominum indutae, exstiterunt. Perspicite etiam atque etiam, iudices. nihil enim est, quod in hac causa dici possit vehementius. penitus introspicite Catilinae, Autronii, Cethegi, Lentuli, ceterorumque mentes. quas vos in his libidines, quae flagitia, quas turpitudines, quantas

Digitized by Google

audacias, quam incredibiles furores, quas notas scelerum, quae indicia parricidiorum, quantos acervos facinorum reperietis? Ex magnis, et diuturnis, et iam desperatis reipublicae morbis ista repente vis erupit, ut, ea confecta et eiecta, convalescere aliquando et sanari civitas posset. neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in republica pestibus, diutius haec stare potuisse. itaque eos non ad perficiendum scelus, sed ad luendas reipublicae poenas, Furiae quaedam incitaverunt.

XXVIII. In hunc igitur gregem vos nunc P. Sullam, iudices, ex his, qui cum hoc vivunt atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus, neiicietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem, atque in parricidarum coetum ac numerum transferetis? Vbi erit igitur illud fortissimum praesidium pudoris? quo in loco nobis vita ante acta proderit? quod ad tempus existimationis partae fructus reservabitur, si in extremo discrimine ac dimicatione fortunae deseruerit? si non aderit? si nihil adiuvabit? Quaestiones nobis servorum ac tormenta accusator minitatur: in quibus quamquam nihil periculi suspicamur; tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiusque tum animi, tum corporis, regit quaesitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut in tot rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Sullae torquetur: ex ea quaeratur, num quae occultetur libido, num quod lateat facinus, num quae crudelitas, num quae audacia. nihil erroris erit in causa, nec obscuritatis, iudices, si a nobis vitae perpetuae vox, ea, quae gravissima debet esse, audietur. Nullum in hac causa testem timemus: nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Sullae fortuna movet, iudices, vestra movet. vestra enim, qui cum summa elegantia atque integritate vixistis, hoc maxime interest, non ex libidine, aut si-

Digitized by Google

multate, aut levitate testium causas honestorum hominum ponderari, sed in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis, vitam uniuscuiusque esse testem. Quam vos, iudices, nolite armis suis spoliatam atque nudatam obiicere invidiae, dedere suspicioni. munite communem arcem honorum, obstruite perfugia improborum. valeat ad poenam et ad salutem plurimum, quam solam videtis, ipsam ex vi sua naturaque facillime perspici: subito flecti fingique non posse.

XXIX. Quid vero haec auctoritas, (semper enim de ea dicendum est: quamquam a me timide modiceque dicetur,) quid, inquam, haec auctoritas nostra, qui a ceteris coniurationis causis abstinuimus, P. Sullam defendimus: nihil hunc tandem iuvabit? Grave est hoc dictum fortasse, iudices, si appetimus aliquid: si, cum ceteri de nobis silent, non etiam nosmet ipsi taceamus, grave. sed, si laedimur, si accusamur, si in invidiam vocamur: profecto concedetis, iudices, ut nobis libertatem retinere liceat, si minus liceat dignitatem. Accusati sunt uno nomine consulares: ut iam videatur honoris amplissimi nomen plus invidiae, quam dignitatis adferre. Adfuerunt, inquit, Catilinae, illumque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita coniuratio: defendebant amicum, aderant supplici, vitae eius turpitudinem in summis eius periculis non insequebantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, consul reo, de pecuniis repetundis Catilinae fuit advocatus: improbo homini, at supplici: fortasse audaci, at aliquando amico. Cui cum adfuit post delatam ad eum primam illam coniurationem; indicavit se audisse aliquid, non credidisse. At idem non adfuit alio in iudicio, cum adessent ceteri. Si postea cognorat ipse aliquid, quod in consulatu ignorasset: ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt. sin illa res prima valuit: non inveterata, quam recens, debuit esse gravior. Sed, si tuus parens etiam in illa suspitione periculi sui, tamen humanitate adductus advo-

Digitized by Google

cationem hominis improbissimi sella curali atque ornamentis et suis et consulatus honestavit: quid est, quamobrem consulares, qui Catilinae adfuerunt, reprehendantur? At iidem iis, qui ante hunc causam de coniuratione dixerunt, non adfuerunt. Tanto scelere adstrictis hominibus, statuerunt nihil a se adiumenti, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque, ut de eorum constantia atque animo in rempublicam dicam, quorum tacita gravitas et fides de unoquoque loquitur, neque cuiusquam ornamenta orationis desiderat: potest quisquam dicere umquam meliores, fortiores, constantiores consulares fuisse, quam iis temporibus et periculis, quibus paene oppressa est respublica? Quis non de communi salute apertissime, quis non fortissime, quis non constantissime sensit? Neque ego praecipue de consularibus disputo. nam haec et hominum ornatissimorum, qui praetores fuerunt, et universi senatus, communis est laus: ut constet, post hominum memoriam numquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempublicam, plus gravitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares, de his tantum mihi dicendum putavi, quod satis esset, attestante memoria omnium, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate, incubuerit ad rempublicam conservandam.

XXX. Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinae consul non adfui, qui testimonium de coniuratione dixi in alios, adeone vobis alienus a sanitate, adeo oblitus constantiae meae, adeo immemor rerum a me gestarum esse videor, ut, cum consul bellum gesserim cum coniuratis, nunc eorum ducem conservare cupiam, et in animum inducam, cuius nuper ferrum retuderim, flammamque restinxerim, eiusdem nunc causam vitamque defendere? Si medius fidius, iudices, non me ipsa respublica, meis laboribus et periculis conservata, ad gravitatem animi et constantiam sua dignitate revocaret; tamen

Digitized by Google

hoc natura est insitum, ut, quem timueris, quicum de vita fortunisque contenderis, cuius ex insidiis evaseris, hunc semper oderis. Sed, cum agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis: cum, quoties quisquam est in hoc scelere convictus, toties renovetur memoria per me inventae salutis: ego sim tam demens; ego committam, ut ea, quae pro salute omnium gessi, casu magis et felicitate a me, quam virtute et consilio gesta esse videantur? Quid ergo? hoc tibi sumis, dicet fortasse quispiam, ut; quia tu defenderis, innocens iudicetur? Ego vero, iudices, non modo nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet: sed etiam, si quid ab omnibus conceditur, id reddo ac remitto. non in ea republica versor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita sunt exstincti, quos vici, aut ita grati, quos servavi, ut ego mihi plus appetere soner, quam quantum omnes inimici invidique patiantur. Grave esse videretur, eum, qui investigarit coniurationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit, cui uni togato supplicationem decreverit, dicere in iudicio: non defenderem, si coniurasset. non dico id, quod grave est: dico illud, quod in his causis coniurationis non auctoritati assumam, sed pudori meo: Ego ille coniurationis investigator atque ultor, certe non defenderem Sullam, si coniurasse arbitrarer. Ego, iudices, de tantis omnium periculis cum quaererem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia: dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius suspicione, nullius litteris de republica P. Sullae rem ullam ad me esse delatam.

XXXI. Quamobrem vos, dii patrii ac penates, qui huic urbi atque huic imperio praesidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populumque Romanum, qui haec tecta atque templa, me consule, vestro numine auxilioque servastis, testor, integro me animo

Digitized by Google

ad libero, P. Sullae causam defendere: nullam a me sciente facinus occultari, nullum scelus susceptum contra salutem omnium defendi ac tegi. nihil de hoc consul comperi, nihil auspicatus sum, nihil audivi. Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in ceteros esse visus sum, (persolvi patriae, quod debui: reliqua iam a me meae perpetuae consuetudini naturaeque debentur:) tam sum misericors, iudices, quam vos: tam mitis, quam qui lenissimus. In quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, nisi coactus: reipublicae praecipitanti subveni: patriam demersam extuli: misericordia civium adductus, tunc fulmius tam vehementes, quam necesse fuit. salus esset omnium amissa una nocte, nisi essetseveritas illa suscepta. Sed ut ad sceleratorum poenam amore reipublicae sum adductus: sic ad salutem innocentium voluntate deducor. Nihil video esse in hoc P. Sulla, iudices, odio dignum, misericordia digna multa. Neque enim nunc propulsandae calamitatis suae causa supplex ad vos, iudices, confugit: sed ne qua generi ac nomini suo nota nefariae turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro iudicio liberatus, quae habet ornamenta, quae solatia reliquae vitae, quibus laetari et perfrui possit? Domus erit, credo, exornata: aperientur maiorum imagines: ipse ornatum ac vestitum recuperabit. Omnia, iudices, haec amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta unius iudicii calamitate occiderunt. Sed ne exstinctor patriae, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc labem tanti sceleris in familia relinquat, id laborat, id metuit; ne denique hic miser, coniurati, et conscelerati, et proditoris filius nominetur: huic puero, qui est ei vita sua multo carior, metuit, cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne aeternam memoriam dedecoris relinquat. Hic vos orat, iudices, parvus, ut se aliquando, si non integra fortuna, at afflicta, patrio gratulari sinatis, huic misero notiora

Digitized by Google

sunt iudicorum, iniere et fori, quem campi et disciplinarum. Non iam de vita P. Sullae, iudices, sed de sepultura contenditur. Vita erepta est superiore iudicio: nunc, ne corpus eiiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod eum in vita hac teneat? aut quid est, quamobrem haec cuiquam vita videatur?

XXXII. Nuper is homo fuit in civitate P. Sulla, ut nemo ei se neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferret: nunc, spoliatus omni dignitate, quae erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessariis lugere suam calamitatem liceat, id sibi ne eripiatis, iudices, vos obtestatur. Te ipsum iam, Torquate, expletum esse huius miseriis, par erat. Etsi nihil aliud Sullae nisi consulatum abstulissetis, tamen eo vos contentos esse oportebat: honoris enim contentio vos ad causam, non inimicitiae deduxerunt. Sed cum huic omnia cum honore detracta sint, cum in hac fortuna misera ac luctuosissima destitutus sit: quid est, quod expetas amplius? Lucisne hanc usuram eripere vis, plenam lacrymarum atque moeroris, in qua cum maximo cruciatu atque dolore retinetur? Libenter reddiderit, ademta ignominia foedissimi criminis. An vero inimicum ut expellas? cuius ex miseriis, si esses crudelissimus, videndo fructum caperes maiorem, quam audiendo. O miserum et infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sulla renunciatus est! o falsam spem! o volucrem fortunam! o caecam cupiditatem! o praeposteram gratulationem! quam cito ea omnia ex laetitia et voluptate ad luctum et lacrymas reciderunt, ut, qui paullo ante consul designatus fuisset, retineret repente nullum vestigium pristinae dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic, spoliato honore, fama, fortunis, deesse videretur? aut cui novae calamitati locus ullus relictus esset? urget eadem fortuna, quae coepit: re-

Digitized by Google

periit novum moerorem: non patitur, hominem calamitosum uno modo afflictum, uno in luctu pessimo.

XXXIII. Sed iam impedior egomet, iudices, dolore animi, ne de huius miseria plura dicam. Vestrae iam sunt partes, iudices: in vestra mansuetudine atque humanitate causam totam repono. Vos, reiectione interposita, nihil suspicantibus nobis, repentini in nos iudices consedistis, ab accusatoribus delecti ad spem acerbitatis, a fortuna nobis ad praesidium innocentiae constituti. Vt ego, quid de me populus Romanus existimaret, quia severus in improbos fueram, laboravi, et, quae prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi: sic vos severitatem iudiciorum, quae per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate ac misericordia mitigate. Hoc cum impetrare a vobis ipsa causa debet: tum est vestri animi atque virtutis declarare, non esse eos vos, ad quos potissimum, interposita reiectione, devenire contenerit. In quo ego, iudices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam in rebus coniuncti sumus, mansuetudine et misericordia vestra falsam a nobis crudelitatis famam repellamus.

Digitized by Google

M. TVLLII CICERONIS
PRO
A. LICINIO ARCHIA
POETA
ORATIO, SEXTA ET VICESIMA.

ARGVMENTVM.

A. Licinius Archias fuit Antiochenus, qui, cum poëtica floreret laude, et ab omnibus paene Italiae populis expeteretur, inprimisque apud principes quosdam Romanos esset gratiosus, hoc etiam eorum opera consecutus est, ut civitate Romana donaretur. Sed ei controversiam de civitate postea movit Gratius quidam, eumque reum fecit lege Plautia Papiria de civitate, qua cautum erat, ut, qui foederatis civitatibus adscripti essent, si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, et LX. diebus apud Praetorem essent professi, ii demum cives haberentur. Huius igitur causa suscepta Cicero, commemorata Archiae secum et summis hominibus familiaritate, omnia adversarii argumenta diluit ac refellit, sed leviter et non nisi perfunctorie. Itaque, ut iustae orationis mensuram impleret, arripuit occasionem, cum in humanitatis inprimisque poëticae facultatis, tum in ipsius Archiae laudes digrediendi, ostenditque, dignissimum civitate Romana Archiam esse.

I.

Si quid est in me ingenii, iudices, quod sentio quam sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter esse versatum; aut si huiusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor aetatis meae tempus abhorruisse: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo iure debet. Nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium praeteriti temporis, e-

Digitized by Google

puerilis memoriam recordari dicimus, inde usque repetens, hunc video mihi principem, et ad suscipiendam, et ad ingrediendam rationem horum studiorum exstitisse. Quodsi haec vox, huius hortatu praeceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: a quo id accepimus, quo ceteris opitulari et alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, et opem, et salutem ferre debemus. Ac, ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quaedam in hoc facultas sit ingenii, neque haec dicendi ratio aut disciplina: ne nos quidem huic uni studio penitus umquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quasi cognatione quadam inter se continentur.

II. Sed ne cui vestrum mirum esse videatur, me in quaestione legitima, et in iudicio publico, cum res agatur apud praetorem populi Romani, lectissimum virum, et apud severissimos iudices, tanto conventu hominum ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a consuetudine iudiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat: quaeso a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam; ut me pro summo poëta atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum litteratissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique praetore exercente iudicium, patiamini de studiis humanitatis ac litterarum paullo loqui liberius: et in eiusmodi persona, quae, propter otium ac studium, minime in iudiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. Quod si mihi a vobis tribui concedique sentiam: perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium; verum etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse.

III. Nam ut primum ex pueris excessit Archias,

Digitized by Google

atque ab iis artibus, quibus aetas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit: primum Antiochiae (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe et copiosa, atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. post in ceteris Asiae partibus, cunctaeque Graeciae, sic eius adventus celebrabantur, ut famam ingenii exspectatio hominis, exspectationem ipsius adventus admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena graecarum artium ac disciplinarum: studiaque haec et in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis, et hic Romae, propter tranquillitatem reipublicae, non negligebantur. Itaque hunc et Tarentini, et Rhegini, et Neapolitani, civitate ceterisque praemiis donarunt; et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant iudicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famae cum esset iam absentibus notus, Romam venit, Mario consule et Catulo nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cum praetextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. sed etiam hoc non solum ingenii ac litterarum, verum etiam naturae atque virtutis, ut domus, quae huius adolescentiae prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis iucundus Q. Metello, illi Numidico, et eius Pio filio. audiebatur a M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, et patre, et filio. a L. Crasso colebatur: Lucullos vero, et Drusum, et Octavios, et Catonem, et totam Hortensiorum domum, devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore: quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant.

IV. Interim satis longo intervallo, cum esset

Digitized by Google

cum L. Lucullo in Siciliam profectus, et cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quae cum esset civitas acquissimo iure ac foedere, adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Luculli ab Heracleensibus impetravit. Data est civitas Silvani lege et Carbonis, SI QVI FOEDERATIS CIVITATIBVS ADSCRIPTI FVISSENT: SI TVM, CVM LEX FERRETVR, IN ITALIA DOMICILIVM HABVISSENT: et, SI SEXAGINTA DIEBVS APVD PRAETOREM ESSENT PROFESSI. Cum hic domicilium Romae multos iam annos haberet, professus est apud praetorem, Q. Metellum, familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege, dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. quid enim horum infirmari, Grati, potest? Heracleae-ne esse tum adscriptum negabis? Adest vir summa auctoritate, et religione, et fide M. Lucullus, qui se non opinari, sed scire: non audivisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heracleenses legati, nobilissimi homines: huius iudicii causa, cum mandatis, et cum publico testimonio venerunt; qui hunc [adscriptum] Heracleensem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracleensium publicas; quas Italico bello, incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea, quae habemus, nihil dicere; quaerere, quae habere non possumus: et de hominum memoria tacere, litterarum memoriam flagitare: et, cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii insiurandum fidemque: ea, quae depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. At domicilium in Italia non habuit is, qui tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romae collocavit? At non est professus. Immo vero iis tabulis professus, quae solae ex illa professione, collegioque praetorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem.

Digitized by Google

V. Nam cum Appii tabulae negligentius asservatae dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas, post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem resignasset: Metellus, homo sanctissimus modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum praetorem et ad iudices venerit, et unius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. Quae cum ita sint, quid est, quod de eius civitate dubitetis, praesertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Etenim cum mediocribus multis, et aut nulla, aut humili aliqua arte praeditis, gratuito civitatem in Graecia homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenii praedito gloria, noluisse. Quid? cum ceteri, non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint: hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracleensem esse voluit, reiicietur? Census nostros requiris scilicet. est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore, L. Lucullo, apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodem quaestore fuisse in Asia: primis, Iulio et Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam census non ius civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ita se iam tum gessisse pro cive: iis temporibus, quae tu criminaris, ne ipsius quidem iudicio eum in civium Romanorum iure esse versatum. et testamentum saepe fecit nostris legibus, et adiit hereditates civium Romanorum, et in beneficiis ad aerarium delatus est a L. Lucullo praetore et consule.

VI. Quaere argumenta, si qua potes. numquam enim hic neque suo, neque amicorum iudicio revincetur. Quaeres a nobis, Grati, cur tantopere hoc no-

Digitized by Google

mine delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, et aures convicio defessae conquiescant. An tu existimas aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus, in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? Ego vero fateor, me his studiis esse deditum. ceteros pudeat, si qui ita se litteris abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in adspectum lucemque proferre. me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, iudices, ut ab nullius umquam me tempore aut commodo, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi iure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam requiem animi et corporis conceditur temporum: quantum alii tribuunt tempestivis conviviis: quantum denique aleae, quantum pilae; tantum mihi egomet ad haec studia recolenda sumsero? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis haec quoque censetur oratio et facultas; quae quantacumque in me, numquam amicorum periculis defuit. quae si cui levior videtur: illa quidem certe, quae summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam, nisi multorum praeceptis, multisque litteris mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem: in ea autem persequienda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exsilii, parvi esse ducenda: numquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus obiecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenae sapientium voces, plena exemplorum vetustas; quae iacerent in tenebris omnia, nisi litterarum lumen ac-

Digitized by Google

cederet. Quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum, expressas, scriptores et graeci et latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam.

VII. Quaeret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes litteris proditae sunt, istane doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare. sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, et sine doctrina, naturae ipsius habitu prope divino, per seipsos et moderatos et graves exstitisse fateor. etiam illud adiungo, saepius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quaedam conformatioque doctrinae: tum illud nescio quid praeclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Laelium, L. Furium, moderatissimos homines et continentissimos: ex hoc fortissimum virum, et illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profecto, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adiuvarentur, numquam se ad earum studium contulissent. Quodsi non hic tantus fructus ostenderetur, et si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi adversionem humanissimam ac liberalissimam iudicaretis. Nam ceterae neque temporum sunt, neque aetatum omnium, neque locorum: haec studia adolescentiam agunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quodsi ipsi haec neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus,

Digitized by Google

tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus.

VIII. Quis nostrûm tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, iudices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis,) quoties ego hunc vidi, cum litteram scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quae tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis atque sententiis? Quae vero accurate cogitateque scripsisset: ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic a summis hominibus eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia, et doctrina, et praeceptis, et arte constare: poëtam natura ipsa valere, et mentis viribus excitari, et quasi divino quodam spiritu inflari. Quare suo iure noster ille Ennius sanctos appellat poëtas, quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, iudices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtae nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa et solitudines voci respondent; bestiae saepe immanes cantu flectuntur atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum: Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnaei vero suum esse confirmant. itaque etiam delubrum eius in oppido dedicaverunt. permulti alii praeterea pugnant inter se atque contendunt.

Digitized by Google

IX. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui et voluntate et legibus noster est, repudiabimus? praesertim cum omne olim studium atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam laudemque celebrandam! Nam et Cimbricas res adolescens attigit, et ipsi illi C. Mario, qui durior ad haec studia videbatur, iucundus fuit. Neque enim quisquam est tam aversus a Musis, qui non mandari versibus aeternum suorum laborum facile praeconium patiatur. Thestimoclem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cum ex eo quaereretur, *quod acroama, aut cuius vocem libentissime audiret: eius, a quo sua virtus optime praedicaretur.* Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit, cuius ingenio putabat ea, quae gesserat, posse celebrari. Mithridaticum vero bellum, magnum atque difficile, et in multa varietate terra marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum et clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen illustrant. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, et regiis quondam opibus, et ipsa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, eiusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam esse atque servatam: nostra semper feretur et praedicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropaea, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare, quorum ingeniis haec feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius. itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus e marmore. At iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen

Digitized by Google

ornatur. In coelum huius proavus Cato tollitur, magnus honos populi Romani rebus adiungitur. omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrûm laude decorantur.

X. Ergo illum, qui haec fecerat, Rudium hominem, maiores nostri in civitatem recéperunt: nos hunc Heracleensem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate eiiciemus? Nam si quis minorem gloriae fructum putat ex graecis versibus percipi, quam ex latinis, vehementer errat: propterea, quod Graeca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continentur. Quare si res hae, quas gessimus, orbis terrae regionibus definiuntur: cupere debemus, quo manuum nostarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare: quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, haec ampla sunt; tum iis certe, qui de vita, gloriae causa, dimicant, hoc maximum et periculorum incitamentum est, et laborum. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum adstitisset, *O fortunate*, inquit, *adolescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem inveneris*. Et vere. nam, nisi Ilias illa exstitisset; idem tumulus, qui corpus eius contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adaequavit, nonne Theophanem Mitylenaeum, scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit? et nostri illi fortes viri, sed rustici ac milites, dulcedine quadam gloriae commoti, quasi participes eiusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? Itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, cum Hispanos et Gallos donaret; credo, hunc petentem repudiasset? quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poëta de populo

Digitized by Google

subiecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, iubere ei praemium tribui sub ea conditione, *ne quid post ea scriberet*. Qui sedulitatem mali poëtae duxerit aliquo tamen praemio dignam, huius ingenium et virtutem in scribendo et copiam non expetisset? Quid? a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui praesertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubae natis poëtis, pingue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen aures suas dederet.

XI. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest; sed prae nobis ferendum: trahimur omnes laudis studio; et optimus quisque maxime gloria ducitur. Ipsi illi philosophi, etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo praedicationem nobilitatemque despiciunt, praedicari de se, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir et imperator, Attii, amicissimi sui, carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Iam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati, poëtarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices a Musarum honore et a poëtarum salute abhorrere. Atque, ut id libentius faciatis, iam me vobis, iudices, indicabo, et de meo quodam amore gloriae, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute huius urbis atque imperii, et pro vita civium, proque universa republica gessimus, attigit hic versibus atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res et iucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam, enim virtus aliam mercedem laborum

Digitized by Google

periculorumque desiderat, praeter hanc laudis et gloriae: qua quidem detracta, iudices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitae curriculo, et tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? Certe, si nihil animus praesentiret in posterum, et, si, quibus regionibus vitae spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. nunc insidet quaedam in optimo quoque virtus, quae noctes et dies animum gloriae stimulis concitat, atque admonet, non cum vitae tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adaequandam.

XII. An vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica, atque in his vitae periculis laboribusque versamur, ut, cum usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An, cum statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerint, consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem non multo malle debemus, summis ingeniis expressam et politam? Ego vero omnia, quae gerebam, iam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terrae memoriam sempiternam. Haec vero sive a meo sensu post mortem abfutura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam speque delector. Quare conservate, iudices, hominem pudore eo, quem amicorum videtis comprobari tum dignitate, tum etiam vetustate: ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis: causa vero eiusmodi, quae beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quae cum ita

Digitized by Google

sint: petimus a vobis, iudices, si qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse: ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit; qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis aeternum se testimonium laudum daturum esse profitetur; quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti atque dicti: sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quam acerbitate violatus esse videatur. Quae de causa pro mea consuetudine, breviter simpliciterque dixi, iudices, ea confido probata esse omnibus: quae non fori, neque iudiciali consuetudine, et de hominis ingenio, et communiter de ipsius studio locutus sum, ea, iudices, a vobis spero esse in bonam partem accepta; ab eo, qui iudicium exercet, certo scio.

M. TVLLII CICERONIS AD QVIRITES POST REDITVM ORATIO, SEPTIMA ET VICESIMA.

ARGVMENTVM.

P. Lentulo et Q. Metello Coss. cum, agente Lentulo, deprecante Cn. Pompeio, ab exilio revocatus esset Cicero, in quo sedecim menses fuerat; populo in hac oratione gratias egit. Omnis ergo oratio versatur in demonstranda beneficii sibi tributi magnitudine; quod haec ipsa est grati animi significatio, cum, quantum sit beneficium, intelligere nos ostendimus, et facilius fidem facimus, gratum nobis beneficium esse. Haec demonstratio

Digitized by Google

duas partes habet: prima comparat hunc praesentem statum suum, quem populo debebat, cum superiori, illumque huic longe praefert, quamquam et illum amplissimum fuisse fatetur: altera autem restitutionem suam comparat cum restitutione aliorum Consularium, P. Popilii, Q. Metelli Numidici, et C. Marii, sequo multo honorificentius esse restitutum ostendit: cum illi, deprecantibus propinquis multis, rogantibus tribunis tantum, restituti sint, ipse autem nemine praeter fratrem supplicante, SCto et lege, totius Italiae consensione, incredibili bonorum omnium studio, agente Lentulo, deprecante Pompeio, revocatus sit. In conclusione populo suam fidem, pietatem, omniaque pollicetur, quae ab homine grato in populum et rempublicam proficisci possint.

I.

Quod precatus a Iove Optimo Maximo, ceterisque diis immortalibus, sum, Quirites, eo tempore, cum me fortunasque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque devovi, ut, si meas rationes umquam vestrae saluti anteposuissem, sempiternam poenam sustinerem, mea voluntate susceptam. sin et eá, quae ante gesseram, conservandae civitatis causa gessissem, et illam miseram profectionem vestrae salutis gratia suscepissem: ut, quod odium scelerati homines et audaces in rempublicam et in omnes bonos conceptum iamdiu contiuerent, id in me uno potius, quam in optimo quoque, et in universa republica deflueret: hoc si animo in vos liberosque vestros fuissem, utaliquando vos, patres conscriptos, Italiamque universam, memoria mei, misericordia, desideriumque teneret; eius devotionis me esse convictum iudicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiae, confessione inimicorum, beneficio divino, immortalique vestro, maxime laetor, Quirites. Etsi homini nihil est magis optandum, quam prospera, aequabilis, perpetuaque fortuna, secundo vitae sine ulla offensione cursu: tamen, si mihi tranquilla et placata omnia fuissent; incredibili quadam, et paene divina, qua nunc, vestro beneficio, fruor, laetitiae voluptate caruissem. Quid dulcius hominum generi a natura datum est, quam sui cuique liberi? mihi vero, et pro-

Digitized by Google

pter indulgentiam meam, et propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariores: tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit unquam iucundius, quam mihi meus frater. non tam id sentiebam, cum fruebar, quam tunc, cum carebam; et posteaquam vos me illi, et mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquae meae fortunae recuperatae, plus mihi nunc voluptatis afferunt, quam tunc incolumes afferebant. Amicitiae, consuetudines, vicinitates, clientelae, ludi denique, et dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo. Iam vero honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renovata, illustriora videntur, quam si obscurata non essent. Ipsa autem patria, dii immortales! dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habeat! quae species Italiae! quae celebritas oppidorum! quae forma regionum! qui agri! quae fruges! quae pulchritudo urbis! quae humanitas civium! quae reipublicae dignitas! quae vestra maiestas! Quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. Sed tamquam bona valitudo iucundior est eis, qui e gravi morbo receati sunt, quam qui numquam aegro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quam assidue percepta, delectant.

II. Quorsum igitur haec disputo? quorsum? ut intelligere possitis, neminem unquam tanta eloquentia fuisse, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem multitudinemque beneficiorum, quae in me, fratremque meum, et liberos nostros contulistis, non modo augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, parvus sum procreatus: a vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem, incognitum, qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum et incredibili pietate cognitum reddidistis.

Digitized by Google

Rempublicam illis accepi temporibus eam, quae paene amissa est: a vobis iam recuperavi, quam aliquando omnes unius opera servatam indicaverunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis. Multa praeterea a diis immortalibus optata consecuti sumus. nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus. Vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assecuti, nunc a vobis universos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore uni populo Romano debeamus. Nam, cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini.

III. Non enim pro meo reditu, ut pro P. Popilii, nobilissimi hominis, adolescentes filii, et multi praeterea cognati atque affines deprecati sunt: non, ut pro Q. Metello, clarissimo viro, iam spectata aetate filius, non L. Diadematus, consularis, summa auctoritate vir, non C. Metellus censorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non sororum filii, Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim tum Metelli, aut Metellorum liberi pro Q. Metelli reditu vobis ac patribus vestris supplicaverunt. Quodsi ipsius summa dignitas maximaeque res gestae non satis valerent: tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, maiorum natu lacrymae populum Romanum movere potuerunt. Nam C. Marii, qui post illos veteres clarissimos consulares, vestra patrumque memoria, tertius ante me consularis, subiit indignissimam fortunam praestantissima sua gloria, dissimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit; sed in discessu civium, exercitu se armisque revocavit. Me autem nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum ac

Digitized by Google

tumultus metu, C. Pisonis, generi mei, divina quaedam et inaudita pietas atque virtus, fratrisque mei miserrimi atque optimi quotidianae lacrymae, sordesque lugubres a vobis deprecatae sunt. Frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret: qui suo fletu desiderium mei, memoriamque renovaret: qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam. et tanto in me amore exstitit, ut negaret fas esse, non modo domicilio, sed ne sepulcro quidem se a me esse seiunctum. Pro me praesente senatus, hominumque praeterea viginti millia vestem mutaverunt: pro eodem absente unius squalorem sordesque vidistis. Vnus hic, qui domi, qui in foro posset esse mihi pietate filius, inventus est beneficio parens, amore idem, qui semper fuit, frater. Nam coniugis miserae squalor et luctus, atque optimae filiae moeror assiduus, filiique parvi desiderium mei, lacrymaeque pueriles, aut itineribus necessariis, aut magnam partem tectis ac tenebris continebantur.

IV. Quare hoc maius est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobismetipsis nos reddidistis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: sic, illud, quod mea virtus praestare debuit, adiutores, auctores, hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longe superiores omnes hac dignitate copiaque superarem. Numquam de P. Popillio, clarissimo atque fortissimo viro; numquam de Q. Metello, nobilissimo et constantissimo cive; numquam de C. Mario, custode civitatis atque imperii vestri, in senatu mentio facta est. Tribuniciis [superiores] illi rogationibus, nullâ auctoritate senatus sunt restituti. Marius vero non modo non a senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus; nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus atque arma valuerunt. at

Digitized by Google

de me ut valeret, semper senatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, cum primum licuit, frequentia atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum et coloniarum factus est. At me in patriam ter suis decretis Italia cuncta revocavit. Illi, inimicis interfectis, magna civium caede facta, reducti sunt. ego iis, a quibus eiectus sum, provincias obtinentibus, inimico autem optimo viro et mitissimo, altero consule referente reductus sum: cum is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus praebuisset, spiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset.

V. Numquam de P. Popillio L. Opimius, fortissimus consul, numquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum aut populum est cohortatus. at pro me superiores consules semper, ut referrent, efflagitati sunt: sed viriti sunt, ne gratiae causa facere viderentur, quod alter mihi affinis erat, alterius causam capitis receperam: qui provinciarum foedere irretiti, totum illum annum querelas senatus, luctum bonorum, Italiae gemitum pertulerunt. Kalendis vero Ian. posteaquam orba respublica consulis fidem, tamquam legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus consul, parens, deus salutis nostrae, vitae, fortunae, memoriae, nominis, simulac de solemni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me agendum iudicavit. Atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus plebis, quem ego maximis beneficiis quaestorem consul ornaveram, cum et cunctus ordo, et multi eum summi viri orarent, et Cn. Oppius socer, optimus vir, ad pedes eius flens iaceret; noctem sibi ad deliberandum postulasset: quae deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur, sed, ut patefactum est, in augenda mercede consumta est. Postea res acta est in senatu alia nulla;

Digitized by Google

cum variis rationibus impediretur, et voluntate tamen perfecta senatus causa, ad vos mense Ian. deferebatur. Hic tantum interfuit inter me et inimicos meos. Ego, cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi centuriarique vidissem: cum intelligerem, veteres ad spem caedis Catilinae copias esse revocatas; cum viderem, ex ea parte homines, cuius partis nos vel principes numerabamur, partim quod mihi inviderent, partim quod sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores salutis meae: cum duo consules, emti pactione provinciarum, auctores se inimicis reipublicae tradidissent: cum egestatem, avaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent; cum senatus equitesque Romani flere pro me, ac, mutata veste, vobis supplicare edictis atque imperiis vetarentur: cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus foedera, reconciliationes gratiarum, sanguine meo sancirentur; cum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quod et vincere et vinci luctuosum reipublicae fore putavi. At inimici mei, mense Ian. cum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt.

VI. Itaque cum ego abfui, eam rempublicam habuistis, ut aeque me, atque illam, restituendam putaretis. Ego autem, in qua civitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas, nulla iudicia, vis et ferrum in foro versarentur; cum privati se parietum praesidio, non legum tuerentur, tribuni plebis, vobis inspectantibus, vulnerarentur, ad magistratum domos cum ferro et facibus iretur, consulis fasces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur: rempublicam esse nullam putavi. Itaque neque, republica exterminata, mihi locum in hac urbe esse duxi: nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin me secum ipsa re-

Digitized by Google

duceret. An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reipublicae periculosissimis temporibus aedilis curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps periculorumque socius fuisset: dubitarem, quin is me, confectum consularibus vulneribus, consulari medicina ad salutem reduceret? Hoc duce, collega autem eius, clementissimo atque optimo viro, primo non adversante, post etiam adiuvante, reliqui magistratus paene omnes, fuerunt defensores salutis meae. ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, praesidio, copiis, T. Annius et P. Sextius, praestanti in me benivolentia et divino studio exstiterunt. eodemque P. Lentulo auctore, et pariter referente collega, frequentissimus senatus, uno dissentiente nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit, verbis amplissimis ornavit: salutem vobis, municipiis coloniisque omnibus commendavit. Ita me nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, consules, praetores, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta, semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodem, non solum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes, laudatores fuerunt.

VII. Quorum princeps ad cohortandos vos, et ad rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quae universae reipublicae, salutem, otium, dignitatem. Cuius oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita. primum vos docuit, meis consiliis rempublicam esse servatam, causamque meam cum communi salute coniunxit; hortatusque est, ut auctoritatem senatus, statum civitatis, fortunas civis bene meritr defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari a senatu, rogari ab equitibus Romanis, rogari ab Italia

Digitized by Google

cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solum, verum etiam obsecravit. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Huius consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes praetorios, eadem dicere, ut omnium testimonio per me unum rempublicam conservatam esse constaret. Itaque cum P. Servilius, gravissimus vir, et ornatissimus civis, dixisset, opera mea rempublicam incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium, L. Gellii: qui, quia suam classem attentatam magno cum suo periculo pacne sensit; dixit in concione vestra: *si ego consul, cum fui, non fuissem, rempublicam funditus interituram fuisse.*

VIII. En ego tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate senatus, tanta consensione Italiae, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus, frugum ubertate, copia, vilitate, reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipublicae restitutus, tantum vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor: primum, qua sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum Romanum semper fore: numenque vestrum aeque mihi grave et sanctum, ac deorum immortalium in omni vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem respublica ipsa reduxit, nullo me loco reipublicae defuturum. Quodsi quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut

Digitized by Google

animo fracto, vehementer errat. mihi, quod potuit vis et iniuria, et sceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id manet et permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis, quasi aliqua fatali necessitate, non solum cum his, qui haec delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modo non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato atque renovato. Quem egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberavisset; cum sua bona possideri ab inimicis ac diripi audiret; cum adolescentem filium videret eiusdem socium calamitatis: cum in paludibus demersus, concursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset; cum parva navicula traiectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset: recuperata vero sua dignitate, se non commissurum, ut, cum ea, quae amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam numquam perdidisset. Sed hoc inter me atque illum interest: quod ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis; ego, qua consuevi, utar. quoniam illi arti in bello ac seditione locus est: huic in pace atque otio. Quamquam ille animo irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat: ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi respublica permittet, cogitabo.

IX. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt: unum eorum, qui odio reipublicae, quod eam ipsis invitis conservaram, mihi inimicissimi fuerunt; alterum, qui per simulationem amicitiae, nefarie prodiderunt: tertium, qui, cum propter inertiam suam eadem assequi non possent, inviderunt laudi et dignitati meae: quartum, qui, cum custodes reipublicae esse deberent, salutem

Digitized by Google

meam, statum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic ulciscar genera singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus: malos cives, rempublicam bene gerendo: perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo: invidos, virtuti et gloriae serviendo: mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo. Quamquam mihi maiori curae est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optime meriti, gratiam referam, quam, quemadmodum inimicorum iniurias crudelitatemque persequar. Etenim ulciscendae iniuriae facilior ratio est, quam beneficii remunerandi, propterea quod superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis exaequari: tum etiam ne tam necessarium quidem est, male meritis, quam optime meritis, referre quod debeas. Odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus reipublicae communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel vetustate sedari. bene meritos quin colas, nec exorari fas est, nec id reipublicae repetere utcumque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque aequum est, tempore et die memoriam beneficii definire. Postremo qui in ulciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur: at gravissime vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior: neque solum ingratus, quod ipsum grave est, verum etiam impius appelletur necesse est. [Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio, pecuniae debitae: propterea quod pecuniam qui retinet, non dissolvit: qui reddidit, non habet: gratiam et qui retulit, habet; et et qui habet, dissolvit.]

X. Quapropter memoriam vestri beneficii colam benivolentia sempiterna, non solum dum anima spirabo mea, sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, semperque praestabo, mihi

837226 A

neque in consiliis de republica capiendis, diligentiam, neque in periculis a republica propulsandis, animum; neque in sententia simpliciter referenda, fidem; neque in hominum voluntatibus pro republica laedendis, libertatem; nec in perferendo labore, industriam; nec in vestris commodis augendis, gratam animi benivolentiam defuturam. Atque haec cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, ut, cum vobis, qui apud me deorum immortalium vim et numen tenetis, tum posteris vestris cunctisque gentibus dignissimus ea civitate videar, quae suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis iudicavit.

M. TVLLII CICERONIS POST REDITVM, IN SENATV ORATIO, OCTAVA ET VICESIMA.

ARGVMENTVM.

Cum redisset in urbem Cicero, postridie hanc orationem in senatu recitavit, in qua, commemorata beneficii sibi tributi magnitudine, cum senatui in universum omni, tum singulis quibusdam gratias agit. Initium facit a Lentulo et Metello Consulibus, quorum illius praecipua opera in Cicerone restituendo enituerat, hic autem, privatis inimicitiis reipubl. condonatis, non intercesserat Lentuli actioni. Hic occasionem arripit ad Consules superiores anni, quo ejectus erat, Gabinium et Pisonem digrediendi, eosque omnibus modis vexandi. Pergit deinde ad tribunos plebis, quod eorum post Consules maxima erat in legibus ferendis et abrogandis potestas, iisque omnibus inprimisque Miloni et P. Sextio nominatim gratias agit. Sequuntur deinde praetores septem, octavus enim Appius Claudius, P. Clodii frater, a reliquis dissenserat, qui omnes nominatim, nullus tamen praecipue laudantur. E reliquis autem Senatoribus nulli nisi Pompeio nominatim gratias agit, qui pro

Digitized by Google

Cicerone municipia et colonias adierat, omnique gratia et ope ad eius restitutionem incubuerat. In conclusione rationem consilii sui reddit, quo erat in relinquenda urbe usus. Erant enim, qui timidum appellarent, quod, cum amicorum opes maximas haberet, tamen cessisset Clodio. Tandem nihil de sua fortitudine in defendenda salute reipublicae hoc tam gravi casu deminutum esse, confirmat pro Domo sua.

I.

Si, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis parum vobis cumulate gratias egero; quaeso, obtestorque, ne meae naturae potius, quam magnitudini vestrorum beneficiorum, id tribuendum putetis. Quae enim tanta potest existere uberias ingenii, quae tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rempublicam, qui patriam, qua nihil potest esse iucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis. Quodsi parentes carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est; si deos immortales, quorum beneficio et haec tenuimus, et ceteris rebus aucti sumus; si populum Romanum, cuius honoribus in amplissimo consilio, et in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus; si hunc ipsum ordinem, a quo saepe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam et infinitum est, quod vobis debemus, qui vestro singulari studio atque consensu, parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Romani honores, vestra de me multa iudicia, nobis omnia uno tempore reddidistis; ut, cum multa vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus; haec antea singula per illos habuerimus; nunc universa per vos recuperaverimus.

Digitized by Google

II. Itaque, patres conscripti, quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per eos adepti videmur. Quod enim tempus erit umquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur, qui illo ipso tempore, cum vi, ferro, metu, inimis obsessi teneremini, non multo post discessum meum, universi me revocavistis, referente L. Ninnio, fortissimo atque optimo viro? quem habuit ille pestifer annus et maxime fidelem, et minime timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meae: posteaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum plebis, qui, cum per se rempublicam lacerare non posset, sub alieno scelere delevit; numquam de me siluistis, numquam meam salutem non ab his consulibus, qui vendiderant, flagitavistis. Itaque vestro studio atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi, quam patriae, malueram esse fatalem, hos tribunos haberet, qui et promulgarent de salute mea, et ad vos saepenumero referrent. nam consules modesti, legumque metuentes, impediebantur lege, non ea, quae de me, sed, quae de ipsis lata erat, cum meus inimicus promulgavit, ut, si revixissent ii, qui haec paene delerunt, tum ego redirem: quo facto utrumque confessus est, et se illorum vitam desiderare, et magno in periculo rempublicam futuram, si aut hostes atque interfectores reipublicae revixissent, aut ego non revertissem. Itaque illo ipso tamen anno, cum ego cessissem, princeps autem civitatis, non legum praesidio, sed parietum, vitam suam tueretur; respublica sine consulibus esset, neque solum parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis esset orbata: sententias dicere prohiberemini: caput meae proscriptionis recitaretur: numquam dubitastis meam salutem cum communi salute coniungere.

III. Postea vero quam singulari et praestantissima virtute P. Lentuli consulis, ex superioris anni ca-

Digitized by Google

ligine et tenebris lucem in republica Kal. Ian. dispicere coepistis: cum Q. Metelli, nobilissimi hominis atque optimi viri summa dignitas, cum praetorum, tribunorum plebis paene omnium virtus et fides, reipublicae subvenisset: cum virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompeius, omnium gentium, omnium saeculorum, omnis memoriae facile princeps, tuto se in senatum venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea fuit, ut corpus abesset meum, dignitas iam in patriam revertisset. Quo quidem mense, quid inter me et meos inimicos interesset, existimare potuistis. ego meam salutem deserui, ne propter me civium vulneribus respublica cruentaretur: illi meum reditum non populi Romani suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt. Itaque postea nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis: nihil iudices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam et fractam civitatem videbatis. Quo quidem tempore, cum is excessisset, qui caedi et flammae, vobis auctoribus, restiterat, cum ferro et facibus homines tota urbe volitantes, magistratuum tecta impugnata, deorum templa inflammata, summi viri et clarissimi consulis fasces fractos, fortissimi atque optimi viri, tribuni plebis, sanctissimum corpus, non tactum ac violatum manu, sed vulneratum ferro confectumque vidistis. Qua strage nonnulli permoti magistratus, partim metu mortis, partim desperatione reipublicae, paullum a mea causa recesserunt. reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minae, nec tela, nec faces a vestra auctoritate, a populi Romani dignitate, a mea salute depellerent.

IV. Princeps P. Lentulus, parens ac deus nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si rei-

Digitized by Google

publicae reddidisset. qui ut est designatus, numquam dubitavit sententiam de salute mea, se et republica dignam, dicere. Cum a tribuno plebis vetaretur, cum praeclarum caput recitaretur, NE QVIS AD VOS REFERRET; NE QVIS DECERNERET, NE DISPVTARET, NE LOQVERETVR, NE PEDIBVS IRET, NE SCRIBENDO ADESSET: totam illam, ut ante dixi, proscriptionem, non legem putavit, qua civis optime de republica meritus, nominatim, sine iudicio, una cum senatu reipublicae esset ereptus. Vt vero iniit magistratum, non dicam, quid egit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi, ut, me conservato, vestram in posterum dignitatem auctoritatemque sanciret? Dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus consul est? quanto maius dedissetis, si superiore anno fuisset? nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo civi et viro, Q. Catulo, non saepe unum consulem improbum, duos vero numquam, post Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. quare meam causam semper fore firmissimam, dicere solebat, dum vel unus in republica consul esset. Quod vere dixerat, si illud de duobus consulibus, quod ante in republica non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. Quodsi Q. Metellus illo tempore consul fuisset unicus: dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse adscriptoremque videatis? Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustae, humiles, parvae, oppletae tenebris ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores provinciarum ac venditores vestrae dignitatis. quorum alter a me Catilinam, amatorem suum, multis audientibus, alter Cethegum, consobrinum, repo

Digitized by Google

scebat: qui me duo scelleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modo deseruerunt, in causa praesertim publica et consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio, non solum suo, sed etiam vestro, ceterorumque ordinum, spoliatum esse voluerunt: quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit.

V. Quis enim ullam ullius boni spem haberet in eo, cuius primum tempus aetatis palam fuisset ad omnium libidines divulgatum? qui ne a sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cum suam rem non minus strenue, quam postea publicam confecisset; egestatem et luxuriam domestico lenocinio sustentavit? qui nisi in aram tribunatus confugisset; neque vim praetoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset. Quo in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset: profecto egestate et improbitate coactus piraticam ipse fecisset; ac minore quidem cum reipublicae detrimento, quam quod intra moenia nefarius hostis, praedoque versatus est: quo inspectante ac sedente, legem tribunus plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur: ne obnunciare concilio aut comitiis; ne legi intercedere liceret: ut lex Ælia et Fufia ne valerent: quae nostri maiores certissima subsidia reipublicae contra tribunicios furores esse voluerunt. Idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset, cumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites Romani se ad lenonis impurissimi pedes abiecissent: quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lacrymas, verum etiam patriae preces repudiavit? Neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem adscendit, eaque dixit, quae, si eius vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus: se Nonarum Decembr. quae me consule fuissent, clivique Capitolini poenas ab equitibus Romanis esse repeti-

Digitized by Google

turnum: neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellavit: L. vero Lamiam, equitem Romanum, praestanti dignitate hominem, et saluti meae pro familiaritate, reipublicae pro fortunis suis, amicissimum, consul imperiosus exire urbe iussit: et cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni iam ante fecissent; ille unguentis oblitus, cum toga praetexta, quam omnes praetores, aedilesque tum abiecerant, irrisit squalorem vestrum, et luctum gratissimae civitatis: fecitque, quod nemo umquam tyrannus, ut, quo minus occulte vestrum malum gemeretis, nihil diceret, ne aperte incommoda patriae lugeretis, ediceret.

VI. Cum vero in Circo Flaminio, non a tribuno plebis consul in concionem, sed a latrone archipirata, productus esset: primum processit, qua auctoritate vir? vini, sommi, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce et temulenta: quod in cives indemnatos esset animadversum, id sibi dixit gravis auctor vehementissime displicere. Vbi nobis haec auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris et hellnationibus huius calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit? Nam ille alter Caesoninus Calventius, ab adolescentia versatus est in foro, cum eum, praeter simulatam versutamque tristitiam, nulla res commendaret: non iuris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas. quem praeteriens cum incultum, horridum, moestumque vidisses; etiamsi agrestem et inhumanum existimares, tamen libidinosum et perditum non putares. Cum hoc homine, an cum stipite Æthiope si in foro constitisses, nihil crederes interesse. sine sensu, sine sapore, elingue, tardum, inhumanum negotium. Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quam libidinosus? quam impurus? quam intemperans, non ianua receptis, sed speudo-

Digitized by Google

thyro intromissis voluptatibus? cum vero etiam litteris studere incipit, et helluo immanis cum Graeculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinae, quaecumque est, deditus, sed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio ac de virtute differunt, qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur; sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere; in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium delectationemque versari. His utitur quasi praefectis libidinum suarum; hi voluptates omnes vestigant atque odorantur: hi sunt conditores instructoresque convivii: iidem expendunt atque aestimant voluptates, sententiamque dicunt, et iudicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus, ita contemsit hanc pudentissimam civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modo vultum importunum in forum detulisset.

VII. Is me, quamquam me quidem non; (cognoram enim, propter Pisonum affinitatem, quam longe hunc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset,) sed vos, populumque Romanum, non consilio, neque eloquentia, quod in multis saepe accidit, sed rugis supercilioque decepit. L. Piso, tune ausus es isto oculo, non dicam isto animo, ista fronte, non vita, tanto supercilio, (non enim possum dicere, tantis rebus gestis,) cum A. Gabinio consociare consilia pestis meae? Non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, cum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius uti non liceret? Cum hoc tu coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reipublicae statum, ut senatus auctoritatem, ut civis optime meriti fortunas provinciarum foedere addice-

Digitized by Google

res? Te consule, tuis edictis et imperiis, senatui populoque Romano non est licitum, non modo sententiis atque auctoritate sua, sed ne luctu quidem ac vestitu reipublicae subvenire. Capuaene te putabas, in qua urbe domicilium quondam superbiae fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore: an Romae, in qua civitate omnes ante vos consules senatui parnerunt? Tu es ausus, in Circo Flaminio productus, cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos tum, cum a patria pestem depellerent, crudeles demonstrabas fuisse. Tu misericors me affinem tuum, quem comitiis tuis, praerogativae primum custodem praefeceras, quem Kalendis Ian. tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis reipublicae tradidisti: tu meum genérum, propinquum tuam: tu affinem tuam, filiam meam, superbissimis et crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti: idemque tu, clementia ac misericordia singulari, cum ego una cum republica non tribunicio, sed consulari ictu concidissem, tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti, ut ne unam quidem horam interesse paterere inter meam pestem et tuam praedam; saltem dum conticesceret illa lamentatio et gemitus urbis. Nondum palam factum erat occidisse rempublicam, cum tibi arbitria funeris solvebantur. uno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat, bona ad vicinum consulem de Palatio; de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur: cum, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modo a bonis, sed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano, quid ageretur, senatu vero oppresso et afflicto, duobus impiis nefariisque consulibus, aerarium, provinciae, legiones, imperia donabantur.

VIII. Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute sulfistis; summa tribunorum plebis praetorumque fide et diligentia sublevati. Quid ego de

Digitized by Google

praestantissimo viro, T. Annio, dicam? aut quis de tali cive satis digne unquam loquetur? qui cum videret, sceleratum civem, aut domesticum potius hostem, si legibus uti liceret, iudicio esse frangendum: sin ipsa iudicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam: primo de vi postulavit. posteaquam ab eodem iudicia sublata esse vidit; ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus et copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus, post meum discessum, metum bonis, spem audacibus, timorem huic ordini, servitutem depulit civitati. Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu civitatis, nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitae discrimen vitandum unquam putavit: qui causam senatus exagitatam concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quam vestrum nomen, nihil tam omnibus carum aliquando, quam vestra auctoritas videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit, tum reliquis officiis, iuxta ac si meus frater esset, sustentavit: cuius ego clientibus, libertis, familia, copiis, litteris ita sum sustentatus, ut meae calamitatis non adiutor solum, verum etiam socius videretur. Iam ceterorum officia, studiaque vidistis: quam cupidus mei C. Cestilius, quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in causa. Quid M. Cispius? cui ego ipsi, parenti, fratrique eius, sentio quantum debeam: qui cum a me voluntas eorum in privato iudicio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem obliteraverunt. Iam T. Fadius, qui mihi quaestor fuit, M'. Curtius, cuius ego patri quaestor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defue-

Digitized by Google

runt. Multa de me C. Messius, et amicitiae et reipublicae causa, dixit: legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si, quae de me agere conatus est, ea contra vim et ferrum perficere potuisset: mense Ianuario nostrum statum recuperassemus. quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit.

IX. Iam vero praetores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cum L. Caecilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare: publice promulgarit de mea salute cum collegis paene omnibus: direptoribus autem meorum bonorum in ius adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius, statim designatus, sententia sua, quam esset cara sibi mea salus, declaravit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, summa et in me, et in rempublicam constiterunt. Quae cum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefarie commissa praetereo. non est mei temporis iniurias meminisse: quas ego etiamsi ulcisci possem, tamen oblivisci mallem. alio transferenda mea tota vita est, ut bene de me meritis referam gratiam, amicitias igne perspectas tuear, cum apertis hostibus bellum geram, timidis amicis ignoscam, proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meae: defensores reditus dignitate consoler. Quodsi mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos, et principes, atque auctores salutis meae, satis gratus iudicarer: tamen exiguum reliquae vitae tempus non modo ad referendam, verum etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini ac liberis eius, quando omnes mei gratiam referent: quae memoria, quae vis ingenii, quae magnitudo observantiae, tot tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus afflicto et iacenti consularem fidem dexteramque porrexit: qui me a morte ad vitam, a desperatione ad

Digitized by Google

spem, ab exitio ad salutem revocavit: qui tanto amore in me, studio in rempublicam, fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, sed etiam honestaret. Quid enim magnificentius, quid praeclarius mihi accidere potuit, quam quod, illo petente, vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui rempublicam salvam vellent, ad me unum, hominem fractum et prope dissipatum, restituendum et defendendum venirent? ut, qua voce ter omnino post Romam conditam consul usus esset pro universa republica apud eos solum, qui eius vocem exaudire possent; eadem voce senatus omnibus agris atque oppidis, cives, totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret.

X. Quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quam, hoc senatum iudicasse, qui civis me non defendisset, eum rempublicam salvam noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit, ut dedecus et flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, et paene Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. Quo tempore quantam vim naturae bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. nam Q. Metellus, et inimicus, et frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia privata odia deposuit: quem P. Servilius, vir cum clarissimus, tum vero optimus, mihique amicissimus, et auctoritatis, et orationis suae divina quadam gravitate, ad sui generis communisque sanguinis facta virtutesque revocavit, ut haberet in consilio et fratrem ab inferis, socium rerum mearum, et omnes Metellos, praestantissimos cives, paene ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cuius quondam de patria discessus molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem visus fuit. Itaque dimittitur non modo salutis defensor, qui ante hoc unum beneficium fuerat inimicus, verum etiam adscriptor digni-

Digitized by Google

tatis meae. Quo quidem die, cum CCCCXVII ex senatu essetis, magistratus autem hi omnes adessent, dissensit unus, is, qui sua lege coniuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die, quo rempublicam meis consiliis conservatam gravissimis verbis et plurimis iudicassetis, idem consul curavit, ut eadem a principibus civitatis in concione, postero die, dicerentur: cum quidem ipse egit ornatissime causam meam, perfecitque, adstante atque audiente Italia tota, ut nemo cuiusquam conducti aut perditi vocem acerbam atque inimicam bonis posset audire.

XI. Ad haec non modo adiumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meae, reliqua vos iidem addidistis: decrevistis, ne quis ulla ratione rem impediret: qui id impedisset, graviter molesteque laturos: illum contra rempublicam, salutemque bonorum, concordiamque civium facturum: et ut ad vos de eo statim referretur: meque etiam, si diutius calumniarentur, redire iussistis. Quid? ut agerentur gratiae, qui e municipiis venissent? quid? ut ad illam diem, cum res redisset, rogarentur, ut pari studio convenirent? Quid denique illo die, quem P. Lentulus, mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit, non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quae maxime maiores comitia iusta dici haberique voluerunt, arcessivit in patriam, ut eaedem centuriae, quae me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent: quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, quacumque aut aetate, aut valitudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? Quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiae totius ordinumque omnium? quando illa dignitate rogatores, diribitores, custodesque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti atque divino non reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi cives; sed equis insignibus et curru aurato reportati. Possum ego sa-

Digitized by Google

tis in Cn. Pompeium umquam gratus videri, qui non solum apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum populum Romanum, salutem reipublicae et conservatam per me, et coniunctam esse cum mea dixerit? qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit? bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tamquam pro fratre, aut pro parente, non solum hortatus sit, verum etiam obsecrarit? qui ipse cum propter metum dimicationis et sanguinis, domo se teneret, etiam a superioribus tribunis petierit, ut de salute mea et promulgarent et referrent? qui in colonia nuper constituta, cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emtus intercessor, vim et crudelitatem privilegii, auctoritate honestissimorum hominum, et publicis litteris consignarit, princepsque, Italiae totius praesidium ad meam salutem implorandum putarit? qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaborarit?

XII. Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cuius omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meae? Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benivolentiam et fidem non solum animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit? Vobis vero, patres conscripti, singulis et egi et agam gratias. Vniversis egi ab initio, quantum potui: satis ornate agere nullo modo possum. Et quamquam sunt in me praecipua merita multorum, quae silleri nullo modo possunt, tamen huius temporis ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum; nam difficile est, non aliquem; nefas, quemquam praeterire. Ego vos universos, patres conscripti, deorum numero colere debeo. Sed, ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque alias alios solemus et venerari, et pre-

Digitized by Google

cari: sic in hominibus de me divinitus meritis omnis erit aetas mihi ad eorum erga me merita praedicanda atque recolenda. Hodierno autem die nominatim a me magistratibus statui gratias esse agendas, et de privatis uni, qui pro salute mea municipia coloniasque adisset, populum Romanum supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem reddidistis. Vos me florentem semper ornastis; laborantem, mutatione vestis, et prope luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modo suo praesidio, sed etiam vestra deprecatione iudarunt. Quibus ego rebus obiectis, cum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram: multa mecum ipse reputavi.

XIII. Dixerat in concione consul, se clivi Capitolini poenas ab equitibus Romanis repetiturum. nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur. Aditus templorum erant non solum praesidiis et manu, verum etiam demolitione sublati. Alter consul, ut me et rempublicam non modo desererent, sed etiam hostibus reipublicae proderent, pactionibus eos suorum praemiorum obligaret. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico: tacuisse, cum diceretur esse inimicus, scio. Duae partes esse in republica cum putarentur: altera me deposcere, propter inimicitias; altera timide defendere, propter suspicionem caedis putabatur. Qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod numquam inficiando suspicionem hominum curamque minuerunt. Quare cum viderem senatum ducibus orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum;

Digitized by Google

servos simultatione collegiorum nominatim esse conscriptos, copias omnes Catilinae paene iisdem ducibus ad spem caedis et incendiorum esse revocatas; equites Romanos, proscriptionis; municipia, vastitatis; omnes, caedis metu esse permotos: potui, potui, patres conscripti, multis auctoribus fortissimis viris, me vi armisque defendere: nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit. sed videbam, si vicissem praesentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos. si victus essem: multis bonis et pro me, et mecum, etiam post me esse pereundum: tribunicique sanguinis ultores, esse praesentes: meae mortis poenas, iudicio et posteritati reservari.

XIV. Nolui, cum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam privatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quam suis desperare: ac, si solus essem interfectus, mihi turpe; si cum multis, reipublicae funestum fore videbatur. Quodsi mihi aeternam esse aerumnam propositam arbitrarer: morte me ipse potius, quam sempiterno dolore multassem. sed cum viderem, me non diutius, quam ipsam rempublicam ex hac urbe abfuturum: neque ego illa exterminata mihi remanendum amplius putavi: et illa, simul atque revocata est, me secum pariter reportavit. Mecum leges, mecum quaestiones, mecum iura magistratuum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum et hominum sanctitates omnes, et religiones abfuerunt. Quae si semper abessent: magis vestras fortunas lugerem, quam desiderarem meas. sin aliquando revocarentur: intelligebam, mihi cum illis una esse redeundum. Cuius mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis commodisque depositis, totam suam quaesturam in me sustentando et conservando collocavit. qui si mihi

Digitized by Google

quaestor imperatori fuisset, in filii loco fuisset. nunc certe erit in parentis, cum fuerit quaestor non imperii, sed doloris mei. Quapropter, patres conscripti, quoniam in rempublicam sum pariter cum republica restitutus: non modo in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo.

XV. Etenim, si eam tum defendebam, cum mihi aliquid illa debebat: qui nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo? Nam quid est, quod animum meum frangere aut dibilitare possit, cuius ipsam calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam divinorum in rempublicam beneficiorum testem esse videatis? nam et importata est, quia defenderam civitatem: et mea voluntate suscepta est; ne a me defensa respublica per eundem me extremum in discrimen vocaretur. Pro me non, ut pro P. Popillio, nobilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum est deprecata: non, ut pro Q. Metello, summo et clarissimo viro, spectata iam adolescentia filius: non L. et C. Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellorum filii, flentes ac sordidati, populo Romano supplicaverunt: sed unus frater, qui in me pietate, filius: consiliis, parens; amore, (ut erat) frater inventus est: squalore et lacrimis, et quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari, et rerum gestarum memoriam usurpari coëgit. qui cum statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium et vitae et mortis deposceret: tamen numquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum ac tela pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, et defensor assiduus, summa virtute et pietate; C. Piso, gener: qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consularis, qui Pontum et Bithyniam quaestor pro mea

Digitized by Google

salute neglexit. Nihil umquam senatus de P. Popillio decrevit, numquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est. Tribuniciis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus, restituti; cum alter eorum senatui paruisset, alter vim caedemque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis, tempestate civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus, sed reditu suo senatum cunctum paene delevit. nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad rempublicam defendendam populi Romani, convocatio, nullus Italiae motus, nulla decreta municipiorum et coloniarum exstiterunt. Quare cum me vestra auctoritas arcesserit, populus Romanus revocarit, respublica implorarit, Italia cuncta paene suis humeris reportarit: non committam, patres conscripti, ut, cum ea mihi sint restituta, quae in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quae ipse praestare possim, praesertim cum illa amissa recuperarim, virtutem et fidem numquam amiserim.

M. TVLLII CICERONIS
PRO
D O M O S V A,
AD PONTIFICES
ORATIO, NONA ET VICESIMA.

ARGVMENTVM.

Restitutus in patriam Cicero, statim habuit hanc orationem ad Pontifices, in qua nervos omnes intendit, ut domum suam, eadem lege publicatam et everssam, deinde, ne profana umquam fieri posset.

Digitized by Google

Libertati consecratam, neque publicari, neque consecrari potuisse ostenderet. Est autem omnis haec in septem partes distributa oratio. Prima respondet Clodio, qui apud pontifices ea vituperaverat, quae per eos dies Cicero in senatu de republica, id est, de Cn. Pompeio rei frumentariae praeficiendo senserat. Secunda de iure publico agit, et in ea ostenditur, legibus iis, quibus Romana civitas utatur, non posse quemquam civem eiici, aut de capite eius, vel de bonis quidquam detrahi, sine iudicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti iudices sint. In eadem rationes afferuntur, cur tribunus pl. esse Clodius non potuerit: quo modo enim, cum patricius esset, ad plebem transivit? adoptione? at ea rata esse non potest: primum quia servatum adoptandi ius non est. nam cum adoptare debeat is, qui neque procreare iam liberos possit, et, cum potuerit, sit expertus: adoptavit Clodium senatorem annos viginti natus; qui liberos non modo procreare potest, cum habeat uxorem, sed procreavit etiam. Et cum quaeri a pontificum collegio solcat, quae causa sit adoptionis, quae ratio generum ac dignitatis, quae sacrorum: nihil horum in illa adoptione quaesitum est. Atque haec de non servato adoptionis iure. Quae omnis notio, cum Pontificum esse debuit, apud ipsos Pontifices dicuntur. Ad augures autem, qui aderant, de curiata lege disputat, qua Clodius est adoptatus. Nefas, inquit, est, agi cum populo, cum de caelo servatur: at quo die lata lex est, Bibulus consul de caelo servavit: rata igitur esse non potest: quodsi rata non est, qui potuit Clodius, contra auspicia adoptatus, tribunus pl. esse? Accedit ad infirmandam curiatam legem altera ratio. Quid servatur in ferendis legibus? trinundinum, id est, ut promulgata lex per tres nundinas, antequam perferatur, populo pateat. quod spatium, tantum abest, ut servatum sit, ut eam legem Caesar consul vix per tres horas promulgatam pertulerit. Tertia pars, vel si tribunus pl. et per auspicia, et per leges Clodius esse potuerit, quod utrumque iam negatum est, ab eo tamen legem nominatim de capite civis indemnati ferri non potuisse, demonstrat: id enim privilegium est: quod sacratae leges et XII tabulae vetant. Neque vero hoc tantum contra leges, sed illud etiam, quod de eius capite fortunisque omnibus, qui neque adesse iussus erat, neque citatus, neque accusatus, legem illam Clodius tulit: cum iudicia populi ita moderata essent a maioribus constituta, primum, ut ne poena capitis cum pecunia coniungeretur; deinde, ne, nisi prodicta die, quis accusaretur: tum, ut ante magistratus accusaret, intermissa die, quam multam irrogaret, aut iudicaret: postremo, ut esset accusatio trinum nundinum, id est, ab eo die, quo quis ad populum accusari coeptus esset, ad diem iudicii trinae nundinae intercederent, prodicta die, qua die iudicium esset futurum: eamque diem si qua res auspiciis aut excusatione sustulisset, tota causa iudicioque tolleretur. Nec verba legis vitio carent: sunt enim haec: Velitis iubeatis, ut M. Tullio aqua et igni interdictum sit. Cum ferri debuerit, ut interdicatur, non ut interdictum sit. quomodo enim, quod factum non est, id ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? Peccatum est igitur in forma legis: quid in ipsa veritate? non minus. scriptum est enim: Quod M. Tullius falsum S. C. retulerit: quid si falsum retulit, recte

Digitized by Google

scripta lex est: si verum, nulla est. verum autem retulisse, nec ipsum pro suo imperio, sed senatus iussu in coniuratos animadvertisse, senatus ipse, cum eum restituit, iudicavit. Sunt igitur haec in lege vitia, primum quod lata nominatim est de capite civis indemnati; alterum, quod imperite, ut interdictum esset aqua et igni, cui nondum interdictum esset: tertium, quod simul de pluribus rebus: quartum, quod per vim. Id quod Lentulus consul in lege vidit, quam de Ciceronis reditu tulit: non enim tulit, ut ei venire Romam liceret, sed ut veniret. Quarta pars Clodii maledictum, exsulem, etc. Ciceronem appellantis, refell t duabus causis, vel quod ex peccato, vel quod ex damnatione subeatur exulis nomen. Peccasse me, inquit, negant omnes: optime de patria meritum, senatus, equestris ordinis, scribarum, plebis urbanae, id est, paganorum, et montanorum, denique etiam municipiorum, coloniarum, et totius Italiae de meo reditu decreta declarant. In ferenda vero lege, quae celebritas umquam maior populi Romani, quantus omnis generis hominum, aetatum, ordinumque splendor? Quod ad damnationem attinet, exsul nonsum. indemnatus enim discessi, nemo me ulla umquam lege interrogavit, nemo postulavit, nemo diem dixit. libertatem vero, aut civitatem amittere civis Romanus nemo potest, nisi auctor ipse factus sit. Infirmatur Clodii maledictum ea quoque ratione quod in ipsa rogatione nihil tulerat, quo minus Cicero esset non modo in civium, sed etiam in senatorum numero; et quod in lege illa suffragium tulerant non populus Romanus, sed multitudo hominum e servis conductis, et facinorosis, et egentibus congregata. Quinta primum eidem Clodio respondet, accusanti Ciceronem, quod de se ipse gloriosius praedicaret: deinde iis, qui obiicerent ei discessum e patria. Sexta, de domo recuperanda quantum laboret, quamque improbe Clodius fecerit in ea dedicanda, et quid spectarit, ostendit. Dedicatio improbatur, quod non affuerit collegium Pontificum, sed unus tantum pontifex, isque frater uxoris Clodii, adolescens imperitus, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, mente et lingua titubante. In extrema parte preces ad Iovem, Iunonem, Minervam, ad patrios Penates, et familiares, ad Vestam continentur: ut, si nefariam flammam ab eorum templis ac delubris depulerit; si suum caput pro eorum caerimoniis atque templis perditissimorum civium furori, ferroque obiecerit; si nihil umquam magis, quam de reipublicae salute laboraverit; hunc fructum ferat, ut sibi redire in suas sedes liceat. Iisdemque precibus, conversus ad pontifices, utitur, ut ab ipsis iam in patriam restitutus, nunc, auctore senatu, manibus eorum in suis sedibus collocetur.

I.

Cum multa divinitus, Pontifices, a maioribus nostris inventa atque instituta sunt; tum nihil praeclarius, quam quod eosdem et religionibus deorum immortalium, et summae reipublicae, praeesse voluerunt: ut amplissimi et clarissimi cives rempublicam, bene gerendo, [pontifices] religiones, sapienter interpretando,

Digitized by Google

[rempublicam] conservarent. Quodsi ullo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani iudicio ac potestate versata est: haec profecto tanta est, ut omnis reipublicae dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, arae, foci, dii penates, bona, fortunae, domicilia, vestrae sapientiae, fidei, potestatique commissa creditaque esse videantur. Vobis hodierno die constituendum est, utrum posthac amentes ac perditos magistratus improborum ac sceleratorum civium praesidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes ac flamma reipublicae, suum illum pestiferum et funestum tribunatum, quem aequitate humana tueri non potest, divina religione defenderit: aliae caerimoniae nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. sin autem vestra auctoritate sapientiaque, pontifices, ea, quae furore improborum in republica, ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita, gesta sunt, rescinduntur: erit causa, cur consilium maiorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis, iure ac merito laudare possimus. Sed, quoniam ille demens, si ea, quae ego per hos dies in senatu de republica sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putavit: omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest, sed convicio, cuius exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate munivit.

II. Ac primum illud a te, homine vesano ac furioso, requiro, quae te tanta poena tuorum scelerum flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non solum consiliis suis, sed etiam specie ipsa dignitatem reipublicae sustinent, quod ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cn. Pompeii coniunxerim, mihi esse iratos, et aliud de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere. Fuisti tu, inquit, apud pontifices superior: sed iam,

Digitized by Google

quoniam te ad populum contulisti, sis inferior, necesse est. Itane vero? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas et inconstantia, et crebra, tamquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia certum et definitum ius religionum, vetustas exemplorum, auctoritas litterarum monumentorumque deterret? Tune es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem respublica desideravit? quo restituto, senatus auctoritatem restitutam putabamus? quam primum adveniens prodidisti? Nondum de mea sententia dico. impudentiae primum respondebo tuae.

III. Hunc igitur, funesta reipublicae pestis, hunc tu civem ferro, et armis, et exercitus terrore, et consulum scelere, et audacissimorum hominum minis, servorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiae, domo et patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent; cedere curasti, quem a senatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum, conservandae reipublicae causa, confiteris? At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. Ego vero neque veni, et domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit: cum servos tuos ad rapinam, ad bonorum caedem paratos, cum illa tua conceleratorum ac perditorum manu, armatos, in Capitolium tecum venisse constabat. quod cum mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, et tibi, et gladiatoribus tuis instaurandae caedis potestatem non fecisse. posteaquam mihi nuntiatum est, populum Romanum in Capitolium, propter metum atque inopiam rei frumentariae, convenisse; ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse: veni non solum sine ullis copiis ac manu, verum etiam cum paucis amicis. An ego, cum P. Lentulus consul, optime de me ac de re-

Digitized by Google

publica meritus, cum Q. Metellus, qui, cum meus inimicus esset, frater tuus, et dissensioni nostrae, et precibus tuis, salutem ac dignitatem meam praetulisset, me arcesserent in senatum: cum tanta multitudo civium, tam recenti beneficio suo, me ad referendam gratiam nominatim vocarent, non venirem: cum praesertim te iam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? Hic tu me etiam custodem, defensoremque Capitolii, templorumque omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quod, cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eo venirem? Vtrumne est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipsam repudiare, et eos, qui agebant, condemnare deberem?

IV. Primum dico senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum his sentio, qui statuunt minus bonis temporibus in senatum ipsi non venire; non intelligentes, hanc suam nimiam perseverantiam, vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam et iucundam fuisse. At enim nonnulli, propter timorem, quod se in senatu tuto non esse arbitrabantur, discesserunt. non reprehendo: nec quaero, fueritne aliquid pertimescendum. puto, suo quemque arbitratu timere oportere. Cur ego non timuerim, quaeris? quia te illinc abiisse constabat. Cur, cum viri boni nonnulli putarint, tuto se in senatu esse non posse, ego non idem senserim? Cur, cum ego me existimassem tuto omnino in civitate esse non posse, illuc irem? an aliis licet, et recte licet, in meo metu sibi nihil timere: mihi uni necesse erit et meam et aliorum vicem pertimescere? An, quia non condemnavi sententia mea duo consules, sum reprehendendus? eos igitur ego potissimum damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optime de republica meritus, damnatorum poenam sustinerem? quorum etiam delicta, propter eorum

Digitized by Google

egregiam in me conservando voluntatem, non modo me, sed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimum, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarem meo? At quam sententiam dixi? Primum eam, quam populi sermo in animis nostris iam ante defixerat: deinde eam, quae erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, cum mihi est assensus, secutus est: ut neque allata sit a me res inopinata ac recens, nec, si quod in sententia vitium est, magis sit eius, qui dixerit, quam omnium, qui probarint. At enim liberum senatus iudicium, propter metum, non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt: concede, non timuisse eos, qui remanserunt. sin autem sine iis, qui tum abfuerunt, nihil decerni libere potuit: cum omnes adessent, coeptum est referri de inducendo senatusconsulto. ab universo senatu reclamatum est.

V. Sed quaero, in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum eius atque auctor, quid reprehendatur. Vtrum causa capiendi novi consilii non fuit? an meae partes in ea causa non praecipuae fuerunt? an alio potius confugiendum fuit? quae res, quae causa maior esse, quam fames, potuit? quam seditio? quam consilia tua tuorumque; qui, facultate oblata, ad imperitorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonae causam putarunt? Frumentum provinciae frumentariae partim non habebant: partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum, miserant, partim, quo gratius esset, tum, cum in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subito novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed in praesenti atque ante oculos proposito periculo: neque id coniectura prospiciebamus, sed iam experti videbamur. nam, cum ingraveseceret annona, ut iam plane inopia ac fames, non caritas timeretur: concursus est ad templum Concor-

Digitized by Google

diae factus, senatum illuc vocante Metello consule, qui si verus fuit, ex dolore hominum et fame: certe consules causam suscipere, certe senatus aliquid consilii capere potuit; sin in causa fuit annona, seditionis quidem instimulator et concitator tu fuisti: nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus furori tuo? Quid, si utrumque fuit, et ut fames stimularet homines, et tu in hoc ulcere, tamquam unguis, exsisteres? nonne fuit eo maior adhibenda medicina, quae et illud nativum et hoc delatum malum sanare posset? Erat igitur et praesens caritas, et futura fames. non est satis: facta lapidatio est. Si ex dolore plebei, nullo incitante, magnum malum: si P. Clodii impulsu, usitatum hominis facinorosi scelus: si utrumque, ut et res esset ea, quae sua sponte multitudinis animos incitaret, et parati atque armati seditionis duces; videturne ipsa respublica et consulis auxilium implorasse, et senatus fidem? Atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonae, summamque inopiam rei frumentariae, ut homines non iam diuturnam caritatem, sed ut famem plane timerent: nemo negat. hanc istum otii copacis hostem causam arrepturum fuisse ad incendia, caedem, rapinas, nolo, pontifices, suspicemini, nisi videritis: Qui sunt homines a Q. Metello, fratre tuo, consule, in senatu palam nominati, a quibus ille se lapidibus appetitum etiam percussum esse dixit? L. Sergium et M. Lollium nominavit. Quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est: qui, te tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum depoposcit: Quis est Sergius? armiger Catilinae, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus iniuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiae. His atque huiusmodi ducibus, cum in ea annonae caritate in consules, in senatum, in bona fortunasque locupletium, per causam inopum atque imperitorum, saepe

Digitized by Google

tinos impetus comparares: cum tibi salus esse in otio nulla posset: cum, desperatis ducibus, decuriatos ac descriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiem seditionis ista finesta fax adhaerescoeret? Fuit igitur causa capiendi novi consilii. Videte nunc, fuerintne partes meae paene praecipuae.

VI. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem ceterae pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam praestare oportere dicebant? nonne me? quid? plerorum illa concursatio nocturna tum a te ipso instituta? Me frumentum flagitabant. Quasi vero ego aut rei frumentariae praefuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione, aut potestate valuissem. Sed homo ad caedem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis iniecerat. Cum de mea dignitate in templo Iovis Optimi Maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset: subito, illo ipso die, carissimam annonam nec opinata vilitas consecuta est. Erant, qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse. nonnulli autem illam rem ad illam rationem coniecturamque revocabant, qui, quod in meo reditu spes otii et concordiae sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, iam paene belli depulso metu, commutatam annonam dicebant: quae quia rursus in meo reditu facta erat durior, a me, cuius adventu fore vilitatem boni viri dictitarant, annona flagitabatur.

VII. Ego denique non solum ab operis tuis, impulsu tuo, nominabar, sed etiam, depulsis ac dissipatis tuis copiis, a populo Romano universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar. Veni exspectatus: multis sententiis iam dictis, rogatus sum sententiam: dixi reipublicae salutiberrimam, mihi necessariam,

Digitized by Google

Petebatur a me frumenti copia, annonae vilitas; quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur. flagitabar bonorum expostulatione. improborum convicia sustinere non poteram. delegavi amico locupletiori; non quo illi, ita de me merito, onus illud imponerem (succubuissem enim potius ipse) sed quia videbam id, quod omnes: quod nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillime perfecturum. Itaque, sive hunc dii immortales fructum mei reditus populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, caedes, incendia, rapinae, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset: sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, iudicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas, mecum simul reducta videantur: sive egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentia, pro tanto beneficio populi Romani praestare debui: praesto: promitto, spondeo. nihil dico amplius: hoc, quod satis est huic tempori, dico, rempublicam annonae nomine, in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam.

VII. Num igitur in hoc officio, quod fuit praecipue meum, sententia mea reprehenditur? Rem maximam eripui e peste summi periculi, non solum eam, sed etiam vos a caede, incendiis, vastitate: nemo negat: cum ad causam caritatis accederet iste speculator communium miseriarum, qui semper in reipublicae malis sceleris sui faces inflammarit. Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. Non iam tibi sic respondebo, ut ceteris: Cn. Pompeio plurima, periculosissima, maxima, terra marique bella extra ordinem esse commissa: quarum rerum si quem poeniteat, eum victoriae populi Romani poenitere, non ita tecum ago. Cum his haec a me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda

Digitized by Google

sit, ad Cn. Pompeium delaturos potissimum: sed se extra ordinem nihil cuiquam dare: cum Pompeio datum sit, id se, pro dignitate hominis, ornare ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeii triumphis: quibus ille, cum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiumque honestavit: constantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate Tigraneque gessit. Sed cum illis tamen possum aliquid disputare: tua vero quae tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria Ptolemaeum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem iure regnantem, causa incognita, publicasses, populumque Romanum scelere obligasses: cum in eius regnum, bona, fortunas, latrocinium huius imperii immisisses, cuius cum patre, avo, maioribus societas nobis et amicitia fuisset: huius pecuniae deportandae, et, si quis suum defenderet, bello gerendo M. Catonem praefecisti. Dices, quem virum? Sanctissimum, prudentissimum, amicissimum reipublicae, virtute, consilio, ratione vitae, mirabili ad laudem, et prope singulari. Sed quid ad te, qui negas esse verum, quemquam ulli rei publicae extra ordinem praefici?

IX. Atque in hoc solum inconstantiam redarguo tuam; qui in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras. Quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis, ceterisque caedis et incendiorum ducibus, obieceras; quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras: ad hunc, honorem et imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti: et tanta fuisti intemperantia, ut illius tui sceleris rationem occultare non posses. Litteras in concione recitasti, quas tibi a C. Caesare missas diceres. CAESAR PVLCHRO: cum etiam es argumenta-

Digitized by Google

tus, amoris esse hoc signum, cum nominibus tantum uteretur, neque adscriberet, PROCONSVL, aut TRIBVNO PLEBIS: deinde gratulari tibi, quod idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo removisses, et quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. quas aut numquam tibi ille litteras misit: aut, si misit, in concione recitari noluit: aut, sive ille misit, sive tu finxisti; certe consilium tuum de Catonis honore, illarum litterarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cuius eximia virtus, dignitas, et in eo negotio, quod gessit, fides et continentia, tegere videntur improbitatem et legis, et actionis tuae. Quid? homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Caesaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? Cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, et Ciliciam ad praetorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Qnid? homini taeterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libidinumque macnlis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis senatusconsultis, etiam recenti lege generi ipsius liberatos, vinctos, et constrictos tradidisti? nonne, cum ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciae, meo sanguine tibi esset persolutum, tamen aerarium cum eo partitus es? Itane vero? tu provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popnlaris fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per senatum, decreta lege sanxit: eas, lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicae pestibus? Nos, quod nominatim rei maximae, paene iam desperatae, summum virum saepe ad ex-

Digitized by Google

trema reipublicae discrimina delectum, praefecimus, a te reprehendemur?

X. Quid tandem? si, quae tum illis reipublicae tenebris, caecisque nubibus et procellis, cum senatum a gubernaculis deiecisses, populum e navi exturbasses: ipse archipirata cum grege praedonum impurissimo plenissimis velis navigares: si, quae tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, perferre potuisses, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus atque imperio Clodiano fuisset? Sed excitatus aliquando Cn. Pompeii, (dicam ipso audiente, quod sensi, et sentio, quoquo animo me auditurus est,) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeii nimium diu reconditus, et penitus abstrusus animi dolor, subvenit subito reipublicae, civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abiectam metu, ad aliquam spem libertatis et pristinae dignitatis erexit. Hic vir extraordinem rei frumentariae praeficiendus non fuit? scilicet tu helluoni spurcissimo, praegustatori libidinum tuarum, homini egentissimo et facinorosissimo, Sex. Clodio, socio tui sanguinis, qui sua lingua etiam sororem tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum et publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves lege tua tradidisti. Qua ex re primum caritas nata est: deinde inopia. Impendebat fames, incendia, caedes, direptio: imminebat furor omnium fortunis et bonis. Queritur etiam importuna pestis, ex ore impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam, summisque in periculis, eius viri auxilium implorasse rempublicam, a quo saepe se et servatam et amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, patricida, fratricida, soforicida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste civis, quemadmodum omnes iam dii atque homines iudicaverunt, conservatoris reipublicae, quemadmodum autem tute

Digitized by Google

ipse confiteris, non modo indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre, non legem, sed nefarium privilegium, lugente senatu, mocrentibus bonis omnibus, totius Italiae precibus repudiatis, oppressa captaque republica? mihi, populo Romano imperante, senatu poscente, temporibus reipublicae flagitantibus, non licuit de salute populi Romani sententiam dicere? Qua quidem in sententia, si Cn. Pompeii dignitas aucta est, coniuncta cum utilitate communi, certe laudandus essem, si eius dignitati suffragatus viderer, qui meae saluti opem et auxilium tulisset.

XI. Desinant, desinant homines, iisdem machinis, sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem perculerunt. Quod enim par amicitiae consulatus fuit unquam in hac civitate coniunctius, quam fuimus inter nos, ego et Cn. Pompeius? quis apud populum Romanum de illius dignitate industrius, quis senatui saepius dixit? qui tantus fuit labor, quae simultas, quae contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quae praedicatio de mea laude, quae remuneratio benivolentiae praetermissa est? Hanc nostram coniunctionem, hanc conspirationem in republica bene gerenda, hanc iucundissimam vitae atque officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus et falsis criminibus diremerunt: cum iidem illum, ut me metuaret, me cavere, monerent; iidem apud me, mihi illum esse mal inimicissimum, dicerent: ut neque ego, ab illo quae mihi petenda essent, satis audaciter petere possem: neque ille, tot suspicionibus certorum hominum et scelere exulceratus, quae meum tempus postularet, satis proline mihi polliceretur. Data merces est erroris mei magna, pontifices, ut me non solum pigeat stultitiae meae, sed etiam pudeat: qui, cum me non repentinum aliquod inimicum tempus, sed veteres multo ante susceptae

Digitized by Google

et provisi labores, cum viro fortissimo et clarissimo coniunxissent, sim passus a tali amicitia distrahi; neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obsisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. Proinde desinant aliquando me iisdem inflammare verbis: Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus, cur ornat eum, a quo desertus est? Ego vero neque me tum desertum puto, sed paene deditum; nec, quae sint in illa reipublicae flamma gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciundum mihi esse arbitror. Si utile reipublicae fuit, haurire me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem: etiam hoc utile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare et tacere. Illud vero est hominis ingrati tacere. Itaque libentissime praedicabo, Cn. Pompeium studio et auctoritate, aeque ut unumquemque vestrûm, opibus, contentione, precibus, periculis denique, praecipue pro salute mea laborasse.

XII. Hic tuis, P. Lentule, cum tu nihil aliud, dies et noctes, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adiutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia coloniasque adiit: hic Italiae totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiae fuit: idemque cum dixisset, tum etiam pro salute mea populum Romanum obsecravit. Quare istam orationem, qua es usus, omittas licet: post illam sententiam, qua dixeram de annona, pontificum animos esse mutatos: perinde, quasi isti aut de Cn. Pompeio aliter, atque ego existimo, sentiant: aut, quid mihi pro expectatione populi Romani, pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent: aut etiam, si cuius forte pontificis animum, quod certo scio aliter esse, mea sententia offendit, alio modo sit constituturus, aut de religione pon-

Digitized by Google

tificum, aut de republica, quam eum aut caerimoniarum ius, aut civitatis salus coëgerit. Intelligo, pontifices, me plura extra causam dixisse, quam aut opinio tulerat, aut voluntas mea: sed cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate eius orationis, quae pertinet ad ipsam cognitionem vestram: quae cum sit in ius religionis, et in ius reipublicae distributa, religionis partem, quae multo est verbosior, praetermittens, de iure reipublicae dicam. Quid est enim aut tam arrogans, quam de religione, de rebus divinis, caerimoniis, sacris, pontificum collegium docere conari; aut tam stultum, quam, si quis quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curiosum, quam ea scire velle, de quibus maiores nostri vos solos et consuli et scire voluerunt?

XIII. Nego potuisse iure publico, legibus iis, quibus haec civitas utitur, quemquam civem ulla eiusmodi calamitate affici, sine iudicio: hoc iuris in hac civitate, etiam tum, cum reges essent, dico fuisse: hoc nobis esse a maioribus traditum: hoc esse denique proprium liberae civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, sine iudicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti iudices sint, detrahi possit. Videsne, me non radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse iure, non fuisse tribunum plebis? hoc dico, esse parricidium. Dico apud pontifices: augures adsunt: versor in medio iure publico. Quod est, pontifices, ius adoptionis? nempe ut is adoptet, qui neque procreare iam liberos possit, et, cum potuerit, sit expertus. Quae deinde causa cuique sit adoptionis, quae ratio generum ac dignitatis, quae sacrorum, quaeri a pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quaesitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, senatorem. Liberorumne causa? At

Digitized by Google

procreare potest. habet uxorem: suscepit etiam liberos. exheredabit igitur pater filium. Quid? sacra Clodiae gentis cur intereunt, quod in te est? quae omnis notio pontificum, cum adoptarere, esse debuit. Nisi forte ex te ita quaesitum est, num perturbare rempublicam seditionibus velles: et ob eam causam adoptari, non ut filius esses, sed ut tribunus plebis fieres, et funditus everteres civitatem. Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. Non aetas eius, qui adoptabat, quaesita est, ut in Cn. Anfidio, M. Pupio: quorum uterque nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit. quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hereditates nominis, pecuniae, sacrorum secutae sunt. Tu neque Fonteius es, qui esse debebas: neque patris heres: neque, amissis sacris paternis, in haec adoptiva venisti. Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, et quam diseruisti, et quam polluisti, iure Quiritium legitimo tutelarum et hereditatum relicto, factus es eius filius contra fas, cuius per aetatem pater esse potuisti.

XIV. Dico apud pontifices. nego, istam adoptionem pontificio iure esse factam: primum, quo hae vestrae sunt actates, ut is, qui te adoptavit, vel filii tibi loco per aetatem esse potuerit; vel eo, quo fuit. deinde quod causa quaeri solet adoptandi, ut et is adoptet, qui, quod natura iam assequi non potest, et legitimo, et pontificio iure quaerat: et ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur. illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur: ut haec simulata adoptio filii quam maxime veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur. Quae maior calumnia est, quam venire imberbem adolescentulum, hanc valentem ac maritum: dicere, filium senatorem populi Romani sibi velle adoptare: id autem scire et videre omnes, non ut ille filius instituatur, sed ut e

Digitized by Google

patriciis exeat, et tribunus plebis fieri possit, idcirco adoptari? neque id obscure. nam adoptatum emancipari statim, ne sit eius filius, qui adoptarit. Cur ergo adoptatur? probate genus adoptionis: iam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis: patricius nemo relinquetur. Cur enim quisquam velit, tribunum plebis se fieri non licere? angustiorem sibi esse petitionem consulatus? in sacerdotium cum possit venire, quia patricio non sit locus, non venire? Vt cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebeium, simili ratione adoptabitur. Ita populus Romanus brevi tempore, neque regem sacrorum, neque flamines, nec salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes, neque auctores centuriatorum et curiatorum comitiorum: auspiciaque populi Romani, si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est, cum interrex nullus sit, quod et ipsum patricium esse, et a patricio prodi necesse est. Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto harum collegii probatam, contra omne pontificium ius factum, pro nihilo esse habendam: qua sublata, intelligis, totum tribunatum tuum concidisse.

XV. Venio ad augures. quorum ego libros, si qui sunt reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo iure augurum curiosus. haec, quae una cum populo didici, quae saepe in concionibus responsa sunt, novi. Negant fas esse agi cum populo, cum de caelo servatum sit. Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de caelo esse servatum? Adest praesens vir singulari virtute, constantia, gravitate praeditus, M. Bibulus. hunc consulem illo ipso die contendo servasse de caelo. Infirma sunt igitur, tua sententia, acta C. Caesaris, viri fortissimi? Minime. neque enim mea iam quidquam interest, exceptis his telis, quae ex illius actionibus in meum corpus immissa sunt. Sed haec de auspiciis, quae ego nunc perbreviter attingo, acta sunt a te. tu, tuo praecipitante iam,

Digitized by Google

et debilitato tribunatu, auspiciorum patronus subito extitisti: tu M. Bibulum in concionem, tu augures produxisti. te interrogante augures responderunt, cum de caelo servatum sit, cum populo agi non posse. tibi M. Bibulus quaerenti, se de caelo servasse, respondit: idemque in concione dixit, ab Appio, fratre suo, productus, te omnino, quod contra auspicia adoptatus esses, tribunum plebis non fuisse. Tua denique omnis actio posterioribus mensibus fuit: omnia, quae C. Caesar egisset, quae contra auspicia essent acta, per senatum rescindi oportere, quod si fieret, dicebas, te tuis humeris me custodem urbis in urbem relaturum. Videte hominis dementiam, ubi per suum tribunatum Caesaris actis illigatus teneretur. Si et sacrorum iure pontifices, et auspiciorum religione augures totum evertunt tribunatum tuum, quid quaeris amplius? an etiam apertius aliquod ius populi atque legum?

XVI. Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quaedam de republica, quae mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. Haec homines improbi ad quosdam viros fortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt. Hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. Si, quod in ceteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis est, trium esse horarum: nihil reprehendo. sin eadem observanda sunt: si decrevit senatus, M. Drusi legibus, quae contra legem Caeciliam et Didiam latae essent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse. Atque ego hoc totum non sine causa relinquo. Video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis iudicasse, de cum plebe iure agere potuisse: qui etiam de me ipso, cum tua rogatione funere elatum reipublicam esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum atque acerbum

Digitized by Google

fuisset, iure indictum esse dicebant. [quod de me civi, ac de republica bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipublicae: quod salvis auspiciis tulisses, iure egisse dicebant.] Quare licebit, ut opinor, nobis, eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt. Fueris sane tribunus plebis tam iure ac lege, quam fuit hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus atque amplissimus: quo iure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati tuliști?

XVII. Vetant leges sacratae, vetant XII tabulae, leges privis hominibus irrogari: id est enim privilegium. nemo umquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minus haec civitas ferre possit. Proscriptionis miserrimum nomen illud, et omnis acerbitas Sullani temporis, quid habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor, poenam in cives Romanos nominatim sine iudicio constitutam. Hanc vos igitur, pontifices, iudicio atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabitis, ut proscribere possit, quos velit? quaero enim, quid sit aliud proscribere. VELITIS, IVBEATIS, VT M. TVLLIVS IN CIVITATE NE SIT, BONAQVE EIVS VT MEA SINT. Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebeiscitum est? haec lex? haec rogatio est? hoc vos pati potestis? hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur? Equidem iam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum: saturavi etiam perfidiam et scelus proditorum: denique de mea causa, quae videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, iam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii atque homines iudicaverunt. Vobismetipsis, pontifices, et vestris liberis, ceterisque civibus, pro vestra auctoritate et sapientia consulere debetis. nam, cum tam moderata iudicia

Digitized by Google

populi sint a maioribus constituta, primum, ut ne poena capitis cum pecunia coniungatur: deinde, ne, nisi prodicta die, quis accusetur: ut ter ante magistratus accuset, intermissa die, quam multam irroget, aut iudicet: quarta sit accusatio trinum nundinum prodicta die, qua die iudicium sit futurum: tum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis concessa sunt: deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute: denique etiam si qua res illum diem, aut auspiciis, aut excusatione, sustulit, tota causa iudiciumque sublatum est.

XVIII. Haec cum ita sint in re, ubi crimen est, ubi accusator, ubi testes: quid indignius, quam, qui neque adesse sit iussus, neque citatus, neque accusatus, de eius capite, liberis, fortunis omnibus, conductos, sicarios, egentes, et perditos suffragium ferre, et eam legem putare? At, si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem respublica tuebatur, cuius denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat praeter conversionem status et inclinationem communium temporum: quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore popolari et ab hac illustri gratia est, pecuniae autem tantae sunt, ut eas nimium multi, egentes, sumtuosi, nobiles concupiscant? Date hanc tribuno plebis licentiam, et intuemini paullisper animis iuventutem, et eos maxime, qui imminere iam cupiditate videntur in tribuniciam potestatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc iure firmato, quae coëant de hominum locupletissimorum bonis, praeda praesertim popolari et spe largitionis oblata. At quid tulit legum scriptor peritus et callidus? VELITIS, IVBEATIS, VT M. TVLLIO AQVA ET IGNI INTERDICATVR? Crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem civi sine iudicio ferundum. Non tulit, ut interdicatur. quid ergo? VT INTERDICTVM SIT. O coenum, o portentum, o scelus: hanc tibi legem

Digitized by Google

Clodius scripsit, spurcorem lingua tua? ut intemperantem sit, cui non sit interdictum? Serve noster, bona venia, quoniam iam dialecticus es, et hoc quoque ex gnarvis: quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? Hoc tu scriptore, hoc consilio, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam quadrupedum impurissime, rempublicam perdidisti? neque tu eras tam excors, tamque demens, ut, nescires, hanc Clodiam esse, qui contra leges faceret: alios, qui leges scribere solerent. sed neque eorum, neque ceterorum, in quibus esset aliquid modestiae, cuiusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti uti, quibus ceteri, neque operum emptoribus: neque pontificem adhibere, quem vellus: postremo ne in praedae quidem societate misisti pecu, aut praedem socium, extra tuorum gladiatorum numerum, aut denique suffragii latorem in ista tua proscriptione quemquam, nisi furem, aut sicarium, reperire potuisti.

XIX. Itaque cum tu florens ac potens per mediam cohortis popularis volitares: amici illi tui, te uno amico tecti et beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent, qui in iudicium venerant: sive accusatores erant, sive rei; te deprecante damnabantur. denique etiam ille novitius Ligur, venalis adscriptor et subscriptor tuus, eum M. Papirii, sui fratris, esset testamento et iudicio improbatus, mortem eius se velle persequi dixit: nomen Sex. Propertii detulit. accusare alienae damnationis scelerisque socios, propter calamitatis metum, non est ausus. De hac igitur lege dicimus, quae iure rogata videatur: cuius quam quisque partem tetigit, digito, voce, praeda, suffragio: quocumque venit, repudiatus convictusque discessit. Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat? est enim, QVOD M. TVLLIVS FALSVM SENATVSCON-

Digitized by Google

SVLTVM RETVLERIT. Si igitur retulit falsum senatusconsultum, rata est rogatio: si non retulit, nulla est. Satisne tibi videtur a senatu iudicatum, me non modo non mentitum esse auctoritatem eius ordinis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissime senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus uno sortitu retulisti? tamenne arbitraris, id, quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir, M. Scaurus, et L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum et stuprorum omnium, Decumis et Clodiis, auctoribus, obtinere? Tulisti de me, ne reciperer, non ut exirem: quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romae.

XX. Quid enim diceres? damnatum? certe non. expulsum? qui dicuit? sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem? poena est, qui receperit: quam omnes neglexerunt. eiectio nusquam est. Verum sit. quid? operum publicorum exactio: quid? nominis inscriptio, tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio: praeterquam, quod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti? Quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum consecrasse, te monumentum fecisse, in meis aedibus te signum dedicasse, eaque te ex una rogatiuncula fecisse: unum et idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti? Tam hercule est unum, quam quod idem tu lege una tulisti: ut Cyprius rex, cuius maiores huic populo socii atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub praecone subiceretur, et exsules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi. sed quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia cistophorum flagitaret, inde iret in Hispaniam: cum Roma decessisset, consulatum ei petere liceret: cum factus esset, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine scriberes, una res esset? Quodsi iam po-

Digitized by Google

pulus Romanus de ista re consultus esset, et non omnia per servos latronesque gessisses, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exsulibus Byzantinis displiceret? Quae est, quaeso, alia vis, quae sententia Caeciliae legis et Didiae, nisi haec, ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare? Quid, si per vim tulisti? tamenne lex est? aut quidquam iure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? An, si in ipsa latione tua, capta iam urne, lapides iacti, si manus collata non est, ideirco tu ad illam labem atque eluviem civitatis, sine summa vi pervenire potuisti?

XXI. Cum in tribunali Aurelio conscribebas palam non modo liberos, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas? Cum edictis tuis tabernas claudi iubebas, non vim imperitae multitudinis, sed hominum honestorum modestiam prudentiamque quaerebas? Cum arma in aedem Castoris comportabas, nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi posset, machinabare? Cum vero gradus Castoris convellisti ac removisti: tum, ut modeste tibi agere liceret, homines audaces ab eius templi aditu atque adscensu repulisti? Cum eos, qui in conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse iussisti, eorumque advocationem, manibus, ferro, lapidibus discussisti: tum profecto ostendisti, vim tibi maxime displicere. Verum haec furiosa vis vesani tribuni plebis facile superari frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine. Quid? cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adiuvarent, tibi manum, copias, tibi suos speratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent: te suis sceleratis concionibus sublevarent, senatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem proscriptionemque minitarentur: me terre-

Digitized by Google

rent minis: mihi caedem et dimicationem denuntiarent: meam domum, refertam viris bonis, per amicos suos complerent: proscriptionis metu me frequentia nudarent virorum bonorum, me praesidio spoliarent: senatum pro me non modo pugnare, amplissimum ordinem; sed etiam plorare, et supplicare, mutata veste, prohiberent: ne tum quidem vis erat?

XXII. Quid igitur ego cessi, aut qui timor fuit? non dicam, in me: fac me timidum esse natura: quid illa tot virorum fortissimorum millia? quid nostri equites Romani? quid senatus? quid denique omnes boni? si nulla erat vis, cur me flentes potius prosecuti sunt, quam aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur more institutoque maiorum, ut possem praesens sustinere? Vtrum si dies dicta esset, iudicium mihi fuit pertimescendum? an sine iudicio privilegium? iudicium in causa tam turpi? scilicet is homo sum, qui, etiamsi causa esset ignota, dicendo non possem explicare. an eam causam probare non poteram, cuius tanta bonitas est, ut ea ipsa non modo se, sed etiam me absentem per se probarit? an senatus, an ordines ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, segniores, me praesente, ad me retinendum et conservandum fuissent in ea causa, quam ipse iam parricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expetitum atque revocatum queratur? An vero in iudicio periculi nihil fuit: privilegium pertimui? ne, mihi praesenti si multa irrogaretur, nemo intercederet. Tam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda respublica a magistratibus? Quid? si vocatae tribus essent, proscriptionem non dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in ullo civi comprobavissent? An, si ego praesens fuissem, veteres illae copiae coniuratorum, tuique perditi milites atque egentes, et nova vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? cui cum eorum

Digitized by Google

omnium crudelitati sceleriquae cessissem, ne absens quidem luctu meo mentes illorum satiare potui.

XXIII. Quid enim vos uxor mea misera violarat? quam vexavistis, raptavistis, omni crudelitate laceravistis. quid mea filia? cuius fletus assiduus, sordesque lugubres, vobis erant iucundae; caterorum omnium mentes, oculosque flectebant. quid parvus filius? quem, quamdiu abfui, nemo nisi lacrymantem confectumque vidit, quid fecerat, quod eum toties per insidias interficere voluistis? Quid frater meus? qui cum aliquanto post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto, putaret, cum eius moeror, squalor incredibilis et inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur, quoties ex vestro ferro ac manibus est elapsus? Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me ac meos adhibuistis: qui parietibus, qui tectis, qui columnis ac postibus meis horrificum quoddam et nefarium, omni imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cum post meum discessum, omnium locupletium fortunas, omnium provinciarum fructus, tetrarcharum ac regum bona, spe et avaritia devorasses, argenti et supellectilis meae cupiditate esse caecatum: non existimo, Campanum illum consulem cum saltatore collega, cum altera totam Achaiam, Thessaliam, Boeotiam, Graeciam, Macedoniam, omnemque barbariam, bona civium Romanorum condonasses: alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas pacatissimasque gentes, ad diripiendum tradidisses: illos tam cupidos liminum meorum et columnarum et valvarum fuisse. Neque porro illa manus copiaeque Catilinae caementa ac testis tectorum meorum se famem suam expleturas putaverunt. Sed, ut hostium urbes, nec omnium hostium, verum eorum, quibuscum acerbum bellum intestinumque suscepimus, non praeda adducti, sed odio solemus excidere, quod, in quos propter eorum crudelitatem inflamma-

Digitized by Google

tae mentes nostrae fuerunt, cum horum etiam tectis ac sedibus residere aliquando bellum semper videtur: **.

XXIV. Nihil erat latum de me; non adesse eram iussus; non citatus abfueram: eram etiam tuo iudicio civis: incolumis, cum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem, transferebantur, senatusconsulta volabant: columnae marmoreae ex aedibus meis, inspectante populo Romano, ad socrum consulis portabantur: in fundum autem vicini consulis non instrumentum, aut ornamenta villae, sed etiam arbores transferebantur: cum ipsa villa non praedae cupiditate, (quid enim erat praedae? sed odio et crudelitate funditus everteretur. Domus ardebat in Palatio non fortuito, sed oblato incendio; consules epulabantur, et in coniuratorum gratulatione versabantur, cum alter se Catilinae delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore opposito, ab omnium bonorum cervicibus depuli, omnemque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quae inveterata, compresso odio atque tacito, iam erumpebat; nacta tam audaces duces, excepi meo corpore. In me uno consulares faces, iactae manibus tribunicis: in me omnia, quae ego quondam retuderam, coniurationis nefaria tela adhaeserunt. Quodsi, ut multis fortissimis viris placuit, vi et armis contra vim decertare voluissem: aut vicissem cum magna internecione improborum, sed tamen civium; aut, interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, una cum republica concidissem. Videbam, vivo senatu populoque Romano, celerem mihi summa cum dignitate reditum: nec intelligebam, fieri dintius posse, ut mihi non liceret esse in ea republica, quam ipse servassem. quod si non liceret: audieram et legeram, clarissimos nostrae civitatis viros se in medios hostes ad perspicuam mortem, pro salute exercitus, iniecisse: ego, pro salute reipublicae universae, dubitarem hoc

Digitized by Google

meliore conditione esse, quam Decii, quod illi ne auditores quidem suae gloriae, ego etiam spectator meae laudis esse potuissem.

XXV. Itaque infractus furor tuus, inanes faciebat impetus. omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat. non erat in tam immani iniuria tantisque ruinis novae crudelitati locus. Cato fuerat proximus. quid ageres? non erat, ut qui modus moribus fuerat, idem esset iniuriae. quid? posses extrudere ad Cypriam pecuniam. praeda perierit. alia non deerit: hunc modo amandandum esse. Sic M. Cato invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur. Eiiciuntur duo, quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpissimum: alter per honestissimam calamitatem. Atque, ut sciatis, non hominibus istum, sed virtutibus hostem semper fuisse; me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit, quo auctore, quo adiutore, in concionibus, ea, quae gerebat, omnia, quaeque gesserat, se fecisse et facere dicebat. Cn. Pompeium, quem omnium iudicio longe principem esse civitatis videbat, diutius furori suo veniam daturum non arbitrabatur. qui ex eius custodia, per insidias, regis amici filium, hostem, captivum, surripuisset, et ea iniuria virum fortissimum lacessisset: speravit iisdem se copiis cum illo posse confligere, quibuscum ego noluissem, bonorum periculo, dimicare: et primo quidem, adiutoribus consulibus: postea fregit foedus Gabinius; Piso tamen in fide mansit. Quas iste tum caedes, quas lapidationes, quas fugas fecerit: quam facile ferro, quotidianisque insidiis, cum iam a firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro, curiaque privarit, domumque coniecerit, vidistis. Ex quo iudicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens et congregata, cum haec Cn. Pompeium terruerit iam distracta et exstincta.

XXVI. Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis

Digitized by Google

Ianuariis vir prudentissimus, et cum reipublicae, tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit; qui me consuluisse reipublicae, cessisse tempestati, amiciorem vobis ceterisque civibus, quam mihi ac meis exstitisse, vi, armis, dissensione hominum ad caedem instituta, novoque dominatu pulsum esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri: nihil esse inscriptum, aut posse valere: omnia contra leges moresque maiorum, temere, turbulente, per vim, per furorem esse gesta: quodsi illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum utrumque cum fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni: ne illa, quae nulla esset, esse lex iudicaretur. Sententia verior, gravior, utilior, melior reipublicae nulla esse potuit. hominis enim scelere et furore notato, similis a republica labes in posterum demovebatur. Neque hoc Cn. Pompeius, qui ornatissimam de me sententiam dixit, vosque, pontifices, qui me vestris sententiis auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi iudicio restituti videremur. Eodemque consilio, M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos de mea domo statueretis: non quod dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil iure esset actum; sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis aedibus aliquam religionem residere diceret. nam legem quidem istam, nullam esse, quotiescumque de me senatus sententiam dixit, toties iudicavit: quoniam quidem scripto illo istius, sententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud simile, Piso et Gabinius, vidit. Homines legum iudiciorumque metuentes, cum frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare

Digitized by Google

dicebant, sed lege istius impediri. Erat hoc verum. nam impediebantur, verum ea lege, quam idem iste de Macedonia Syriaque tulerat.

XXVII. Hanc tu, P. Lentule, neque privatus, neque consul legem esse umquam putasti. nam tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul saepe dixisti: ex Kalendis Ianuariis, quoad perfecta res est, de me retulisti, legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi a P. Clodio iudicarant, Piso et Gabinius, eam nullam esse, frater P. Clodii, cum de me ad senatum tecum una retulit, iudicavit. Sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum ceteras, observarunt? Senatus quidem, cuius est gravissimum iudicium de iure legum, quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse iudicavit. quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti. nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed VT VENIREM. non enim voluisti id, quod licebat, ferre, ut liceret: sed me ita esse in republica, magis ut arcessitus imperio populi Romani viderer, quam ad administrandam civitatem restitutus. Hunc tu etiam, portentosa pestis, exsulem appellare ausus es, cum tantis sceleribus esses et factis notatus, ut omnem locum, quo adisses, exsilii simillimum redderes? quid est enim exsul? ipsum per se nomen, calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? re vera, quando est poena peccati: opinione autem hominum etiam, si est poena damnati. Vtrum igitur peccato meo exsulis nomen subeo, an re iudicata? Peccato? Iam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant. non modo iam nemo est tam imperitus, qui ea, quae gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriae, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur.

Digitized by Google

XXVIII. Quod enim est in terris commune tantum tantulumve consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quae mihi essent optatissima et pulcherrima, iudicarit? Summum est populi Romani, populorumque et gentium omnium ac regum consilium, senatus. decrevit, ut omnes, qui rempublicam salvam esse vellent, ad me unum defendendum venirent: ostenditque, nec stare potuisse rempublicam, si ego non fuissem, nec futuram esse ullam, si non rediissem. Proximus est huic dignitati ordo equester. omnes omnium publicorum societates de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima atque ornatissima decreta fecerunt. Scribae, qui nobiscum in rationibus monumentisque publicis versantur, non obscurum de meis in rempublicam beneficiis suum indicium decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac urbe collegium, nulli pagani aut montani, (quoniam plebei quoque urbanae maiores nostri conventicula, et quasi consilia quaedam esse voluerunt,) qui non amplissime, non modo de salute mea, sed etiam de dignitate decreverint. Nam quid ego illa divina atque immortalia municipiorum et coloniarum, et totius Italiae decreta commemorem, quibus, tamquam gradibus, mihi videor in caelum adscendisse, non solum in patriam revertisse? Ille vero dies quis fuit, cum te, P. Lentule, legem de me ferentem, populus Romanus vidit, sensitque, quantus et quanta dignitate esses? Constat enim, nullis umquam comitiis, campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, aetatum, ordinum florusse. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum iudicium, unumque consensum: adventus meus atque introitus in urbem qui fuit? utrum me patria sic accepit, ut lucem salutemque redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos Catilinae gregales de me dicere sole-

Digitized by Google

batis. Itaque ille unus dies, quo die me populus Romanus a porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate laetitiaque comitatum honestavit, tantae mihi iucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis, non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat iam reprehendere consulatum meum tot, tantis, tam ornatis iudiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum.

XXIX. Quodsi in isto tuo maledicto probrum non modo mihi nullum obiectas, sed etiam laudem illustras meam; quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? uno enim maledicto, bis a me patriam servatam esse concedis: semel, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti: iterum, cum tuum, multorumque propter te, inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem. Esto, non fuit in me poena ulla peccati. at fuit iudicii. Cuius? quis me umquam ulla lege interrogavit? quis postulavit? quis diem dixit? Potest igitur damnati poenam sustinere indemnatus? hoc tribunicium est? hoc populare? quamquam ubi tu te popularem, nisi cum pro populo fecisti, potes dicere? Scilicet cum hoc iuris a maioribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit? quod tu ipse potuisti in tua causa discere. Credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, AVCTORNE ESSES, VT IN TE P. FONTEIVS VITAE NECISQVE POTESTATEM HABERET, VT IN FILIO. Quaero, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id XXX curiae iussissent, num id iussum esset ratum? certe non. quid ita? quia ius a maioribus nostris, qui non ficte

Digitized by Google

et fallaciter populares, sed vere et sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut civis Romanus libertatem nemo possit invitus amittere. Quin etiam, si decemviri sacramentum in libertatem iniustum iudicassent, tamen, quotiescumque vellet quis, in hoc genere solo rem iudicatam referre posse voluerunt. Civitatem vero nemo umquam ullo populi iussu amittet invitus.

XXX. Qui cives Romani in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non peterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant. id autem ut esset faciundum, non ademptione civitatis, sed tecti, et aquae et ignis interdictione faciebant. Populus Romanus, L. Sulla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit: ademit iisdem agros. de agris ratum est: fuit enim populi potestas: de civitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Hanc vero Volaterranis, cum etiam tum essent in armis, L. Sulla victor, republica recuperata, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit: hodieque Volaterrani non modo cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum simul hac civitate. Consulari homini P. Clodius, eversa republica, civitatem adimere potuit, concilio advocato, conductis operis non solum egentium, sed etiam servorum, Sedulio principe, qui se illo die confirmavit Romae non fuisse? Quod si non fuit, quid te audacius, qui in eius nomen inciderís? quid desperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? sin autem is primus scivit, quod facile potuit, propter inopiam tecti, in foro pernoctans: cur non iuret se Gadibus fuisse, cum tu te fuisse Interamnae probaveris? Hoc tu igitur homo popularis iure munitam civitatem et libertatem nostram putas esse oportere, ut, si, tribuno plebis ro-

Digitized by Google

gante, VELITIS, IVBEATISNE, Sedulii centum se velle et iubere dixerint, possit unusquisque nostrûm amittere? Tum igitur maiores nostri populares non fuerunt, qui de civitate et libertate ea iura sanxerunt, quae nec vis temporum, nec potentia magistratuum, nec res tum iudicata, nec denique universi populi Romani potestas, quae ceteris in rebus est maxima, labefactare posset. At tu etiam, ereptor civitatis, legem de iniuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Menulae, per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam in meis aedibus posuit; ut locus ipse, in tua tanta iniuria, legem et inscriptionem statuae refelleret. quae res municipibus Anagninis multo maiori dolori fuit, quam quae idem ille gladiator scelera Anagniae fecerat.

XXXI. Quid? si ne scriptum quidem umquam est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat scivisse: tu huius, ut acta tui praeclari tribunatus hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris? Sed, tametsi nihil de me tulisti, quo minus essem non modo in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocaverunt: tamenne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides iudiciis senatus, populi Romani, totius Italiae honestatum? quem ne tum quidem, cum aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? Vbi enim tuleras, ut mihi aqua et igni interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus non, ut esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. Vbi cavisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Quaere hoc e Sex. Clodio, scriptore legum tuarum: iube adesse: latitat omnino: sed si requiri iusseris, invenient hominem apud sororem tuam, occultantem se,

Digitized by Google

capite demisso. Sed si patrem tuum, civem, medius fidius, egregium, dissimilemque vestri, nemo umquam sanus exulem appellavit, qui, cum de eo tribunus plebis promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum. Si in illo poena legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta non est, qui reus non fui, qui numquam sum a tribuno plebis citatus, damnati poena esse potuit, ea praesertim, quae ne in ipsa quidem rogatione proscripta est?

XXXII. At vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui casum, et hanc fortunam conditionemque nostram. Patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, qua severitate fuit, tu profecto non viveres, L. Philippus censor avunculum suum praeteriit in recitando senatu. nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quae erant acta in ea republica, in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset. me L. Cotta, homo censorius, in senatu iuratus dixit, se, si censor tum esset, cum ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse. Quis in meum locum iudicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod et si adessem? quis me non modo civis, sed socius recipere contra tuam legem et iuvare dubitavit? Denique universus senatus multo ante, quam est lata lex de me, GRATIAS AGENDAS CENSVIT CIVITATIBVS IIS, QVAE M. TVLLIVM: tantumne? immo etiam, CIVEM OPTIME DE REPVBLICA MERITVM, RECEPISSENT. Et tu unus pestifer civis, cum restitutum negas esse civem, quem eiectum universus senatus non modo civem, sed etiam egregium civem semper putavit? At vero, ut annales populi Romani et monumenta vetustatis loquuntur, Caeso ille Quintius, et M. Furius Camillus, et M. Servilius Ahala, cum essent

Digitized by Google

optime de republica meriti, tamen populi incitati vim iracundiamque subierunt: damnatique comitiis centuriatis cum in exsilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Quodsi his damnatis non modo non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestavit: nam, etsi optabilius est, cursum vitae conficere sine dolore, et sine iniuria; tamen ad immortalitatem gloriae plus affert, desideratum esse a suis civibus, quam omnino numquam esse violatum: mihi, sine ullo iudicio populi profecto, tum amplissimis omnium iudiciis restituto, maledicti locum aut criminis obtinebit? Fortis et constans in optima ratione civis, P. Popillius, semper fuit. tamen eius in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quam calamitas ipsa. Quis enim iam meminisset, eum bene de republica meritum, nisi et ab improbis expulsus esset, et per bonos restitutus? Q. Metelli praeclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis: tamen huius viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit.

XXXIII. Quodsi et illis, qui expulsi sunt iniique, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribuniciis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiae, non desiderio civitatis, inimicorum iniuria probro non fuit: in me, qui profectus sum integer, abfui simul cum republica, redii cum maxima dignitate, te vivo, fratre tuo altero consule reducente, altero praetore petente, tuum scelus, meum probrum putas esse oportere? Ac, si me populus Romanus incitatus iracundia, aut invidia, e civitate eiecisset, idemque postea mea in rempublicam beneficia recordatus, se collegisset, temeritatem atque iniuriam suam restitutione mea reprehendisset: tamen profecto nemo tam esset amens, qui mihi populi tale iudicium non dignitati potius,

Digitized by Google

quam dedecori putaret esse oportere. nunc vero, cum me in iudicium populi nemo omnium vocarit: condemnari non potuerim, qui accusatus non sim: denique ne expulsus quidem ita sim, ut, si contenderem, superare non possem: contraque a populo Romano semper sim defensus, amplificatus, ornatus: quid est, quare quisquam mihi se ipsa populari ratione anteponat? An tu populum Romanum esse illum putas, qui constat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant senatum? cptent quotidie caedem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Plaguleios, Sergios praefeceras. O speciem dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exterae, quam gentes ultimae pertimescant, multitudinem hominum ex servis, ex conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam! Illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma, quam in campo vidisti tum, cum etiam tibi, contra senatus totiusque Italiae auctoritatem et studium, dicendi potestas fuit. Ille, ille populus est dominus regum, victor atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti tum, cum omnes principes civitatis, omnes ordinum atque aetatum omnium, suffragium se, non de civis, sed de civitatis salute ferre censebant: cum denique homines in campum, non tabernis, sed municipiis clausis, venerunt.

XXXV. Hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in republica, aut omnino non fuissent, nullo labore, tuo praecipiti furori atque impio sceleri restitissem. Sed publicam causam contra vim armatam sine populi praesidio suscipere nolui: non quo mihi P. Scipionis, fortissimi viri, vis intima, privati hominis, displiceret: sed Scipionis factum statim P. Mucius consul, qui in gerenda republica putabatur fuisse senior, gestam multis senatusconsultis non modo

Digitized by Google

defendit, sed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum consulibus, aut, te vivo, et tecum, et cum illis, armis decertandum fuit. Erant eo tempore multa etiam alia metuenda. ad servos, medius fidius, res pervenisset. tantum homines impios ex vetere illa coniuratione inustum nefariis mentibus bonorum odium retinebat. Hic tu me etiam gloriari vetas: negas esse ferenda, quae soleam de me praedicare: et homo facetus inducis etiam sermonem urbanum ac venustum: me dicere solere, esse me Iovem: eundemque dictitare, Minervam esse sororem meam. Non tam insolens sum, quod Iovem esse me dico, quam ineruditus, quod Minervam sororem Iovis esse existimo. sed tamen, ego mihi sororem virginem ascisco: tu sororem tuam virginem esse non sivisti. Sed vide, ne tu te debeas Iovem dicere, quod tu iure eamdem sororem et uxorem appellare possis.

XXXV. Et quoniam hoc reprehendis, quod solere me dicas de me ipso gloriosius praedicare: quis umquam audivit, cum ego de me, nisi coactus ac necessario dicerem? nam si, cum mihi furta, largitiones, libidines obiiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus, patriam esse conservatam, non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quam de obiectis non confiteri. Sed si mihi ante haec durissima reipublicae tempora nihil umquam aliud obiectum est, nisi crudelitas illius temporis, cum a patria perniciem depuli: quid? me huic maledicto utrum non respondere, an demis[illegible]respondere decuit? Ego vero etiam reipublicae semper interesse putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriae, gessissem, splendorem verbis dignitatemque retinere: praesertim cum mihi uni in hac republica, audiente populo Romano, opera mea hanc urbem et hanc rempublicam esse salvam, iurato dicere fas fuisset. Exstinctum est iam illud maledictum

Digitized by Google

crudelitatis, quod me, non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem, omnium civium studiis desideratum, repetitum, arcessitum vident. Aliud exortum est. obiicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum. Quid enim, pontifices, debeo dicere? Peccati me conscientia profugisse? At id, quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, sed erat res, post natos homines pulcherrima. Iudicium populi pertimuisse? At id nec propositum ullum fuit, et, si fuisset, duplicata gloria discessissem. Bonorum mihi praesidium defuisse? falsum est. Me mortem timuisse? turpe est.

XXXVI. Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus: (nihil enim umquam de me dixi sublatius, asciscendae laudis causa potius, quam criminis depellendi:) dico igitur, et quam possum maxima voce dico: Cum omnium perditorum et coniuratorum incitata vis, duce tribuno plebis, consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus Romanis, suspensa ac sollicita tota civitate, non tam in me impetum faceret, quam per me in omnes bonos: me vidisse, si vicissem, tenues reipublicae reliquias; si victus essem, nullas futuras. quod cum iudicassem: deflevi coniugis miserae discidium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimae familiae ruinas: sed his omnibus rebus vitam antepositi meorum civium; remque publicam concidere unius discessu, quam omnium interitu occidere malui. speravi, id quod accidit, me iacentem posse a vivis viris fortibus excitari: si una cum bonis interiissem, nullo modo posse recreari. Accepi, pontifices, magnum atque incredibilem dolorem: non nego: neque istam mihi ascisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cum a tot ro-

Digitized by Google

rum tanta varietate divellerer: quas idcirco praetereo, quod ne nunc quidem sine fletu commemorare possum: infitiari me esse hominem, et communem naturae sensum repudiare? Tum vero neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum a me in rempublicam profectum dicerem, si quidem ea reipublicae causa reliquissem, quibus aequo animo carerem: eamque animi duritiam, sicut corporis, quod, cum uritur, non sentit, stuporem potius, quam virtutem putarem.

XXXVII. Suscipere tantos animi dolores, atque ea, quae capta urbe, accidunt victis, stante urbe, unum perpeti, et iam se videre distrahi a complexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriae denique causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Romani beneficiis amplissimis, praecipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre praetextatos inimicos, nondum morte complorata, arbitria petentes funeris: haec omnia subire conservandorum civium causa, atque ita, ut dolenter absis, non tam sapiens, quam ii, qui nihil curant, sed tam amans tuorum ac tui, quam communis humanitas postulat: ea laus praeclara atque divina. Nam, qui ea, quae numquam cara ac iucunda duxit, animo aequo reipublicae causa deserit, nullam benevolentiam insignem in rempublicam declarat: qui autem ea reliquit, reipublicae causa, a quibus cum summo dolore divellitur, ei patria cara est: cuius salutem caritati anteponit suorum. Quare, disrumpatur licet ista furia, [atque] audiat haec ex me, quoniam lacessivit. Bis servavi, ut consul togatus armatos vicerim, privatus consulibus armatis cesserim. Vtriusque temporis fructum tuli maximum: superioris, quod ex senatus auctoritate, et senatum; et omnes bonos, meae salutis causa, mutata veste vidi: posterioris, quod et senatus, et populus Romanus, et omnes mortales, et privatim, et publice iudicarunt, sine meo reditu rempublicam salvam esse non posse.

Digitized by Google

Sed hic meus reditus, pontifices, vestro iudicio continetur. Nam, si vos me in meis aedibus collocatis, id quod in omni mea causa semper studiis, consiliis, auctoritatibus, sententiisque fecistis; video me plane ac sentio restitutum. sin mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam monumentum praebet inimico doloris mei, sceleris sui, publicae calamitatis; quis erit, qui hunc reditum potius, quam poenam sempiternam putet? In conspectu praeterea totius urbis domus est mea, pontifices· in qua si manet illud, non monumentum [urbis], sed sepulchrum, inimico nomine inscriptum; demigrandum potius aliquo est, quam habitandum in ea urbe, in qua tropaea et de me et de republica videam constituta.

XXXVIII. An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam possim, ut, cuius urbis servatorem me esse senatus omnium assensu toties iudicarit, in ea possim intueri domum meam eversam; non ab inimico meo, sed ab hoste communi, et ab eodem exstructam et positam in oculis civitatis, ne umquam conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum appetentis, domus est complanata. Ecquid aliud? aequum accidisse Melio populus Romanus iudicavit: nomine ipso Æquimelii, stultitia poena comprobata est. Sp. Cassii domus ob eandem causam eversa: atque in eodem loco aedes posita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quae publicata est et eversa, ut illius facinus memoria et nomine loci notaretur. M. Manlius, cum ab adscensu Capitolii Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficii sui gloria: regnum appetisse est iudicatus: ergo eius domum eversam duobus lucis convestitam videtis. Quam igitur maiores nostri sceleratis ac nefariis civibus maximam poenam constitui posse arbitrati sunt; eandem ego subibo ac sustinebo, ut apud posteros nostros non exstinctor coniurationis et sceleris, sed auctor et dux fuisse videar? Hanc vero, pon-

Digitized by Google

tifices, labem turpitudinis et inconstantiae poterit populi Romani dignitas sustinere; vivo senatu; vobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci ad memoriam poenae publice constitutae coniuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho contra salutem reipublicae fecerat, et senatus sententia est interfectus, et eius domus eversa et publicata est: in qua porticum post aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Ista autem fax ac furia patriae, cum urbem, Pisone et Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret, uno eodemque tempore et clarissimi viri mortui monumenta delebat, et meam domum cum M. Flacci domo coniungebat: ut, qua poena senatus affecerat eversorem civitatis, eadem iste, oppresso senatu, afficeret eum, quem patres conscripti custodem patriae iudicassent.

XXXIX. Hanc vero in Palatio atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunicii, sceleris consularis, crudelitatis coniuratorum, calamitatis reipublicae, doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? quam porticum pro amore, quem habetis in rempublicam, et semper habuistis, non modo sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis, nisi quem forte illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret. O rem, quam homines soluti ridere non desinant: tristiores autem sine maximo dolore audire non possint: Publiusne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? hunccin' vos, qui estis antistites caeremoniarum et sacrorum, auctorem habetis et magistrum publicae religionis? O dii immortales! (vos enim haec audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omnes humanas religione vestra contineri putat? Hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, pontifices, gravitate abutitur? Ex isto ore, religionis verbum

Digitized by Google

excidere aut elabi potest? quam tu eodem ore, accusando senatum, quod severe de religione decerneret, impurissime taeterrimeque violasti.

XL. Adspicite, adspicite, pontifices, hominem religiosum, et, si vobis videtur, (quod est bonorum pontificum,) monete eum, modum quendam esse religionis: nimium esse superstitiosum non oportere. Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanatice, sacrificium, quod alienae domi fieret, invisere? quae autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? quem unquam audisti maiorum tuorum, qui et sacra privata coluerunt, et publicis sacerdotiis praefuerunt, cum sacrificium Bonae Deae fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem, qui caecus est factus. Ex quo intelligitur, multa in vita falso homines opinari: cum ille, qui nihil viderat sciens, quod nefas esset, lumina amisit; istius, qui non solum adspectu, sed etiam incesto flagitio et stupro pollnit caeremonias, poena omnis oculorum ad caecitatem mentis est conversa. Hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, pontifices, non commoveri, cum suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, et eam iisdem manibus consecrasse? Quae tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, si quod ius non esset rogare, ne esset rogatum? Ius igitur statuetis esse, uniuscuiusque vestrûm sedes, aras, focos, deos penates, subiectos esse libidini tribuniciae? in quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, huius domum non solum affligere, quod est praesentis insaniae, quasi tempestatis repentinae, sed etiam in posterum tempus religione sempiterna obligare?

XLI. Equidem sic accepi, pontifices, in religionibus suscipiendis, caput esse, interpretari, quae voluntas deorum immortalium esse videatur; nec est

Digitized by Google

tifices, labem turpitudinis et inconstantiae poterit populi Romani dignitas sustinere, vivo senatu, vobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci ad memoriam poenae publice constitutae coniuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho contra salutem reipublicae fecerat, et senatus sententia est interfectus, et eius domus eversa et publicata est: in qua porticum post aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Ista autem fax ac furia patriae, cum urbem, Pisone et Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret, uno eodemque tempore et clarissimi viri mortui monumenta delebat, et meam domum cum M. Flacci domo coniungebat: ut, qua poena senatus affecerat eversorem civitatis, eadem iste, oppresso senatu, afficeret eum, quem patres conscripti custodem patriae iudicasse

XXXIX. Hau[illegible] Palatio atque in pulc[illegible]
rimo urbis loc[illegible]ini, fu[illegible]
bunicii, scel[illegible]
calamitat[illegible]
ad m[illegible]
p[illegible]

[illegible]o

[illegible] mea[illegible]mit?
[illegible]eremoniarum et sa-
[illegible]agistrum publicae re-
(vos enim haec audire
[illegible]a curat? vestrum numen
[illegible]as religione vestra contineri
[illegible]ctoritati horum omnium, qui
[illegible]rum? non vestra, pontifices,
Ex isto ore, religionis verbum

Digitized by Google

excidere aut elabi potest? quam tu eodem ore, accusando senatum, quod severe de religione decerneret, impurissime taeterrimeque violasti.

XL. Adspicite, adspicite, pontifices, hominem religiosum, et, si vobis videtur, (quod est bonorum pontificum,) monete eum, modum quendam esse religionis: nimium esse superstitiosum non oportere. Quid tibi necesse fuit anili superstitione, *homo* fanatice, sacrificium, quod alienae domi *fieret*, invisere? quae autem te tanta mentis imbecillitas *tenuit*, ut non putares, deos satis posse placari, *nisi etiam* muliebribus religionibus [illegible] cuisses? *quem* unquam audisti maiorum t[illegible] et *sacra privata* colnerunt, et publicis sac[illegible] *fuerunt*, *cum* sacrificium Bonae Deae fi[illegible]e? *neminem*, ne illum quidem, qui [illegible]. *Ex quo* intelligitur, multa in vita [illegible]inari: *cum* ille, qui nihil viderat s[illegible] esset, *lumina* amisit; [illegible]s, qui r[illegible], *sed etiam* incesto fla[illegible]t stu[illegible]nias, *poena* omnis occ[illegible] *conversa*. Hoc auctore d[illegible] [illegible]ancto, tam pio, potestis, [illegible], cum *suis* dicat se manibus [illegible]isse, *et* eam iisdem manibus [illegible] fuit c[illegible]secratio? Tuleram, [illegible]uid? non exceperas, ut, si [illegible], ne esset rogatum? Ius igi[illegible]uisque vestrûm sedes, aras, [illegible]ectos esse libidini tribuniciae? [illegible] homines concitatos irruerit, [illegible]t, huius domum non solum af[illegible]seritis insaniae, quasi tempestatis [illegible]am in poster[illegible]tempus religione [illegible]e?

[illegible]em *sic accipi* pontifices, in religio[illegible]dis, *caput esse*, interpretari, quae vo[illegible] *immortalium* esse videatur; nec est

Digitized by Google

illa erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum ac mente opinio, cum expeti nihil ab iis, quod sit iniustum atque inhonestum, arbitrere. Hominem invenire ista labes tum, cum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas aedes addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse cum loci illius, cum aedium cupiditate flagraret, ob eamque causam unam, una iusta illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset: tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cuius cupiditate inflammatus erat, possidere. Deos immortales existimatis, cuius labore et consilio sua ipsi templa tenuerunt, in eius domum afflictam et eversam per unius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluisse? Civis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illam et cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit. at, qui aliqua se contagione praedae, societatis, emtionis, contaminaverunt, nullius neque privati neque publici iudicii poenam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium iudicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulcra Libertas, deos penates et familiares meos lares expulit, ut a te ipsa, tamquam in captivis sedibus, collocaretur? Quid est sanctius, quid omni religione munitius, quam domus uniuscuiusque civium? hic arae sunt, hic foci, hic dii penates, hic sacra, religiones, caeremoniae, continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit.

XLII. Quo magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quae maiores nostri religionibus tuta nobis et sancta esse voluerunt, ea iste non solum contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit. At quae dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est abs te dedicata. Li-

Digitized by Google

bertas, inquit, est. Eam tu igitur domi meae collocasti, quam ex urbe tota sustulisti? Tu, cum collegas tuos, summa potestate praeditos, negares liberos esse: cum in templum Castoris aditus esset apertus nemini: cum hunc clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, et consularem, et singulari bonitate, et modestia praeditum (quem satis mirari, quibus oculis adspicere audeas, non queo) audiente populo Ramano a pedisequis conculcari iuberes: cum indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis: cum principem orbis terrae virum, inclusum domi contineres: cum forum armatis catervis perditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quae domus erat ipsa indicio tui crudelissimi dominatus, et miserrimae populi Romani servitutis? Eumne potissimum Libertas domo sua debuit pellere, qui nisi fuisset, in servorum potestatem civitas tota venisset?

XLIII. At unde inventa est ista Libertas? quaesivi enim diligenter. Tanagraea quaedam meretrix fuisse dicitur. eius non longe a Tanagris simulacrum e marmore in sepulcro positum fuit. Hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum aedilitatis suae deportavit. Etenim cogitarat omnes superiores muneris splendore superare. Itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fanis, et communibus locis, tota e Graecia, atque insulis omnibus, honoris populi Romani causa, sane frugaliter domum suam deportavit. Is posteaquam intellexit, posse se, interversa aedilitate, a L. Pisone consule praetorem renuntiari, si modo eadem prima littera competitorem habuisset aliquem: aedilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis suis collocavit: signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis istorum, quam publicae libertatis. Hanc deam, quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamen-

Digitized by Google

tum sepulcri, a fure sublatam, a sacrilego collocatam? haec me domo mea pellet? haec ultrix afflictae civitatis, reipublicae spoliis ornabitur? haec erit in eo monumento, quod positum est, ut esset indicium oppressi senatus ad memoriam sempiternam turpitudinis? O Q. Catule, (patremne appellem, an filium? recentior memoria filii est, et cum rebus meis gestis coniunctior:) tantumne te fefellit, cum mihi summa et quotidie maiora praemia in republica fore putabas? negabas fas esse, duos consules esse in hac civitate inimicos reipublicae. Duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constrictum traderent: qui pro me patres conscriptos deprecari, et populo supplices esse, edictis atque imperio vetarent: quibus inspectantibus domus mea disturbaretur, diriperetur: qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias, suas in domos comportari iuberent. Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum nuptiarum esse voluisti, ut eius, qui perniciosa reipublicae consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi aedificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus plebis, qui auctoritatem senatus, iudicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modo inspectantibus, verum adiuvantibus disturbaret, everteret, idque cum eius civis, qui rempublicam ex senatus auctoritate consul defendisset, domo coniungeret: nonne responderes, id, nisi eversa civitate, accidere non posse?

XLIV. At videte hominis intolerabilem audaciam cum proiecta quadam et effrenata cupiditate. Monumentum iste numquam aut religionem ullam excogitavit: habitare laxe et magnifice voluit, duasque et magnas et nobiles domos coniungere. Eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam caedis eripuit, a Q. Scio contendit, ut sibi domum ven-

Digitized by Google

deret: cum ille id negaret, primo sé luminibus eius esse obstructurum minabatur. Affirmabat Postumus, se vivo, illam domum istius numquam futuram. Acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertissime sustulit: emit domum, licitatoribus defatigatis, prope dimidio carius, quam aestimabat. Quorsum igitur haec oratio pertinet? domus mea illa prope tota vacua est: vix pars aedium mearum decima ad Catuli porticum accessit. causa fuit ambulatio, et monumentum, et ista Tanagraea, oppressa libertate, Libertas. In Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentum pedum concupierat, amplissimum peristylum; cetera eiusmodi, facile ut omnium domos et laxitate et dignitate superaret. Et homo religiosus, cum aedes meas idem emeret et venderet: tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emtioni illi adscribere. posnit scilicet Scatonem illum, hominem sua virtute egentem, ut is, qui in Marsis, ubi natus est, tectum, quo imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, aedes in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem aedium partem assignavit non suae genti Fonteiae, sed Clodiae, quam reliquit: quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus.

XLV. Hanc vos, pontifices, tam variam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem comprobabitis? Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuisse: praesertim cum tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti. quid? de collegio quis tandem affuit? posuerat enim auctoritatem in uno. quae est in his omnibus: sed tamen auget et aetas et honos dignitatem. opus erat etiam scientia: quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certe peritiores vetustas facit. Quis ergo affuit?

Digitized by Google

Frater, inquit, uxoris meae. Si auctoritatem quaerimus, etsi id est aetatis, ut nondum consecutus sit: tamen quanta est in adolescente auctoritas, ea, propter tantam coniunctionem affinitatis, minor est putanda. sin autem scientia est quaesita: quis erat minus peritus, quam is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cum se, fratrem uxoris tuae, fratri tuo germano antelatum videbat. etsi in eo providisti, ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adolescentem quemquam, cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? Affuit is, si modo affuit, quem tu impulisti, soror rogavit, mater coëgit. Videte igitur, pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis. Ergone pontificem putatis, si is postem tenuerit et aliquid dixerit, domum uniuscuiusque consecrare posse? At istae dedicationes, et templorum et delubrorum religiones, ad honorem deorum immortalium, sine ulla civium calamitate a maioribus nostris constitutae sunt. Est inventus tribunus plebis, qui consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem perculsum ipsa respublica suis manibus extolleret.

XLVI. Quid, si quis similis istius (neque enim iam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui respublica non tantum debeat, per vim afflixerit, domum eius per pontificem dedicarit: id, vos ista auctoritate constituetis, ratum esse oportere? Dicetis, quem reperiet pontificem? Quid? et tribunus plebis idem esse non potest pontifex? M. Drusus, ille clarissimus tribunus plebis, pontifex fuit. ergo, si is Q. Caepionis, inimici sui, postem aedium tenuisset, et pauca verba fecisset, aedes Caepionis essent dedicatae? Nihil loquor de pontificio iure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, caeremoniis:

Digitized by Google

non dissimulo me nescire ea, quae, etiamsi scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt multa ex vestra disciplina, quae etiam ad nostras aures saepe permanant. Postem teneri in dedicatione oportere videor audisse templi. ibi enim postis est, ubi templi aditus est et valvae. Ambulationis postes nemo umquam tenuit in dedicando: simulacrum autem, aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest. Sed iam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti. Quamquam quid ego de dedicatione loquor? aut quid de vestro iure, et religione contra, quam proposueram, disputo?

XLVII. Ego vero, si omnia sollemnibus verbis, veteribus et priscis institutis acta esse dicerem: tamen me reipublicae iure defenderem. An, cum tu eius civis discessu, cuius unius opera senatus atque omnes boni civitatem esse incolumem toties iudicassent, oppressam taeterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rempublicam teneres: domum eius, qui patriam a se servatam perire suo nomine noluisset, per pontificem aliquem dedicasses: posset recreata respublica sustinere? Date huic religioni aditum, pontifices: iam nullum fortunis communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex, et verba, ad religionem deorum immortalium composita, ad perniciem civium transtulerit, valebit ad iniuriam nomen sanctissimum religionis: si tribunus plebis verbis non minus priscis, et paene sollemnibus, bona civis cuiuspiam consecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius, patrum memoria, bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, et tui, P. Servili, et proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in Rostris, adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor tribuni plebis, ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, summo illi et clarissimo viro? Certe non fuit. Vidimus,

Digitized by Google

hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum plebis facere. Numquid igitur is bona Lentuli religionibus obligavit? Sed quid ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras, consecrasti. Quodsi tum nihil est actum: quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum, cur ille gurges, heluatus tecum simul reipublicae sanguinem, ad caelum tamen exstruxit villam in Tusculano visceribus aerarii; mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, adspicere non licuit?

XLVIII. Omitto Gabinium: Quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius, vir omnium fortissimus atque optimus, consecravit. quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere: ea iura constituisti in praeclaro tribunatu tuo, quibus in te conversis, recusares, alios everteres? sin ista consecratio legitima est: quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio nullum habet ius, dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem quid voluisti? Nam si est illud ratum: mitto Gabinium: tua domus certe, et, quicquid habes aliud, est Cereri consecratum. sin ille tibi ludus fuit, quid te impurius, qui religiones omnes pollueris aut ementiendo, aut struprando? Iam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. quippe vides, poenam illam a te in alium institutam, in te ipsum esse conversam. Sed homo omnium scelerum flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cuius impudicitiam pueritiae, libidines adolescentiae, dedecus et egestatem reliquae vitae, latrocinium consulatus vidimus: cui ne ista quidem ipsa calamitas iniuria potuit accidere: id in me infirmas? et gravius esse dicis, quod uno adolescente, quam quod concione

Digitized by Google

tota teste, fecisti? Dedicatio magnam, inquit, habet religionem.

XLIX. Nonne vobis Numa Pompilius videtur loqui? discite orationem, pontifices, et vos flamines: etiam tu, rex, disce a gentili homine: quamquam ille gentem istam reliquit: sed tamen disce ab homine religionibus dedito, iusto, tum omnium religionum perito. Quid? in dedicatione, nonne, et quis dicit, et quid, et quomodo, quaeritur? An tu haec ita confundis et perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare? quis eras tu, qui dedicabas? quo iure? qua lege? quo exemplo? qua potestate? ubi te isti rei populus Romanus praefecerat? Video enim esse legem veterem tribuniciam, quae vetet, iniussu plebis aedes, terram, aram consecrare. neque tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, sensit, neque suspicatus est, fore periculum, ne domicilia aut possessiones indemnatorum civium consecrarentur. neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat, neque erat causa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quam admonere. Sed quia consecrabantur aedes, non privatorum domicilia, sed quae sacrae nominantur: consecrabantur agri, non ita ut nostra praedia, si quis vellet, sed ut imperator agros de hostibus captos consecraret: statuebantur aras, quae religionem afferrent, [ipso] si loco essent consecratae: haec, nisi plebs iussisset, fieri vetuit. Quae si tu interpretaris de nostris aedibus atque agris scripta esse: non repugno. sed quaero, quae lex lata sit, ut tu aedes meas consecrares: ubi tibi haec potestas data sit: quo iure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrum, nec de pontificio, sed de iure publico disputo.

L. Lex Papiria vetat, aedes iniussu plebis consecrari. Sit sane hoc de nostris aedibus, ac non de publicis templis. Vnum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege: si illa lex est, ac non vox sceleris, et

Digitized by Google

crudelitatis tuae. Quodsi tibi tum in illo reipublicae naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor in illo incendio civitatis non syngraphas cum Byzantiis exsulibus et cum legatis regiis faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet: esses omnia, si minus re, at verbis legitimis consecutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum, foedera feriebantur provinciarum, regum appellationes venales erant, servorum omnium vicatim celebrabatur tota urbe descriptio, inimici in gratiam reconciliabantur, imperia adscribebantur novae iuventuti, Q. Seio venenum misero parabatur, de Cn. Pompeio, propugnatore et custode imperii, interficiendo consilia inibantur, senatus ne quid esset, ut lugerent boni semper, ut capta respublica consulum proditione, vi tribunicia teneretur. Haec cum tot, tantaque agerentur: non mirum est, praesertim in furore animi et caecitate, multa illum et te fefellisse. At videte, quanta vis sit huius Papiriae legis, in re tali; non qualem tu affers, sceleris plenam et furoris. Q. Marcius, censor, signum Concordiae fecerat, idque in publico collocarat. hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causae videretur, quin id signum curiamque Concordiae dedicaret.

LI. Quaeso, pontifices, et hominem cum homine, et tempus cum tempore, et rem cum re comparate. Ille erat summa modestia et gravitate censor: hic tribunus plebis, scelere et audacia singulari. tempus illud erat tranquillum, et in libertate populi et gubernatione positum senatus: tuum porro tempus, libertate populi Romani oppressa, senatus auctoritate deleta. res illa plena iustitiae, sapientiae, dignitatis. censor enim, penes quem maiores nostri (id quod tu sustulisti) iudicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiae signum volebat in curia, curiamque ei deae dedicare. Praeclara voluntas, atque omni laude

Digitized by Google

digna. praescribere enim se arbitrabatur, ut, sine studiis dissensionis, sententiae dicerentur, si sedem ipsam ac templum publici consilii religione Concordiae devinxisset. Tu cum ferro, cum metu, cum edictis, cum privilegiis, cum praesentibus copiis perditorum, absentis exercitus terrore et minis, consulum societate et nefario foedere, servitute oppressam civitatem teneres, Libertatis signum posuicti magis ad ludibrium pudicitiae, quam ad simulationem religionis. Ille in curia, quae poterat, sine cuiusquam incommodo, dedicabat: tu in civis optime de republica meriti cruore ac pacne ossibus simulacrum non libertatis publicae, sed licentiae, collocasti. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti? Si quid deliberares, si quid tibi aut piandum, aut instituendum fuisset religione domestica: tamen instituto ceterorum vetere, ad pontificem detulisses. novum delubrum cum in urbis clarissimo loco, nefando quodam atque inaudito instituto, inchoares: referendum ad facerdotes publicos non putasti? At, si collegium pontificum adhibendum non videbatur: nemone horum tibi idoneus visus est, qui aetate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contemsisti, sed pertimuisti dignitatem.

LII. An tu auderes quaerere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo: quorum ego consilio atque auctoritate rempublicam consul ex vestris manibus ac faucibus eripui: quibusnam verbis, aut quo ritu, primum hoc dico, civis domum consecrares; deinde civis eius, cui princeps senatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctae gentes, testimonium huius urbis atque imperii conservati dedissent? Quid diceres, o nefanda et perniciosa labes civitatis? Ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ut mihi praeeatis, postemque teneatis. Es tu quidem cum audacia, tum impudentia singulari: sed tibi

Digitized by Google

tamen oculi, vultus, verba cecidissent, cum te viri, qui sua dignitate personam populi Romani atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perterruissent: neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque in patriae parricidio et scelere. Quae cum videres, tum te ad tuum affinem, non delectum a te, sed relictum a ceteris contulisti. quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriae proditum est ab ipso Hercule, perfuncto iam laboribus, sacra didicisse, in viri fortis aerumnis, non ita crudelem fuisse, ut in vivi et iam spirantis caput bustum suis manibus imponeret: qui aut nihil dixit, aut fecit omnino, poenamque hanc maternae temeritatis tulit, ut mutam in delicto personam, nomenque praeberet: aut, si dixit aliquid verbis haesitantibus, postemque tremebunda manu tetigit, certe nihil rite, nihil caste, nihil more institutoque perfecit. Viderat ille Murenam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se a me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum cum universis. Quare quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici, primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti vocemque mittenti, non et linguam obmutuisse, et manum obtorpuisse, et mentem debilitatam metu concidisse: praesertim cum ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret: fierique particeps alieni sceleris invitus cogeretur, et gravissimas poenas affinitatis impurissimae sustineret?

LIII. Sed, ut revertar ad ius publicum vindicandum, quod ipsi pontifices semper non solum ad suas caeremonias, sed etiam ad populi iussa accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiae dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Æmilium, pontificem maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatim praefecisset, atque eius

Digitized by Google

iussu faceret; non videri ea recte posse dedicari. Quid, cum Licinia, virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio praedita, T. Flaminino, Q. Metello, consulibus, aram, et aediculam, et pulvinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sex. Iulius praetor retulit? cum P. Scaevola, pontifex maximus, pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia, Caii filia, iniussu populi dedicasset, sacrum non videri. Quam quidem rem quanta severitate, quantaque diligentia senatus sustulerit, ex ipso senatusconsulto facile cognoscetis. Recita senatusconsultum. SENATVSCONSVLTVM. Videtisne, praetori urbano negotium datum, ut curaret, ne id sacrum esset? et ut, si quae essent incisae aut inscriptae litterae, tollerentur? O tempora! o mores! Tum censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiae dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt: post autem senatus in loco augusto consecratam eam aram, tollendam ex auctoritate pontificum consuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione litterarum exstare monumentum. tu, procella patriae, turbo ac tempestas pacis atque otii, quod in naufragio, reipublicae enebris offusis, demerso populo Romano, everso atque eiecto senatu, dirueris, aedificaris, religione omni violata, reipublicae tantum nomine contamineris: in civis huiusce aedibus, et in urbe, quam suis laboribus ac periculis conservasset, monumentum deletae reipublicae collocaris, ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, sublatoque Q. Catuli nomine incideris: id sperasti rempublicam diutius, quam, quoad mecum simul expulsa careret his moenibus, esse laturam? At si, pontifices, neque is, cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit: quid me attinet iam illud tertium, quod proposueram, docere, non his institutis ac verbis, quibus caeremoniae postulant, dedicasse?

Digitized by Google

LIV. Dixi a principio, nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito iure pontificum, dicturum. quae sunt adhuc a me de iure dedicandi disputata, non sunt quaesita ex occulto aliquo genere litterarum, sed sumta de medio, ex rebus palam per magistratus actis, ad collegiumque delatis, ex senatusconsulto, ex lege. Illa interiora, iam vestra sunt, quid dici, quid praecipi, quid tangi, quid teneri ius fuerit. Quae si omnia ex Coruncanii scientia, qui peritissimis pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent: aut si M. Horatius ille Pulvillus, qui, cum eius dedicationem multi, propter invidiam, fictis religionibus impedirent, restitit, et constantissima mente Capitolium dedicavit, huiusmodi alicui dedicationi praefuisset: tamen in scelere religio non valeret; nedum valeat id, quod imperitus adolescens, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, sine fictore, furtim, mente ac lingua titubante fecisse dicatur: praesertim cum iste impurus atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros saepe mulier, et inter mulieres vir fuisset; ageret illam rem ita raptim et turbulente, ut neque mens, neque vox, neque lingua consisteret.

LV. Delatum tum est ad vos, pontifices, et post omnium sermone celebratum, quemadmodum iste praeposteris verbis, omnibus obscoenis, idemtidem se ipse revocando, dubitans, timens, haesitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, et pronuntiarit, et fecerit. Quod quidem minime mirum est, in tanto scelere, tantaque dementia, ne audaciae quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. Etenim, si nemo umquam praedo tam barbarus atque immanis fuit, qui cum fana spoliasset, deinde aram aliquam in litore deserto, somnis stimulatus, aut religione aliqua, consecraret, non horreret animo, cum divinum numen scelere violatum, placare precibus cogere-

Digitized by Google

tur: qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum atque tectorum totiusque urbis praedonem, fuisse censetis, cum pro detestatione tot scelerum unam aram nefarie consecraret? Non potuit ullo modo (quamquam et insolentia dominatus extulerat animos, et erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac saepe peccare, praesertim illo pontifice, et magistro, qui cogeretur docere, antequam ipse didicisset. Magna vis est cum in deorum immortalium numine, tum vero in ipsa republica. Dii immortales suorum templorum custodem ac praesidem sceleratissime pulsum cum viderent, ex suis templis in eius aedes immigrare nolebant. itaque istius vecordissimi mentem cura metuque terrebant. Res vero publica, quamquam erat exterminata mecum, tamen obversabatur ante oculos exstinctoris sui, et ab istius inflammato atque ignito furore iam tum me seque repetebat. Quare quid est mirum, si iste metus furore instinctus, scelere praeceps, neque institutas caeremonias persequi, neque verbum ullum sollemne potuit effari?

LVI. Quae cum ita sint, pontifices, revocate iam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad universam rempublicam, quam antea cum viris fortibus multis, in hac vero causa solis vestris cervicibus sustinetis. Vobis universi senatus perpetua auctoritas, cui vosmetipsi praestantissimi semper in mea causa praefuistis; vobis Italiae magnificentissimus ille motus, municipiorumque concursus; vobis campus, centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuistis, vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut spe denique sunt bona, omne vobis erga meam dignitatem studium, et judicium non modo commissum, verum etiam commendatum esse arbitrantur. Denique ipsi dii immortales, qui hanc urbem atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus posteritatique

Digitized by Google

perspicuum, divino me numine esse reipublicae redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum reditus et gratulationis meae, ad suorum sacerdotum potestatem iudicumque revocasse. Hic est enim reditus, pontifices, haec restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in foois, in diis penatibus recuperandis. quorum si iste suis sceleratissimis manibus tecta sedesque convellit: ducibusque consulibus, tamquam urbe capta, hanc unam domum, quasi acerrimi propugnatoris, sibi delendam putavit: tamen illi dii penates ac familiares mei, per vos in meam domum mecum erunt restituti.

LVII. Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus Romanus Optimum, propter vim Maximum nominavit, teque, Iuno regina, et te, custos urbis, Minerva, quae semper adiutrix consiliorum meorum, testis laborum exstitisti, precor ac quaeso: vosque, qui maxime me repetistis, atque revocastis, quorum de sedibus haec mihi proposita est contentio, patrii penates familiaresque, qui huic urbi et reipublicae praesidetis, vos obtestor, quorum ego a templis ac delubris pestiferam illam et nefariam flammam depuli: teque, Vesta mater, cuius castissimas sacerdotes ab hominum amentia, furore et scelere defendi: cuiusque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine civium restingui, aut cum totius urbis incendio commisceri. ut, si in illo paene fato reipublicae obieci meum caput pro vestris caerimoniis atque templis, perditissimorum civium furori atque ferro; et, si iterum, cum ex mea contentione interitus bonorum omnium quaereretur, vos sum testatus, vobis me ac meos commendavi, meque ac meum caput ea conditione devovi, ut, si et eo ipso tempore, et ante, et in consulatu meo, commodis mejs omnibus, emolumentis, praemiis praetermissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, nisi de salute meorum civium, laborassem; tum mihi republica aliquando re-

Digitized by Google

stituta liceret frui: sin autem mea consilia patriae non profuissent; ut perpetuum dolorem, avulsus a meis, sustinerem: hanc ego devotionem capitis mei, cum ero in sedes meas restitutus, tum denique convictam esse et commissam putabo. Nam nunc quidem, pontifices, non solum domo, de qua cognoscitis, sed tota urbe careo, in quam videor esse restitutus. Vrbis enim celeberrimae et maximae partes adversum illud non monumentum, sed vulnus patriae contuentur. quem cum mihi conspectum morte magis vitandum fugiendumque esse videatis: nolite, quaeso, eum, cuius reditu restitutam rempublicam fore putastis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam urbis partibus velle esse privatum.

LVIII. Non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio praediorum, non praeda consulum ex meis fortunis crudelissime capta permovet: caduca semper et mobilia haec esse duxi: non virtutis atque ingenii, sed fortunae et temporum munera: quorum ego non tam facultatem umquam et copiam expetendam putavi, quam et in utendo rationem, et in carendo patientiam. Etenim ad nostrum usum propemodum iam est definita moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis ac nostrae memoriae, relinquemus. domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim sceleratius etiam aedificata, quam eversa, carere sine maxima ignominia reipublicae, meo dedecore ac dolore non possum. Quapropter, si diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctae Italiae, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute principem semper locum auctoritatemque tenuistis, gratum et iucundum meum reditum intelligitis esse: quaeso obtestorque vos, pontifices, ut me, quem auctoritate, studio, sententiis restituistis, nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

Digitized by Google

M. TVLLII CICERONIS DE HARVSPICVM RESPONSIS, IN SENATV ORATIO, TRICESIMA.

ARGVMENTVM.

Exaudito in agro propinquo et suburbano, qui Latiniensis vocabatur, strepitu quodam recondito, et horribili armorum fremitu, perterrita tam novo, tantoque motu civitate, senatus, ut solebat in similibus prodigiis atque ostentis, haruspices, Etrusca vetere disciplina instructos, et interpretandi peritos, consulendos censuit. Haruspices haec responderunt, scriptaque senatui dederunt: Postulationes debitas esse Iovi, Saturno, Neptuno, diis caelestibus:

Ludos minus diligenter factos, pollutosque:
Loca sacra et religiosa profana haberi:
Oratores contra ius fasque interfectos;
Fidem et iusiurandum neglectum:
Sacrificia vetusta occultaque minus diligenter facta, pollutaque.

Monere deos immortales, ne per optimatum discordiam dissensionemque patribus principibusque caedes periculaque oreentur, auxilioque deminuti deficiantur, qua re ad unum imperium provinciae redeant, exercitusque pulsus, deminutioque accedat:

Ne deterioribus repulsisque honos augeatur:

Octo sunt haec haruspicum responsa: quorum ex illo, loca sacra et religiosa profana haberi, Clodius aedilis cur. in concione dixit, in ea causa domum esse Ciceronis; quam a se consecratam, profanam haberi. inde sumta Cicero occasione suae domus defendendae, invidiaque liberandae, hanc orationem habuit in senatu, in qua, post expiatam aedium suarum religionem, ita in ipsum Clodium est invectus, ut omnia fere haruspicum responsa ad ipsum pertinere ostenderit; quodsi quid calamitatis reipublicae impendeat, eiusdem sceleri furorique tribuendum. Nam quod ad primum responsum attinet, unde commota sit ira deorum immorta-

Digitized by Google

lium, Ludos minus diligenter factos, pollutosque; non posse ludos ullos, nisi Megalesia significari, quae Clodius aedilis fecerat, pollucratque servorum multitudine in scenam immissa, cum ad eos ludos liberi tantum homines accedere solerent. De locis sacris religiosis, quod secundum responsum erat, quod in eum Clodius contulerat, in ipsum retorquet, dicitque, suam domum tribus iudicris esse liberatam; quam vero domum Clodius, vetere domino Q. Sdio interfecto, teneat, in ea sacellum, aras fuisse. in eadem causa ponit amicos Clodii, L. Pisonem, qui Dianae sacellum in Caeliculo sustulerat, et Sex. Serranum, qui sacella suffoderat, inverterat, inaedificarat, oppresserat. In tertio responso, Oratores contra ius fasque interfectos, notari, ait, scelus Clodii et Pisonis: quorum ille Theodosium Chium, legatum a libera civitate missum, sibi percutiendum curaverit, hic Platorem ex Orestide, libera Macedoniae parte, cum ad se legatus venisset, crudelissima nece affecerit. Quarto, Fidem et iusiurandum neglectam, designari iudices illos, qui manifesto incestus crimine Clodium contra fidem et iusiurandum absolverant. In quinto, Sacrificia vetusta, occultaque. minus diligenter facta, pollutaque, facile Clodii culpam agnosci, qui sacris Bonae deae, omnium vetustissima et occultissima, stupro nefario polluisset. Sextum, ad Clodium ex parte quadam spectare, quia discordiam optimatium moliretur; ex alia parte ad optimates ipsos inter se dissidentes. Septimum, Ne deterioribus repulsisque honos augeatur, distribuitur in Vatinium et Clodium. repulsam enim tulerat Vatinius in petitione aedilitatis: deterrimus autem omnium mortalium Clodius videbatur, qui parentes, deos immortales, patriam laesisset.

I.

Hesterno die, Patres conscripti, cum me et vestra dignitas et frequentia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur, magnopere commosset: putavi mihi reprimendam esse P. Clodii impudicam impudentiam, cum is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, et P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei esse, cui totus venierat, etiam vobis inspectantibus venditaret. Itaque hominem furentem exsultantemque continui, simul ac periculum iudicii intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris ferociamque compressi. Attamen ignarus ille, qui consules essent, exsanguis atque aestuans, se ex curia repente proripuit, cum quibusdam fractis iam atque inanibus minis, et cum illius Pisoniani temporis Gabinianique terroribus. Quem cum egredientem insequi coepissem: cepi equidem fructum

Digitized by Google

maximum, et ex consurrectione omnium vestrûm, et ex comitatu publicanorum. sed vecors repente sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde respexit; et simulac Cn. Lentulum consulem adspexit, concidit in curiae paene limine, recordatione, credo, Gabinii sui, desiderioque Pisonis. Quius ego de effrenato et praecipiti furore quid dicam? haud potest gravioribus a me verbis vulnerari, quam est statim, in facto ipso, a gravissimo viro P. Servilio confectus ac trucidatus. cuius si etiam vim et gravitatem illam singularem, ac paene divinam, assequi possem: tamen non dubito, quin ea tela, quae conicecerit inimicus, quam ea, quae collega patris emisit, leviora atque hebetiora esse videantur.

II. Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, et iracundia longius prope digressum arbitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum ac multo ante meditatum. Ego enim, patres conscripti, inimicum me semper esse professus sum duobus, qui me, qui rempublicam, cum defendere deberent, servare possent; cumque ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solum auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur: primo reliquerunt, deinde prodiderunt, postremo oppugnaverunt, praemiisque nefariae pactionis funditus una cum republica oppressum exstinctumque voluerunt: quique suo ductu et imperio, cruento illo atque funesto, supplicia neque a sociorum moenibus prohibere, neque hostium urbibus inferre potuerunt, excisionem, inflammationem, eversionem, depopulationem, vastitatem eam, sua cum praeda, meis omnibus tectis atque agris intulerunt. Cum his furiis et facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac paene huius imperii pestibus, bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum; neque id tamen

Digitized by Google

ipsum tantum, quantum meus ac meorum, sed tantum, quantum vester atque omnium bonorum dolor postulavit.

III. In Clodium vero non est hodie meum maius odium, quam illo die fuit, cum illum ambustum religiosissimis ignibus, cognovi muliebri ornatu, ex incesto stupro atque ex domo pontificis maximi emissum. tum, inquam, tum vidi, ac multo ante prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta impenderet procella reipublicae. Videbam, illud scelus tam importunum, audaciam tam immanem adolescentis furentis, nobilis, vulnerati, non posse arceri otii finibus: erupturum illud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem civitatis. Non multum mihi sane post ad odium accessit. nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio severitatis, odio dignitatis, odio reipublicae. non me magis violavit, quam senatum, quam equites Romanos, quam omnes bonos, quam Italiam cunctam. non denique in me sceleratior fuit, quam in ipsos deos immortales. Etenim illos eo scelere violavit, quo nemo antea: in me fuit eodem animo, quo etiam eius familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Itaque eum numquam a me esse accusandum putavi, non plus, quam stipitem illum, qui, quorum hominum esset, nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar, pecudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum et glande corruptum? qui si sensit, quo sese scelere devinxerit: non dubito, quin sit miserrimus. sin autem id non videt: periculum est, ne se stuporis excusatione defendat. Accedit etiam, quod exspectatione omnium fortissimo et clarissimo viro, T. Annio, devota et constituta ista hostia esse videtur: cui me praeripere desponsam iam et destinatam laudem, cum ipse eius opera et dignitatem et salutem recuperarim; valde est iniquum.

IV. Etenim, ut P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiumque Karthaginis, qui illam a multis

Digitized by Google

imperatoribus obsessam, oppugnatam, labefactatam, paene captam aliquando, quasi fatali eventu, solus evertit: sic T. Annius ad illam pestem comprimendam, exstinguendam, funditus delendam natus esse videtur, et quasi divino munere donatus reipublicae. Solus ille cognovit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia caede incendiisque terreret, non modo vincire, verum etiam vincere oporteret. Huic ego, et tali, et ita de me, ac de patria merito viro, numquam mea voluntate praeripiam eum praesertim reum, cuius ille inimicitias non solum suscepit propter salutem meam, verum etiam appetivit. Sed si etiam nunc illaqueatus iam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, exspectatione supplicii iam non diuturna implicatus, feretur tamen haesitans, et, in me impetum impeditus facere conabitur: resistam, et aut concedente aut etiam adiuvante Milone, eius conatum refutabo: velut hesterno die, cum mihi stans tacenti minaretur, voce tantum attigi legum initium et iudicii. consedit ille. conticuit. Diem dixisset, ut iecerat: fecissem, ut ei statim tertius a praetore dies diceretur. Atque hoc sic moderetur, et cogitet, si contentus sit iis sceleribus, quae commisit, esse iam consecratum Miloni: si quod in me telum intenderit, statim me esse arrepturum arma iudiciorum atque legum. Atqui paullo ante, patres conscripti, concionem habuit, quae est ad me tota delata: cuius concionis primum universum argumentum sententiamque audite. cum riseritis impudentiam hominis, tum a me de tota concione audietis.

V. De religionibus, sacris et caerimoniis est concionatus, patres conscripti, Clodius: P. inquam, Clodius sacra et religiones neglegi, violari, pollui questus est. non mirum, si hoc vobis ridiculum videtur. etiam sua concio risit hominem, quomodo ipse glo-

Digitized by Google

riari solet, ducentis confixum senatusconsultis; quae sunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum, qui pulvinaribus Bonae Deae stuprum intulerit, eaque sacra, quae viri oculis, ne imprudentis quidem, adspici fas est, non solum adspectu virili, sed flagitio stuproque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc proxima concio eius exspectatur de pudicitia. Quid enim interest, utrum ab altaribus religiosissimis fugatus, de sacris et religionibus conqueratur, an ex sororum cubiculo egressus, pudorem pudicitiamque defendat? Responsum haruspicum hoc recens de fremitu in concione recitavit: in quo cum aliis multis scriptum etiam illud est (id quod audistis) *loca sacra et religiosa, profana haberi.* In ea causa esse dixit domum meam, a religiosissimo sacerdote, P. Clodio, consecratam. Gaudeo mihi de toto hoc ostento, quod haud scio, an gravissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit, datam non modo iustam, sed etiam necessariam causam esse dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio atque responso, nos de istius scelere ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, prope iam voce Iovis Optimi Maximi praemoneri. Sed primum expiabo religionem aedium mearum, si id facere vere ac sine cuiusquam dubitatione potero. sin scrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur: non modo patienti, sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium religionique parebo.

VI. Sed quae tandem est in hac urbe tanta domus, ab ista religionis suspicione tam vacua atque pura? Quamquam vestrae domus, patres conscripti, ceterorumque civium, multo maxima ex parte sunt liberae religione, tamen una mea domus iudiciis omnibus liberata, in hac urbe, sola est. Te enim appello, Lentule, et te, Philippe. ex hoc haruspicum responso decrevit senatus, ut de locis sacris religiosis ad hunc ordinem referretis. potestisne referre de mea domo?

Digitized by Google

quae (ut dixi) sola, in hac urbe, omni religione, omnibus iudiciis, liberata est: quam primum inimicus ipse, in illa tempestate ac nocte reipublicae, cum cetera scelera, stilo illo impuro, Sex. Clodii ore tincto, conscripsisset, ne una quidem attigit littera religionis. deinde eandem domum populus Romanus, cuius est summa potestas omnium rerum, comitiis centuriatis, omnium aetatum ordinumque suffragiis, eodem iure esse iussit, quo fuisset. Postea vos, patres conscripti, non quod dubia res esset, sed ut huic furiae, si diutius in hac urbe, quam delere cuperet, maneret, vox interdiceretur, decrevistis, ut de mearum aedium religione ad pontificum collegium referretur. Quae tanta religio est, qua non in nostris dubitationibus, atque in maximis superstitionibus, unius P. Servilii ac M. Luculli responso ac verbo liberemur? De sacris publicis, de ludis maximis, de deorum penatium Vestaeque matris caeremoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Romani, quod, post Romam conditam, huius unius casti tutoris religionum scelere violatum est, quod tres pontifices statuissent, id semper populo Romano, semper senatui, semper ipsis diis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At vero meam domum P. Lentulus, consul et pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M'. Glabrio, M. Messala, L. Lentulus, flamen Martialis, P. Galba, Q. Metellus Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex sacrorum, M. Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Caesar, flamen Quirinalis: Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, causa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia amplissimorum ac sapientissimorum civium adstante, omni religione, una mente, omnes liberaverunt.

VII. Nego umquam post sacra constituta, quorum eadem est antiquitas, quae ipsius urbis, ulla de re, ne de capite quidem virginum Vestalium, tam fre-

Digitized by Google

quens collegium iudicasse. quamquam ad facinoris disquisitionem interest adesse quamplurimos. Ita est enim interpretatio illa pontificum, ut iidem potestatem habeant iudicium. Religionis explanatio vel ab uno pontifice perito recte fieri potest: quod idem in iudicio capitis durum atque iniquum est. tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quam unquam de caerimoniis virginum iudicasse. Postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiae principe, P. Lentulo et Q. Metello, consulibus referentibus, statuit, cum omnes pontifices, qui erant huius ordinis, adessent, eumque alii, qui honoribus populi Romani antecedebant, multa de collegii iudicio verba fecissent, omnesque iidem scribendo adessent: domum meam, iudicio pontificum, religione liberatam videri. De hoc igitur loco sacro potissimum videntur haruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus hoc praecipue iuris habet, ut ab ipsis, qui sacris praesunt, sacer non esse iudicatus sit? Verum referte: quod ex senatusconsulto facere debetis. Aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, et eam religione omni liberastis: aut senatus ipse iudicabit, qui, uno illo solo antistite sacrorum dissentiente, frequentissimus antea iudicavit: aut, id quod certe fiet, ad pontifices referetur, quorum auctoritati, fidei, prudentiae maiores nostri sacra religionesque, et privatas, et publicas, commendarunt. Quid ergo hi possunt aliud iudicare, ac iudicaverunt? Multae sunt domus in hac urbe, patres conscripti, atque haud scio, an paene cunctae iure optimo: sed tamen iure privato, iure hereditario, iure auctoritatis, iure mancipi, iure nexi. nego esse ullam domum aliam, aeque privato iure, atque optima lege, publico vero omni praecipuo, et humano, et divino iure munitam. Quae primum aedificatur ex auctoritate senatus, pecunia publica: deinde contra vim nefariam huius gladiatoris, tot senatusconsultis munita atque septa est.

Digitized by Google

VIII. Primum negotium iisdem magistratibus est datum anno superiore, ut curarent, ut sine vi mihi aedificare liceret, quibus in maximis periculis, universa respublica commendari solet: deinde, cum ille saxis, et ignibus, et ferro vastitatem meis sedibus intulisset, decrevit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi, quae esset in eos, qui universam rempublicam oppugnassent, teneri. Vobis vero referentibus, o post hominum memoriam fortissimi atque optimi consules, decrevit idem senatus frequentissimus, qui meam domum violasset, contra rempublicam esse facturum. Nego, ullo de opere publico, de monumento, de templo, tot senatus exstare consulta, quot de mea domo, quam senatus unam, post hanc urbem constitutam, ex aerario aedificandam, a pontificibus liberandam, a magistratibus defendendam, a iudicibus puniendam putaret. P. Valerio, pro maximis in rempublicam beneficiis, data domus est in via publica: at mihi in Palatio restituta. illi locus: at mihi etiam parietes atque tectum. illi, quam ipse privato iure tueretur: mihi, quam publice magistratus omnes defenderent. Quae quidem ego si aut per me, aut ab aliis haberem: non praedicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer. sed, cum sint mihi data a vobis, cum ea attententur eius lingua, cuius antea manu eversa vos mihi et liberis meis, manibus vestris reddidistis: non ego de meis, sed de vestris factis loquor: nec vereor, ne haec mea vestrorum beneficiorum praedicatio, non grata potius, quam arrogans videatur. Quamquam, si me, tantis laboribus pro communi salute perfunctum, efferret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis improborum hominum, animi quidam dolor, quis non ignosceret? Vidi enim hesterno die quendam murmurantem; quem aiebant negare, ferre me posse, quia, cum ab hoc eodem impurissimo parricida rogarer, cuius essem civitatis, respondi, me, probantibus et vobis, et equitibus Romanis, eius esse, quae carere me non po-

Digitized by Google

tuisset. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur responderem? (quaero ex eo ipso, qui ferre me non potest) me civem esse Romanum? litterate respondissem. Tacuissem? desertum negotium. Potest quisquam vir in rebus magnis cum invidia versatus, satis graviter contra inimici contumeliam sine sua laude respondere? At ipse non modo respondet, quidquid potest, cum est lacessitus: sed etiam gaudet, se ab amicis, quid respondeat, admoneri.

IX. Sed, quoniam mea causa expedita est, videamus nunc, quid haruspices dicant. Ego enim fateor, me, et magnitudine ostenti, et gravitate responsi, et una atque constanti haruspicum voce vehementer esse commotum. Neque is sum, qui, si cui forte videor plus, quam ceteri, qui aeque, atque ego, sunt occupati, versari in studio litterarum, his deleoter, ut utar omnino litteris, quae nostros animos deterrent atque avocant a religione. Ego vero primum habeo auctores ac magistros religionum colendarum maiores nostros: quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, ut satis superque prudentes sint, qui illorum prudentiam, non dicam assequi, sed, quanta fuerit, perspicere possint: qui statas sollemnesque caerimonias, pontificatu: rerum bene gerendarum auctoritates, augurio: fatorum veteres praedictiones Apollinis, vatum libris: portentorum explanationes, Etruscorum disciplina contineri putarunt: quae quidem tanta est, ut nostra memoria primum Italici belli funesta illa principia, post Sullani Cinnaniqne temporis extremum paene discrimen, tum hanc recentem urbis inflammandae, delendique imperii coniurationem non obscure nobis paullo ante praedixerint. Deinde etiam cognovi, multa homines doctissimos sapientissimosque et dixisse, et scripta de deorum immortalium numine reliquisse. quae quamquam divinitus perscripta video, tamen eiusmodi sunt, ut ea maiores nostri docuisse illos, non ab illis dedicisse videantur. Etenim

Digitized by Google

quis est tam vecors, qui aut, cum suspexerit in caelum, deos esse non sentiat, et ea, quae tanta mente fiunt, ut vix quisquam arte ulla ordinem rerum ac necessitudinem persequi possit, casu fieri putet: aut, cum deos esse intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium esse natum, et auctum, et retentum? Quam volumus licet, patres conscripti, ipsi nos amemus; tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Poenos, nec artibus Graecos, nec denique hoc ipso huius gentis ac terrae domestico nativoque sensu, Italos ipsos ac Latinos, sed pietate ac religione atque hac una sapientia, quod deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes gentes nationesque superavimus.

X. Quare, ne plura de re minime loquar dubia, adhibete animos, et mentes vestras, non solum aures, ad haruspicum vocem adnovete: QVOD IN AGRO LATINIENSI AVDITVS EST STREPITVS CVM FREMITV. Mitto haruspices, mitto illam veterem ab ipsis diis immortalibus, ut hominum fama est, Etruriae datam disciplinam: nos nonne haruspices esse possumus? EXAVDITVS IN AGRO PROPINQVO ET SVBVRBANO EST STREPITVS QVIDAM RECONDITVS, ET HORRIBILIS FREMITVS ARMORVM. Quis est ex gigantibus illis, quos poetae ferunt bellum diis immortalibus intulisse, tam impius, qui hoc tam novo taptoque motu non magnum aliquid deos populo Romano praemonstrare et praecinere fateatur? De ea re scriptum est, postulationes esse Iovi, Saturno, Neptuno, Telluri, diis caelestibus. Audio, quibus diis violatis explatio debeatur: sed, hominum quae ob delicta, quaero. LVDOS MINVS DILIGENTER FACTOS, POLLVTOSQVE. Quos ludos? te appello, Lentule, (tui sacerdotii sunt tensae, curricula, praecentio, fudi, libationes, epulaeque ludorum publicorum,) vosque, pontifices, ad quos

Digitized by Google

epulones Iovis Optimi, Maximi, si quid est praetermissum, aut commissum, afferunt: quorum de sententia illa eadem renovata atque instaurata celebrantur: qui sunt ludi minus diligenter facti? quanto, aut quo scelere polluti? respondebis et pro te, et pro collegis tuis, et pro pontificum collegio, nihil cuiusquam aut negligentia contemtum, aut scelere esse pollutum: omnia sollemnia ac iusta ludorum, omnibus rebus observatis, summa cum caerimonia esse servata.

XI. Quos igitur haruspices ludos minus diligenter factos pollutosque esse dicunt? eos, quorum ipsi dii immortales, atque illa Mater Idaea, te, te, Cn. Lentule, cuius abavi manibus esset accepta, spectatorem esse volnit. quod ni tu Megalesia illo die spectare voluisses: haud scio an vivere nobis, atque his de rebus iam queri liceret. vis enim innumerabilis incitata ex omnibus vicis collecta servorum ab hoc aedili religioso, repente fornicibus ostiisque omnibus, in scenam, signo dato, immissa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quae in privato quondam tuo proavo. te, nomen, imperium, vocem, adspectum, impetum tuum stans senatus, equitesque Romani, et omnes boni sequebantur, cum ille servorum et ludiorum multitudini senatum populumque Romanum vinctum ipso consessu, et constrictum spectaculis, atque impeditum turba et angustiis tradidisset. An, si ludius constitit, aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus et matrimus si terram non tenuit, aut tensam, aut lorum omisit, aut, si aedilis verbo, aut simpulo aberravit, ludi sunt non rite facti, eaque errata expiantur, et mentes deorum immortalium, ludorum instauratione placantur: si ludi ab laetitia ad metum traducti sunt, si non intermissi, sed peremti atque sublati sunt; si civitati universae scelere cinti, qui ludos ad luctum conferre voluit, exstiterunt dies illi festi paene funesti: dubitabimus, quos ille semi-

Digitized by Google

tus nuntiet ludos esse pollutos? Ac, si volumus ea, quae de quoque deo nobis tradita sunt, recordari: hanc Matrem magnam, cuius ludi violati, polluti, paene ad caedem et ad funus civitatis conversi sunt, hanc, inquam, accepimus, agros et nemora cum quodam strepitu fremituque peragrare.

XII. Haec igitur vobis, haec populo Romano, et scelerum indicia ostendit, et periculorum signa patefecit. Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri maiores ante templum, in ipso Matris magnae conspectu, Megalensibus fieri celebrarique voluerunt? qui sunt more institutisque maxime casti, sollemnes, religiosi; quibus ludis primum ante populi consessum senatui locum P. Africanus iterum consul ille maior dedit: ut eos ludos haec lues impura polluerit: quo si qui liber aut spectandi, aut etiam religionis causa, accesserat, manus afferebantur: quo matrona nulla adiit, propter vim consessumque servorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris arcessita in hac urbe consederit; qui usi ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipso et appetita religio externa, et Matris magnae nomine suscepta declaretur: hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt: tota denique, hoc aedile, servorum Megalesia fuerunt. Pro dii immortales! qui magis nobiscum loqui possetis, si essetis versaremini nique nobiscum? ludos esse pollutos significatis ac plane dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, perversum, conturbatum dici potest, quam, omne servitium, permissu magistratus, liberatum, in alteram scenam immissum, alteri praepositum, ut alter consessus potestati servorum obiiceretur, alter servorum totus esset? Si examen apum ludis in scenam venisset, haruspices acciendos ex Etruria putaremus: videmus universi repente examina tanta servorum immissa in populum Romanum septum atque inclusum, et non commovemur? Atque in apum fortasse exa-

Digitized by Google

mine, nos ex Etruscorum scriptis haruspices, ut a servitio caveremus, monerent. Quod igitur ex aliquo disiuncto diversoque monstro significatum caveremus, id cum ipsum sibi monstrum est, et cum in eo ipso periculum est, ex quo periculum portenditur, non pertimescemus? Istiusmodi Megalesia fecit pater tuus? istiusmodi patruus? Is mihi etiam generis sui mentionem facit, cum Athenionis, aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quam Cali, aut Appii, Claudiorum? Illi cum ludos facerent, servos de cavea exire iubebant: tu in alteram servos immisisti, ex altera liberos eiecisti. itaque qui antea voce praeconis a liberis semovebantur, tuis ludis non voce, sed manu liberos a se segregabant.

XIII. Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat, Sibyllino sacerdoti, haec sacra maiores nostros ex vestris libris expetisse? si illi sunt vestri, quos tu impia mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus attrectas. Hac igitur vate suadente quondam, defessa Italia Punico bello, atque ab Annibale vexata, sacra ista maiores nostri ascita ex Phrygia Romae collocaverunt: quae vir is accepit, qui est optimus populi Romani iudicatus, P. Scipio: faemina autem, quae matronarum castissima putabatur, Q. Claudia: cuius priscam illam severitatem [sacrificii] mirificè tua soror existimatur imitata. Nihil te igitur neque maiores tui, coniuncti cum his religionibus, neque sacerdotium ipsum, quo est haec tota religio constituta, neque curulis aedilitas, quae maxime hanc tueri religionem solet, permovit, quo minus castissimos ludos omni flagitio polluere, dedecore maculares, scelere obligares? Sed quid ego id admiror? qui, accepta pecunia, Pessinuntem ipsum, sedem domiciliumque Matris deorum, vastaris, et Brogitaro Gallograeco, impuro homini ac nefario, cuius legati, te tribuno, dividere in aede Castoris tuis operis numos solebant, totum illum locum fanumque vendideris? sacerdotem

Digitized by Google

ab ipsis aris, pulvinaribusque detraxeris? omina illa, quae vetustas, quae Persae, quae Syri, quae reges omnes, qui Europam Asiamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, perverteris? quae denique nostri maiores tam sancta duxerunt, ut, cum refertam urbem, atque Italiam fanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis et periculosissimis bellis huic deae vota facerent, eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram, et in illo loco fanoque persolverent. Quod cum Deiotarus religione sua castissime tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio atque amantissimum nostri nominis: Brogitaro, ut ante dixi, addictum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen Deiotarum, saepe a senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro iubes. sed alter est rex iudicio senatus per nos, pecunia Brogitarus, per te appellatus: alterum putabo regem, si habuerit, unde tibi solvat, quod ei per syngraphan credidisti. nam cum multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maxime, quod tibi numum nullum dedit; quod eam partem legis tuae, quae congruebat cum iudicio senatus, ut ipse rex esset. non repudiavit: quod Pessinuntem per scelus a te violatum, et sacerdote sacrisque spoliatum, recuperavit, ut in pristina religione servaret: quod caeremonias, ab omni vetustate acceptas, a Brogitaro pollui non sinit, mavultque generum suum munere tuo, quam illud fanum antiquitate religionis carere. Sed, ut ad haec haruspicum responsa redeam, ex quibus est primum de ludis: quis est, qui id non totum in istius ludos praedictum et responsum esse fateatur? Sequitur de locis sacris, religiosis. O impudentiam miram! de mea domo dicere audes?

XIV. Committe vel consulibus, vel senatui, vel collegio pontificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus iudiciis, ut dixi antea, liberata est. At in iis

Digitized by Google

aedibus, quas tu, Q. Seio, equite Romano, viro optimo, per te apertissime interfecto, tenes, sacellum dico fuisse et aras. tabulis hoc censorum, memoria multorum firmabo ac docebo. agatur modo haec res, (quod ex eo senatus consulto, quod nuper est factum, referri ad vos necesse est,) habeo, quae de locis religiosis velim dicere. Cum de domo tua dixero: in qua tamen ita est inaedificatum sacellum, ut alius fecerit, tibi tantummodo sit demoliendum: tam videbo, num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere. putant enim nonnulli ad me pertinere, armamentarium Telluris aperire. nuper id patuisse dicunt, et ego recordor. nunc sanctissimam partem ac sedem maximae religionis privato dicunt vestibulo contineri. Multa me movent: quod aedes Telluris est curationis meae: quod is, qui illud armamentarium sustulit, meam domum pontificum iudicio liberatam, secundum fratrem suum iudicatam esse dicebat. movet me etiam in hac caritate annonae, sterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, et eo magis, quod eodem ostento Telluri postulatio deberi dicitur. Vetera fortasse loquimur: quamquam hoc si minus civili iure perscriptum est, lege tamen naturae, communi iure gentium sanctum est, ut nihil mortales a diis immortalibus usu capere possint.

XV. Verumtamen antiqua negligimus: etiamne ea negligemus, quae fiunt cum maxime? quae videmus? L. Pisonem, quis nescit, his ipsis temporibus, maximum et sanctissimum Dianae sacellum in Coeliculo sustulisse? adsunt vicini eius loci: multi sunt etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentilitia, illo ipso in sacello, statuto loco, anniversarii factitarint. Et conquirimus, dii immortales quae loca desiderent, quid significent, ile quo loquantur? A Sex. Serrano sanctissima sacella suffossa, inaedificata, oppressa, summa denique turpitudine esse foedata nescimus? Tu meam domum religiosam facere potuisti? Ecqua mente?

Digitized by Google

quam amiseras. qua manu? qua disturbaras. qua voce? qua incendi iusseras. qua lege? quam ne in illa quidem impunitate tua scripseras. quo pulvinari? quod stupraras. quo simulacro? quod ereptum ex meretricis sepulcro in imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quod impuri et sacrilegi parietem tangit? Itaque, ne quis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua facientem videre; tollam altius tectum: non ut ego te despiciam, sed ne tu adspicias urbem eam, quam delere voluisti.

XVI. Sed iam haruspicum reliqua responsa videamus. ORATORES CONTRA IVS FASQVE INTERFECTOS. Quid est hoc? de Alexandrinis esse video sermonem: quem ego non refuto. sic enim sentio, ius legatorum, cum hominum praesidio munitum sit, tum etiam divino iure esse vallatum. Sed quaero ab illo, qui omnes indices tribunus e carcere in forum effudit, cuius arbitrio sicae omnes nunc atque omnia venena tractantur, qui cum Hermacho Chio syngraphas fecit: ecquid sciat, unum acerrimum adversarium Hermachi, Theodosium, legatum ad senatum a civitate libera missum, sica percussum? quod non minus, quam de Alexandrinis, indignum diis immortalibus esse visum, certo scio. Nec confero nunc in te unum omnia. spes maior esset salutis, si, praeter te, nemo esset impurus. plures sunt. hoc et tu tibi confidis magis, et nos prope iure diffidimus. Quis Platorem ex Orestide, quae pars Macedoniae libera est, hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Thessalonicam ad nostrum (ut se ipse appellavit) imperatorem venisse nescit? quem ille, propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula coniecit, et medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero foedissime et crudelissime venas incideret. Secures suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto scelere contami-

Digitized by Google

navit, ut id nulla re posset, nisi ipsius supplicio, expiari. Quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem utatur?

XVII. Sed recitemus, quid sequatur. FIDEM ET IVSIVRANDVM NEGLECTVM. Hoc quid sit, per se ipsum non facile interpretor: sed ex eo, quod sequitur, suspicor de iurum iudicum manifesto periurio dici: quibus olim erepti essent nummi, nisi a senatu praesidium postulassent. quare autem de his dici suspicer, haec causa est, quod sic statuo, et illud in hac civitate esse maxime illustre atque insigne periurium, et te ipsum tamen in periurii poenam ab iis, quibuscum coniurasti, non vocari. Et video, in haruspicum responsis haec esse subiuncta, SACRIFICIA VETVSTA OCCVLTAQVE MINVS DILIGENTER FACTA, POLLVTAQVE. Haruspices haec loquuntur, an patrii penatesque dii? multi enim sunt, credo, in quos huius maleficii suspicio cadat. Quis praeter hunc unum? Obscure dicitur, quae sacra polluta sint? quid planius, quid gravius, quid religiosius dici potest? VETVSTA OCCVLTAQVE. Nego ulla verba Lentulum, gravem oratorem ac disertum, saepius, cum te accusaret, usurpasse, quam haec, quae nunc ex Etruscis libris in te conversa atque interpretata dicuntur. Etenim quod sacrificium tam vetustum est, quam hoc, quod a regibus aequale huic urbi accepimus? quod autem tam occultum, quam id, quod non solum curiosos oculos excludit, sed etiam errantes? quo non modo improbitas, sed ne imprudentia quidem possit intrare? quod quidem sacrificium nemo ante P. Clodium, omni memoria, violavit, nemo unquam adiit, nemo neglexit, nemo vir adspicere non horruit: quod fit per virgines Vestales, fit pro populo Romano? fit in ea domo, quae est in imperio; fit incredibili caerimonia; fit ei deae, cuius ne nomen quidem

Digitized by Google

viros scire fas est: quam iste idcirco Bonam dixit, quod in tanto sibi scelere ignoverit.

XVIII. Non ignovit, mihi crede, non. nisi forte tibi ignotum putas, quod te iudices emiserunt exoussum et exhaustum: suo iudicio, absolutum; omnium, condemnatum: aut quod oculos, ut opinio illius religionis est, non perdidisti. Quis enim ante te sacra illa vir sciens viderat, ut quisquam poenam, quae sequeretur illud scelus, scire posset? An tibi luminis obesset caecitas plus, quam libidinis? ne id quidem sentis, conniventes illos oculos abavi tui, magis optandos fuisse, quam hos flagrantes sororis? Tibi vero, si diligenter attenderis, intelliges hominum poenas deesse adhuc, non deorum. homines te in re foedissima defenderunt: homines turpissimum nocentissimumque laudarunt: homines prope confitentem propter pecuniam iudicio liberaverunt: hominibus iniuria tui stupri illata in ipsos dolori non fuit: homines tibi arma, alii in me, alii post in illum invictum civem dederunt: hominum beneficia prorsus concedo tibi; ac maiora non esse quaerenda. A diis quidem immortalibus quae potest homini maior esse poena, furore atque dementia? nisi forte in tragoediis, quos vulnere ac dolore corporis cruciari vides et consumi, graviores deorum immortalium iras subire, quam illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi ciulatus et gemitus Philoctetae tam miseri (quamquam sunt acerbi) quam illa exsultatio Athamantis, et quam somnium matricidarum. Tu, cum furiales in concionibus voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentes faces in vicinorum tecta iactas: cum aedes sacras inflammas, cum servos concitas, cum sacra ludosque conturbas, cum uxorem sororemque non discernis; cum, quod ineas cubile, non sentis, cum baccharis, cum furis: tum das eas poenas, quae solae sunt hominum sceleri a diis immortalibus constitutae. Nam corporis

Digitized by Google

quidem nostri infirmitas multos subit casus per se: denique ipsum corpus tenuissima saepe de causa conficitur: deorum tela in impiorum mentibus figuntur. Quare miserior es, cum in omnem fraudem raperis oculis, quam si omnino oculos non habetes.

XIX. Sed, quoniam de iis omnibus, quae haruspices commissa esse dicunt, satis est dictum, videamus, quid iidem haruspices a diis iam immortalibus dicant moneri: NE PER OPTIMATVM DISCORDIAM DISSENSIONEMQVE, PATRIBVS PRINCIPIBVSQVE CAEDES, PERICVLAQVE CRESCANT, AVXILIOQVE DIMINVTI DEFICIANTVR, QVAE RES AD MVM IMPERIVM PROVINCIAM REDDANT, EXERCITVSQVE PVLSVS, DIMINVTIOQVE LACESSAT. Haruspicum verba sunt haec omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc optimatium discordiam molitur? idem iste: nec ulla vi ingenii aut consilii sui, sed quodam errore nostro: quem quidem ille, quod obscurus non erat, facile perspexit. hoc enim etiam turpius afflictatur respublica, quod ne abiecto quidem vexatum, ut, tamquam fortis in pugna vir, acceptis a forti adversario vulneribus adversis cadere videatur. Ti. Gracchus convellit statum civitatis. qua gravitate vir! qua eloquentia! qua dignitate! nihil ut a patris atque Africani praestabili insignique virtute, praeterquam quod a senatu dissiverat, deflexisset. Secutus est C. Gracchus. quo ingenio! quanta vi! quanta gravitate dicendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem voluntatemque esse conversa. Ipse L. Saturninus in furi effrenatus et paene demens, ut auctor esset egregius, et ad animos imperitorum excitandos inflammandosque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cuius tanta in dicendo gravitas, tanta iucunditas, tanta brevitas fuit, ut posset, vel ut prudentes errarent, vel ut boni minus bene sentirent, perficere dicendo. Cum his conflictari, et pro

Digitized by Google

salute patriae quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tam rempublicam gubernabant, molestum: sed habebat ea molestia quandam tamen dignitatem.

XX. Hic vero, de quo ego ipse tam multa nunc dico, proh dii immortales! quid est? quid valet? quid affert, ut tanta civitas, si cadet, (quod dii omen obruant!) a viro tamen confecta videatur? qui post patris mortem, primam illam aetatulam suam ad scurrarum locupletium libidines detulit: quorum intemperantia expleta, in domesticis est germanitatis stupris voluptatus: deinde iam robustus, provinciae se ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpessus, etiam Cilicum libidines Barbarorumque satiavit: post, exercitu L. Lucalli sollicitato, per nefandum scelus, fugit illinc, Romaeque, recenti adventu suo, cum propinquis suis decidit, ne reos faceret: a Catilina pecuniam accepit, ut turpissime praevaricaretur. inde cum Murena se in Galliam contulit: in qua provincia morientium testamenta conscripsit, pupillos necavit, nefariis cum multis scelerum pactiones societatesque confavit. unde ut rediit, quaestum illum maxime foetundum uberemque, campestrem, totum ad se ita rellegit, ne homo popularis frauderet improbissime populum, idemque vir clemens divisores omnium tribuum domi ipse suae crudelissima morte macta ret. Exoret est illa, reipublicae, sacris, religionibus, auctoritati vestrae, iudiciis publicis funesta quaestura: in qua idem iste deos hominesque, pudorem, pudicitiam, senatus auctoritatem, ius, fas, leges, iudicia, violavit. Atque hic si gradus (o misera tempora, stultasque nostras discordias!) P. Clodio gradus ad rempublicam, hic primus est aditus ad popularem iactationem atque adscensus. Nam Ti. Graccho invidia Numantini foederis, cui feriundo, quaestor C. Mancini consulis cum esset, interfuerat, et in eo foedere improbando senatus severitas, dolori et timori fuit: istaque res illum, fortem et clarum virum, a

Digitized by Google

gravitate patrum desciscere coëgit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domestici sanguinis poenas excitavit. Saturninum, quod in annonae caritate quaestorem a sua frumentaria procuratione senatus amovit, eique rei M. Scaurum praefecit, scimus, dolore factum esse popularem. Sulpicium ab optima causa profectum, Caioque Iulio, consulatum contra leges petenti, resistentem, longius, quam voluit, popularis aura provexit.

XXI. Fuit in his omnibus causa, etsi non iusta, (nulla enim potest cuiquam male de republica merendi iusta esse causa,) gravis tamen, et cum aliquo animi, et virili dolore coniuncta. P. Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus soleis, purpureisque fasciolis, a strophio, a psalterio, a flagitio, a stupro, est factus repente popularis. Nisi eum mulieres exornatum ita deprehendissent: nisi ex eo loco, quo eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset: populari homine populus Romanus, respublica cive tali careret. Hanc ob amentiam, in discordiis nostris, de quibus ipsis, his prodigiis recentibus, a diis immortalibus admonemur, arreptus est unus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri [non] liceret. Quod anno ante frater Metellus, et concors etiam tum senatus, principe Cn. Pompeio sententiam dicente, excluserat, acerrimeque una voce ac mente restiterat: id post dissidium optimatium, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum est, ut, quod frater consul, ne fieret, obstiterat, quod affinis et sodalis, vir clarissimus, qui illum reum non laudarat, excluserat: id is consul efficeret in discordiis principum, qui illi unus inimicissimus esse debuerat: et eo fecisse auctore se diceret, cuius auctoritatis neminem posset poenitere. Iniecta est fax foeda ac luctuosa reipublicae petita est auctoritas vestra! gravitas amplissimorum ordinum, consensio bonorum omnium, totus denique civitatis status. haec enim certe petebantur, cum in

Digitized by Google

me, cognitorem harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum coniiciebatur. Excepi, et pro patria solus exarsi: sic tamen, ut vos, iisdem ignibus circumsepti, me primum ictum pro vobis et fumantem videretis.

XXII. Non sedabantur discordiae: sed etiam crescebat in eos odium, a quibus nos defendi putabamur. Ecce, iisdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populum Romanum desiderantem, flagitantes vos, non auctoritate sua solum, sed etiam precibus ad meam salutem excitavit, restituti sumus. Sit discordiarum finis aliquando; a diuturnis dimensionibus conquiescamus. non sinit eadem ista labes: eas habet conciones, ea miscet ac turbat, ut se modo vendat his, modo illis: nec tamen ita, ut se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem putet; sed ut eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror. quid enim faciat aliud? illos homines sapientissimos gravissimosque miror: primum, quod quemquam clarum hominem, atque optime de republica meritum, impurissimi voce hominis violari facile patiuntur; deinde quod existimant, perditi hominis profligatique maledictis posse, id quod minime conducit ipsis, cuiusquam gloriam dignitatemque violari: postremo, quod non sentiunt id, quod tamen mihi iam suspicari videntur, illius furentis ac volatici impetus in se ipsos posse converti. Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, et quibusdam haerentia tela in republica, quae quamdiu haerebant in uno me, graviter equidem, sed aliquanto levius ferebam. An iste, nisi primo se dedisset iis, quorum animos a vestra auctoritate seiunctos esse arbitrabatur: nisi eos in caelum suis laudibus praeclarus auctor extolleret; nisi exercitum C. Caesaris, (in quo fallebat, sed eum nemo redarguebat,) nisi eum, inquam, exercitum signis infestis in curiam se immissurum minitaretur: nisi Cn. Pompeio adiuto-

Digitized by Google

re, M. Crasso auctore, quae faciebat, fieri clamaret: nisi consules causam coniunxisse secum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret: tam crudelis mei, tam sceleratus reipublicae vexator esse potuisset?

XXIII. Idem, posteaquam respirare vos a metu caedis, emergere auctoritatem vestram e fluctibus illius servitutis, reviviscere memoriam ac desiderium mei vidit, vobis se coepit subito fallacissime venditare. Tum leges Iulias contra auspicia latas, et hic, et in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa [lex], quae totum eius tribunatum continebat; quam, caecus amentia non videbat: producebat fortissimum virum, M. Bibulum: quaerebat ex eo, C. Caesare, leges ferente, de caelo semperne servasset? semper se ille servasse dicebat. augures interrogabat, quae ita lata essent, rectene lata essent? illi vitio lata esse dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, et de me optime meriti: sed illius, ut ego arbitror, furoris ignari. Longius processit: in ipsum Cn. Pompeium, auctorem, ut praedicare est solitus, consiliorum suorum, invehi coepit. inibat gratiam a nonnullis. Tum vero est ratus, se posse, quoniam togatum domestici belli exstinctorem nefario scelere foedasset, illum etiam, illum externorum bellorum, hostiumque victorem, affligere: tum est illa in templo Castoris scelerata et paene deletrix huius imperii sica deprehensa. tum ille, cui nulla hostium diutius urbs umquam fuit clausa, qui omnes angustias, omnes altitudines, omnium obiecta tela, semper vi et virtute perfregit, obsessus est ipse domi; neque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meae, consilio et facto suo liberavit. nam, si Cn. Pompeio, viro uni omnium fortissimo, quicumque nati sunt, miserum magis fuit, quam turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non adspicere, carere publico, minas eius perferre; cum in concionibus diceret, velle se in Carinis aedificare alteram porticum, quae Palatio re-

Digitized by Google

spondeat: certe mihi esse domo mea, ad privatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem reipublicae gloriosum.

XXIV. Videtis igitur, hominem per seipsum iampridem afflictum ac iacentem, perniciosis optimatium discordiis excitari: cuius initia furoris, dissensionibus eorum, qui tum a vobis seiuncti videbantur, sustentata sunt. Reliqua iam praecipitantis tribunatus, etiam post tribunatum, obtrectatores eorum atque adversarii defenderunt: ne a republica reipublicae pestis removerentur, restiterunt: etiam, ne causam diceret: etiam, ne privatus esset. Etiamne in sinu atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam ac pestiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt, esse, qui in concione detrahat de Pompeio. Detrahat ille vituperando? Velim sic hoc vir summus atque optime de mea salute meritus accipiat, ut a me dicitur: dicam quidem certe, quod sentio. Mihi, medius fidius, tum de illius amplissima dignitate detrahere, cum maximis laudibus efferebat, videbatur. Utrum tandem C. Marius splendidior, cum eum C. Glaucia laudabat, an cum eundem iratus postea vituperabat? an ille demens, et iampridem ad pernam exitiumque praeceps, foedior atque inquinatior in Cn. Pompeio accusando, quam in universo senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc eius concionem, de qua loquor: in qua Pompeium ornat, an potius deformat? Certe laudat, et unum esse in hac civitate dignum huius imperii gloria dicit: et significat, se illi amicissimum esse, et reconciliationem esse gratiae factam. Quod ego quamquam, quid sit, nescio: tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, amplius ad eius laudem minuendam facere po-

Digitized by Google

tuisset? Videant ii, qui illum Cn. Pompeio inimicum esse gaudebant, ob eamque causam in tot tantisque sceleribus connivebant, et nonnumquam eius indomitos atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequebantur, quam se cito inverterit. nunc enim iam laudat illum: in eos invehitur, quibus se antea venditabat. Quid existimatis, cum, si reditus ei gratiae patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiae irrepat?

XXV. Quas ego alias optimatium discordias a diis immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus eius, aut de consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quae in id genus civium cadere possunt. DETERIORES, REPVLSOS, [quod iam audietis,] hos appellant, quorum et mentes et res sunt perditae, longeque a communi salute disiunctae. Quare, cum dii immortales monent de optimatium discordiis: de clarissimorum et optime meritorum civium dissensione praedicunt. cum principibus periculum caedemque portendunt: in tuto collocant Clodium, qui tantum absit a principibus, quantum a puris, quantum a religiosis. Vobis, o clarissimi atque optimi cives, et vestrae saluti consulendum et prospiciendum vident. Caedes principum ostenditur: id, quod interitum optimatium sequi necesse est, adnungitur. ne in unius imperium res recidat, admonemur. ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu coniecturaque raperemur. Neque enim ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros et potentes viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario, clarissimo cive, consul nobilissimus et fortissimus, L. Sulla. Horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit. Cum Octavio collega Cinna dissedit. utrique horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem. Idem iterum Sul-

Digitized by Google

la superavit: tam sine dubio habuit regalem potestatem, quamquam rempublicam recuperavit. Inest hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitus, et inustum animis hominum amplissimorum: dissident principes: captatur occasio. qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen ac tempus exspectant. qui sine controversia plus possunt, hi fortasse nonnunquam consilia ac sententias inimicorum suorum extimescunt. Tollatur haec e civitate discordia. iam omnes isti, qui portenduntur metus, exstinguentur: iam ista serpens, quae tum hic delitescit, tum se emergit et fertur illuc, compressa atque elisa morietur.

XXVI. Monent enim iidem, ne occultis consiliis respublica laedatur. Quae sunt occultiora, quam eius, qui in concione ausus est dicere, iustitium edici oportere, iurisdictionem intermitti, claudi aerarium, iudicia tolli? nisi forte existimatis, hanc tantam colluvionem illi, tantamque eversionem civitatis, in mentem subito in Rostris nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenusque inconsideratissimae ac dementissimae temeritatis. verumtamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum, iustitium illud concoctum ac meditatum est. Mementote, patres conscripti, verbo illo nefario tentatas aures vestras, et perniciosam viam, audiendi consuetudine, esse munitam. Sequitur illud, NE DETERIORIBVS REPVLSISQVE HONOS AVGEATVR. Repulsos videamus: nam deteriores qui sint, post docebo. sed tamen in eum cadere hoc verbum maxime, qui sit unus omnium mortalium sine ulla dubitatione deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem, vitio civitatis, non suo, non sunt assecuti. nam id quidem multis saepe optimis civibus atque honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos

Digitized by Google

apertissime largientes, non solum alieni, sed etiam sui, vicini, tribules, urbani, rustici repulerunt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet esse gratum, quod praestiterunt: sed tamen huic malo populus Romanus ipse, nullo haruspicum admonitu, sua sponte prospexit. Deteriores cavete: quorum quidem magna est ratio; sed tamen eorum omnium hic dux est atque princeps. Etenim, si unum hominem deterrimum poëta praestanti aliquis ingenio fictis conquisitisque vitiis deformatum vellet inducere: nullum profecto dedecus reperire posset, quod in hoc non inesset; multaque in eo penitus defixa atque haerentia praeteriret.

XXVII. Parentibus et diis immortalibus, et patriae nos primum natura conciliat. eodem enim tempore et suscipimur in lucem, et hoc caelesti spiritu augemur, et certam in sedem civitatis ac libertatis adscribimur. Iste parentum nomen, sacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine obruit. deorum ignes, solia, mensas, abditos ac penetrales focos, occulta, et maribus non invisa solum, sed etiam inaudita sacra, inexpiabili scelere pervertit: idemque eorum templum inflammavit deorum, quorum ope etiam aliis incendiis subvenitur. Quid de patria loquar? qui primum eum civem vi ferro, periculis, urbe, omnibus patriae praesidiis, depulit, quem vos patriae conservatorem esse saepissime indicaveratis: deinde everso senatus, ut ego semper dixi, comite, duce, ut ille dicebat, senatum ipsum, principem salutis mentisque publicae, vi, caede, incendiisque pervertit: sustulit duas leges, Aeliam, et Fufiam, maxime reipublicae salutares: censuram exstinxit: intercessionem removit: auspicia deleyit; consules, sceleris sui socios, aerario, provinciis, exercitu armavit; reges, qui erant, vendidit, qui non erant, appellavit: Cn. Pompeium vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta evertit: inimicorum domos disturbavit: vestris monumentis nomen

Digitized by Google

suum inscripsit. Infinita sunt scelera, quae ab illo in patriam sunt edita. Quid, quae in singulos cives, quos necavit? socios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentavit? Quid vero? ea, quanta sunt; quae in ipsum se scelera; quae in suos edidit? quis minus umquam pepercit hostium castris, quam ille omnibus corporis sui partibus? quae navis umquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quam istius aetas fuit? quis umquam nepos tam libere est cum scortis, quam hic cum sororibus volutatus? quam denique tam immanem Charybdim poetae fingendo exprimere potuerunt, quae tantos exhaurire gurgites posset, quantas iste Byzantiorum Brogitatorumque praedas exsorbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque ieiunis, quam, quibus istum videtis, Gelliis, Clodiis, Titiis, Rostra ipsa mandentem? Quare, id quod extremum est in haruspicum responsis, PROVIDETE, NE REIPVBLICAE STATVS COMMVTETVR. etenim vix haec, si undique fulciamus, iam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrum humeris cohaerebunt.

XXVIII. Fuit quondam ita firma haec civitas, et valens, ut negligentiam senatus, vel etiam iniurias civium ferre posset. Iam non potest. aerarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: iudicia perierunt: suffragia descripta tenentur a paucis: bonorum animus, ad nutum nostri ordinis expeditus iam non erit: civem, qui se pro patriae salute opponat invidiae, frustra posthac requiretis. Quare hunc statum, qui nunc est, qualiscumque est, nulla alia re, nisi concordia, retinere possumus. nam, ut meliore simus loco, ne optandum quidem est, illo impunito: deteriore autem statu ut simus, unus est inferior gradus, aut interitus, aut servitutis. quo ne trudamur, dii immortales nos admonent, quoniam iampridem humana consilia ceciderunt. Atque ego

Digitized by Google

hanc orationem, patres conscripti, tam tristem, tam gravem non suscepissem, non, inquam, nisi hanc personam, et has partes, honoribus populi Romani, vestris plurimis ornamentis mihi tributis deberem, et possem sustinere: sed tamen facile, tacentibus ceteris, reticuissem: sed haec oratio omnis fuit non auctoritatis meae, sed publicae religionis. mea fuerunt verba fortasse plura: sententiae quidem omnes haruspicum: ad quos aut referri nuntiata ostenta non convenit, aut eorum responsis commoveri necesse est. Quodsi cetera magis pervulgata nos saepe et leviora moverunt: vox ipsa deorum immortalium non mentes omnium permovebit? Nolite enim id putare accidere posse, quod in fabulis saepe videtis fieri, ut deus aliquis lapsus de caelo, coetus hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur. cogitate genus sonitus eius, quem Latinienses nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum est relatum, quod eodem fere tempore factus in agro Piceno Potentiae nuntiatur terraemotus horribilis, cum quibusdam multis metuendisque rebus. haec eadem profecto, quae futura prospicimus, impendentia pertimescetis. Etenim haec deorum immortalium vox, haec paene oratio iudicanda est, cum ipse mundus, cum aër atque terrae, motu quodam novo contremiscunt, et insitato aliquid sono, incredibilique praedicunt. In quo constituendae nobis quidem sunt procurationes, et obsecratio, quemadmodum monemur. sed faciles sunt preces apud eos, qui nitro nobis viam salutis ostendunt: nostrae nobis sunt inter nos inire discordiae quae placandae.

Digitized by Google

M. TVLLII CICERONIS
PRO
C N. PLANCIO
ORATIO, PRIMA ET TRICESIMA.

ARGVMENTVM.

Cum aedilitatem simul petissent Cn. Plancius et M. Iunius Laterensis, creatus aedilis est Plancius, Laterensis praeteritus. Qua ille ignominia commotus Plancium ex lege Licinia de sodalitiis h. e. coitionibus ad corrumpenda populi suffragia factis (nam quorum opera tribus corrumpebantur, sodales et sequestres dicebantur. v. pro Caelio c. 7.) accusavit, quod inter ambitus crimina gravissimum est. In hoc periculo confugit Plancius ad Ciceronem, quem olim exulem quaestor Macedoniae complexus erat, omnibusque modis foverat, ut hoc tantum periculum a se depelleret. Itaque Cicero cum hac oratione accurate defendit ad Quaesitorem L. Alfium, quem accusator pro facultate, quam lex Licinia dabat, ediderat una cum iudicibus reliquis; qui inde iudices editicii appellantur. Primis et ultimis quatuordecim capitibus diluuntur ea, quae cum in Ciceronem erant dicta, tum in genere totaque vita Plancii reprehensa ab accusatore erant. Reliqua autem oratio c. 15–27. in ipso accusationis capite refutando versatur.

I.

Cum propter egregiam et singularem Cn. Plancii, iudices, in mea salute custodienda fidem, tam multos et bonos viros eius honori viderem esse fautores: capiebam animo non mediocrem voluptatem, quod, cuius officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Cum autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, huic accusationi esse fautores, eandemque rem adversariam esse in iudicio Cn. Plancio, quae in petitione fuisset adiutrix:

Digitized by Google

dolebam, iudices, et acerbe ferebam, si huius salus ob eam ipsam causam esset infestior, quod is meam salutem atque vitam sua benivolentia, praesidio, custodiaque texisset. Nunc autem vester, iudices, conspectus et consessus iste reficit et recreat mentem meam, cum intueor et contemplor unumquemque vestrûm. Video enim hoc in numero neminem, cui mea salus cara non fuerit; cuius non exstet in me suum meritum; cui non sim obstrictus memoria beneficii sempiterna. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meae salutis apud eos obsit, qui meipsum maxime salvum videre volnerunt: saepiusque, iudices, mihi venit in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum et dignitatis et salutis meae, reum sibi hunc potissimum delegisse, quam metuendum, ne vobis id ille magna ratione fecisse videatur. Quamquam mihi non sumo tantum, iudices, neque arrogo, ut Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem consecuturum putem. nisi eius integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero, nihil de poena recusabo. sin omnia praestitero, quae sunt a bonis viris exspectanda: petam a vobis, iudices, ut, cuius in me misericordia salus mea custodita sit, ei vos vestram misericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac causa maiores suscipio, quam in ceteris, etiam hanc molestiam assumo, quod mihi non solum pro Cn. Plancio dicendum est, cuius ego salutem non secus, ac meam, tueri debeo, sed etiam pro me ipso, de quo accusatores plura paene quam de re reoque dixerunt.

II. Quamquam, iudices, si quid est in me ipso ita reprehensum, ut id ab hoc seiunctum sit, non me id magnopere conturbat: non enim timeo, ne, quia perraro grati homines reperiantur, ideirco, cum me nimium gratum illi esse dicant, id mihi criminosum esse possit. quae vero ita sunt agitata ab illis, ut aut me-

Digitized by Google

rita Cn. Plancii erga me minora esse dicerent, quam a me ipso praedicarentur; aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos esse debere: haec mihi sunt tractanda, iudices, et modice, ne quid ipse offendam; et tum denique, cum respondero criminibus, ne non tam innocentia reus sua, quam recordatione meorum temporum, defensus esse videatur. Sed mihi in causa facili atque explicata, perdifficilis, iudices, et lubrica defensionis ratio proponitur. nam, si tantummodo mihi necesse esset contra Laterensem dicere: tamen id ipsum esset in tanto usu nostro tantaque amicitia molestum. vetus enim est lex illa iustae veraeque amicitiae, quae mihi cum illo iam diu est, ut idem amici semper velint. neque est ullum certius amicitiae vinculum, quam consensus et societas consiliorum et voluntatum. Mihi autem non modo est in hac re molestissimum, contra illum dicere, sed multo illud magis, quod in ea causa contra dicendum est, in qua quaedam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio. Quaerit enim Laterensis, atque hoc uno maxime urget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita, si cedo illius ornamentis, quae multa et magna sunt: non solum huius dignitatis iactura facienda est, sed etiam largitionis recipiendae suspicio est. sin hunc illi antepono: contumeliosa habenda est oratio, et dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem a Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar: aut optime de me meriti salus deserenda est.

III. Sed ego, Laterensis, caecum me et praecipitem ferri confitear in causa, si te aut a Plancio, aut ab ullo, dignitate potuisse superari dixero. Itaque discedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, et veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. Quid? tu dignitatis iudicem putas esse populum? For-

Digitized by Google

tasse nonnumquam est. utinam vero semper esset! sed est perraro, et si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat: his levioribus comitiis, diligentia, et gratia petitorum honos paritur, non iis ornamentis, quae esse in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus iudex est, qui aut invidet, aut favet. Quamquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuae, quin id tibi sit commune cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantum disputo de iure populi: qui et potest et solet nonnunquam dignos praeterire: nec, si a populo praeteritus est, quem non oportuit, a iudicibus condemnandus est, qui praeteritus non est. Nam si ita esset: quod patres apud maiores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum, id haberent iudices; vel, quod multo etiam minus esset ferendum. tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti: nunc postulatur a vobis, ut eius exsilio, qui creatus sit, iudicium populi Romani reprehendatis. Itaque quamquam, qua nolui, ianua sum ingressus in causam, sperare videor, tantum abfuturam esse orationem meam a minima suspicione offensionis tuae, te ut potius obiurgem, quod iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quam ut ego eam ulla contumelia coner attingere.

IV. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quod aedilis non sis factus, fractos esse et abiectos et repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum a te dissentiam. Si, medius fidius, decem soli essent in civitate viri boni, sapientes, iusti, graves, qui te indignum aedilitate iudicavissent: gravius de te iudicatum putarem, quam est hoc, quod tu metuis, ne a populo iudicatum esse videatur. non enim comitiis iudicat semper populus, sed move-

Digitized by Google

tur plerumque gratia: cedit precibus: facit eos, a quibus est maxime ambitus. denique, si iudicat, non delectu aliquo aut sapientia ducitur ad iudicandum, sed impetu nonnumquam, et quadam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia: semperque sapientes ea, quae populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quare cum te aedilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris, accusas. At fueris dignior, quam Plancius: de quo ipso ita tecum contendam paullo post, ut conservem dignitatem tuam: sed, ut fueris dignior: non competitor, a quo es victus, sed populus, a quo es praeteritus, in culpa est. In quo primum illud debes putare, comitiis, praesertim aedilicIis, studium esse populi, non iudicium. eblandita illa, non enucleata esse suffragia: eos, qui suffragium ferant, quid denique ipsi debeant: considerare saepius, quam, quid cuique a republica videatur deberi. Sin autem mavis esse iudicium: non tibi id rescindendum est, sed ferendum. Male iudicavit populus. At iudicavit. Non debuit. At potuit. Non fero. At multi clarissimi et sapientissimi cives tulerunt. est enim haec conditio liberorum populorum, praecipueque huius principis populi, et omnium gentium domini ac victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: nostrum est autem, qui in hac tempestate populi iactamur ac fluctibus, ferre modice populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores si magni non putemus, non servire populo: sin eos expetamus, non defatigari supplicando.

V. Venio nunc ad ipsius populi partes, ut illius contra te oratione potius, quam mea, disputem. qui si tecum congrediatur, et si una voce loqui possit, haec dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui: sed, cum essetis aeque boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli, qui a me contenderat, quam ad eum, qui mihi non nimis submisse supplicarat. Re-

Digitized by Google

spondebis, credo, te splendore et vetustate familiae fretum, non valde ambiendum putasse. at vero te ille ad sua instituta, suorumque maiorum exempla revocabit: semper se dicet rogari voluisse, semper sibi supplicari: M. Seium, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem a calamitate iudicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, praetulisse: praeposuisse se Q. Catulo, summa in familia nato, sapientissimo et sanctissimo viro, non dico C. Seranum, non stultissimum hominem, (fuit enim et animi satis magni, et consilii,) sed Cn. Manlium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contemta ac sordida. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, cum tu esses Cyrenis. me enim, quam socios, tua frui virtute malebam: et, qua plus intererat, eo plus aberas a me: certe non videbam. deinde sitientem me virtutis tuae deseruisti ac dereliquisti. coeperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis, quae istam eloquentiam et virtutem requirebant: quam petitionem cum reliquisses, si hoc indicasti, tanta in tempestate te gubernare non posse, de virtute tua dubitavi: si nolle; de voluntate. sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reservasti: ego quoque, inquam, et respublica ad ea te tempora revocavi, ad quae tu te ipse servares. Pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnae utilitati esse possis: aediles quicumque erunt, idem mihi sunt iudices parati: tribuni plebis, permagni interest, qui sint. quare aut redde mihi quod ostenderas: aut, si, quod mea minus interest, id te magis forte delectat, reddam tibi istam aedilitatem, etiam negligenter petenti. Sed amplissimos honores ut pro dignitate tua consequare, condiscas, censeo, mihi paullo diligentius supplicare. Haec populi oratio est: mea vero, Laterensis, haec:

VI. Quare victus sis, non debere iudicem quaerere, modo ne largitione sis victus. nam si, quoties-

Digitized by Google

cumque praeteritus erit is, qui non debuerit praeteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari; nihil iam est, quod populo supplicetur: nihil, quod diremtio, nihil, quod [supplicatio magistratuum,] renuntiatio suffragiorum exspectetur; simul ut, qui sint professi, videro, dicam: hic familia consulari est, ille praetoria: reliquos video esse equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt aeque boni viri atque integri: sed servari necesse est gradus: cedat consulari generi praetorium, nec contendat cum praetorio equester locus. sublata sunt studia, exstinctae suffragationes, nullae contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla exspectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, praeter opinionem accidet: nulla erit posthac varietas comitiorum. Sin hoc persaepe accidit, ut et factos aliquos et non factos esse miremur: si campus, atque illae undae comitiorum, ut mare profundum et immensum, sic effervescunt quodam quasi aestu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu studiorum et motu temeritatis; modum aliquem, et consilium, et rationem requiremus? Quare noli me ad contentionem vestram revocare, Laterensis. Etenim si populo grata est tabella, quae frontes aperit hominum, mentes tegit: datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant: promittant autem, quod rogentur: cur tu in iudicio exprimis, quod non fit in campo? Hic, quam ille, dignior: perquam grave est dictu. Quomodo igitur est aequius? Sic credo; quod agitur: quod satis est iudici; hic factus est. Cur iste potius, quam ego? Vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset sic dicere, sed impune tamen deberem dicere; Non recte. nam quid assequerer, si illa extrema defensione uterer, Populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset?

VII. Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, et doceo, Cn. Plancium non obrepsisse ad

Digitized by Google

honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit hominibus hoc nostro equestri loco? possumne eripere orationi tuae contentionem vestram, quae tractari sine contumelia non potest, et te ad causam aliquando crimenque deducere? Si, quod equitis Romani filius est, inferior esse debuit: omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt. nihil dico amplius. hoc tamen miror, cur tu huic potissimum irascare, qui longissime a te abfuit. Equidem, si quando, ut fit, iactor in turba, non illum accuso, qui est in summa sacra via, cum ego ad Fabium fornicem impellor: sed eum, qui in me ipsum incurrit atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, succensos, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo: et ab eo, qui hos dimovit, potius quam ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas. Sed tamen haec tibi est prima cum Plancio, generis vestri familiaeque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quam ego a meis competitoribus, et alias, et in consulatus petitione vincebar. Sed vide, ne haec ipsa, quae dispicis, huic suragata sint. Sic enim conferamus. Est tuum nomen utraque familia consulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te aedilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, si parum multi sunt, qui nobilitatem ament: num ista est nostra culpa? Etenim ad caput et ad fontem utriusque generis veniamus.

VIII. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimae familiae sunt consulares, (in quibus est etiam Inventia,) quot e reliquis municipiis omnibus non sunt. Hic est e praefectura Atinati, non tam prisca, non tam honorata, non tam suburbana. Quantum interesse vis ad rationem petendi? Primum utrum magis favere putas Atinates, an Tusculanos, suis? alteri (scire enim hoc propter vicinitatem facile

Digitized by Google

possum) cum huius ornatissimi atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem aedilem, cum praetorem viderunt, quod primus ille non modo in eam familiam, sed etiam in praefecturam illam, sellam curulem attulisset, mirandum in modum laetati sunt. alteros (credo, quia refertum est municipium consularibus, nam malevolos non esse certo scio,) numquam intellexi vehementius hominum suorum honore laetari. Habemus hoc nos: habent nostra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri, prope dicam, ipsi montesque faverunt. Num quando vides Tusculanum aliquem de M. Catone illo, in omni virtute principe, num de Ti. Coruncanio, municipe suo, num de tot Fulviis gloriari? verbum nemo facit. At, in quemeumque Arpinatem incideris, etiamsi nōlis, erit tamen tibi, fortasse de nobis aliquid, aliquid certe de C. Mario audiendum. Primum igitur hic habuit studia suorum ardentia: tu tanta, quanta in hominibus iam saturatis honoribus esse potuerunt. Deinde tui municipes, sunt illi quidem splendidissimi homines: sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur. Huius praefectura, plena virorum fortissimorum, sic ut nulla tota Italia frequentior dici possit, quam quidem nunc multitudinem videtis, iudices, in squalore et luctu supplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni aerarii (nam plebem a iudicio dimisimus, quae cuncta comitiis adfuit,) quid roboris, quid dignitatis huius petitioni attulerunt? Non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum coniectum, sed solidam et robustam et assiduam frequentiam praebuerunt. Iam municipia coniunctione etiam vicinitatis vehementer moventur.

IX. Omnia, quae dico de Plancio, dico expertus in nobis. sumus enim finitimi Atinatibus. Laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non infuscata malevolentia, non assueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita

Digitized by Google

artificio simulationis vel suburbano, vel etiam urbano. Nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas: totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, Allifanus, tota denique nostra illa aspera, et montuosa, et fidelis, et simplex, et fautrix suorum regio, se huius honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur. iisdemque nunc a municipiis adsunt equites Romani publice, cum legationis testimonio: nec minore nunc sunt sollicitudine, quam tum erant studio. etenim est gravius, spoliari fortunis, quam non augeri dignitate. Ergo ut alia in te erant illustriora, Laterensis, quae tibi maiores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solum municipii, verum etiam vicinitatis genere vincebat. nisi forte te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina vicinitas adiuvabat. quibus e municipiis vix iam, qui carnem Latinis petant, inveniuntur. Adiungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum: qui ordo quanto adiumento sit in honore, quis nescit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicae, publicanorum ordine continetur. Quis est igitur, qui neget, ordinis eius studium fuisse in honore Plancii singulare? neque iniuria; vel quod erat pater is, qui est princeps iam din publicanorum: vel quod is ab sociis unice diligebatur: vel quod diligentissime rogabat: vel quia pro filio supplicabat, vel quia huius in illum ordinem summa officia quaesturae tribunatusque constabant: vel quod illi in hoc ornando ordinem se ornare, et consulere liberis suis arbitrabantur.

X. Aliquid praeterea, (timide dico, sed tamen dicendum est:) non enim opibus, non invidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficii, sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos. appellavi populum, tribubus submisi me, et supplicavi: ultro mehercules se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi. valuit causa

Digitized by Google

rogandi, non gratia. Nec, si vir amplissimus, cui nihil est, quod roganti concedi non iure possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, quod me valuisse dico. Nam, ut omittam illud, quod ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese: rogatio ipsa semper est gratiosissima, quae est officio necessitudinis coniuncta maxime. neque enim ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia huius parente semper plurimum essem usus: sed ut quasi parenti, et custodi meo. non potentia mea, sed causa rogationis fuit gratiosa. nemo mea restitutione laetatus est, nemo iniuria doluit, cui non huius in me misericordia grata fuerit. Etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgo viri boni, cum hic tribunatum peteret, ultro efferebant: cui nomen meum absentis honori fuisset, ei meas praesentis preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quod C. Marium ex civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt, quod tecto receperunt: quod fessum inedia fluctibusque recrearunt, quod viaticum congesserunt, quod navigium dederunt, quod eum linquentem terram eam, quam servaverat, votis, omnibus, lacrimis prosecuti sunt, aeterna in laude versantur: Plancio, quod me vel vi pulsum, vel ratione cedentem receperit, iuverit, custodierit; bis, et senatui, populoque Romano, ut haberent, quem reducerent, conservarit: honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris?

XI. Vitia mehercule Cn. Plancii, res hae, de quibus dixi, tegere potuerunt: ne tu, in ea vita, de qua iam dicam, tot et tanta adiumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo, et sanctissimo, atque omni laude et honore dignissimo viro dilectus est, ut et contubernii necessitudo, et adolescentuli modestissimi pudor postularet. qui si adesset: non minus ille declararet, quam hic illius

Digitized by Google

frater patruelis, et socer T. Torquatus, illi omni virtute et laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis et propinquitatis et affinitatis coniunctus: sed ita magni amoris, ut illae necessitudinis causae leves esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini, propinqui sui, miles huius Q. Metelli, quibus cum fuerit probatissimus, hodieque sit: omnibus esse se probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos: qua virtute, qua constantia vir? L. Flaccus: qui homo? qui civis? qualem hunc putent, assiduitate testimonioque declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia postea quaestor. Primum Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum: qui cum missi sint ob aliam causam, tamen huius repentino periculo commoti, huic assident, pro hoc laborant: huic si praesto fuerint, gratius se civitatibus suis facturos putant, quam si legationem et mandata sua confecerint. L. vero Apuleius hunc tanti facit, ut morem illum maiorum, qui praescribit, in parentum loco quaestoribus suis praetores esse oportere, officiis benevolentiaque superarit. Tribunus plebis fuit, non fortasse tam vehemens, quam isti, quos tu iure laudas: sed certe talis, quales si omnes semper fuissent, numquam desideratus vehemens esset tribunus.

XII. Omitto illa, quae si minus in scena sunt, at certe, cum sunt prolata, laudantur: ut vivat cum suis: primum cum parente, (nam meo iudicio pietas fundamentum est omnium virtutum,) quem veretur ut deum, (neque enim est multo secus parens liberis,) amat vero ut sodalem, ut fratrem, ut aequalem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc C. Saturnino, ornatissimo viro? cuius quantam honoris huius cupiditatem fuisse creditis, cum videatis luctus societatem? Quid de me dicam? qui mihi in huius periculo reus esse videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis veste muta-

Digitized by Google

ta? Atqui haec sunt indicia solida, iudices, et expressa; haec signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inustà notis veritatis. Facilis est illa occursatio et blanditia popularis: adspicitur, non attrectatur; procul apparet, non excutitur, non in manus sumitur. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, tam externis, quam domesticis: nonnullis rebus inferiorem, quam te, generis et nominis, dico: superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria: parem virtute, integritate, modestia; aedilem factum esse miraris? Hunc tu vitae splendorem maculis adspergis istis? Iacis adulteria, quae nemo non modo nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere. Bimaritum appellas, ut verba etiam fingas, non solum crimina. Dotatum esse ab eo in provinciam aliquem dicis, libidinis causa: quod non crimen est, sed impunitum in maledicto mendacium. Raptam esse mimulam. quod dicitur Atinae factum a iuvene, vetere quodam in scenicos iure maximeque oppidano. O adolescentiam traductam eleganter! cui quidem cum, quod licuerit, obiiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur. Emissus aliquis e carcere, et quidem emissus, ut cognostis, necessarii hominis optimique adolescentis rogatu: idem postea praemandatis requisitus. Atque haec, nec ulla alia, sunt coniecta [maledicta] in eius vitam, de eius vos pudore, religione, integritate dubitetis.

XIII. Pater vero, inquit, etiam obesse filio debet. O vocem duram atque indignam tua probitate, Laterensis! Pater ut in iudicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros obesse filio debeat? qui si esset turpissimus, si sordidissimus: tamen ipso nomine patrio valeret apud clementes iudices et misericordes: valeret, inquam, communi sensu omnium, et dulcissima commendatione naturae. Sed cum sit Cn. Plancius is eques Romanus, ea primum vetustate equestris ordinis, ut pater, ut avus, ut

Digitized by Google

maiores eius omnes equites Romani fuerint, summum in praefectura florentissima gradum tenuerint et dignitatis et gratiae: deinde, ut ipse in legionibus P. Crassi, imperatoris, inter ornatissimos homines, equites Romanos, summo splendore fuerit: ut postea princeps inter suos: plurimarum rerum sanctissimus et iustissimus iudex, maximarum societatum auctor, plurimarum magister: si non modo in eo nihil umquam reprehensum, sed laudata sunt omnia: tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minus honestum et alienum tueri vel auctoritate sua, vel gratia possit? Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando. Immo fortasse liberius. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur, libertatem equitis Romani se ferre non posse? Vbinam ille mos? ubi illa aequitas iuris? ubi illa antiqua libertas, quae malis oppressa civilibus, extollere iam caput, et aliquando recreata, se erigere debebat? Equitum ego Romanorum etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scaevolam, virum omnibus ingenio, iustitia, integritate praestantem, aspere, et ferociter, et libere dicta commemorem?

XIV. Consuli P. Nasicae praeco Granius, medio in foro, cum ille, edicto iustitio, domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset: an quod auctiones essent? Immo vero, inquit, quod legiones. Idem tribuno plebis, potentissimo homini, M. Druso, sed multa in rempublicam molienti, cum ille cum salutasset, ut fit, dixissetque, Quid agis, Grani? respondit, Immo vero, tu Druse, quid agis? ille L. Crassi, ille M. Antonii voluntatem asperioribus facetiis saepe perstrinxit impune. nunc usque eo oppressa vestra arrogantia civitas est, ut, quae fuit olim praeconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorandi, non sit concessa libertas. Quae enim umquam fuit Plancio vox contumeliae potius, quam doloris? quid est au-

Digitized by Google

tem umquam questus, nisi cum a sociis et a se iniuriam propulsaret? Cum senatus impediretur, quo minus, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus Romanis redderetur: omnibus illa iniuria dolori publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paullo apertius. Communis ille sensus in aliis fortasse latuit: hic, quod cum ceteris animo sentiebat, id magis, quam ceteri, et vultu promtum habuit, et lingua. Quamquam, iudices, (agnosco enim ex me,) permulta in Plancium, quae ab eo numquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut lacessitus; et quia, ut fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non rusticum: quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, si quid est, quod mihi scitum esse videatur, et homine ingenuo dignum atque docto; non aspernor: stomachor vero, cum aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quod primus scivit legem de publicanis, tum, cum vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit: quis non tulit publicanus? si, quia primus scivit: utrum id sortis esse vis, an eius, qui illam legem ferebat? si sortis: nullum crimen est in casu. si consulis: splendor etiam Plancii, hunc a summo viro principem ordinis esse iudicatum.

XV. Sed aliquando veniamus ad causam. in qua tu nomine legis Liciniae, quae est de sodalitiis, omnes ambitus leges complexus es. Neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi editicios iudices, es secutus: quod genus iudiciorum si est aequum nulla in re, nisi hac tribuaria: non intelligo, quamobrem senatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in ceteras causas; de ipso denique ambitu, reiectionem fieri voluerit iudicum alternorum: cumque nullum genus acerbitatis

Digitized by Google

praetermitteret, hoc tamen unum praetereundum putarit. Quid? huius rei obscura causa est? an et agitata, cum ista in senatu res agebatur, et disputata hesterno die copiosius a Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus. Hoc igitur sensimus: cuiuscumque tribus largitor esset, per hanc consensionem, quae honeste magis quam vere sodalitas nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumperet, eum maxime iis hominibus, qui eius tribus essent, esse notum. Ita putavit senatus, cum reo tribus ederentur eae, quas is largitione devinctas haberet, eosdem fore testes et iudices. Acerbum omnino genus iudicii: sed tamen, si vel sua, vel ea, quae maxime esset cuique coniuncta, tribus ederetur, vix recusandum.

XVI. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? Terentinam, credo. Fuit id aequum, et certe exspectatum est, et fuit dignum constantia tua. Cuius tu tribus venditorem, et corruptorem, et sequestrem Plancium fuisse clamitas: eam tribum profecto, severissimorum praesertim hominum et gravissimorum, edere debuisti. At Voltiniam. libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari. hanc igitur ipsam cur non edidisti? Quid Plancio cum Lemonia? quid cum Veientina? quid cum Crustumina? nam Mentiam, non quae iudicaret, sed quae reiiceretur, esse voluisti. Dubitatis igitur, iudices, quin vos M. Laterensis suo iudicio, non ad sententiam legis, sed ad suam spem aliquam de civitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, cum ille non ediderit, iudicarit officiis ab hoc observatas, non largitione corruptas? Quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatem, remota ratione illa, quam in decernendo secuti sumus? Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? Tu, me ignaro, nec opinante, iuscio, no-

Digitized by Google

tes et tuos, et tuorum necessarios, vel iniquos meos, vel etiam defensorum meorum? eodemque adiungas, quos natura putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, ut ante consessum eorum iudicum videam, quam potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me, ne quinque quidem reiectis, quod in proximo reo de consilii sententia constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? Non enim, si aut Plancius ita vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad iudices, non ad carnifices veniremus: idcirco ista editio per se non acerba est.

XVII. An vero nuper clarissimi cives nomen editi iudicis non tulerunt, cum ex CXXV iudicibus, principibus equestris ordinis, quinque et LXX reus reiiceret, L referret, omniaque potius permiscuerunt, quam ei legi conditionique parerent: nos neque ex delectis iudicibus, sed ex omni populo, neque editos ad reiiciendum, seb ad accusatore constitutos iudices ita feremus, ut neminem reiiciambs? Neque ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum a sententia legis doceo discrepare: et illud acerbum iudicium, si, quemadmodum senatus censuit, populusque iussit, ita fecisses, ut in hunc et suam, et ab hoc observatas tribus ederes; non modo non quererer, sed hunc, iudicibus editis, qui testes iidem esse possent, absolutum putarem: neque nunc multo secus existimo. Cum enim has tribus edidisti: ignotis te iudicibus uti malle, quam notis indicavisti. fugisti sententiam legis: aequitatem omnem reiecisti: in tenebris, quam in luce, causam versari maluisti. Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinienses, aut tribules suos iudices? immo vero tu quid diceres? quem iudicem ex illis aut tacitum testem haberes, aut vero etiam excitares? Etenim, si reus tribum ederet, Vol-

Digitized by Google

tiniam fortasse Plancius, propter vicinitatem ac necessitudinem suam, non edidisset. et, si quaesitor edendus fuisset, quem tandem potius, quam hunc C. Alfium, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem iustissimumque, edidisset? cuius quidem aequitas, et meae similis voluntas erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine ulla cupiditatis suspicione prae se fert, facile declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic iudicem, cui quaesitorem tribulem exoptandum fuisse videatis.

XVIII. Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quod non eas tribus, quibus hic maxime notus erat, edideris; sed a te doceo consilium non servatum senatus. Etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? sequestremne Plancium? respuerent aures, nemo agnosceret, repudiaretur. an gratiosum? illi libenter audirent: nos non timide confiteremur. Noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio, ut observantia, ut gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent. Neque vero tam durus in plebem noster ordo fuit, ut eam coli nostra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdicendum est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne conficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab iis munus in sua petitione respectent: haec enim plena sunt officii, plena observantiae, plena etiam antiquitatis. Isto in genere et fuimus ipsi, cum ambitionis nostrae tempora postulabant, et clarissimos viros esse vidimus, et hodie esse videmus quamplurimos gratiosos. Decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia largitione devincta, severitatem senatus, et bonorum omnium vim ac dolorem excitarunt. Haec doce, haec profer, huc incumbe, Laterensis, decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, pronuntiasse, divisisse: tum mirabor, te iis armis uti,

Digitized by Google

quae tibi lex dabat, noluisse. tribulibus enim iudicibus, non modo severitatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possemus. Hanc tu rationem cum fugeris, cumque eos iudices habere nolueris, quorum in huius delicto cum scientia certissima, tum dolor gravissimus esse debuerit: quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se divinare malueris, quam eos, qui scirent, iudicare?

XIX. Ego Plancium, Laterensis, et ipsum gratiosum esse dico, et habuisse in petitione multos cupidos sui, gratiosos: quos tu si sodales vocas; officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso. sin, quia gratiosi sunt, accusandos putas: noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitiis non esse assecutum. Iam, ut ego doceo, gratiosum esse tribulibus Plancium, quod multis benigne fecerit, pro multis spoponderit, in operas plurimos patris auctoritate et gratia miserit: quod denique omnibus officiis per se, per patrem, per maiores suos totam Atinatem praefecturam comprehenderit: sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriavisse. quod si non potes: noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficium putare esse gratiam, noli observantiam sancire poena. Itaque haesitantem te in hoc sodalitiorum tribuario crimine, ad communem ambitus causam contulisti, in qua desinamus aliquando, si videtur, vulgari et pervagata declamatione contendere. sic enim tecum ago. Quam tibi commodum est, unam tribum delige tu: doce id, quod debes, per quem sequestrem, quo divisore corrupta sit. ego, si id facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. Estne haec vera contentio? placetne sic agi? Non possum magis pedem conferre (ut aiunt) aut propius accedere. Quid taces? quid dissimulas? quid

Digitized by Google

tergiversaris? etiam atque etiam insto atque urgeo, insector, posco, atque adeo flagito crimen: quamcumque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris, vitium: ego, qua ratione tulerit, docebo: nec erit haec alia ratio Plancio ac Laterensi. nam ut, quas tribus tu tulisti, si iam ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare: sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario, cuiuscumque tribus rationem poposceris, redditurum.

XX. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis iam superioribus sit Plancius designatus aedilis. quae comitia primum habere coepit, consul cum omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor: deinde habere coepit subito, praeter opinionem omnium, ut ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatae tribus: latum suffragium: descriptae, renuntiatae. longe plurimum valuit Plancius. nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem una centuria praerogativa, tantum habet auctoritatis, ut nemo umquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit: tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certe in illum annum aedilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus voluntatem suam declararit? cuius in honore non unius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint praerogata? Quo quidem tempore, si id, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuae, quod multi nobiles saepe fecerunt, ut, cum minus valuissent suffragiis, quam putassent, postea, prolatis comitiis, prosternerent se, et populo Romano, fracto animo atque humili supplicarent: non dubito, quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo. Numquam enim nobilitas, integra praesertim atque innocens, a populo Romano supplex repudiata fuit. Sed, si tibi gravitas tua, et magnitudo animi, pluris fuit sicut esse debuit, quam aedilitas: noli, cum habeas

Digitized by Google

id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris. Equidem primum ut honore dignus essem, maxime semper laboravi: secundo ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse iucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni dedit.

XXI. Quaeris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo atque optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo? Noli ista meditari: atque illud cave potius, ne tua ista querela dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus, Appium Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo et clarissimo cive, C. Claudio, aedilem non esse factum, et eundem sine repulsa factum esse consulem: vidit, hominem sibi maxime coniunctum, egregium virum, L. Volcatium, vidit, M. Pisonem in ista aedilitate, offensiuncula accepta, summos a populo Romano esse honores adeptos. Avus vero tuus, et P. Nasicae, tibi aediliciam praedicaret repulsam, quo cive neminem ego statuo in hac republica fortiorem: et C. Marii, qui duabus aedilitatis acceptis repulsis, septies consul est factus: et L. Caesaris, Cn. Octavii, M. Tullii: quos omnes scimus aedilitate praeteritos, consules esse factos. Sed quid ego aedilicias repulsas colligo? quae saepe eiusmodi habitae sunt, ut iis, qui praeteriti essent, benigne a populo factum videretur. Tribunus militum, L. Philippus, summa nobilitate et eloquentia, quaestor C. Caelius, clarissimus ac fortissimus adolescens: tribuni plebis P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes, facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quae tibi ultro pater, et maiores tui, non consolandi tui gratia, dicerent, neque vero, quo te liberarent aliqua culpa, quam tu vereris, ne a te suscepta videatur? sed ut te ad cursum istum tenendum, quem a prima aetate suscepisti, cohorta-

Digitized by Google

rentur. nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum: detractum dico? si mehercules vere, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua.

XXII. Noli enim existimare, non magnum quendam motum fuisse illius petitionis tuae, de qua, ne aliquid iurares, destitisti. Denuntiasti, homo adolescens, quid de summa republica sentires. fortius tu quidem, quam nonnulli defuncti honoribus, sed apertius, quam vel ambitionis, vel aetatis tuae ratio postulabat. Quamobrem in dissentiente populo noli putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortasse nunc tuo loco demovere potuerunt, providentem ante et praecaventem numquam certe movebant. An te illa argumenta duxerunt? Dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit, cum tribus plerasque cum Plotio tulerit Plancius? An una fieri potuerunt, si una tribus non tulissent? At nonnullas paene totidem. Quippe cum iam facti prope superioribus comitiis declaratique venissent. quamquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit. neque enim umquam maiores nostri sortitionem constituissent aediliciam, nisi viderent accidere posse, ut competitores pares suffragiis essent. Et ais, prioribus comitiis Aniensem a Plotio, Terentinam a Plancio tibi esse concessam: nunc ab utroque eas avulsas, ne in angustum venirent. Quam convenit, nondum cognita populi voluntate, hos, quos iam tum coniunctos fuisse dicis, iacturam suarum tribuum, quo vos adiuvaremini, fecisse: eosdem, cum iam essent experti, quid valerent, restrictos et tenaces fuisse? Etenim verebantur, credo, angustias. quasi res in contentionem aut in discrimen aliquod posset venire. Sed tamen tu an Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum iudicas? an dicis eum te arripuisse, a quo non sis rogatus? Nam quod questus es, plures te testes habere de Voltinia, quam quot in ea tri-

Digitized by Google

bu puncta tuleris: indicas, aut eos testes te adducere, qui, quia numos acceperint, te praeterierint: aut, te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisse.

XXIII. Illud vero crimen de numis, quos in circo Flaminio deprehensos esse dixisti, calnit re recenti: nunc in causa refrixit. neque enim, qui illi numi fuerint, nec, quae tribus, nec, qui divisor, ostenderis. Atque is quidem eductus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se inique a tuis iactatum graviter querebatur. qui si erat divisor, praesertim eius, quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus? cur non eius damnatione aliquid ad hoc iudicium praeiudicii comparasti? Sed neque tu habes haec, neque eis confidis. alia te ratio, alia cogitatio ad spem huius opprimendi excitavit. magnae sunt in te opes: late patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuae: multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris iuris et libertatis videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium: qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos iudicum suis testimoniis, aut gratum populo Romano sit, aut ab eo facilius ob eam causam, dignitatem, quam volunt, consequantur. Quibuscum me, iudices, pugnantem meo more pristino non videbitis: non quo mihi fas sit quidquam defugere, quod salus Plancii postulet: sed quia neque necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis; et quod ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testis video paratos, aut eorum reprehensionem vos vestrae prudentiae assumere, meae modestiae remittere debeatis. Illud unum vos magnopere oro atque obsecro, iudices, cum huius, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato dispersoque sermoni, fortunas innocentium subiiciendas putetis. Multi amici accusatoris, nonnuli etiam nostri iniqui, multi communes obtrectatores, atque omnium invidi multa finxerunt. Nihil

Digitized by Google

est autem tam volucre, quam maledictum: nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut aut negligatis, aut dissimuletis, umquam postulabo. sed, si quid sine capite manabit, aut si quid erit eiusmodi, ut non exstet auctor, qui audierit: aut ita negligens vobis esse videbitur, ut, unde audierit, oblitus sit: aut ita levem habebit auctorem, ut memoria dignum non putarit. huius illa vox vulgaris, AVDIVI, ne quid reo innocenti noceat, oramus.

XXIV. Sed venio iam ad L. Cassium, familiarem meum, cuius ex oratione ne illum quidem Iuventium tecum expostulavi: quem ille omni et virtute et humanitate ornatus adolescens primum de plebe aedilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum Romanum, neque fuisse qui id nobis narraret, praesertim mortuo Longino: non, ut opinor, admirere, cum ego ipse non abhorrens a studio antiquitatis, me hic id ex te primum audisse confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans ac persubtilis oratio, digna equitis Romani vel studio vel pudore: quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos et ingenio et humanitati tuae tribueretur: respondebo ad ea, quae dixisti; quae pleraque de ipso me fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt. Quaesisti, utrum mihi putarem, equitis Romani filio, faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari. Ego vero, quamquam illi omnia malo, quam mihi; tamen illi honorum aditus numquam faciliores optavi, quam mihi fuerunt. quin etiam, ne forte ille sibi me potius peperisse iam honores, quam iter demonstrasse adipiscendorum putet: haec illi soleo praecipere, (quamquam ad praecepta aetas non est gravis,) quae ille a Iove ortus, suis praecipit filiis:

Viligandum est semper: multae insidiae sunt bonis.

Digitized by Google

Nostis cetera:

Non te id quod multi invideant,

quae scripsit gravis ille et ingeniosus poëta: scripsit, non ut illos regios pueros, qui iam nusquam erant, sed ut nos et nostros liberos ad laborem et laudem excitaret. Quaeris, quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius. Magis aedilis fieri non potuisset: sed hoc praestaret, quod ei minus invideretur. Etenim honorum gradus summis hominibus et infimis sunt pares: gloriae dispares.

XXV. Quis nostrûm se dicit M. Curio, quis C. Fabricio, quis C. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. et P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? tamen eosdem sumus honorum gradus, quos illi, assecuti. Etenim in virtute multi adscensus: ut is gloria maxime excellat, qui virtute plurimum praestet. honorum populi finis est, consulatus: quem magistratum iam octingenti fere consecuti sunt. horum, si diligenter quaeras, vix decimam partem reperies gloria dignam. sed nemo umquam sic egit, ut tu: Cur iste fit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit? honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quaestor est factus, et tribunus plebis, et aedilis, quam si esset summo loco natus: sed haec, pari loco orti, sunt innumerabiles alii consecuti. Profers triumphos T. Didii et C. Marii: et quaeris, quid simile in Plancio. Quasi vero isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod triumpharunt, et non, quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent. Rogas, quae castra viderit: qui et miles in Creta, Metello hoc imperatore, et tribunus in Macedonia militum fuerit, et quaestor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit. Quaeris, num disertus. Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num iurisconsultus. Quasi

Digitized by Google

quisquam sit, qui sibi hunc falsum de iure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui, cum professi fuerint, satisfacere non possunt: non in iis, qui abfuisse ab istis studiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguae volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Vt nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro tectore emimus, ferre moleste solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus, forte nesciverit: sin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori praeficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam, esse curamus: sic populus Romanus deligit magistratus, quasi reipublicae villicos: in quibus si qua praeterea est ars, facile patitur. sin minus: virtute eorum et innocentia contentus est. Quotus enim quisque disertus? quotus quisque iuris peritus est, ut eos numeres, qui volunt esse? quodsi praeterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis et ornatissimis civibus est futurum?

XXVI. Iubes Plancium de vitiis Laterensis dicere. Nihil potest, nisi eum nimis in se iracundum putabis fuisse. Idem effers Laterensem laudibus. Facile patior, id te agere multis verbis, quod ad iudicium non pertineat: et id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui non modo confiteor, summa in Laterense ornamenta esse: sed te etiam reprehendo, quod ea non enumeres, alia quaedam inania et levia conquiras. Praeneste fecisse ludos. Quid? alii quaestores non fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, iustum in socios fuisse. Quis negat? sed ita multa Romae geruntur, ut vix ea, quae fiunt in provinciis, audiantur. Non vereor, ne mihi aliquid, iudices, videar arrogasse, si de quaestura mea dixero. Quamvis enim illa floruerit, tamen eum me postea fuisse in maximis imperiis arbitror, ut non ita mihi multum sit ex quaesturae laude repetendum: sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Si-

Digitized by Google

cilia quaesturam aut gratiorem aut clariorem fuisse. Vere mehercules hoc dicam: sic tum existimabam, nihil homines aliud Romae, nisi de quaestura mea, loqui. Frumenti in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. Excogitati quidam erant a Siculis honores inauditi. Itaque hac spe decedebam, ut mihi populum Romanum ultro omnia delaturum putarem. At ego, cum casu diebus iis, itineris faciendi causa, decedens e provincia, Puteolos forte venissem; cum plurimi et lautissimi solent esse in iis locis, concidi paene, iudices, cum ex me quidam quaesisset, quo die Roma exissem, et numquid in ea esset novi. Cui cum respondissem, me e provincia decedere: etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex Africa.

XXVII. Huic ego iam stomachans fastidiose, immo ex Sicilia, inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quaestorem fuisse? Quid multa? destiti stomachari, et me unum ex iis feci, qui ad aquas venissent. Sed ea res, iudices, haud scio an plus mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati. Nam posteaquam sensi, populum Romanum aures hebetiores, oculos acres atque acutos habere: destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, ut postea quoti die me praesentem viderent: habitavi in oculis: pressi forum: neminem a congressu meo, neque ianitor meus, neque somnus absterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem umquam otiosum? nam, quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cum otiosus sis: has ego scripsi ludis et feriis, ne omnino umquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum et praeclarum putavi, CLARORVM VIRORVMQVE MAGNORVM, NON

Digitized by Google

MINVS OTII, QVAM NEGOTII, RATIONEM EXSTARE OPORTERE. Ita, si quam habeo laudem, quae, quanta sit, nescio, parta Romae est, quaesita in foro: meaque privata consilia publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa respublica mihi domi fuerit gerenda, et urbs in urbe servanda. Eadem igitur, Cassi, via munita Latereusi est, idem virtutis cursus ad gloriam: hoc facilior fortasse, quod ego huc, a me ortus et per me nixus, adscendi: istius egregia virtus adiuvabitur, commendatione maiorum. Sed, ut redeam ad Plancium, numquam ex urbe abfuit, nisi sorte, lege, necessitate. non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli. at valuit assiduitate, valuit observandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: ea est usus ratione, qua, minima invidia, novi homines plurimi eosdem honores consecuti sunt.

XXVIII. Nam quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quam bonis omnibus, quod iis aeque mea salus cara fuerit: ego me debere bonis omnibus fateor. sed etiam hi, quibus ego debeo, boni viri, et cives, aediliciis comitiis aliquid se meo numine debere Plancio dicebant. Verum fac me multis debere, et in iis Plancio: utrum igitur me conturbare oportet: an ceteris, cum cuiusque dies venerit; hoc nomen, quod urget, nunc, cum petitur, dissolvere? Quamquam dissimilis est pecuniae debitio, et gratiae. nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit: qui autem debet, aes retinet alienum: gratiam autem, et qui refert, habet; et qui habet, in eo ipso, quod habet, refert. Neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc solvero: nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiae non accidisset. Quaeris a me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest esse iucundius, amplius, quam pro Plancio facio, facere possim: nec vides, istorum ipsorum caritate ad huius salutem defendendam maxime stimulari me atque excitari

Digitized by Google

Nam neque illis huius salute, a quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius: et ego ipse numquam illos adspicio, quin per hunc me his conservatum esse meminerim, huiusque meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemoras, servatorem ipsum reipublicae: Calidium adiungis, cuius lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quod nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius.

XXIX. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi: Q. Metellum Pium, consulem, praetoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo Romano supplicasse, cum quidem non dubitaret et consul, et homo nobilissimus, patronum illum esse suum, et familiae suae [nobilissimae] dicere. Quo loco quaero ex te, num id in iudicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romae esse potuisset, aut patrem eius, si vixisset, non fuisse facturum. Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria posset evelli! vulnus illud reipublicae, dedecus huius imperii, turpitudo populi Romani; non iudicium putandum est. Quam enim illi iudices, si iudices, et non parricidae patriae nominandi sunt, graviorem potuerunt reipublicae infligere securim, quam, cum illum e civitate eiecerunt, qui praetor finitimo consul domestico bello, rempublicam liberarat? At enim nimis ego magnum beneficium Planci facio, et, ut ais, id verbis exaggero. quasi vero me tuo arbitratu, et non meo, gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? an quia te non iugulavit? immo vero, quia iugulari passus non est. Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meaeque vitae nullas ab illis insidias fuisse dixisti. Posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paullo post plura dicam: de te tantum requiro, utrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse? quod fuit ullorum unquam barbarorum tam immane ac tam crudele in ho-

Digitized by Google

stem? an fuisse in iis aliquem aut famae metum, aut poenae, quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe versari? nisi forte existimas, eos idcirco vitae meae pepercisse, quod de reditu meo non timerent, et quemquam putas fuisse tam excordem, qui, vivis his, stante urbe et curia, rediturum me, si viverem, non putaret? Quamobrem non debet is homo, et is civis, praedicare, vitam meam, quae fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum modestia non esse appetitam.

XXX. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehementer, quam abs te sum provocatus: sed profecto nec considerate minus, nec minus amice. nam primum illud fuit asperius, me, quae de Plancio dicerem, mentiri, et temporis causa fingere. Scilicet homo sapiens excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, cum liber essem et solutus. Quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multae, parum iustae necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiae? quae si non essent, vererer, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore et hac dignitate hominem defenderem. fingenda fuit mihi, iudices, causa peracute, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, et se ab aliquo servatos esse fateantur: non quo turpe sit, protectum in acie, hostium manibus eripi, (nam id accidere, nisi forti viro, et pugnanti cominus, non potest,) sed onus beneficii reformidant, quod permagnum est, alieno debere idem, quod parenti. Ego, cum ceteri vera beneficia, etiam minora, dissimulent, ne obligati esse videantur: eo me beneficio obstrictum esse mentiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cum mihi esses amicissimus, cum vel periculum vitae tuae mecum socrare voluisses, cum me in illo tristi et acerbo luctu, atque discos-

Digitized by Google

su, non lacrymis solum tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus esses, cum meos liberos, et uxorem, me absente, tuis opibus, auxilioque defendisses, sic mecum semper egisti, te mihi remittere atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem, quod eius in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas. Nihil autem me novi, nihil temporis causa dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quae est a me prima habita in senatu? in qua cum perpaucis nominatim egissem gratias, quod omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam praeteriri, statuissemque eos solum nominare, qui causae nostrae duces et quasi signiferi fuissent: in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quae propter rei magnitudinem dicta de scripto est: in qua ego homo astutus ei me dedebam, cui nihil magnopere deberem, et huius tanti officii servitutem adstringebam testimonio sempiterno. Nolo cetera, quae a me mandata sunt litteris, recitare: praetermitto, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti litterarum, quod meis studiis aptius, quam consuetudini iudiciorum, esse videatur.

XXXI. Atque etiam clamitas, Laterensis: *Quousque ista dicis? nihil in Cispio profecisti. obsoletae iam sunt preces tuae.* De Cispio mihine tu obiicies, quem ego de me bene meritum quia, te teste, cognoveram, te eodem auctore defendi? et ei dices, *Quousque*, quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? Nam istius verbi, *Quousque*, haec poterat esse invidia: datus est tibi ille: condonatus ille: non facis finem: ferre non possumus. Ei quidem, qui pro uno laborarit, et ipsum id non obtinuerit, dici, *Quousque*, irridentis magis est, quam reprehendentis. nisi forte ego unus ita me gessi in iudiciis, ita et cum his et inter hos vixi, is in causis patronus, is in republica civis et sum et semper fui, solus ut a te constituar, qui nihil a iudicibus debeam umquam impe-

Digitized by Google

trare. Et mihi lacrymulam Cispiani iudicii obiectas. sic enim dixisti: *Vidi ego tuam lacrymulam.* Vide, quam me verbi tui poeniteat. non modo lacrymulam, sed multas lacrymas, et fletum cum singultu, videre potuisti. An ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, simultates, quas mecum habebat, deposuisset, meaeque salutis non modo non oppugnator (ut inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, huius in periculo non dolorem meum significarem? Tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis invidiosas videri.

XXXII. Negas, tribunatum Plancii quidquam attulisse adiumenti dignitati meae. atque hoc loco (quod verissime facere potes) L. Racillii, fortissimi et constantissimi viri, divina in me merita commemoras. Cui quidem ego, sicut in Plancio, numquam dissimulavi me plurimum debere, semperque prae me feram. nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitae dimicationes, nec pro republica, nec pro me defugiendas putavit. Atque utinam, quam ego sum in illum gratus, tam licuisset, per hominum vim, et iniuriam populi Romani, ei gratiam referri! Sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius: existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cum tanti Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse contentum. An vero putas, iudices idcirco minus mea causa facturos, quod me esse gratum crimineris? an, cum populus Romanus illo senatusconsulto, quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit, (unus enim fuit de magistratibus defensor salutis meae, cui senatus pro me gratias agendas putavit,) ei ego a me referendam gratiam non putem? Atqui, haec cum vides, quo me tandem animo in te putas esse, Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modo pro salute tua, sed etiam

Digitized by Google

pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis rum, non dicam miser, (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum,) sed certe exercitus: non quia multis debeo, (leve enim onus, beneficii gratia,) sed quia saepe concurrit, propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix possim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cuiusque intersit, et quid a me cuiusque tempus poscat.

XXXIII. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus, aedilitas: at Cn. Plancii salus, patria, fortunae. Salvum tu me esse cupisti: hic fecit etiam, ut esse possem. distineor tamen et divellor dolore, et in causa dispari offendi te a me, doleo: sed, medius fidius, multo citius meam salutem pro te abiecero, quam Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuae. Etenim, iudices, cum omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim, quam me et gratum esse, et videri. Haec est enim una virtus non solum maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni cives, qui belli, qui domi de patria bene merentes, nisi qui patriae beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam diis immortalibus gratiam iustis honoribus, et memori mente persolvunt? Quae potest esse iucunditas vitae, sublatis amicitiis? quae porro amicitia potest esse inter ingratos? Quis est nostrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus ipse, ubi altus aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? Cuius opes tantae esse possunt, aut umquam fuerunt, quae sine multorum amicorum officiis stare possint? quae certe, sublata memoria et gratia, nullae exstare possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo, quam non modo

Digitized by Google

beneficio, sed etiam benivolentiae significatione alligari: nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, ut beneficio non dicam indignus, sed victus esse videare. Quae cum ita sint, iam succumbam, Laterensis, isti tuae orationi; in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam: petamque a vobis, iudices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehendit, in eo reprehendit, quo gratum praeter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos esse, quo minus me apud vos valere oporteret. Quasi vero in amicitia mea non haec praesidia (si qua forte sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quam necessaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quam praesidio fuisse: meque vehementer vitae meae poeniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti.

XXXIV. Sed hoc nescio quomodo frequenter in me congessisti, saneque in eo creber fuisti, te idcirco in ludos causam coniicere noluisse, ne ego, mea consuetudine, aliquid de thensis misericordiae causa dicerem: quod in aliis aedilibus ante fecissem. Non nihil egisti hoc loco. nam mihi eripuisti ornamentum orationis meae. deridebor, si mentionem thensarum fecero, cum tu id praedixeris. sine thensis autem quid potero dicere? Hic etiam addidisti, me idcirco mea lege ex isto ambitu traxisse, ut miserabiliores epilogos possem dicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non cum laboris et fori discipulo disputare? Rhodi enim, inquit, non fui. me vult fuisse; sed fui, inquit, Nicaeae (putabam in Vaccaeis dicturum) bis [in Bithynia]. Si locus habet reprehensionis ansam aliquam, nescio cur severiorem Nicaeam putes, quam Rhodum. si spectanda causa est: et tu in

Digitized by Google

Bithynia summa cum dignitate fuisti, et ego Rhodi non minore. Nam, quod in eo me reprehendisti, quod nimium multos defenderim: utinam et tu, qui potes, et ceteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare! sed fit vestra diligentia, qui in causis ponderandis omnes fere repudiatis, ut ad nos pleraeque confluant, qui miseris et laborantibus nihil negare possumus. Admonnisti etiam, quod in Cretâ fuisses, aliquid in petitionem tuam dici potuisse: me id perdidisse. Vter igitur nostrûm est cupidior dicti? egone, qui, quod dici potuit, non dixerim: an tu, qui etiam ipse in te dixeris? Te aiebas de tuis rebus gestis nullas litteras misisse. quod mihi meae, quas ad aliquem misissem, obfuissent. quas ego mihi obfuisse non intelligo: reipublicae video prodesse potuisse.

XXXV. Sed sunt haec leviora: illa vero graviora atque magna, quod meum discessum, quem saepe defleras, nunc quasi reprehendere et subaccusare voluisti. dixisti enim, non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego vero fateor mehercule, quod viderim mihi auxilium non deesse, idcirco me illi auxilio pepercisse. qui enim status, quod discrimen, quae fuerit in republica tempestas illa, quis nescit? Tribunicius me terror, an consularis furor movit? de certare mihi ferro magnum fuit cum reliquis eorum quos ego florentes atque integros sine ferro viceram. Consules post hominum memoriam taeterrimi atque turpissimi, sicut et illa principia, et hi recentes rerum exitus declararunt: quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit, emtis provinciis, a senatu, a republica, a bonis omnibus defecerant: qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum, quid sentirent, nesciretur, furialis illa vox nefariis stupris, religiosis altaribus effaeminata, secum et illos et consules facere, acerbissime personabat. egentes in locupletes, perditi in bonos, servi in dominos armabantur Aderat mecum senatus, et quidem veste mutata

Digitized by Google

quod pro me uno post hominum memoriam publico consilio susceptum est. Sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine hostes; qui soli in hac urbe senatum senatui parere non siverunt, edictoque suo non luctum patribus conscriptis, sed luctus indicia ademerunt. Aderat mecum cunctus equester ordo: quem quidem in concionibus saltator ille [Catilinae] consul, proscriptionis denuntiatione terrebat. at tota Italia convenerat: cui quidem belli intestini et vastitatis metus inferebatur.

XXXVI. Hisce ego auxiliis studentibus atque incitatis uti me, Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non iure, non legibus, non disceptando decertandum: nam profecto, praesertim tam bona in causa, numquam, quo ceteri saepe abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset: armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus a servis atque a servorum ducibus caedem fieri senatus et bonorum, reipublicae exitiosum fuisset. Vinci autem improbos a bonis, fateor fuisse praeclarum, si finem eum vincendi viderem: quem profecto non videbam. Vbi enim praesto fuisset mihi aut tam fortis consul, quam L. Opimius? quam C. Marius? quam L. Flaccus? quibus ducibus improbos cives respublica vicit armatis: aut, si minus fortes, attamen tam iusti, quam P. Mucius, qui arma, quae privatus P. Scipio sumserat, ea, Ti. Graccho interemto, iure optimo sumta esse defendit? Esset igitur pugnandum cum consulibus. nihil amplius dico, nisi illud, Victoriae nostrae graves adversarios paratos, interitus nullos ultores esse videbam. Hisce ego auxiliis salutis meae si idcirco defui, quia nolui dimicare: fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse. sin autem, quo maiora studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis consulendum et pacendum putavi: tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi datum est, hodieque est, et semper erit maximae gloriae? quem, ut potes ex

Digitized by Google

multis audire, qui tum affuerunt, constat, invitissimis viris bonis, cessisse: nec fuisse dubium, quin contentione et armis superior posset esse. Ergo ille cum suum, non cum senatus factum defenderet, cum perseverantiam sententiae suae, non salutem reipublicae retinuisset: tamen, quod illud voluntarium vulnus accepit, iustissimos omnium Metellorum et clarissimos triumphos gloriae laude superavit, quod et illos ipsos improbissimos cives interfici noluit, et, ne quis bonus interiret in eadem caede, providit: ego, tantis periculis propositis, cum, si victus essem: interitus reipublicae, si vicissem, infinita dimicatio pararetur, committerem, ut idem perditor reipublicae nominarer, qui servator fuissem? Mortem me timuisse dicis.

XXXVII. Ego vero ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reipublicae vellem. nam, qui pro republica vitam dediderunt, (licet me desipere dicatis,) numquam mehercule eos mortem potius, quam immortalitatem assequutos putavi. Ego vero, si tum illorum impiorum ferro ac manu concidissem, in perpetuum respublica civile praesidium salutis suae perdidisset. Quin etiam, si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumsisset: tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quod peremtum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus populusque Romanus. An, si umquam in me vitae cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus, omnium parricidarum tela commouissem? quae, si viginti quiessem dies, in aliorum iugulum consulum recidissent. Quamobrem, si vitae cupiditas contra rempublicam est turpis, certe multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis. Nam quod te in republica liberum esse gloriatus es, id ego et fateor et laetor, et tibi etiam in hoc gratulor: quod me autem negasti, in eo neque te, neque quemquam diutius patiar errare.

Digitized by Google

XXXVIII. Nam, si quis idcirco aliquid de libertate mea diminutum putat, quod non ab omnibus eisdem, a quibus antea solitus sum dissentire, dissentiam: primum, si benefie me meritis gratum me praebeo, non desino incurrere in crimen hominis nimium memoris, nimiumque grati; sin autem, sine ullo reipublicae detrimento, respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum; certe non modo non sum reprehendendus, sed etiam, si ruere vellem, boni viri me, tu id ne facerem, rogarent. Res vero ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem semper, numquam mihi, fructus autem ex sese non, ut oportuisset, laetos et uberes, sed magna acerbitate permixtos, tulissem, ut iam mihi servirem, consulerem meis: se non modo satis habere a me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum a me haberet, reddidisset. Quid, si horum ego nihil cogito? et idem sum in republica, qui fuit semper? tamenne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus. quod est longe secus. Stare enim omnes debemus, tamquam in orbe aliquo reipublicae, cui quoniam versatur, eam deligere partem, ad quam nos illius utilitas salusque converterit.

XXXIX. Ego autem Cn. Pompeium, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meae, (nam haec privatim fortasse officiorum memoriam et gratiam quaerunt,) sed dico hoc, quod ad salutem reipublicae pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in republica principem esse concedant? ego C. Caesaris laudibus desim, quas primum populi Romani, nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis atque amplissimis iudiciis videam esse celebratas? Tum hercule me confitear, non iudicium aliquod habuisse de reipublicae utilitate, sed hominibus amicum aut inimicum fuisse. An, cum videam navem secundis ventis cursum tenentem suum, si non eum petat

Digitized by Google

portum, quem ego aliquando probavi, sed alium non minus tutum atque tranquillum: cum tempestate pugnem periculose potius, quam illi, salute praesertim proposita, obtemperem et paream? Neque enim inconstantis puto, sententiam, tamquam aliquod navigium atque cursum, ex reipublicae tempestate moderari. Ego vero haec didici, haec vidi, haec scripta legi: haec de sapientissimis et clarissimis viris, et in hac republica, et in aliis civitatibus monumenta nobis, litterae, prodiderunt: non semper easdem sententias ab iisdem, sed, quascumque reipublicae status, inclinatio temporum, ratio concordiae postularet, esse defendendas. quod ego et facio, Laterensis, et semper faciam: libertatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi umquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo.

XL. Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca, lapidemque e sepulchro venerari pro deo, neque enim mihi insidiarum periculum ullum, neque mortis fuisse. Cuius ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus. nihil enim ex meis est temporibus, quod minus pervagatum, quodque minus aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum, iuris, senatus, bonorum omnium, cedens, cum mea domus ardore suo deflagrationem urbi atque Italiae toti minaretur, nisi quievissem: Siciliam petivi animo, quae et ipsa erat mihi, sicut domus una, coniuncta, et obtinebatur a C. Virgilio; quocum me uno vel maxime cum vetusta amicitia, tum mei fratris collegia, tum respublica sociarat. Vide nunc caliginem temporum illorum. Cum ipsa paene insula mihi sese obviam ferre vellet: praetor ille eiusdem tribuni plebis concionibus, propter eandem reipublicae causam,

Digitized by Google

saepe vexatus nihil amplius dico, nisi me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali civi et viro, benivolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? Nihil, iudices, est eorum: sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit, ut eam ipse posset opibus suis sustinere. Tum, consilio repente mutato, iter a Vibone Brundisium terra petere contendi. nam maritimos cursus praecludebat hiemis magnitudo.

XLI. Cum omnia illa municipia, quae sunt a Vibone Brundisium, in fide mea, iudices, essent: iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum suo metu praestiterunt. Brundisium veni, vel potius ad moenia accessi. Vrbem unam mihi amicissimam declinavi, quae se vel potius exsciudi, quam, e suo complexu ut eriperer, facile pateretur. In hortos me M. Lenii Flacci contuli: cui cum omnis metus, publicatio bonorum, exsilium, mors proponeretur, haec perpeti, si acciderent, maluit, quam custodiam mei capitis dimittere. Huius ego, et parentis eius, prudentissimi atque optimi senis, et utriusque filii manibus, in navi tuta ac fideli collocatus, eorumque preces et vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi. Quo cum venissem, cognovi, id quod audieram, refertam esse Graeciam sceleratissimorum hominum ac nefariorum: quorum impium ferrum ignesque pestiferos meus ille consulatus e manibus extorserat: qui antequam de meo adventu audire potuissent, eum tantum abessent aliquorum dierum viam, in Macedoniam, ad Planciumque perrexi. Hic vero simul atque me mare transisse cognovit: (audi, audi, atque attende, Laterensis, ut scias, quid ego Plancio debeam, confitearque aliquando, me, quod faciam, et grate, et pie facere: huic quae pro salute mea fecerit, si minus profutura sint, obesse certe non oportere.) Nam simulac me Dyrrha-

Digitized by Google

chium attigisse audivit: statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abiectis, veste mutata, profectus est, O acerbam mihi, iudices, memoriam temporis illius et loci, cum hic in me incidit, cum complexus est, conspersitque lacrymis, nec loqui prae moerore potuit! o rem cum auditu crudelem, tum visu nefariam! o reliquos omnes dies noctesque eas, quibus iste a me non recedens, Thessalonicam me, in quaestorium que perduxit! Hic ego nunc de praetore Macedoniae nihil dicam ampliùs, nisi, eum et civem optimum semper, et mihi amicum fuisse, sed eadem timuisse, quae ceteros. Cn. Planclum fuisse unum, non, qui minus timeret, sed, si acciderent ea, quae timerentur, mecum ea subire et perpeti vellet. Qui, cum ad me L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exsulibus coniuratis audierat, animo amicissimo detulisset: in Asiam me ire (propter eius provinciae mecum et cum meo fratre necessitudinem) comparantem, non est passus: vi me, inquam, Plancius, et complexu suo retinuit, multosque menses a capite meo non discessit, abiecta quaestoria persona, comitisque sumta.

XLII. O excubias tuas, Cn. Planci, miseras! o flebiles vigilias! o noctes acerbas! o custodiam etiam mei capitis infelicem! si quidem ego tibi vivus non prosum, qui fortasse mortuus profuissem. memini enim, memini, neque umquam obliviscar noctis illius, cum tibi vigilanti, assidenti, moerenti, vana quaedam miser, atque inania, falsa spe inductus, polliceber; me, si essem in patriam restitutus, praesentem, tibi gratiam relaturum: sin autem vitam mihi sors ademisset, aut vis aliqua maior reditum peremisset: hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum praemia pro me persoluturos. Quid me adspectas? quid mea promissa petis? quid meam fidem imploras? nihil tibi ego tum de-

Digitized by Google

meis opibus pollicebar, sed de horum erga me benivolentia promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitae periculo velle videbam: de eorum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, praeter lacrymas, queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. Quid enim possum aliud, nisi moerere? nisi flere? nisi te cum mea salute complecti? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Huc exsurge tamen, quaeso. retinebo et complectar: nec me solum deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem sociumque profitebor: atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor, non dicam meorum in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui a me mei servatorem capitis divellet, ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis a vobis deprecor, iudices, sed custodem salutis meae: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia; sed precibus, sed lacrymis, sed misericordia; mecumque vos simul hic miserrimus, et optimus obtestatur parens, et, pro uno filio duo patres deprecamur. Nolite, iudices, per vos, per fortunas vestras, per liberos vestros, inimicis meis, his praesertim, quos ego pro vestra salute suscepi, dare laetitiam, gloriantibus vos iam oblitos mei salutisque eius, a quo mea salus conservata est, hostes exstitisse. nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatae vestrae voluntatis erga me: sinite me, quod vobis fretus huic saepe promisi, id a vobis ei persolvere. Teque, C. Flavi, oro et obtester, qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum, quas gessi, adiutor fuisti, meque non modo salvum semper, sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti: ut mihi per hos conserves eum, per quem me tibi et his conservatum vides. Plura ne dicam, tuae me etiam lacrymae impediunt, vestraeque, iudices, non solum

Digitized by Google

meae: quibus ego, magno in metu meo, subito inducor in spem, vos eosdem in hoc conservando futuros, qui fueritis in me: quoniam istis vestris lacrymis de illis recordor, quas pro me saepe et multum profudistis.

M. TVLLII CICERONIS
PRO
P. SEXTIO
ORATIO, SECVNDA ET TRICESIMA.

ARGVMENTVM.

P. Sextius tribunus plebis fuit, P. Lentulo Spinthere et Q. Metello Celere consulibus. Is cum esset Ciceronis et optimatium omnium amantissimus, totum tribunatum suum et ad Ciceronem restituendum et ad perniciosas leges impediendas contulit. Quae res parum abfuit, quin ei summam perniciem afferret. Nam cum primo, senatus consulto de revocando Cicerone facto, Fabricius tribunus pl. IIX. Kal. Febr. rostra conscendisset, ut ad populum de eadem re ferret, operae Clodianae impetum in eum fecerunt, ut eum de rostris deiicerent, et orta utrinque pugna, magna caedes facta est: deinde cum Q. Metellus in templo Castoris cum populo ageret, et legem aliquam ad populum ferret, Sextiusque eam perniciosam existimans descendisset, eique obnuntiavisset, iterum vis a Clodianis orta est, qua ipse paene Sextius est delectus. Harum rerum culpam cum in Sextium conferre Clodiani cuperent, eum proximo anno lege Latatia reum de vi fecerunt. In quo periculo cum praeter alios Hortensius et Cicero subvenissent, eumque orationibus defendissent, absolutus est iudicum sententiis. Defensionis autem Ciceronianae haec est ratio, ut, qualis Sextius inde a pueritia, inprimisque in tribunatu fuerit, commemoret, et quaecumque vis in foro et in templo Castoris versata sit, eam a Clodianis ortam esse ostendat. Et quoniam accusator Sextii quaedam etiam in Ciceronem dixerat, inprimisque, quaenam esset illa optimatium natio, per ludibrium ex Cicerone quaesierat; hac occasione arrepta, fuse et graviter, qui sint optimates et populares, docet, et simul ostendit, populum Romanum etiam nunc in comitiis, contionibus ludisque significare, magis sibi optimates quam populares placere.

Digitized by Google

I.

Si quis antea, iudices, mirabatur, quid esset, quod, pro tantis opibus reipublicae, tantaque dignitate imperii, nequaquam satis multi cives forti et magno animo invenirentur, qui auderent se et salutem suam in discrimen offerre pro statu civitatis, et pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potius, si quem bonum et fortem civem viderit, quam si quem aut timidum, aut sibi potius, quam reipublicae consulentem. Nam, ut omittatis de uniuscuiusque casu cogitando recordari, suo adspectu intueri potestis, eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus, rempublicam afflictam excitarint, et latrocinio domestico liberarint, moestos, sordidatos, reos, de capite, de fama, de civitate, et fortunis, de liberis dimicare: eos autem, qui omnia divina et humana violarint, vexarint, perturbarint, everterint, non solum alacres laetosque volitare, sed etiam voluntarios fortissimis atque optimis civibus periculum moliri, de se nihil timere. In quo cum multa sint indigna, tum nihil minus est ferendum, quam quod iam non per latrones suos, non per homines egestate et scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur: et, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerunt, hos vestra auctoritate, vestra religione, vestris sententiis se oppressuros arbitrantur. Ego autem, iudices, quia, qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optime sunt meriti, beneficia, esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis: iis potissimum vox haec serviat, quorum opera et mihi, et vobis, et populo Romano restituta est.

II. Et, quamquam a Q. Hortensio, clarissimo viro atque eloquentissimo, causa est P. Sextii perorata, nihilque ab eo praetermissum est, quod aut pro repu-

Digitized by Google

lica conquerendum fuit, aut pro reo disputandum: men aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei otissimum defuisse videatur, per quem est perfectum, e ceteris civibus deesset. Atque ego sic statuo, iudi- es, a me in hac causa, atque hoc extremo dicendi oco, pietatis potius, quam defensionis: querelae, uam eloquentiae: doloris, quam ingenii partes esse isceptas. Itaque, si aut acrius egero, aut liberius, uam qui ante me dixerunt: peto a vobis, ut tantum rationi meae concedatis, quantum et pio dolori et istae iracundiae concedendum putetis. neque enim ficio coniunctior dolor ullius esse potest, quam hic ieus, susceptus ex hominis, de me optime meriti, ericulo: neque iracundia magis ulla laudanda, quam a, quae me inflammat eorum scelere, qui cum omni- us salutis meae defensoribus bellum esse sibi geren- um iudicaverunt. Sed, quoniam singulis crimini- us ceteri responderunt, dicam ego de omni statu . Sextii, de genere vitae, de natura, de moribus, e incredibili amore in bonos, de studio conservan- ae salutis communis atque otii: contendamque, si iodo id consequi potero, ut in hac confusa atque niversa defensione, nihil a me, quod ad vestram uaestionem; nihil, quod ad reum: nihil, quod ad mpublicam pertineat, praetermissum esse videatur. t, quoniam in gravissimis temporibus civitatis, at- te in ruinis eversae atque afflictae reipublicae P. Sex- tribunatus est a fortuna ipsa collocatus: non ag- ediar ad illa maxima atque amplissima prius, quam cuero, quibus initiis ac fundamentis hae tantae mmis in rebus laudes excitatae sint

III. Parente P. Sextius natus est, indices, homi- ut plerique meministis, et sapiente, et sancto, et ero: qui, cum tribunus plebis primus inter ho- aos nobilissimos temporibus optimis factus esset, quis honoribus non tam uti voluit, quam dignus eri. Eo auctore duxit honestissimi et spectatissimi

Digitized by Google

viri, C. Albini filiam: ex qua hic est puer, et nupta iam filia. Duobus his gravissimae antiquitatis viris sic probatus fuit, ut utrique eorum et carus maxime et iucundus esset. Ademit Albino soceri nomen mors filiae, sed caritatem illius necessitudinis et benevolentiam non ademit. hodie sic hunc diligit, ut vos facillime potestis ex hac vel assiduitate eius, vel sollicitudine et molestia iudicare. Duxit uxorem, patre vivo, optimi, at calamitosissimi viri filiam, C. Scipionis. clara in hoc P. Sextii pietas exstitit, et omnibus grata, quod et Massiliam statim profectus est, ut socerum vellere consolarique posset, fluctibus reipublicae expulsum, in alienis terris iacentem, quem in maiorum suorum vestigiis stare oportebat: et ad eum filiam eius adduxit, ut illo insperato adspectu complexuque, si non omnem, at aliquam partem moeroris sui deponeret: et maximis officiis et illius aerumnam, quoad vixit, et filiae solitudinem sustentavit. Possum multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magistratu abstinentia: sed mihi ante oculos obversatur reipublicae dignitas, quae me ad sese rapit, haec minora reliquere hortatur. Quaestor hic C. Antonii, collegae mei, iudices, fuit sorte, sed societate consiliorum, meus. Impedior nonnullius officii, ut ego interpretor, religione, quo minus exponam, quam multa ad me detulerit, quanto ante providerit. Atque ego de Antonio nihil dico, praeter unum: numquam illum in illo summo timore ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipso suspicionem, aut infitiando tollere, aut dissimulando sedare voluisse. In quo collega sustinendo atque moderando, si meam in illum indulgentiam, coniunctam cum summa custodia reipublicae, laudare vere solebatis: par prope laus P. Sextii esse debet, qui suum ita consulem observavit, ut et illi quaestor bonus, et vobis omnibus optimus civis videretur.

Digitized by Google

vocat, et quodammodo absorbet orationem meam, contento studio cursuque veniamus. De quo quidem tribunatu ita dictum a Q. Hortensio, ut eius oratio non defensionem modo criminum videretur continere, sed etiam memoria digna esset, uti et reipublicae capessendae auctoritatem disciplinamque praescriberet. Sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextii nihil aliud, nisi meum nomen causamque sustinuit, necessario mihi de iisdem rebus esse arbitror, si non subtilius disputandum, at certe, iudices, dolentius deplorandum. Qua in oratione si asperius in quosdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum sceleris furore violatus essem, vocis libertate perstringerem? Sed ut agam moderate, et huic potius tempori serviam, quam dolori meo; si qui occulte a salute nostra dissentiunt, lateant: si qui fecerunt aliquid aliquando, atque iidem nunc tacent et quiescunt; nos quoque simus obliti. si qui se offerunt insolenter et insectantur: quoad ferri poterunt, perferemus; neque quemquam offendet oratio mea, nisi qui se ita obtulerit, ut in eum non invasisse, sed incurrisse videamur. Sed necesse est, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum, superioris anni, reipublicae naufragium exponere: in quo colligendo, ac reficienda salute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, consilia versata.

VII. Fuerat ille annus in reipublicae magno motu, et multorum timore, tamquam intentus arcus in me unum, sicut vulgo ignari rerum loquebantur: re quidem vera in universam rempublicam, traductione ad plebem furibundi hominis ac perditi, mihi irati, sed multo acrius otii et communis salutis inimici. Hunc vir clarissimus, mihique, multis repugnantibus, amicissimus, Cn. Pompeius, omni cautione, foedere, exsecratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me esse facturum. At ille nefarius, ex omnium scelerum colluvione natus, parum se foedus violaturum est

Digitized by Google

arbitratus, nisi ipsum cantorem alieni periculi suis propriis periculis terruisset. Hanc taetram immanemque bestiam, vinctam auspiciis, alligatam more maiorum, constrictam legum sacratarum catenis, solvit subito [legum] consul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, ut non nemo putat, mihi iratus, ignarus quidem certe et imprudens impendentium tantorum scelerum ac malorum. qui tribunus plebis felix in evertenda republica fuit nullis suis nervis. qui enim in eiusmodi vita nervi esse potuerunt hominis, fraternis flagitiis, sororiis stupris, omni inaudita libidine infamis? Sed fuit profecto quaedam illa reipublicae fortuna fatalis, ut ille caecus atque amens tribunus plebis nanciscereturr quid dicam consules? hoccine ut ego appellem nomine eversores huius imperii? proditores vestrae dignitatis? hostes bonorum omnium? quid ad delendum senatum, affligendum equestrem ordinem, exstinguenda omnia iura atque instituta maiorum, se illis fascibus ceterisque insignibus summi honoris atque imperii ornatos esse arbitrabantur? Quorum, per deos immortales, si nondum scelera vulneraque inusta reipublicae vultis recordari, vultum atque incessum animis intuemini. facilius facta eorum occurrent mentibus vestris, si ora ipsa oculis proposueritis.

VIII. Alter unguentis affluens, calamistrata coma, despiciens conscios stuprorum, ac veteres vexatores aetatulae suae, putealii et foeneratorum gregibus inflatus atque perculsus, olim, ne Scyllaeo illo aeris alieni in freto ad columnam adhaerescceret, in tribunatus portum perfugerat. contemnebat equites Romanos, minitabatur senatui, venditabat se operis, atque ab iis se ereptum, ne de ambitu causam diceret, praedicabat, ab iisdemque se, etiam invito senatu, provinciam sperare dicebat: eamque nisi adeptus esset, se incolumem nullo modo fore arbitrabatur. Alter, o dii boni! quam taeter incedebat! quam truculentus! quam terribilis adspectu! unum aliquem te ex barba-

Digitized by Google

tis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen reipublicae, diceres intueri. vestitus aspere nostra hac purpura plebeia ac paene fusca: capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse tum imaginis ornandae causa, duumviratum gerebat, Seplasiam sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reipublicae videbatur. tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo supercilio respublica tamquam Atlante caelum, niti videretur. Erat denique hic omnium sermo; Est tamen reipublicae magnum firmumque subsidium: habeo quem opponam labi illi atque coeno: vultu, medius fidius, collegae sui libidinem levitatemque franget: habebit senatus, in hunc annum quem sequatur: non decrit auctor et dux bonis, mihi denique homines praecipue gratulabantur, quod habiturus essem contra tribunum plebis furiosum et audacem, cum amicum et affinem, tum etiam fortem et gravem consulem.

IX. Atque eorum alter fefellit neminem. Quis enim clavum tanti imperii tenere, et gubernacula reipublicae tractare in maximo cursu ac fluctibus posse arbitraretur hominem emersum subito ex diuturnis tenebris lustrorum ac stuprorum? vino, ganeis, lenociniis, adulteriisque confectum? cum is praeter spem in altissimo gradu alienis opibus positus esset, qui non modo tempestatem impendentem intueri temulentus, sed ne lucem quidem insolitam adspicere posset? Alter multos plane in omnes partes fefellit. erat enim hominum opinioni nobilitate ipsa, blanda conciliatricula, commendatus. Omnes boni semper nobilitati favemus, et, quia utile est reipublicae, nobiles homines esse dignos maioribus suis, et quia valet apud nos, clarorum hominum et bene de republica meritorum memoria etiam mortuorum. Quia tristem semper, quia taciturnum, quia subhorridum atque incultum videbant, et quod erat eo nomine, ut ingenerata fa-

Digitized by Google

miliae frugalitas videretur, favebant, gaudebant, et ad integritatem maiorum spe sua hominem vocabant, materni generis obliti. Ego autem (vere hoc dicam, iudices,) tantum esse in homine sceleris, audaciae, crudelitatis, quantum ipse cum republica sensi, numquam putavi. nequam esse hominem, et levem, et falsa opinione, errore hominum ab adolescentia commendatum, sciebam. etenim animus eius vultu, flagitia parietibus tegebantur: sed haec obstructio, nec diuturna est, nec obducta ita, ut curiosis oculis perspici non possit.

X. Videbamus genus vitae, desidiam, inertiam: inclusas eius libidines, qui paullo propius accesserant, intuebantur. denique etiam sermonis ansas dabat, quibus reconditos eius sensus tenere possemus. Laudabat homo doctus philosophos, nescio quos: neque eorum tamen nomina poterat dicere: sed tamen eos laudabat maxime, qui dicuntur praeter ceteros esse auctores et laudatores voluptatis: cuius, et quo tempore, et quo modo, non quaerebat. verbum ipsum omnibus modis animi et corporis devorabat: eosdemque praeclare dicere aiebat, sapientes omnia sua causa facere: rempublicam capessere hominem bene sanum non oportere: nihil esse praestabilius otiosa vita, et plena, et conferta voluptatibus: eos autem, qui dicerent, dignitati esse serviendum, reipublicae consulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, esse ducendam, subeunda pro patria pericula; vulnera excipienda, mortem oppetendam: vaticinari atque insanire dicebat. Ex his assiduis eius quotidianisque sermonibus, et quod videbam, quibuscum hominibus in interiore aedium parte viveret, et quod ita domus ipsa fumabat, ut multa eius sermonis indicia redoleret, statuebam sic, boni nihil ab illis nugis exspectandum, mali quidem certe nihil pertimescendum. Sed ita est, iudices, ut, si gladium parvo puero, aut si imbecillo seni aut debili dederis, ipse impetu suo ne-

Digitized by Google

mini noceat: sin ad nudum vel fortissimi viri corpus accesserit, possit acie ipsa et ferri viribus vulnerari: ita cum hominibus enervatis atque exsanguibus consulatus, tamquam gladius, esset datus; qui per se pungere neminem unquam potuissent, hi summi imperii nomine armati rempublicam contrucidaverunt. Foedus fecerunt cum tribuno plebis palam, ut ab eo provincias acciperent, quas ipsi vellent: exercitum, et pecuniam, quantam vellent, ea lege, si ipsi prius tribuno plebis afflictam et constrictam rempublicam tradidissent. id autem foedus meo sanguine ictum sanciri posse dicebant. Qua re patefacta, (neque enim dissimulari tantum scelus poterat, nec latere,) promulgantur uno eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie, et de provinciis consulum nominatim.

XI. Hic tum senatus sollicitus, vos equites excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum atque ordinum cives summae reipublicae a consulibus atque a summo imperio petendum esse auxilium arbitrabantur, cum illi soli essent, praeter funestum illum tribunum, duo reipublicae turbines, qui non modo praecipitanti patriae non subvenirent, sed eam etiam nimium tarde concidere moererent. Flagitabatur ab his quotidie cum querelis honorum omnium, tum etiam precibus senatus, ut meam causam susciperent, agerent; aliquid denique ad senatum referrent. hi non modo negando, sed etiam irridendo, amplissimum quemque illius ordinis insequebantur. Hic subito cum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe, cunctaque Italia convenisset: vestem mutandam omnes, neque etiam omni ratione, privato consilio (quoniam publicis ducibus respublica careret) defendendum putarunt. Erat eodem tempore senatus in aede Concordiae, quod ipsum templum repraesentabat memoriam consulatus mei, cum flens universus ordo cincinnatum consulem orabat. nam

Digitized by Google

alter ille horridus et severus consulto se domi continebat. Qua tum superbia coenum illud ac labes, amplissimi ordinis preces, et clarissimorum civium lacrymas repudiavit? me ipsum ut contemsit helluo patriae? nam quid ego patrimonii dicam, quod ille, cum quasi quaestum faceret, amisit? Cum venisset ad senatum, vos, inquam, equites Romani, et omnes boni, veste mutata, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impurissimi proiecistis, cum, vestris precibus a latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, L. Ninnius, ad senatum de republica retulit, senatusque frequens vestem pro mea salute mutandam censuit.

XII. O diem illum, iudices, funestum senatui, bonisque omnibus! reipublicae luctuosum! mihi ad domesticum moerorem, gravem! ad posteritatis memoriam, gloriosum! Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quam, pro uno cive et bonos omnes privato consensu, et universum senatum publico consilio mutasse vestem? quae quidem tum mutatio non deprecationis causa est facta, sed luctus. quem enim deprecarentur, cum omnes essent sordidati? cumque hoc satis esset signi, esse improbum, qui mutata veste non esset? Hac mutatione vestis facta, tanto in luctu civitatis, omitto, quid ille tribunus, omnium rerum divinarum humanarumque praedo, fecerit: qui adesse nobilissimos adolescentes, honestissimos equites Romanos, deprecatores salutis meae iusserit, eosque operarum suarum gladiis et lapidibus obiecerit: de consulibus loquor, quorum fide respublica niti debuit. Exanimatus evolat ex senatu, non minus perturbato animo atque vultu, quam si paucis ante annis in creditorum conventum incidisset: advocat concionem: habet orationem talem consul, qualem numquam Catilina victor habuisset: Errare homines, si etiam tum senatum aliquid in republica posse arbitrarentur; equites vero Romanos daturos

Digitized by Google

illius diei poenas, quo, me consule, cum gladiis, in clivo Capitolino fuissent: venisse tempus iis, qui in timore fuissent, (coniuratos videlicet dicebat,) ulciscendi se. Si dixisset hoc solum, omni supplicio esset dignus. nam oratio ipsa consulis perniciosa potest rempublicam labefactare. Quid fecerit, videte. L. Lamiam, qui, cum me ipsum pro summa familiaritate, quae mihi cum fratre, cum patre eius erat, unice diligebat, tum pro republica vel mortem oppetere cupiebat, in concione relegavit: edixitque, ut ab urbe abesset millia passuum ducenta: quod esset ausus pro civi, pro bene merito civi, pro amico, pro republica deprecari.

XIII. Quid hoc homine facias? aut quo civem importunum, aut quo potius hostem tam sceleratum reserves? qui, ut omittam cetera, quae sunt ei cum collega immani impuroque coniuncta atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatissimum atque optimum virum, non amicissimum reipublicae civem, non illo ipso tempore una cum senatu, et cum bonis omnibus, casum amici reique publicae lugentem: sed civem Romanum sine ullo iudicio, aut edicto, ex patria consul eiecerit. Nihil acerbius socii Latini ferre soliti sunt, quam, id quod perraro accidit, ex urbe exire a consulibus iuberi. Atque illis tum erat reditus in suas civitates, ad suos lares familiares: et in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc vero quid est? exterminabit cives Romanos edicto consul a suis diis penatibus? expellet a patria? deliget quem volet? damnabit atque eiiciet nominatim? Hic, si umquam vos eos, qui nunc estis, in republica fore putasset, si denique imaginem iudiciorum, aut simulacrum aliquod futurum in civitate reliquum credidisset, umquam ausus esset senatum de republica tollere? equitum Romanorum preces aspernari? civium

Digitized by Google

denique omnium, novis et inauditis edictis, ius libertatemque pervertere? Etsi me attentissimis animis, summa cum benignitate auditis, iudices: tamen vereor, ne quis forte vestrûm miretur, quid haec mea oratio tam longa ac tam alte repetita velit, aut quid ad P. Sextii causam, eorum, qui ante huius tribunatum rempublicam vexarunt, delicta pertineant. mihi autem hoc propositum est ostendere, omnia consilia P. Sextii, mentemque totius tribunatus hanc fuisse, ut afflictae et perditae reipublicae, quantum posset, mederetur. Ac, si in exponendis vulneribus illis de me ipso plura dicere videbor, ignoscite. nam et illam meam cladem vos et omnes boni maximum esse reipublicae vulnus indicastis; et P. Sextius est reus, non suo, sed meo nomine: qui cum omnem vim sui tribunatus in mea salute consumserit, necesse est, meam causam praeteriti temporis cum huius praesenti defensione coniunctam.

XIV. Erat igitur in luctu senatus: squalebat civitas, publico consilio mutata veste: nullum erat Italiae municipium, nulla colonia, nulla praefectura, nulla Romae societas vectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune consilium, quod tum non honorificentissime decrevisset de mea salute: cum subito edicunt duo consules, ut ad suum vestitum senatores redirent. Quis unquam consul senatum ipsius decretis parere prohibuit? quis tyrannus miseros lugere vetuit? Parumne est, Piso, ut omittam Gabinium, quod tantum homines fefellisti, ut negligeres auctoritatem senatus? optimi cuiusque consilia contemneres? rempublicam proderes? consulare nomen affligeres? etiamne edicere audebas, ne moererent homines meam, suam, reipublicae calamitatem? ne hunc suum dolorem veste significarent? Sive illa vestis mutatio ad luctum ipsorum, sive ad deprecandum valebat; quis unquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam aut sibi moerere, aut

Digitized by Google

ceteris supplicare? Quid? sua sponte homines in amicorum periculis vestitum mutare non solent? pro te ipso, Piso, nemone mutavit? ne isti quidem, quos legatos non modo nullo senatusconsulto, sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti? Ergo hominis desperati, et proditoris reipublicae casum lugebunt fortasse, qui volent: civis florentissimi benivolentia bonorum, et optime de salute patriae meriti, periculum, coniunctum cum periculo civitatis, lugere senatui non licebit? Iidem consules, (si appellandi sunt consules, quos nemo est, qui non modo ex memoria, sed etiam ex fastis evellendos putet,) pacto iam foedere provinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia ac peste patriae, maximo cum gemitu vestro, illa omnia, quae tum contra me, contraque rempublicam dixerat, voce ac sententia sua comprobaverunt.

XV. Iisdem consulibus sedentibus atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis obnuntiaret, ne quis legi intercederet: ut omnibus fastis diebus legem ferri liceret: ut lex Ælia, lex Fufia ne valeret: qua una rogatione, quis est, qui non intelligat, universam rempublicam esse deletam? Iisdem consulibus inspectantibus, servorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cum vicatim homines conscriberentur, decuriarentur: ad vim, ad manus, ad caedem, ad direptionem incitarentur. Iisdem consulibus arma in templum Castoris palam comportabantur, gradus eiusdem templi tollebantur: armati homines forum et conciones tenebant: caedes lapidationesque fiebant: nullus erat senatus, nihil reliqui magistratus: unus omnem omnium potestatem armis et latrociniis possidebat, non aliqua vi sua, sed cum duo consules a republica provinciarum foedere retraxisset, insultabat, dominabatur; aliis pollicebatur: terrore ac metu multos, plures etiam spe et promissis tenebat. Quae cum essent eiusmodi, indices, cum senatus duces nullos, ac pro ducibus pro-

Digitized by Google

ditores, aut potius apertos hostes haberet: equester ordo reus a consulibus citaretur: Italiae totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarentur, alii metu ac periculo terrerentur: arma essent in templis, armati in foro: eaque non silentio consulum dissimularentur, sed et voce et sententia comprobarentur: cum omnes urbem nondum excisam et eversam, sed iam captam atque oppressam videremus: tamen his tantis malis, tanto bonorum studio, iudices, restitissemus.

XVI. Sed me alii metus, atque aliae curae suspicionesque moverunt. Exponam enim hodierno die, iudices, omnem rationem facti et consilii mei: neque huic vestro tanto studio audiendi, neque vero huic tantae multitudini, quanta, mea memoria, numquam ullo in iudicio fuit, deero. Nam, si ego in causa tam bona, tanto studio senatus, consensu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem contentionem expedita, cessi tribuni plebis, despicatissimi hominis, furori, contemtissimorum consulum levitatem audaciamque pertimui: nimium me timidum, nullius animi, nullius consilii fuisse confiteor. Quid enim simile fuit in Q. Metello? cuius causam etsi omnes boni probabant, tamen neque senatus publice, neque ullus ordo proprie, neque suis decretis Italia tota susceperat. ad suam enim magis quandam ille gloriam, quam ad perspicuam salutem reipublicae sumserat, eum unus in legem per vim latam iurare noluerat: denique videbatur ea conditione tam fortis fuisse, ut cum patriae caritate constantiae gloriam commutaret. Erat autem ei res cum exercitu C. Marii invicto: habebat inimicum C. Marium, conservatorem patriae, sextum iam illum consulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino, iterum tribuno plebis, vigilante homine, et in causa populari si non moderate, at certe populariter abstinenterque versato. cessit, ne aut victus a fortibus viris cum dedecore ca-

Digitized by Google

deret, aut victor multis et fortibus civibus rempublicam orbaret. Meam causam senatus palam, equester ordo acerrime, cuncta Italia publice, omnes boni proprie enixeque susceperant. eas res gesseram, quarum non unus auctor, sed dux omnium voluntatis fuissem, quaeque non modo ad singularem meam gloriam, sed ad salutem communem omnium civium, et prope gentium, pertinerent: ea conditione gesseram, ut meum factum semper omnes praestare tuerique deberent.

XVII. Erat autem mihi contentio non cum victore exercitu, sed cum operis conductis, et ad diripiendam urbem concitatis. habebam inimicum non C. Marium, terrorem hostium, spem subsidiumque patriae: sed duo importuna prodigia, quos egestas, quos aeris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno plebis constrictos addixerat. Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quod a se, quaestore Ostiensi, per ignominiam, ad principem et senatus et civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam translatam sciebat, dolorem suum magna contentione animi persequebatur: sed cum scurrarum locupletium scorto, cum sororis adultero, cum stuprorum sacerdote, cum venefico, cum testamentario, cum sicario, cum latrone. quos homines, si, id quod facile factu fuit, et quod fieri debuit, quodque a me optimi et fortissimi cives flagitabant, vi armisque superassem, non verebar, ne quis aut vim vi repulsam reprehenderet, aut perditorum civium, vel potius domesticorum hostium mortem moereret. sed me illa moverunt: omnibus in concionibus illa furia clamabat, se, quae faceret contra salutem meam, facere auctore Cn. Pompeio, clarissimo viro, mihique et nunc, et quoad licuit, amicissimo. M. Crassus, quocum mihi erant omnes amicitiae necessitudines, vir fortissimus, ab eadem illa peste infestissimus esse meis fortunis praedicabatur. Caesar, qui a me nullo meo merito alienus esse de-

Digitized by Google

bebat, inimicissimus esse meae saluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur. His se tribus auctoribus in consiliis capiendis, adiutoribus in re gerenda esse usurum dicebat. ex quibus unum habere exercitum in Italia maximum: duo, qui privati tum essent; et praeesse, et parare, si vellent, exercitum posse: idque facturos esse dicebat. nec mihi ille iudicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec disceptationem, aut causae dictionem, sed vim, arma, exercitus, imperatores, castra denuntiabat.

XVIII. Quid ergo? inimici oratio, vana praesertim, tam improbe in clarissimos viros coniecta, me movit? Me vero non illius oratio, sed eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quamquam ob aliam causam tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, tacendo loqui, non infitiando confiteri videbantur. Illi autem aliquo tum timore perterriti, quod acta illa atque omnes res anni superioris labefactari a praetoribus, infirmari a senatu atque principibus civitatis putabant, tribunum popularem a se alienare nolebant, suaque sibi propiora pericula esse, quam mea, loquebantur. Sed tamen et Crassus a consulibus meam causam suscipiendam esse dicebat, et eorum fidem Pompeius implorabat; neque se privatum publice susceptae causae defuturum esse dicebat: quem virum studiosum mei, cupidissimum reipublicae conservandae, [domi meae] certi homines, ad eam rem compositi, monuerunt, ut esset cautior: eiusque vitae a me insidias apud me domi positas esse dixerunt: atque hanc ei suspicionem alii litteris mittendis, alii nuntiis, alii coram ipsi excitaverunt, ut ille, cum a me certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, sibi cavendum putaret. Ipse autem Caesar, quem maxime homines ignari veritatis mihi esse iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio; erat in Italia eius exercitus, inque eo exercitu ipsius tribuni plebis, inimici mei, fratrem praefecerat.

Digitized by Google

XIX. Haec ego cum viderem (neque enim erant occulta) senatum, sine quo civitas stare non posset, omnino de civitate esse sublatum: consules, qui publici consilii duces esse deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur: eos, qui plurimum possent, opponi omnibus concionibus, falso, sed formidolose tamen, auctores ad perniciem meam: conciones haberi quotidie contra me; vocem pro me, ac pro republica neminem mittere; intenta signa legionum existimari cervicibus ac bonis vestris, falso, sed putari tamen: coniuratorum copias veteres, et fusam illam [ac superatam] Catilinae manum importunam, novo duce, et insperata commutatione rerum esse renovatam. Haec cum viderem, quid agerem, iudices? scio enim, tam non mihi vestrum studium, sed meum prope vestro defuisse. Contenderem contra tribunum plebis privatus armis? Vicissent improbos boni, fortes inertes: interfectus esset is, qui hac una medicina sola potuit a reipublicae peste depelli. Quid deinde? quid reliquiarum restaret? quid denique erat dubium, quin ille sanguis tribunicius, nullo praesertim publico consilio profusus, consules ultores et defensores esset habiturus? cum quidem in concione dixisset, aut mihi semel pereundum, aut his esse vincendum. Quid erat bis vincere? Id profecto, ut, cum amentissimo tribuno plebis cum decertassem, cum consulibus, ceterisque eius ultoribus dimicarem. Ego vero, si mihi uni pereundum non fuisset, ac modo accipienda plaga, mihi sanabilis, illis mortifera, qui eam imposuissent: semel perire tamen, iudices, maluissem, quam bis vincere. Erat enim illa altera eiusmodi contentio, ut neque victi, neque victores rempublicam tenere possemus. Quid, si in prima contentione, vi tribunicia victus, in foro, cum multis bonis viris concidissem? Senatum consules, credo, vocassent, quem totum de civitate delerant: ad arma vocassent, qui ne vestitu quidem defendi

Digitized by Google

rempublicam sissent; a tribuno plebis post interitum meum dissidissent, qui eandem horam meae pestis et suorum praemiorum esse voluissent.

XX. Unum enim mihi restabat illud, quod forsitan non nemo vir fortis, et acris animi magnique, dixerit: restitisses, repugnasses, mortem pugnans oppetisses. De quo te, te, inquam, patria, testor, et vos penates, patriique dii, me vestrarum sedum templorumque causa, me propter salutem meorum civium, quae mihi semper fuit mea carior vita, dimicationem caedemque fugisse. Etenim, si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, iudices, accidisset, ut multi ex multis locis praedones classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me tradere hostibus mallent: iecissem me ipse potius in profundum, ut ceteros conservarem, quam illos mei tam cupidos, non modo ad certam mortem, sed in magnum vitae discrimen adducerem. Cum vero in hanc reipublicae navem, ereptis senatui gubernaculis, fluitantem in alto tempestatibus seditionum ac discordiarum, armatae tot classes, nisi ego unus deditus essem, incursurae viderentur: cum proscriptio, caedes, direptio denuntiarentur; cum alii me suspicione periculi sui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obstare sibi me arbitrarentur, alii ulcisci dolorem suum aliquem vellent, alii rem ipsam publicam, atque hunc bonorum statum otiumque odissent, et ob hasce causas, tot, tamque varias, me unum deposcerent: depugnarem potius cum summo, non dicam exitio, sed periculo certe vestro liberorumque vestrorum, quam non id, quod omnibus impendebat, unus pro omnibus susciperem ac subirem? Victi essent improbi.

XXI. At cives, at ab eo privato, qui sine armis etiam consul rempublicam conservarat. sin victi essent boni: quid superesset? non ad servos videtis

Digitized by Google

rem ventaram fuisse? An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors aequo animo oppetenda? quid? tum mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in tanta improborum multitudine, cum gerebam, non mihi mors, non exilium ob oculos versabantur? non haec denique a me tum, tamquam fata, in ipsa re gerenda canebantur? an erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disiunctione, tanta acerbitate, tanta spoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura aut fortuna dederat, vita retinenda? tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expers consilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legendo quaerendoque cognoveram? nesciebam vitae brevem esse cursum, gloriae sempiternum? cum esset omnibus definita mors, optandum esse, ut vita, quae necessitati deberetur, patriae potius donata, quam reservata naturae videretur? nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, ut alii dicerent animos hominum sensusque morte restingui, alii autem tum maxime mentes sapientium ac fortium virorum, cum e corpore excessissent, sentire ac vigere? quorum alterum, fugiendum non esse, carere sensu: alterum etiam optandum, meliore esse sensu. Denique, cum omnia semper ad dignitatem retulissem, nec sine ea quidquam expetendum esse homini in vita putassem, mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filiae, pro patria contemsisse dicuntur: ego vir consularis, tantis rebus gestis, timerem? praesertim cum eius essem civitatis, ex qua Q. Mucius solus in castra Porsenae venisset, eumque interficere, proposita sibi morte, conatus esset? ex qua P. Decius primum pater, post aliquot annos patria virtute praeditus filius, se, ac vitam suam, instructa acie, pro salute populi Romani victoriaque devovisset? ex qua innumerabiles alii partim adipiscendae laudis, partim vitandae turpitudinis causa, mortem in

Digitized by Google

variis bellis, aequissimis animis, oppetissent? in qua civitate ipse meminissem, patrem huius M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem inimicum, eadem sibi manu vitam exhausisse, qua mortem saepe hostibus obtulisset?

XXII. Haec ego et multa alia cogitans, hoc videbam, si causam publicam mea mors peremisset: neminem umquam fore, qui auderet suscipere contra improbos cives reipublicae salutem. Itaque non solum si vi interissem, sed etiam si morbo exstinctus essem, fore putabam, ut exemplum reipublicae conservandae meeum simul interiret. Quis enim umquam, me a senatu populoque Romano, tanto omnium bonorum studio, non restituto, (quod certe, si essem interfectus, accidere non potuisset,) ullam reipublicae partem cum sua minima invidia auderet attingere? Servavi igitur rempublicam discessu meo, iudices: caedem a vobis liberisque vestris; vastitatem, incendia, rapinas, meo dolore luctuque depuli: et unus bis rempublicam servavi, semel gloria, iterum aerumna mea. neque enim in hoc me hominem esse infitiabor umquam, ut me optimo fratre, carissimis liberis, fidelissima coniuge, vestro conspectu, patria, hoc honoris gradu, sine dolore caruisse glorier. quod si fecissem: quod a me beneficium haberetis, cum pro vobis ea, quae mihi essent vilia, reliquissem? Hoc, meo quidem animo, summi in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quod, cum abesse ab ea non possem sine summo dolore, hunc me perpeti, quam illam labefactari ab improbis, malui. Memineram, iudices, divinum illum virum, atque ex iisdem, quibus nos, radicibus natum ad salutem imperii huius, C. Marium summa senectute, cum vim prope iustorum armorum profugisset, primo senile corpus paludibus occultasse demersum: deinde ad infimorum ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugisse: inde navigio perparvo,

Digitized by Google

cum omnes portus terrasque fugeret, in oras Africae desertissimas pervenisse. Atque ille vitam suam, ne inultus esset, ad incertissimam spem, et ad reipublicae statum reservavit: ego, qui (quemadmodum multi in senatu, me absente, dixerunt) periculo reipublicae vivebam, quique ob eam causam consularibus litteris de senatus sententia exteris nationibus commendabar, nonne, si meam vitam deseruissem, rempublicam prodidissem? in qua quidem nunc, me restituto, vivit mecum simul exemplum fidei publicae, exemplum reipublicae defendendae. quod si immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram?

XXIII. Nam externa bella regum, gentium, nationum, iampridem ita exstincta sunt, ut praeclare cum iis agamus, quos pacatos esse patiamur. denique ex bellica victoria non fere quemquam est invidia civium consecuta. domesticis malis, et audacium civium consiliis saepe est resistendum; eorumque periculorum est in republica retinenda medicina: quam omnem, iudices, perdidissetis, si meo interitu senatui populoque Romano doloris sui de me declarandi potestas esset erepta. Quare moneo vos, adolescentes, atque hoc meo iure praecipio, qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam spectatis: ne, si qua vos aliquando necessitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit, segniores sitis, et recordatione mei casus a consiliis fortibus refugiatis. Primum, non est periculum, ne qui umquam sint in civitate eiusmodi consules, praesertim si erit his id, quod debetur, persolutum. deinde numquam iam, ut spero, quisquam improbus, consilio et auxilio bonorum se oppugnare rempublicam dicet, illis tacentibus: nec armati exercitus terrorem opponet togatis: neque erit iusta causa ad portas sedenti imperatori, quare terrorem suum falso iactari opponique patiatur. Numquam enim erit tm oppressus senatus,

Digitized by Google

ut ei ne supplicandi quidem ac lugendi sit potestas: tam captus equester ordo, ut equites Romani a consule relegentur. Quae cum omnia, atque etiam multo alia maiora, quae consulto praetereo, accidissent, videtis me tamen in pristinam meam dignitatem, brevis temporis dolore interiecto, reipublicae voce esse revocatum.

XXIV. Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni est oratione propositum, omnibus malis illo anno, scelere consulum, rempublicam esse confectam: primum illo ipso die, qui mihi funestus fuit omnibus bonis luctuosus, cum ego me e complexu patriae, conspectuque vestro eripuissem, et metu vestri periculi, non mei, furori hominis, sceleri, perfidiae, telis, minisque, cessissem, patriamque, quae mihi erat carissima, propter ipsius patriae caritatem reliquissem: cum meum illum casum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum, non solum homines, sed tecta urbis ac templa lugerent: nemo vestrum forum, nemo curiam, nemo lucem adspicere vellet: illo, inquam, ipso die, die dico? immo hora, atque etiam puncto temporis eodem, mihi reique publicae pernicies; Gabinio et Pisoni provincia rogata est. Proh dii immortales, custodes et conservatores huius urbis atque imperii! quaenam illa in republica monstra, quae scelera vidistis? civis erat expulsus, is, qui rempublicam ex senatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat, et expulsus non alio aliquo, sed eo ipso crimine. erat autem expulsus sine iudicio, vi, lapidibus, ferro, servitio denique concitato: lex erat lata, vastato ac relicto foro, et sicariis servisque tradito, et ea lex, quae ut ne ferretur, senatus fuerat veste mutata. Hac tanta perturbatione civitatis, ne noctem quidem consules inter meum discrimen et eorum praedam interesse passi sunt: statim, me perculso, ad meum sanguinem hauriendum, et, spirante etiam republica, ad eius spolia detrahenda advolaverunt. Omitto gratulationes, epu-

Digitized by Google

las, partitionem aerarii, beneficia, spem, promissa, praedam, laetitiam paucorum, in luctu omnium. Vexabatur uxor mea: liberi ad necem quaerebantur: gener, et Piso gener, a Pisonis consulis pedibus supplex reiiciebatur: bona diripiebantur, eaque ad consules deferebantur: domus ardebat in Palatio: consules epulabantur. Quodsi meis incommodis laetabantur, urbis tamen periculo commoverentur.

XXV. Sed, ut a mea causa iam recedam, reliquas illius anni pestes recordamini: sic enim facillime perspicietis, quantam vim omnium remediorum a magistratibus proximis respublica desiderarit: legum multitudinem, cum earum, quae latae sunt, tum vero, quae promulgatae fuerunt. nam latae quidem sunt consulibus illis tacentibus dicam? immo vero approbantibus etiam: ut censoria notio et gravissimum iudicium sanctissimi magistratus de republica tolleretur: ut collegia non modo illa vetera contra senatus consultum restituerentur, sed ab uno gladiatore innumerabilia alia nova conscriberentur: ut, remissis semissibus et trientibus, quinta prope pars vectigalium tolleretur: ut Gabinio, pro illa sua Cilicia, quam sibi, si rempublicam prodidisset, pactus erat, Syria daretur: ut uni helluoni bis de eadem re deliberandi, et, rogata lege, potestas fieret provinciae commutandae.

XXVI. Mitto eam legem, quae omnia iura religionum, auspiciorum, potestatum, omnes leges, quae sunt de iure, et de tempore legum rogandarum, una rogatione delevit: mitto omnem domesticam labem: etiam exteras nationes illius anni furore conquassatas videbamus. Lege tribunicia Matris Magnae Pessinuntius ille sacerdos expulsus, et spoliatus sacerdotio est, fanumque sanctissimarum atque antiquissimarum religionum venditum pecunia grandi, Brogitaro, impuro homini, atque indigno illa religione: praesertim cum ea sibi ille non colendi, sed violandi causa appetisset: appellati reges a populo, qui id numquam ne a senatu

Digitized by Google

quidem postulassent: reducti exsules Byzantium condemnati tum, cum indemnati cives e civitate eiiciebantur. Rex Ptolemaeus, qui, si nondum erat ipse a senatu socius appellatus, erat tamen frater eius regis, qui, cum esset in eadem causa, iam erat a senatu honorem istum consecutus: erat eodem genere, iisdemque maioribus, eadem vetustate societatis: denique erat rex, si nondum socius, at non hostis: pacatus, quietus, fretus imperio populi Romani, regno paterno atque avito: regali otio perfruebatur. de hoc nihil cogitante, nihil suspicante, eisdem operis suffragium ferentibus, est rogatum, ut sedens, cum purpura, et sceptro, et illis insignibus regiis, praeconi publico subiiceretur: et imperante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere consuevit, rex amicus, nulla iniuria commemorata, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus publicaretur.

XXVII. Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit ille annus: tamen illi sceleri, quod in me illorum immanitas edidit, haud scio, an recte hoc proximum esse dicam. Antiochum illum Magnum maiores nostri, magna belli contentione terra marique superatum, intra montem Taurum regnare iusserunt: Asiam, qua illum multarunt, Attalo, ut is regnaret in ea, condonaverunt. Cum Armeniorum rege, Tigrane, grave bellum perdiuturnumque gessimus; cum ille, iniuriis in socios nostros inferendis, bello prope nos lacessisset. Hic et ipse per se vehemens fuit, et acerrimum hostem huius imperii Mithridatem, pulsum Ponto, opibus suis regnoque defendit: et a Lucullo, summo viro atque imperatore, pulsus, animo tamen hostili cum reliquis copiis suis in pristina mente mansit. hunc Cn. Pompeius, cum in suis castris supplicem abiectumque vidisset, erexit, atque insigne regium, quod ille de suo capite abiecerat, reposuit, et, imperatis certis rebus, regnare iussit: nec minus et sibi, et huic imperio gloriosum putavit, constitutum a se re-

Digitized by Google

gem, quam constrictam videri. Qui et ipse hostis fuit populi Romani, et acerrimum hostem in regnum recepit: qui conflixit, qui signa contulit, qui de imperio paene certavit, regnat hodie, et amicitiae nomen ac societatis, quod armis violarat, id precibus est consecutus: ille Cyprius miser, qui semper socius, semper amicus fuit: de quo nulla umquam suspicio durior aut ad senatum, aut ad imperatores nostros allata est: vivus (ut aiunt) est et videns cum victu ac vestitu suo publicatus. Ea, cur ceteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur, cum, hoc illius funesti anni prodito exemplo, videant, per tribunum aliquem, et sexcentas operas, se fortunis spoliari, et regno omni posse nudari.

XXVIII. At etiam eo negotio M. Catonis splendorem maculare voluerunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret: quae in tempestate saeva quieta est, et lucet in tenebris, et pulsa loco manet tamen, atque haeret in patria, splendetque per se semper, neque alienis umquam sordibus obsolescit. Non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum: nec illi committendum illud negotium, sed imponendum putaverunt: qui in concione palam dixerint, linguam se evellisse M. Catoni, quae semper contra extraordinarias potestates libera fuisset. Tulit, gessit. Sed sentient, ut spero, brevi tempore, manere libertatem illam: atque hoc etiam, si fieri poterit, esse maiorem, quod cum consulibus illis M. Cato, etiam cum iam desperasset aliquid auctoritate sua profici posse, tamen voce ipsa ac dolore pugnavit, et post meum discessum, iis Pisonem verbis, flens meum et reipublicae casum, vexavit, ut illum hominem perditissimum atque impudentissimum paene iam provinciae poeniteret. Cur igitur rogationi paruit? Quasi vero ille non in alias quoque leges, quas iniuste rogatas putaret, iam ante iurarit. non offert se ille istis temeritatibus, ut, cum reipublicae

Digitized by Google

nihil prosit, se cive rempublicam privet. Consule me, cum esset designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam: dixit eam sententiam, cuius invidiam capitis periculo sibi praestandam videbat: dixit vehementer: egit acriter: ea quae sensit, prae se tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit: non quo periculum suum non viderit; sed in tanta reipublicae tempestate nihil sibi, nisi de patriae periculis, cogitandum putabat.

XXIX. Consecutus est ipsius tribunatus. Quid ego de singulari magnitudine animi eius, ac de incredibili virtute dicam? meministis illum diem, cum, templo a collega occupato, nobis omnibus de vita eius viri et civis timentibus, ipse animo fortissimo venit in templum, et clamorem hominum, auctoritate, impetum improborum, virtute sedavit. Adiit tum periculum, sed adiit ob causam: quae quanta fuerit, iam mihi dicere non est necesse. At, si isti Cypriae rogationi sceleratissimae non paruisset; haereret illa nihilominus in republica turpitudo. Regno enim iam publicato, de ipso Catone erat nominatim rogatum. quod ille si repudiasset, dubitatis, quin ei vis esset allata, cum omnia acta illius anni per illum unum labefactari viderentur? Atque etiam hoc videbat: quoniam illa in republica macula regni publicati maneret, quam nemo iam posset eluere; quod ex malis boni posset in republica provenire, id utilius esse per se conservari, quam per alios. Atque ille etiamsi aliquapiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facile pateretur. etenim, qui superiore anno senatu caruisset, quo si tum veniret, me tamen socium suorum in republica consiliorum videre posset: is aequo animo tum, me expulso, et meo nomine cum universo senatu, tum sententia sua condemnata, in hac urbe esse posset? Ille vero eidem tempori, cui nos; eidem furori, eisdem consulibus, eisdem minis, insidiis, periculis cessit. luctum nos hausimus maiorem, dolorem ille animi non minorem.

Digitized by Google

XXX. His de tot tantisque iniuriis in socios, an reges, in liberas civitates, consulum querela esse debuit, in eius magistratus tutela, reges, atque exterae nationes semper fuerunt. Ecquae vox umquam est audita consulum? Quamquam quis audiret, si maxime queri vellent? De Cyprio rege quererentur, qui me civem, nullo meo crimine, patriae nomine laborantem, non modo stantem non defenderant, sed ne iacentem quidem protexerant? Cesseram, si alienam a me plebem fuisse vultis, quae non fuit, invidiae: si commoveri omnia videbantur, tempori: si vis subberat, armis: si societas, magistratuum pactioni: si periculum civium, reipublicae. Cur, cum de capite civis (non disputo, cuiusmodi civis,) et de bonis proscriptio fieretur, cum et sacratis legibus et XII tabulis sancitum esset, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite, nisi comitiis centuriatis, rogari, nulla vox est audita consulum? constitutumque est illo anno, quantum in illis duabus huius imperii pestibus fuit, iure posse, per operas concitatas, quemvis civem nominatim, tribuni plebis concilio, ex civitate exturbari? Quae vero promulgata illo anno fuerunt? quae promissa multis? quae constripta? quae sperata? quae cogitata? quid dicam? qui locus orbis terrae iam non erat alicui destinatus? cuius negotii publici cogitari, optari, fingi curatio potuit, quae non esset attributa atque descripta? quod genus imperii, aut quae provincia, quae ratio auferendae aut conflandae pecuniae non reperiebatur? quae regio, orave terrarum erat latior, in qua non regnum aliquod statueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum sibi, quod non habebat, aut redimendum, quod habebat, arbitraretur? quis provinciam, quis pecuniam, quis legationem ab senatu petebat? Damnatis de vi, restitutio; consulatus petitio ipsi illi populari sacerdoti comparabatur. Haec gemebant boni, sperabant improbi, agebat tribunus plebis, consules adiuvabant.

Digitized by Google

XXXI. Hic, aliquanto serius, quam ipse vellet, Cn. Pompeius, invitissimis iis, qui mentem optimi ac fortissimi viri, suis consiliis, fictisque terroribus a defensione meae salutis averterant, excitavit illam suam non sopitam, sed suspicione aliqua retardatam consuetudinem reipublicae bene gerendae. Non est passus ille vir, qui sceleratissimos cives, qui acerrimos hostes, qui maximas nationes, qui reges, qui gentes feras atque inauditas, qui praedonum infinitam manum, qui etiam servitia virtute victoriaque domuisset: qui omnibus bellis terra marique compressis, imperium populi Romani orbis terrarum terminis definisset, rempublicam everti scelere paucorum; quam ipse non solum consiliis, sed etiam sanguine suo saepe servasset: accessit ad causam publicam: restitit auctoritate sua reliquis rebus: de praeteritis questus est. Fieri quaedam ad meliorem spem inclinatio visa est. Decrevit senatus frequens de meo reditu Kalendis Iun. dissentiente nullo, referente L. Ninnio, cuius in mea causa numquam fides virtusque contremuit. Intercessit Ligus iste, nescio qui, additamentum inimicorum meorum. res erat et causa nostra eo iam loci, ut erigere oculos, et vivere videretur. Quisquis erat, qui aliquam partem in meo luctu sceleris Clodiani attigisset, quocumque venerat, quod judicium cumque subierat, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui se suffragium de me tulisse confiteretur. decesserat ex Asia frater meus magno squalore, sed multo etiam maiore moerore. huic ad urbem venienti tota obviam civitas cum lacrymis gemituque processerat: loquebatur liberius senatus: concurrebant equites Romani: Piso ille, gener meus, cui fructum pietatis suae neque ex me, neque a populo Romano ferre licuit, a propinquo suo socerum suum flagitabat: omnia senatus reficiebat, nisi de me primum consules retulissent.

XXXII. Quae cum res iam manibus teneretur: et cum consules provinciarum pactione libertatem

Digitized by Google

omnem perdidissent, qui cum in senatu, privatim, ut de me sententias dicerent, flagitabantur, legem illi se Clodiam timere dicebant: cum haec non possent iam diutius sustinere, initur consilium de interitu Cn. Pompeii: quo patefacto, ferroque deprehenso, ille inclusus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgarunt. Ex quo intellectum est, mihi absenti crevisse amicos, in ea praesertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos esse putaveram, non erant: sed eos voluntatem semper eandem, libertatem non eandem semper habuisse. nam ex novem tribunis, quos tunc habueram, unus, me absente, defluxit, qui cognomen sibi ex Æliorum imaginibus arripuit, quo magis nationis eius esse, quam generis, videretur. Hoc igitur anno, magistratibus novis designatis, cum omnes boni omnem spem melioris status in eorum fidem convertissent: princeps P. Lentulus, auctoritate ac sententia sua, Pisone et Gabinio repugnantibus, causam suscepit, tribunisque plebis octo referentibus, praestantissimam de me sententiam dixit. Qui cum ad gloriam suam, atque ad amplissimi beneficii gratiam magis pertinere videret, causam illam integram ad suum consulatum reservari, tamen rem talem per alios citius, quam per se tardius confici malebat.

XXXIII. Hoc interim tempore P. Sextius, iudices, designatus, iter ad C. Caesarem pro mea salute suscepit. Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad causam. equidem existimo, si ille (ut arbitror) aequus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum: sin iratior, non multum. sed tamen sedulitatem atque integritatem hominis videtis. Ingredior iam in Sextii tribunatum. nam hoc primum iter designatus reipublicae causa suscepit. pertinere et ad concordiam civium putavit, et ad perficiundi facultatem, animum Caesaris a causa non abhorrere. Abiit ille annus. respirasse homines videbantur, nondum re, sed spe reipublicae recupe-

Digitized by Google

randae. Exierunt malis ominibus atque exsecrationibus duo vulturii paludati: quibus utinam ipsis evenissent ea, quae tum homines precabantur! neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syria, et cohortes optimas, perdidissemus. Ineunt magistratum tribuni plebis, qui omnes se de me promulgaturos confirmarant. Ex his princeps emitur ab inimicis meis is, quem homines in luctu irridentes, Gracchum vocabant: quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut illa ex vepreculis extracta nitedula rempublicam conaretur arrodere. Alter vero, non ille Serranus ab aratro, sed ex deserto Gavi Oleli horreo calatis granis, in Calatinos Atilios insitus, subito nominibus in tabulas relatis, nomen suum de tabula sustulit. Veniunt kalendae Ianuarii, vos haec melius scire potestis: equidem audita dico: quae tum frequentia senatus, quae exspectatio populi, qui concursus legatorum ex Italia cuncta, quae virtus, actio, gravitas P. Lentuli consulis fuerit, quae etiam collegae eius moderatio de me: qui cum inimicitias sibi mecum ex reipublicae dissensione susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis, dixit, et temporibus reipublicae permissurum.

XXXIV. Tum princeps rogatus sententiam L. Cotta, dixit id, quod dignissimum republica fuit, nihil de me actum esse iure, nihil more maiorum, nihil legibus: non posse quemquam de civitate tolli sine iudicio: de capite non modo ferri, sed ne iudicari quidem posse, nisi comitiis centuriatis: vim fuisse illam, flammam quassatae reipublicae perturbatorumque temporum, iure iudiciisque sublatis: magna rerum perturbatione impendente, declinasse me paullulum, et, spe reliquae tranquillitatis, praesentes fluctus tempestatemque fugisse. Quare, cum absens rempublicam non minus magnis periculis, quam quodam tempore praesens liberassem, non restitui me solum, sed etiam ornari a senatu decere. Disputavit etiam multa pru-

Digitized by Google

denter, ita de me illum amentissimum et profligatissimum hostem pudoris et pudicitiae, scripsisse quae scripserat, iis verbis, rebus, sententiis, ut, etiamsi iure esset rogatum, tamen vim habere non posset. quare me, qui nulla lege abessem, non restitui lege, sed revocari senatus auctoritate oportere. Hunc, nemo erat, quin verissime sentire diceret. Sed post eum rogatus Cn. Pompeius, approbata laudataque Cottae sententia, dixit, sese otii mei causa, ut omni populari concitatione defungerer, censere, ut ad senatus auctoritatem, populi quoque Romani beneficium erga me adiungeretur. Cum omnes certatim, aliusque alio gravius atque ornatius de mea salute dixisset, fieretque sine ulla varietate discessio: surrexit, ut scitis, Atilius hic Gavianus: nec ausus est, cum esset erotus, intercedere; noctem sibi ad deliberandum postulavit. Clamor senatus, querelae, preces, socer ad pedes abiectus. Ille se affirmare, postero die moram nullam esse facturum. Creditum est: discessum est. illi interea deliberatori merces, longa interposita nocte, duplicata est. Consecuti dies pauci omnino Ianuario mense, per quos senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil, nisi de me.

XXXV. Cum omni mora, ludificatione, calumnia, senatus auctoritas impediretur: venit tandem concilii de me agendi dies, VIII kalendas Febr. Princeps rogationis, vir mihi amicissimus, Q. Fabricius, templum aliquanto ante lucem occupavit. Quietus eo die Sextius, is, qui est de vi reus, actor hic defensorque causae meae, nihil progreditur, consilia exspectat inimicorum meorum. Quid illi, quorum consilio P. Sextius in iudicium vocatur? quo se pacto gerunt? Cum forum, comitium, curiam, multa de nocte, armatis hominibus ac servis plerisque occupavissent, impetum faciunt in Fabricium, manus afferunt, occidunt nonnullos, vulnerant multos. Venientem in forum, virum optimum et constantissimum, M. Cispium, tribunum

Digitized by Google

plebis, vi depellunt: caedem in foro maximam faciunt: universique, destrictis gladiis et cruentis, in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum, fortissimum, meique amantissimum, oculis quaerebant, voce poscebant. quorum ille telis libenter, in tanto luctu, ac desiderio mei, non repugnandi, sed moriendi causa corpus obtulisset suum, nisi suam vitam ad spem mei reditus reservasset. subiit tamen vim illam nefariam conceleratorum latronum: et, cum ad fratris salutem à populo Romano deprecandam venisset, pulsus e Rostris, in comitio iacuit, seque servorum et libertorum corporibus obtexit, vitamque tum suam noctis et fugae praesidio, non iuris iudiciorumque defendit. Meministis, tum, iudices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas referciri, e foro spongiis effingi sanguinem, ut omnes tantam illam copiam, et tam magnificum apparatum, non privatam, aut plebeium, sed patricium et praetorium esse arbitrarentur.

XXXVI. Nihil, neque ante hoc tempus, neque hoc ipso turbulentissimo die, criminationis esse in Sextium. Atqui vis in foro versata est. Certe. quando enim maior? lapidationes persaepe vidimus: non ita saepe, sed nimium tamen saepe gladios: caedem vero tantam, tantos acervos corporum exstructos, nisi forte illo Cinnano atque Octaviano die, quis unquam in foro vidit? qua ex concertatione animorum? Nam ex pertinacia, aut constantia intercessoris oritur saepe seditio, culpa atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione proposita: oritur ex concertatione magistratuum: oritur sensim ex clamore primum: deinde aliqua discessione concionis: vix, sero et raro ad manus pervenitur: nullo vero verbo facto, nulla concione advocata, nulla lege recitata concitatam nocturnam seditionem, quis audivit? An verisimile est, ut civis Romanus, aut homo liber quisquam cum gladio in forum descenderit ante lucem, ne de me fer-

Digitized by Google

ri pateretur, praeter eos, qui ab illo pestifero ac perdito cive iampridem reipublicae sanguine saginantur? Hic iam de ipso accusatore quaero, qui P. Sextium queritur cum multitudine in tribunatu, et cum praesidio magno fuisse: num illo die fuerit. certe, certe non fuit. Victa igitur est causa reipublicae, et victa, non auspiciis, non intercessione, non suffragiis: sed vi, manu, ferro. nam, si obnuntiasset Fabricio is praetor, qui se servasse de coelo dixerat: accepisset respublica plagam, sed eam, quam acceptam gemere posset: si intercessisset collega Fabricio, laesisset rempublicam, sed rempublicam iure laesisset. Gladiatores tu novicios, pro exspectata aedilitate suppositos, cum sicariis e carcere emissis ante lucem immittas? magistratus templo deiicias? caedem maximam facias? forum purges? et, cum omnia vi et armis egeris, accuses eum, qui se praesidio munierit, non ut te oppugnaret, sed ut vitam suam posset defendere?

XXXVII. Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius, ut a suis munitus, tuto in foro magistratum gereret, rempublicam administraret. Itaque fretus sanctitate tribunatus, cum se non modo contra vim et ferrum, sed etiam contra verba atque interfationem legibus sacratis esse armatum putaret, venit in templum Castoris: obnuntiavit consuli: cum subito manus illa Clodiana, in caede civium saepe iam victrix, exclamat, incitatur, invadit: inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis septorum et fustibus: a quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore et contrucidato, se abiecit exanimatus: neque ulla alia re ab se mortem, nisi opinione mortis depulit. quem cum iacentem et concisum plurimis vulneribus extremo spiritu exsanguem et confectum viderent: defatigatione magis et errore, quam misericordia et modo, aliquando caedere destiterunt. Et causam dicis Sextius de vi? Quid ita? quia vivit. at id non sua culpa. palga una illa extrema

Digitized by Google

defuit: quae si accessisset, reliquam spiritum exhausisset. Accusa Lentidium: non percussit locum: maledicito Sabinio, homini Reatino, cur tam temperi exclamarit occisum. ipsum vero quid accusas? num defuit gladiis? num repugnavit? Num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit?

XXXVIII. An haec ipsa vis est, non posse emori? an illa, quod tribunus plebis templum eruentavit? an, quod, cum esset ablatus, primumque resipuisset, non se referri iussit? Vbi est crimen, quod reprehenditis? Hic quaero, iudices, si illo die gens ista Clodia, quod facere voluit, effecisset: si P. Sextius, qui pro occiso relictus est, occisus esset: fuistisne ad arma ituri? fuistisne vos ad patrium illum animum, maiorumque virtutem excitaturi? fuistisne aliquando rempublicam a funesto latrone repetituri: an etiam tunc quiesceretis, cunctaremini, timeretis, cum rempublicam a facinorosissimis sicariis, et a servis esse oppressam atque occupatam videretis? Cuius igitur mortem ulciscereminí, siquidem liberi esse, et habere rempublicam cogitaretis: de eius virtute viri, quid vos loqui, quid sentire, quid cogitare, quid iudicare oporteat, dubitandum putatis? At vero illi ipsi parricidae, quorum effrenatus furor alitur impunitate diuturna, adeo vim facinoris sui perhorruerant, ut, si paullo longior opinio mortis Sextii fuisset, Gracchum illum suum, transferendi in nos criminis causa, occidere cogitarint. Sensit rusticulus non incautus, (neque enim homines nequam tacere potuerunt;) suum sanguinem quaeri ad restinguendam invidiam facinoris Clodiani: mulionicam penulam arripuit, cum qua primum Romam ad comitia venerat: messoria se corbe contexit. Cum quaererent alii Numerium, alii Quintium, gemini nominis errore servatus est. Atque hoc scitis omnes, usque adeo hominem in periculo fuisse, quoad scitum sit Sextium vivere. quod nisi esset patefactum paullo citius, quam vellem: non illi quidem morte mercenarii

Digitized by Google

sui transferre potuissent invidiam in quos putabant, sed acerbissimi sceleris infamiam grato quodam scelere minuissent. Ac, si tunc P. Sextius, iudices, in templo Castoris animam, quam vix retinuit, edidisset: non dubito, quin, si modo esset in republica senatus, si maiestas populi Romani revixisset, aliquando statua huic, ob rempublicam interfecto, in foro statueretur. Nec vero illorum quisquam, quos a maioribus nostris, morte obita, positos in illo loco, atque in Rostris collocatos videtis, esset P. Sextio aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam praeponendus: qui cum causam civis calamitosi, causam amici, causam bene de republica meriti, causam senatus, causam Italiae, causam reipublicae suscepisset; eumque auspiciis religionique parens obnuntiaret, quod senserat: luce, palam, a nefariis pestibus in deorum hominumque conspectu esset occisus, sanctissimo in templo, sanctissima in causa, sanctissimo in magistratu. Eius igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cuius mortem ornandam monumento sempiterno putaretis?

XXXIX. Homines, inquit, emisti, coëgisti, parasti. Quid uti faceret? senatum obsideret? cives indemnatos expelleret? bona diriperet? aedes incenderet? tecta disturbaret? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro e Rostris expelleret? provincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos, in liberas civitates per legatos nostros reduceret? principem civitatis ferro obsessum teneret? haec ut efficere posset, quae fieri, nisi armis oppressa republica, nullo modo poterant, idcirco, credo, manum sibi P. Sextius et copias comparavit. At nondum erat maturum: nondum res ipsa ad eiusmodi praesidia viros bonos compellebat: pulsi nos eramus, non omnino ista manu sola, sed tamen non sine ista: vos tacti maerebatis. Captum erat forum anno superiore, aede Ca-

Digitized by Google

storis, tamquam arces aliquae, a fugitivis occupata: sibebatur: omnia hominum, cum egestate, tum audacia perditorum, clamore, concursu, vi, manu gerebantur: perferebatis. magistratus templis pellebantur: alii omnino aditu ac foro prohibebantur: nemo resistebat. gladiatores ex praetoris comitatu comprehensi, in senatum introducti, confessi, in vincula coniecti a Milone, emissi a Serrano: mentio nulla. forum corporibus civium Romanorum constratum caede nocturna. non modo nulla nova quaestio, sed etiam vetera iudicia sublata. tribunum plebis plus viginti vulneribus acceptis iacentem moribundumque vidistis: alterius tribuni plebis, divini hominis, (dicam enim quod sentio, et quod mecum sentiunt omnes,) divini, insigni quadam, inaudita, nova magnitudine animi, gravitate, fide praediti, domus est oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano.

XL. Et tu hoc loco laudas Milonem, et iure laudas. quem enim umquam virum tam immortali virtute vidimus? qui, nullo praemio proposito, praeter hoc, quod ista contritum et contemtum putatur, iudicium bonorum, omnia pericula, summos labores, gravissimas contentiones inimicitiasque suscepit? qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re docuisse, non verbis, quid oporteret a praestantissimis viris in republica fieri, et quid necesse esset: oportere hominum audacium, eversorum reipublicae sceleri, legibus et iudiciis resistere. si leges non valerent, iudicia non essent, si respublica vi, consensuque audacium, armis oppressa teneretur: praesidio et copiis defendi vitam et libertatem necesse esse. Hoc sentire, prudentiae est: facere, fortitudinis: et sentire vero, et facere, perfectae cumulataeque virtutis. Adiit ad rempublicam tribunus plebis, Milo: de cuius laude plura dicam, non quo aut ipse haec dici, quam existimari malit, aut ego hunc laudis fructum praesenti libenter impertiam, praesertim cum verbis consequi non possim: sed quod exi-

Digitized by Google

stimo, si Milonis causam accusatoris voce collaudatam probaro, vos in hoc crimine parem Sextii causam existimaturos. Adiit igitur T. Annius ad causam reipublicae, sic ut civem patriae recuperare vellet ereptum. simplex causa, constans ratio, plena consensionis omnium, plena concordiae. collegas adiutores habebat: consulis alterius summum studium, alterius animus paene placatus. de praetoribus unus alienus: senatus incredibilis voluntas: equitum Romanorum animi ad causam excitati, erecta Italia. duo soli erant emti ad impediendum: qui si homines despecti, et contemti, tantam rem sustinere non potuissent; se causam, quam susceperat, nullo labore peracturum videbat. agebat auctoritate, agebat consilio, agebat per summum ordinem, agebat exemplo bonorum et fortium civium: quid republica, quid se dignum esset, quis ipse esset, quid sperare, quid maioribus suis reddere deberet, diligentissime cogitarat.

XLI. Huic gravitati hominis, videbat ille gladiator, se, si moribus ageret, parem esse non posse: ad ferrum, ad faces, ad quotidianam caedem, incendia, rapinas, se cum exercitu suo contulit: domum oppugnare, itineribus occurrere, vi lacessere, et terrere coepit. Non movit hominem summa gravitate, summaque constantia: sed quamquam dolor animi, innata libertas, promta excellensque virtus, fortissimum virum hortabantur, vi vim oblatam, praesertim saepius, ut frangeret et refutaret; tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, ut contineret dolorem, neque eadem se re ulciscereturr, qua esset lacessitus: sed illum tot iam funeribus reipublicae exsultantem ac tripudiantem, legum, si posset, laqueis constringeret. Descendit ad accusandum. quis umquam tam proprie reipublicae causa; nullis inimicitiis, nullis praemiis, nulla hominum postulatione, aut etiam opinione, id umquam esse facturum? Fracti erant animi hominis. hoc enim accusante pristini illius sui iudicii turpitu-

Digitized by Google

dinem desperabat. Ecce tibi consul, praetor, tribunus plebis, nova novi generis edicta proponiunt: Ne reus adsit, ne citetur, ne quaeratur, ne mentionem omnino cuiquam iudicum aut iudiciorum facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus, vi sceleratorum hominum corroborata, legibus iudiciisque sublatis? Cervices tribunus plebis privato; praestantissimus vir profligatissimo homini daret? an causam susceptam affligeret? an se domi contineret? Et vinci turpe putavit, et deterreri etiam e republica credidit, ut, quoniam sibi in illum legibus uti non liceret, illius vim neque in suo, neque in reipublicae periculo pertimesceret.

XLII. Quomodo igitur hoc in genere praesidii comparati accusas Sextium, cum idem laudes Milonem? An, qui sua tecta defendit: qui ab aris, focis, ferrum flammamque depellit: qui sibi licere vult tuto esse in foro, in templo, in curia: qui vitae praesidium comparat: qui vulneribus, quae cernit quotidie toto corpore, movetur, ut aliquo praesidio caput, et cervices, et iugulum, ac latera tutetur, hunc de vi accusandum putas? Quis enim vestrum, iudices, ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque civili iure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera aut eripere aut retinere potuissent? Qui igitur primi virtute et consilio praestanti exstiterunt, ii perspecto genere humanae docilitatis atque ingenii, dissipatos unum in locum congregarunt, eosque ex feritate illa ad iustitiam atque mansuetudinem transduxerunt. Tum res, ad communem utilitatem, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quae postea civitates nominatae sunt, tum domicilia coniuncta, quas urbes dicimus, invento et divino et humano iure, moenibus sepserunt. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, et illam immanem, nihil

Digitized by Google

tam interest, quam ius atque vis. horum utro uti nolimus, altero est utendum. Vim volumus exstingui? ius valeat necesse est, id est, iudicia, quibus omne ius continetur. Iudicia displicent, aut nulla sunt? vis dominetur necesse est. Haec vident omnes: Milo et vidit, et fecit, ut ius experiretur, vim depelleret, altero uti voluit, ut virtus audaciam vinceret: altero usus necessario est, ne virtus ab audacia vinceretur. Eademque ratio fuit P. Sextii, si minus in accusando, (neque enim per omnes fuit idem necesse fieri,) at certe in necessitate defendendae salutis suae, praesidioque contra vim et manum comparando.

XLIII. O dii immortales! quemnam ostenditis exitum nobis? quam spem reipublicae datis? quotus quisque invenietur tanta virtute vir, qui optimam quamque causam reipublicae amplectatur? qui bonis viris deserviat? qui solidam laudem veramque quaerat? cum sciat, duo illa reipublicae paene fata, Gabinium et Pisonem, alterum haurire quotidie ex pacatissimis atque opulentissimis Syriae gazis innumerabile pondus auri? bellum inferre quiescentibus, ut eorum veteres illibatasque divitias, in profundissimum libidinum suarum gurgitem profundat? villam aedificare in oculis omnium tantam, tugurium ut iam videatur esse illa villa, quam ipse tribunus plebis pictam olim in concionibus explicabat, quo fortissimum ac summum civem in invidiam homo castus, ac non cupidus vocaret? alterum Thracibus ac Dardanis primum pacem maxima pecunia vendidisse? deinde, ut illi pecuniam conficere possent, vexandam his Macedoniam et spoliandam tradidisse? eundemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Graecis divisisse? cogere pecunias maximas a Dyrrhachinis, spoliare Thessalos, certam Achaeis in annos singulos pecuniam imperavisse: neque tamen ullo in publico aut religioso loco signum, aut tabulam, aut ornamentum reliquisse? Hos sic illudere, quibus omne sup-

Digitized by Google

plicium atque omnis iure optimo poena debetur? reos esse hos duos, quos videtis? omitto iam Numerium, Serranum, Ælium, quisquilias seditionis Clodianae: sed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis: nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, illi umquam de se pertimescent.

XLIV. Nam quid ego de aedile ipso loquar, qui etiam diem dixit, et accusavit de vi Milonem? Neque hic tamen ulla umquam iniuria adducetur, ut eum tali virtute, tantaque firmitate animi se in rempublicam fuisse poeniteat: sed, qui haec vident, adolescentes, quonam suas mentes conferent? ille, qui monumenta publica, qui aedes sacras, qui domos inimicorum suorum oppugnavit, excidit, incendit, qui stipatus semper sicariis, septus armatis, munitus iudicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui et peregrinam manum facinorosorum concitavit, et servos ad caedem idoneos emit, et in tribunatu carcerem totum in forum effudit, volitat aedilis, accusat enim, qui aliqua ex parte eius furorem exsultantem repressit. hic, qui se est tutatus sic, ut in privata re deos penates suos, in republica iura tribunatus auspiciaque defenderet, accusare eum moderate, a quo ipse nefarie accusatur, per senatus auctoritatem non est situs. Nimirum hoc illud est, quod de me potissimum tu in accusatione quaesisti, quae esset nostra natio optimatium. sic enim dixisti. Rem quaeris praeclaram iuventuti ad discendum, nec mihi difficilem ad perdocendum. de qua pauca, iudices, dicam: et, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio nostro, nec ab ipsa causa P. Sextii abhorrebit oratio mea.

XLV. Duo genera semper in hac civitate fuerunt eorum, qui versari in republica, atque in ea se excellentius gerere studuerunt: quibus ex generibus alteri se populares, alteri optimates et haberi et esse voluerunt. Qui ea, quae faciebant, quaeque dicebant, multitudini iucunda esse volebant, populares: qui autem

Digitized by Google

ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarent, optimates habebantur. Quis ergo iste optimus quisque? de numero si quaeris, innumerabiles. neque enim aliter stare possemus: sunt principes consilii publici: sunt, qui eorum sectam sequuntur: sunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia: sunt municipales, rusticique Romani: sunt negotia gerentes: sunt etiam libertini optimates. numerus, ut dixi, huius generis, late et varie diffusus est: sed genus universum (ut tollatur error) brevi circumscribi et definiri potest. Omnes optimates sunt, qui neque nocentes sunt, nec natura improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Esto igitur, ut hi sint, (quam tu nationem appellasti,) quiqui integri sunt, et sani, et bene de rebus domesticis constituti. horum qui voluntati, commodis, opinioni in gubernanda republica serviunt, defensores optimatium, ipsique optimates gravissimi, et clarissimi cives numerantur, et principes civitatis. Quid est igitur propositum his reipublicae gubernatoribus, quod intueri, et quo cursum suum dirigere debeant? id quod est praestantissimum, maximeque optabile omnibus sanis, et bonis, et beatis, cum dignitate otium. Hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt, summi viri, et conservatores civitatis putantur. neque enim rerum gerendarum dignitate homines efferri ita convenit, ut otio non prospiciant: neque ullum amplexari otium, quod abhorreat a dignitate.

XLVI. Huius autem otiosae dignitatis haec fundamenta sunt, haec membra, quae tuenda principibus, et vel capitis periculo defendenda sunt: religiones, auspicia, potestates magistratuum, senatus auctoritas, leges, mos maiorum, iudicia, iurisdictio, fides, provinciae, socii, imperii laus, res militaris, aerarium. Harum rerum tot atque tantarum esse defensorem et patronum, magni animi est, magni ingenii, magnaeque constantiae. Etenim in tanto civium numero magna

Digitized by Google

multitudo est eorum, qui aut propter metum poenae, peccatorum suorum conscii, novos motus conversionesque reipublicae quaerant, aut qui propter insitum quendam animi furorem, discordiis civium ac seditione pascantur: aut qui, propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quam suo, deflagrare. qui cum auctores sunt et duces suorum studiorum vitiorumque nacti, in republica fluctus excitantur, ut vigilandum sit iis, qui sibi gubernacula patriae depoposcerunt, enitendumque omni scientia ac diligentia, ut, conservatis his, quae ego paullo ante fundamenta ac membra esse dixi, tenere cursum possint et capere otii illum portum et dignitatis. Hanc ego viam, iudices, si aut asperam, aut arduam, aut plenam esse periculorum aut insidiarum negem, mentiar: praesertim cum id non modo intellexerim semper, sed etiam praeter ceteros senserim.

XLVII. Maioribus praesidiis et copiis oppugnatur respublica, quam defenditur, propterea, quod audaces homines et perditi, nutu impelluntur: et ipsi etiam sponte sua contra rempublicam incitantur: boni, nescio quomodo tardiores sunt, et, principiis rerum neglectis, ad extremum ipsa denique necessitate excitantur: ita ut nonnumquam cunctatione, ac tarditate, dum otium volunt etiam sine dignitate retinere, ipsi utrumque amittant. Propugnatores autem reipublicae qui esse voluerunt, si leviores sunt, desciscunt: si timidiores, desunt: permanent illi soli, atque omnia reipublicae causa perferunt, qui sunt tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui a Gracchо usque ad Q. Varium seditiosis omnibus restitit: quem nulla unquam vis, nullae minae, nulla invidia labefecit: aut qualis Q. Metellus, patruus matris tuae: qui, cum florentem hominem in populari ratione, L. Saturninum, censor notasset, cumque insitivum Gracchum contra vim multitudinis incitatae censu prohibuisset, cumque in eam legem, quam non iure rogatam iudicarat, iurare

Digitized by Google

unus noluisset: de civitate maluit, quam de sententia demoveri: aut, ut vetera exempla, quorum est copia digna huius imperii gloria, relinquam, neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem: qualis nuper Q. Catulus fuit: quem neque periculi tempestas, neque honoris aura potuit umquam de suo cursu, aut spe, aut metu demovere.

XLVIII. Haec imitamini, per deos immortales! qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quaeritis. haec ampla sunt, haec divina, haec immortalia: haec fama celebrantur, monumentis annalium mandantur, posteritati propagantur. Est labor: non nego. pericula magna; fateor. „*Multae insidiae sunt bonis:* verissime dictum est. „*Sed, te id, quod multi invideant, multique expetant, Inscitia sit,* inquit, *postulare, si tu laborem summa cum cura efferas Nullum.* Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi cives, *Oderint, dum metuant.* praeclara enim illa praecepta dederat iuventuti. Sed tamen haec via, haec ratio reipublicae capessendae, olim erat magis pertimescenda, cum multis in rebus multitudinis studium ad populi commodum ab utilitate reipublicae discrepabat. Tabellaria lex ab L. Cassio ferebatur. Populus libertatem agi putabat suam. dissentiebant principes, et in salute optimatium, temeritatem multitudinis, et tabellae licentiam pertimescebant. Agrariam Ti. Gracchus legem ferebat. Grata erat populo. fortunae constitui tenuiorum videbantur. Nitebantur contra optimates, quod ea discordiam excitari videbant: et, cum locupletes possessionibus diuturnis moverentur, spoliari rempublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat. Iucunda res plebi Romanae. victus enim suppeditabatur large sine labore. Repugnabant boni, quod et ab industria plebem ad desidiam avocari putabant, et aerarium exhauriri videbatur.

XLIX. Multa etiam nostra memoria, quae con-

Digitized by Google

sulto praetereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas a consilio principum dissideret. Nunc iam nihil est, quod populus a delectis principibusque dissentiat: nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum est cupidus, et otio suo, et dignitate optimi cuiusque, et universae reipublicae gloria delectatur. Itaque homines seditiosi ac turbulenti, quia nulla iam largitione populum Romanum concitare possunt, quod plebs perfuncta gravissimis seditionibus ac discordiis otium malle videatur, conductas habent conciones: neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quae illi velint audire, qui in concione sunt: sed pretio ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire videantur. Num vos existimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum umquam in concione habuisse conductum? nemo habuit. ipsa enim largitio, et spes commodi propositi, sine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offendebant illi quidem apud graves et honestos homines, sed populi iudiciis atque omni significatione florebant. his in theatro plaudebatur: hi suffragiis, quod contenderant, consequebantur. horum homines nomen, orationem, vultum, incessum amabant. Qui autem adversabantur ei generi; graves et magni homines habebantur: sed valebant in senatu multum, apud bonos viros plurimum: multitudini iucundi non erant: suffragiis offendebatur saepe eorum voluntas: plausum vero etiamsi quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccasset, pertimescebat. Attamen, si qua res erat maior, idem ille populus, horum auctoritate maxime commovebatur.

L. Nunc, nisi me fallit, in eo statu civitas est, ut, si operas conductorum removeris, omnes idem de republica sensuri esse videantur. Etenim tribus locis significari maxime populi Romani iudicium ac voluntas potest, cencione, comitiis, ludorum gladiatorum-

Digitized by Google

que consessu. Quae concio fuit per hos annos, quae quidem esset non conducta, sed vera, in qua populi Romani consensus perspici non posset? Habitae sunt multae de me a gladiatore sceleratissimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum foedum vultum aspicere, nemo furialem vocem bonus audire poterat. Erant, erant illae conciones perditorum hominum necessario turbulentae. Habuit de eodem me P. Lentulus consul concionem. concursus est populi Romani factus: omnes ordines, tota in illa concione Italia constitit. Egit causam summa cum gravitate copiaque dicendi, tanto silentio, tanta approbatione omnium, nihil ut umquam videretur tam populare ad populi Romani aures accidisse. Productus est ab eo Cn. Pompeius, qui se non solum auctorem meae salutis, sed etiam supplicem populo Romano exhibuit. huius oratio et pergravis, et grata concioni fuit. sic contendo, numquam neque sententiam eius, auctoritate, neque eloquentiam, iucunditate fuisse maiore. Quo silentio sunt auditi de me ceteri principes civitatis? quos idcirco non appello hoc loco, ne mea oratio, si minus de aliquo dixero, ingrata; si satis de omnibus, infinita esse videatur. Cedo nunc eiusdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio concionem. Quis non modo approbavit, sed non indignissimum facinus putavit, illum non dicam loqui, sed vivere ac spirare? quis fuit, qui non eius voce maculari rempublicam, seque, si eum audiret, scelere adstringi arbitraretur?

LI. Venio ad comitia, sive magistratuum placet, sive legum. Leges videmus saepe ferri multas. omitto eas, quae feruntur ita, vix ut quini, et hi ex alia tribu, qui suffragium ferant, reperiantur. De me, quem tyrannum, atque ereptorem libertatis esse dicebat, in illa ruina reipublicae dicit se legem tulisse. Quis est, qui se, cum contra me ferebatur, inisse suffragium confiteatur? cum autem de me eodem ex senatusconsulto

Digitized by Google

saltu, comitiis centuriatis, ferebatur, quis est, qui non profiteatur se affuisse, et suffragium de salute mea tulisse? Vtra igitur causa popularis debet videri: in qua omnes honestates civitatis, omnes aetates, omnes ordines una consentiunt? an in qua furiae concitatae, tamquam ad funus reipublicae convolant? An, sicubi aderit Gellius, homo et fratre indignus, viro clarissimo, [atque optimo consule,] et ordine equestri, cuius ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit; id erit populare? Est enim homo iste populo Romano deditus. Nihil vidi magis: qui cum eius adolescentia in amplissimis honoribus summi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuisset, usque eo non fuit popularis, ut bona solus comesset. deinde ex impuro adolescente et petulante, posteaquam rem paternam ab idiotarum divitiis ad philosophorum regulam perduxit: Graeculum se atque otiosum putari voluit, studio litterarum se subito dedidit. Nihil sane Attae iuvabant. anagnostae, libelli etiam pro vino saepe oppignerabantur. manebat insaturabile abdomen, copiae deficiebant. Itaque semper versabatur in spe rerum novarum: otio et tranquillitate reipublicae consenescebat.

LII. Ecquae seditio umquam fuit, in qua non ille princeps? ecqui seditiosus, cui ille non familiaris? ecquae turbulenta concio, cuius ille non concitator? cui bene dixit umquam bono? bene dixit? immo, quem fortem et bonum civem non petulantissime est insectatus? qui, ut credo, non libidinis causa, sed ut plebicola videretur, libertinam duxit uxorem. Is de me suffragium tulit, is affuit, is interfuit epulis, et gratulationibus parricidarum. in quo tamen est me ultus, cum illo ore inimicos est meos suaviatus. qui, quasi mea culpa bona perdiderit, ita ob eam ipsam causam est mihi inimicus, quia nihil habet. Vtrum ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comedisti? quid? tu meo periculo, gurges ac vorago patrimonii, helluabare: ut, si ego consul reipublicam

Digitized by Google

contra te et gregales tuos defendissem, in civitate esse me nolles? Te nemo tuorum videre vult: omnes aditum, sermonem, congressum tuum fugiunt: te sororis filius Postumus, adolescens gravis, senili iudicio, notavit, cum in magno numero tutorem liberis non instituit. Sed elatus odio, et meo, et reipublicae nomine, quorum ille utri sit inimicior, nescio, plura dixi, quam dicendum fuit, in furiosissimum atque egentissimum ganeonem. Illuc revertor: contra me cum sit actum, capta urbe atque oppressa, Gellium, Firmidium, Titium, eiusdem modi furias, illis mercenariis gregibus duces et auctores fuisse, cum ipse lator nihil ab horum turpitudine, audacia, sordibus abhorreret. At, cum de dignitate mea ferebatur, nemo sibi nec valitudinis excusationem, nec senectutis, satis iustam putavit: nemo fuit, qui se non rempublicam mecum simul revocare in suas sedes arbitraretur.

LIII. Videamus nunc comitia magistratuum. Fuit collegium nuper tribunicium, in quo tres minime, vehementer duo populares existimabantur. Ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum consistendi potestas non erat, duo a populo Romano praetores video esse factos: et, quantum sermonibus vulgi et suffragiis intelligere potui, prae se populus Romanus ferebat, sibi illum in tribunatu Cn. Domitii animum constantem et egregium, et Q. Ancharii fidem ac fortitudinem, etiamsi nihil agere potuissent, tamen voluntate ipsa gratum fuisse. Iam de C. Fannio quae sit existimatio, videmus: quod iudicium populi Romani in honoribus eius futurum sit, nemini dubium esse debet. Quid? populares illi duo quid egerunt? alter, qui tamen se continuerat, tulerat nihil: senserat tantum de republica aliud, atque homines exspectabant, vir et bonus, et innocens, et bonis viris semper probatus: quod parum videlicet intellexit in tribunatu, quid vero po-

Digitized by Google

palo probaretur, et quod illum esse populum Romanum, qui in concione, erat, arbitrabatur, non tenuit eum locum, in quem, nisi popularis esse voluisset, facillime pervenisset, alter, qui ita se in populari ratione iactarat, ut auspicia, legem Æliam, senatus auctoritatem, consulem, collegas, bonorum iudicium, nihil putaret, aedilitatem petivit cum bonis viris, et hominibus primis, sed non praestantissimis opibus et gratia: tribum suam non tulit: Palatinam denique, per quam omnes illae pestes vexare populum Romanum dicebantur, perdidit: nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent, nisi repulsam, tulit. Videtis igitur, populum ipsum, ut ita dicam, iam non esse popularem: qui ita vehementer eos, qui populares habentur, respuat; eos autem, qui ei generi adversantur, honore dignissimos iudicet.

LIV. Veniamus ad ludos. Facit enim, iudices, vester in me animorum oculorumque coniectus, ut mihi iam licere putem remissiore uti genere dicendi. Comitiorum et concionum significationes interdum verae sunt, nonnumquam vitiatae atque corruptae: theatrales gladiatoriique consessus, dicuntur omnino solere, levitate nonnullorum emptos plausus, exiles et raros excitare. attamen facile est, cum id fit, quemadmodum, et a quibus fiat, et quid integra multitudo faciat, videre. Quid ego nunc dicam, quibus viris, aut cui generi civium maxime applaudatur? neminem vestrum fallit. sit hoc sane leve: quod non ita est, quoniam optimo cuique impertitur: sed, si est leve, homini gravi leve est; ei vero, qui pendet a rebus levissimis, qui rumore, et (ut ipsi loquuntur) favore populi tenetur et ducitur, plausum, immortalitatem, sibilum, mortem videri necesse est. Ex te igitur, Scaure, potissimum quaero, qui ludos apparatissimos magnificentissimosque fecisti, ecquis istorum popularium tuos ludos adspexerit: ecquis se theatro populoque Romano commiserit. Ipse ille maxime ludius,

Digitized by Google

non solum spectator, sed actor et acroama, qui omnia soróris embolia novit, qui in coetum mulierum pro psaltria adducitur, nec tuos ludos adspexit in illo ardenti tribunatu suo, nec ullos alios, nisi eos, a quibus vix vivus effugit. Semel, inquam, se ludis homo popularis commisit omnino, cum in templo Honoris Virtutis, honos habitus esset virtuti, Caiique Marii, conservatoris huius imperii, monumentum municipi eius et reipublicae defensori sedem ad salutem praebuisset.

LV. Quo quidem tempore, quid populus Romanus sentire se ostenderit, utroque in genere declaratum est: primo, cum, audito senatus consulto, ore ipsi atque absenti senatui plausus est ab universis datus: deinde, cum senatoribus singulis spectatum e senatu redeuntibus. Cum vero ipse, qui ludos faciebat, consul assedit, stantes, et manibus passis gratias agentes, et lacrymantes gaudio, suam erga me benivolentiam ac misericordiam declararunt. At, cum ille furibundus, incitata illa sua vecordi mente, venisset; vix se populus Romanus tenuit: vix homines odium suum a corpore eius impuro atque infando represserunt. voces quidem, et palmarum intentus, et maledictorum clamorem omnes profuderunt. Sed quid ego populi Romani animum virtutemque commemoro, libertatem iam ex diuturna servitute respicientis in eo homine, cui tum petenti iam aedilitatem ne histriones quidem coram sedenti pepercerunt? Nam cum ageretur Togata, Simulans, ut opinor, caterva tota clarissima concentione, in ore impuri hominis imminens, concionata est. *Huic vitae tuae* — et, *Postprincipia, atque exitus vitiosae vitae!* Sedebat exanimatus: et is, qui antea cantorum convicio conciones celebrare suas solebat, cantorum ipsorum vocibus eliciebatur. Et, quoniam facta mentio est ludorum, ne illud quidem praetermittam, in magna varietate sententiarum, numquam ullum fuisse locum.

Digitized by Google

in quo aliquid a poëta dictum, cadere in tempus nostrum videretur, quod aut populum universum fugeret, aut non exprimeret ipse actor. Et, quaeso, hoc loco, iudices, ne qua me levitate ductum ad insolitum genus dicendi labi putetis, si de poëtis, de histrionibus, de ludis in iudicio loquar.

LVI. Non sum tam ignarus, iudices, causarum, non tam insolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, et omnes undique flosculos carpam atque delibem. scio, quid gravitas vestra, quid haec advocatio, quid ille conventus, quid dignitas P. Sestii, quid periculi magnitudo, quid aetas, quid honos meus postulet. Sed mihi sumsi hoc loco doctrinam quamdam iuventuti, qui essent optimates. in ea explicanda demonstrandum est, non esse populares omnes eos, qui putentur. Id facillime consequar, si universi populi iudicium verum et incorruptum, et, si intimos sensus civitatis expressero. Quid fuit illud, quod, recenti nuntio de illo senatusconsulto, quod factum est in templo Virtutis, ad ludos scenamque perlato, consessu maximo, summus artifex, et mehercule semper partium in republica, tamquam in scena, optimarum, fiens, et recenti laetitia, et misto dolore ac desiderio mei, egit aperte multo gravioribus verbis meam causam, quam egomet de me agere potuissem? Summi enim poëtae ingenium non solum arte sua, sed etiam dolore exprimebat. „*Quid enim? qui rempublicam certo animo adiuverit, statuerit, steterit cum Achivis.* Vobiscum me stetisse dicebat, vestros ordines demonstrabat. revocabatur ab universis. „*Re dubia, nec dubitarit vitam offerre, nec capiti pepercerit.* Haec quantis ab illo clamoribus agebantur? cum iam, omisso gestu, verbis poëtae, et studio actoris, et exspectationi nostrae plauderetur? „*Summum amicum, summo in bello* — (nam illud ipse actor adiungebat amico animo, et fortasse homines propter aliquod desiderium approbabant) „*summo animo praeditum.*

Digitized by Google

LVII. Tum illa, quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paullo post in eadem fabula sunt acta? „*O pater* — Me, me ille absentem, ut patrem, deplorandum putabat, quem Q. Catulus, quem multi alii saepe in senatu patrem patriae nominarant. Quanto cum fletu de illis nostris incendiis ac ruinis, cum patrem pulsum, patriam afflictam deploraret, domum incensam, eversamque? Sic egit, ut demonstrata pristina fortuna, cum se convertisset, „*Haec omnia vidi inflammari*: — fletum etiam inimicis atque invidis excitaret. Proh, dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? quae mihi quidem ita et acta et scripta videntur esse, ut vel a Catulo, si revixisset, praeclare posse dici viderentur. is enim libere reprehendere, et accusare populi nonnumquam temeritatem solebat, aut errorem senatus: „*O ingratifici Argivi, inanes Graii, immemores beneficii!* Non erat illud quidem verum. non enim ingrati, sed miseri, quibus reddere salutem, a quo acceperant, non liceret: nec unus in quemquam umquam gratior, quam in me universi. sed tamen illud scripsit disertissimus poëta pro me: egit fortissimus actor, non solum optimus, de me, cum omnes ordines demonstraret, senatum, equites Romanos, universum populum Romanum, accusaret: „*Exsulare sinitis, sivistis pelli, pulsum patimini*. Quae tum significatio fuerit omnium, quae declaratio voluntatis ab universo populo Romano in causa hominis non popularis, equidem audiebamus: existimare facilius possunt, qui adfuerunt.

LVIII. Et, quoniam me huc provexit oratio, histrio casum meum toties collacrymavit, cum ita dolenter ageret causam meam, ut vox eius illa praeclara, lacrymis impediretur. Neque poëtae, quorum ego semper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt: eaque populus Romanus non solum plausu, sed etiam gemitu suo comprobavit. Vtrum igitur haec Æsopum potius pro me, aut Accium dicere oportuit, si populus

Digitized by Google

Romanus liber esset, an principes civitatis? Nominatim sum appellatus in Bruto, „*Tullius, qui libertatem civibus stabiliverat.* millies revocatum est. Parumne videbatur populum Romanum iudicare, id a me, et a senatu esse constitutum, quod perditi cives sublatum per nos criminabantur? Maximum vero populi Romani iudicium universo consessu gladiatorio declaratum est. erat enim munus Scipionis, dignum et eo ipso, et illo Q. Metello, cui dabatur. Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentia, atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maxime delectatur. In hunc consessum P. Sextius, tribunus plebis, cum ageret nihil aliud in eo magistratu, nisi meam causam, venit, et se populo dedit, non plausus cupiditate, sed ut ipsi inimici nostri voluntatem universi populi viderent. Venit (ut scitis) ad columnam Meniam. tantus est ex omnibus spectaculis usque a Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut unmquam maior consensio, aut apertior populi Romani universi fuisse ulla in causa diceretur. Vbi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulsores? aliusne est aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensi invisique fuerimus?

LIX. Equidem existimo, nullum tempus esse frequentioris populi, quam illud gladiatorium: neque concionis ullius, neque vero ullorum comitiorum. Haec igitur innumerabilis hominum multitudo, haec populi Romani tanta significatio, sine ulla varietate, universi, cum illis ipsis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, nisi optimorum civium salutem et dignitatem populo Romano caram esse universo? At vero et ille tribunus plebis, qui de me, non patris, avi, proavi, maiorum denique suorum omnium, sed Graeculorum instituto, concionem interrogare solebat, Velletne me redire: et, cum erat reclamatum semivivis mercenariorum vocibus, po-

Digitized by Google

pulum Romanum negare dicebat: is, cum quotidie gladiatores spectaret, numquam est conspectus. Cum veniret, emergebat subito, cum sub tabulas subrepserat, ut „*Mater te appello* — dicturus videretur. Itaque illa via labtebrosa, qua spectatum ille veniebat, Appia iam vocabatur. qui tamen, quoquo tempore conspectus erat, non modo gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimescebant. Videtisne igitur, quantum inter populum Romanum et concionem intersit? dominos concionum omni odio populi notari? quibus autem consistere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi Romani significatione decorari? Tu mihi etiam M. Atilium Regulum commemoras, qui redire ipse Karthaginem sua voluntate ad supplicium, quam sine iis captivis, a quibus ad senatum missus erat, Romae manere maluerit? et mihi negas optandum reditum fuisse per familias comparatas et homines armatos.

LX. Vim scilicet ego desideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, et quem, si vis non fuisset, nulla res labefactare potuisset. Hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me studio gloriae putet idcirco exisse, ut ita redirem? Quem enim umquam senatus civem, nisi me, nationibus exteris commendavit? cuius umquam propter salutem, nisi meam, senatus publice sociis populi Romani gratias egit? De me uno patres conscripti decreverunt, ut, qui provincias cum imperio obtinerent, qui quaestores, legatique essent, salutem et vitam meam custodirent. In una mea causa post Romam conditam factum est, ut litteris consularibus ex senatusconsulto, cuncta ex Italia, omnes, qui rempublicam salvam vellent, convocarentur. Quod numquam senatus in universae reipublicae periculo decrevit, id in unius mea salute conservanda decernendum putavit. Quem curia magis requisivit? quem forum luxit? quem aeque ipsa tribunalia desideraverunt? Omnia discessu meo de-

Digitized by Google

serta, horrida, muta, plena luctus et moeroris fuerant. Quis est Italiae locus, in quo non fixum sit in publicis monumentis studium salutis meae, testimonium dignitatis?

LXI. Nam quid ego illa de me divina senatusconsulta commemorem? vel quod in templo Iovis Optimi Maximi factum est, cum vir is, qui tripartitas orbis terrarum oras atque regiones tribus triumphis adiunctas huic imperio notavit, de scripto sententia dicta, mihi uni testimonium patriae conservatae dedit? cuius sententiam ita frequentissimus senatus secutus est, ut unus dissentiret hostis; idque ipsum tabulis publicis mandaretur, ad memoriam posteri temporis sempiternam: vel quod est postridie decretum in curia, populi ipsius Romani, et eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de caelo servaret? ne quis moram ullam afferret? si quis aliter fecisset, eum plane eversorem reipublicae fore, idque senatum gravissime laturum; et ut statim de eius facto referretur? Qua gravitate sua cum frequens senatus nonnullorum scelus audaciamque tardasset; tamen illud addidit, si diebus quinque, quibus agi de me potuisset, non esset actum, redirem in patriam, dignitate omni recuperata.

LXII. Decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex tota Italia salutis meae causa convenerant, agerentur gratiae, atque ut iidem, ad res redeuntes ut venirent, rogarentur. Haec erat studiorum in mea salute contentio: ut ii, qui a senatu de me rogabantur, iidem senatui pro me supplicarent. Atque ita in his rebus unus est solus inventus, qui ab hac tam impensa voluntate bonorum palam dissideret, ut etiam Q. Metellus consul, qui mihi vel maxime ex magnis contentionibus reipublicae fuisset inimicus, de mea salute retulerit. Qui excitatus summa cum auctoritate P. Servilii, tum quadam gravitate dicendi, cum ille omnes prope ab inferis evocasset Metellos, et ad il-

Digitized by Google

lius generis, quod sibi cum eo commune esset dignitatem, propinqui sui mentem a Clodianis latrociniis reflexisset; cumque eum ad domestici exempli memoriam, et ad Numidici illius Metelli casum vel gloriosum, vel gravem convertisset: collacrymavit vir egregius ac vere Metellus, totumque se P. Servilio dicenti etiam tum tradidit: nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo eiusdem sanguinis, potuit sustinere, et meorum absens beneficio rediit in gratiam. Quod certe, si est aliqui sensus in morte praeclarorum virorum, cum omnibus Metellis, tum vero uni viro fortissimo, et praestantissimo civi, gratissimum, fratri suo, fecit, socio laborum, periculorum, consiliorum meorum.

LXIII. Reditus vero meus qui fuerit, quis ignorat? quemadmodum mihi advenienti tamquam totius Italiae atque ipsius patriae dexteram porrexerint Brundisini; cum ipsis nouis Sext. idem dies adventus mei fuisset reditusque, natalis, idem carissimae filiae, quam ex gravissimo tum primum desiderio, luctuque conspexi, idem etiam ipsius coloniae Brundisinae, idemque Salutis; cumque me domus eadem optimorum et doctissimorum virorum, Lenii Flacci, et patris, et fratris eius laetissima accepisset, quae proximo anno moerens receperat, et suo praesidio, periculoque defenderat; cumque itinere toto urbes Italiae festos dies agere adventus mei videbantur, viae multitudine legatorum, undique missorum celebrabantur, ad urbem accessus incredibili hominum multitudine et gratulatione florebat, iter a porta, in Capitolium adscensus, domum reditus erat eiusmodi, ut summa in laetitia illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miseram atque oppressam fuisse? Habes igitur, quod ex me quaesisti, qui essent optimates. non est natio, ut dixisti: quod ego verbum agnovi: est enim illius, a quo uno maxime P. Sextius se oppugnari videt, hominis eius, qui hanc nationem deleri

Digitized by Google

et concidi cupivit: qui C. Caesarem, mitem hominem, et a caede abhorrentem, saepe increpuit, saepe accusavit, cum affirmaret, illum numquam, dum haec natio viveret, sine cura futurum. Nihil profecit de universis: de me agere non destitit: me oppugnavit, primum per iudicem Vettium, quem in concione de me, et de clarissimis viris interrogavit. In quo tamen eos cives coniunxit eodem periculo et crimine, ut a me inierit gratiam, quod me cum amplissimis et fortissimis viris congregavit.

LXIV. Sed postea mihi, nullo meo merito, nisi quod bonis placere cupiebam, omnes est insidias sceleratissime machinatus. Ille ad eos, a quibus audiebatur, quotidie aliquid defecti afferebat: ille hominem mihi amicissimum, Cn. Pompeium, monebat, ut meam domum metueret, atque a me ipso caveret: ille se sic cum inimico meo copularat, ut illum meae proscriptionis, quam adiuvabat Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscum vivit, tabulam esse, se scriptorem diceret: ille unus ordinis nostri discessu meo, luctu vestro, palam exsultavit. de quo ego, cum quotidie rueret, verbum feci, iudices, numquam: neque putavi, cum omnibus machinis ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer, de uno sagittario me queri convenire. Acta mea sibi ait displicere: quis nescit? qui legem eam contemnat, quae dilucide vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus sit, dare? In quo eius temeritatem satis mirari, iudices, non queo. facit apertissime contra legem: facit is, qui neque elabi ex iudicio iucunditate sua, neque emitti gratia potest, neque opibus et potentia leges ac iudicia perfringere. Quae res hominem impellit, ut sit tam intemperans? Ista nimia gloriae cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus est, speciosam, nobilem, gloriosam. norat studia populi: videbat clamores et concursus futuros. Hac exspectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriae, tenere se non potuit, quin

Digitized by Google

hos gladiatores inducceret, quorum esset ipse pulcherrimus. Si ob eam causam peccaret, et, pro recenti populi Romani in se beneficio, populari studio elatus; tamen ignosceret nemo: cum vero ne de venalibus quidem homines electos, sed ex ergastulis emtos, nominibus gladiatoriis ornarit, et sortito alios Samnites, alios Provocatores fecerit; tanta licentia, tanta legum contemtio, quem habitura sit exitum, non pertimescit? Sed habet defensiones duas: primum, Do, inquit, bestiarios: lex est scripta de gladiatoribus. Festive. Accipite aliquid etiam acutius. dicit se non gladiatores, sed unum gladiatorem dare, et totam aedilitatem in munus hoc transtulisse. Praeclara aedilitas. unus leo: ducenti bestiarii. Verum utatur hac defensione: capio eum suae causae confidere. Solet enim tribunos plebis appellare, et vi iudicium disturbare, cum diffidit. quem non tam admiror, quod meam legem contemnat, hominis inimici, quam quod se statuit omnino consularem legem nullam putare. Aciliam, Didiam, Licinian, Iuniam contemsit. Etiamne eius, quem sua lege et suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C. Caesaris legem de pecuniis repetundis non putat esse legem? Et aiunt, alios esse, qui acta Caesaris rescindant, cum haec optima lex, et ab illo socero eius, et ab hoc assecla negligatur?

LXV. Et cohortari ausus est accusator in hac causa vos, iudices, ut aliquando essetis severi, aliquando medicinam adhiberetis reipublicae. Non est ea medicina, cum sanae parti corporis scalpellum adhibetur atque integrae: carnificina est ista et crudelitas. Sic medentur reipublicae, qui exsecant pestem aliquam, tamquam strumam civitatis. Sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, et ut ego ante dicendi finem faciam, quam vos me tam attente audiendi; concludam illud de optimatibus, eorumque principibus ac reipublicae defensoribus: vosque, adolescentes, et qui nobiles estis, ad maiorum vestrum imita-

Digitized by Google

tionem excitabo, et qui ingenio et virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi et honore et gloria floruerunt, cohortabor. Haec est una via, mihi credite, et laudis, et dignitatis, et honoris: a bonis viris, sapientibus, et bene natura constitutis, laudari, et diligi: nosse descriptionem civitatis, a maioribus nostris sapientissime constitutam: qui cum regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creaverunt, ut consilium senatus reipublicae praeponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium ab universo populo, aditusque in illum summum ordinem civium industriae ac virtuti pateret. Senatum reipublicae constodem, praesidem, propugnatorem collocaverunt: huius ordinis auctoritate uti magistratus, et quasi ministros gravissimi consilii esse voluerunt: senatum autem ipsum proximorum ordinum splendore confirmari, plebis libertatem et commoda tueri atque augere voluerunt.

LXVI. Haec qui pro virili parte defendunt, optimates sunt, cuiuscumque sint ordinis: qui autem praecipue suis cervicibus tanta munia atque rempublicam sustinent, ii semper habiti sunt optimatium principes, auctores et conservatores civitatis. Huic hominum generi fateor, ut ante dixi, multos adversarios, inimicos, invidos esse, multa proponi pericula, multas inferri iniurias, magnos esse experiundos et subeundos labores: sed mihi omnis oratio est cum virtute, non cum desidia, cum dignitate, non cum voluptate, cum iis, qui se patriae, qui suis civibus, qui laudi, qui gloriae, non qui somno, et conviviis, et delectationi natos arbitrantur. Nam, si qui voluptatibus ducuntur, et se vitiorum illecebris et cupiditatum lenociniis dediderunt: missos faciant honores: ne attingant rempublicam: patiantur viros fortes labore, se otio suo perfrui. Qui autem bonam famam bonorum, quae sola vere gloria nominari potest, expetunt, aliis otium quaerere debent et voluptates, non sibi.

Digitized by Google

sudandum est his pro communibus commodis, adeundae inimicitiae, subeundae saepe pro republica tempestates: cum multis audacibus, improbis, nonnumquam etiam potentibus, dimicandum. Haec audivimus de clarissimorum virorum consiliis et factis: haec accepimus, haec legimus. Neque eos in laude positos videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad seditionem, aut qui largitione caecarunt mentes imperitorum, aut qui fortes et claros viros, et bene de republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt. Leves hos semper nostri homines, et audaces, et malos, et perniciosos cives putaverunt. At vero, qui horum impetus et conatus represserunt: qui auctoritate, qui fide, qui constantia, qui magnitudine animi, consiliis audaciam restiterunt: ii graves, ii principes, ii duces, ii auctores huius ordinis, et dignitatis, atque imperii semper habiti sunt.

LXVII. Ac, ne quis ex nostro, aut aliquorum praeterea casu hanc vitae viam pertimescat: unus in hac civitate, quem quidem ego possim dicere, praeclare vir de republica meritus, L. Opimius, indignissime concidit: cuius monumentum celeberrimum in foro, sepulchrum desertissimum in littore Dyrrhachino relictum est. Atque hunc tamen flagrantem invidia, propter interitum C. Gracchi, semper ipse populus Romanus periculo liberavit. alia quaedam civem egregium iniqui iudicii procella pervertit. Geteri vero aut repentina vi perculsi, ac tempestate populari, per populum tamen ipsum recreati sunt atque revocati: aut omnino invulnerati inviolatique vixerunt. At vero ii, qui senatus consilium, qui auctoritatem bonorum, qui instituta maiorum neglexerunt, et imperitae aut concitatae multitudini iucundi esse voluerunt, omnes fere reipublicae poenas, aut praesenti morte, aut turpi exsilio, dependerunt. Quodsi apud Atheniences, homines Graecos, longe a nostrorum minum gravitate disiunctos, non deerant, qui ram-

Digitized by Google

publicam contra populi temeritatem defenderent, cum omnes, qui ita fecerant, e civitate eiicerentur: si Themistoclem illum, conservatorem patriae, non deterruit a republica defendenda nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paullo ante servarat, nec Aristidis fuga, qui unus omnium iustissimus fuisse traditur: si postea summi eiusdem civitatis viri, quos nominatim appellari non est necesse, propositis tot exemplis iracundiae levitatisque popularis, tamen suam rempublicam illam defenderunt: quid nos tandem facere debemus, primum in ea civitate nati, unde orta mihi gravitas et magnitudo animi videtur? tum in tanta gloria insistentes, ut omnia humana leviora videri debeant? deinde ad eam rempublicam tuendam aggressi, quae tante dignitate est, ut eam defendentem occidere non aliud sit, quam oppugnantem rerum potiri?

LXVIII. Homines Graeci, quos antea nominavi, inique a suis civibus damnati atque expulsi, tamen, quia bene sunt de suis civitatibus meriti, tanta hodie gloria sunt, non in Graecia solum, sed etiam apud nos, atque in ceteris terris, ut eos, a quibus illi oppressi sunt, nemo nominet, horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis Karthaginiensium pluris fuit Annibale, consilio, virtute, rebus gestis: qui unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio et de gloria decertavit? Hunc sui cives e civitate eiecerunt: nos etiam hostem litteris nostris, et memoria videmus esse celebratum. Quare imitemur nostros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Æmilios, innumerabiles alios, qui hanc rempublicam stabiliverunt: quos equidem in deorum immortalium coetu ac numero repono. amemus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis: praesentes fructus negligamus, posteritatis gloria serviamus: id esse optimum putemus quod erit rectissimum: speremus

Digitized by Google

quae volumus, sed quod acciderit, feramus: cogitemus denique, corpus virorum fortium, magnorumque hominum, esse mortale: animi vero motus, et virtutis gloriam, sempiternam: neque hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam videmus, cuius corpore ambusto, vitam eius et virtutem immortalitas excepisse dicitur, minus existimemus eos, qui hanc tantam rempublicam suis consiliis ac laboribus aut auxerint, aut defenderint, aut servarint, esse immortalem gloriam consecutos.

LIX. Sed me repente, iudices, de fortissimorum et clarissimorum civium dignitate et gloria dicentem, et plura etiam dicere parantem, horum adspectus in ipso cursu orationis repressit. Video P. Sextium, meae salutis, vestrae auctoritatis, publicae causae defensorem, propugnatorem, auctorem, reum: video hunc praetextatum eius filium oculis lacrymantibus me intuentem: video Milonem, vindicem vestrae libertatis, custodem salutis meae, subsidium afflictae rcipublicae, exstinctorem domestici latrocinii, repressorem caedis quotidianae, defensorem templorum atque tectorum, praesidium curiae, sordidatum et reum: video P. Lentulum, cuius ego patrem, deum ac parentem statuo fortunae ac nominis mei, et fratris, rerumque nostrarum, in hoc misero squalore et sordibus: cui superior annus idem, et virilem, patris, et praetextam, populi iudicio, togam dederit, hunc hoc anno, in hac toga, rogationis iniustissimae subitam acerbitatem pro patre fortissimo et clarissimo cive deprecantem. Atque hic tot et talium civium squalor, hic luctus, hae sordes, susceptae sunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum casum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriae, flagitanti senatui, poscenti Italiae, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum est in me scelus? quid tantopere deliqui illo, illo die, cum ad vos indicia, litteras, confessiones communis exitii detuli? cum parui

Digitized by Google

vobis? At, si scelestum est amare patriam, pertuli poenarum satis: eversa domus est, fortunae vexatae, dissipati liberi, raptata coniux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in squalore volutatus est ad pedes inimicissimorum: ego pulsus aris, focis, diis penatibus, distractus a meis, carui patria, quam (ut levissime dicam) certe texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, scelus infidelium, fraudem invidorum. Si hoc non est satis, quod haec omnia deleta videntur reditu meo: multo mihi, multo, inquam, iudices, praestat, in eandem illam recidere fortunam, quam tantam importare meis defensoribus et conservatoribus calamitatem. An ego in hac urbe esse possim, his pulsis, qui me huius urbis compotem fecerunt? non ero: non potero esse, iudices: neque hic umquam puer, qui his lacrymis, qua sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me, me ipsum incolumem videbit: nec, quotiescumque me viderit, ingemiscet, ac pestem suam, et patris sui, sese dicet videre. Ego vero vos in omni fortuna, quaecumque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine sordidatos videtis, umquam ulla fortuna divellet: neque eae nationes, quibus me senatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exsulem propter me sine me videbunt. Sed haec dii immortales, qui me suis templis advenientem receperunt, stipatum ab his viris, et P. Lentulo consule, atque ipsa respublica, qua nihil est sanctius, vestrae potestati, iudices, commiserunt. vos hoc iudicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere potestis: vos his civibus uti optimis, vos me reficere, et renovare rempublicam. Quare vos obtestor, atque obsecro, ut, si me salvum esse voluistis, eos conservetis, per quos me recuperavistis.

Digitized by Google

M. TVLLII CICERONIS IN VATINIVM

ORATIO, TERTIA ET TRICESIMA.

ARGVMENTVM.

Cum inter testes contra Sextium productus esset Vatinius, et defensor Sextii Cicero ei esset inimicissimus, opportune oblatam occasionem arripuit Vatinii ulciscendi. Itaque cum defensoris inprimis hoc esset, ut testes productos apte acuteque interrogando calumniae convinceret; Cicero Vatinium, qui, quo genere sit, quomodo in pueritia vixerit, quid in quaestura totoque tribunatu fecerit, ac tandem etiam de ipsa causa, sed breviter interrogavit, omnibus vehementer plaudentibus. Itaque haec non tam oratio quam interrogatio est, quemadmodum ab ipso Cicerone cap. alt. appellatur.

I.

Si tua tantummodo, Vatinii, quid indignitas postularet, spectare voluissem, fecissem id, quod his vehementer placebat, ut te, cuius testimonium, propter turpitudinem vitae sordesque domesticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. nemo enim horum aut ita te refutandum, ut gravem adversarium, aut ita roganduṁ, ut religiosum testem, arbitrabatur. Sed fui paulo intemperantior fortasse, quam debui. odio enim tui, in quo, etsi omnes, propter tuum in me scelus, superare debeo, tamen ab omnibus paene vincor, sic sum incitatus, ut, cum te non minus contemnerem, quam odissem, tamen vexatum potius, quam

Digitized by Google

aspectum, vellem dimittere. Quare, ne tibi hunc honorem a me haberi forte mirere, quod interrogam, quem nemo congressu, nemo aditu, nemo suffragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet; nulla me ad id causa impulisset, nisi ut ferocitatem tuam istam comprimerem, et audaciam frangerem, et loquacitatem paucissimis interrogationibus irretitam retardarem. Etenim debuisti, Vatini, etiamsi falso venisses in suspicionem P. Sextio, tamen mihi ignoscere, si, in tanto hominis de me optime meriti periculo, et tempori eius, et voluntati parere voluissem. Sed hesterno pro testimonio esse mentitum, cum affirmares, nullum tibi omnino cum Albinovano sermonem, non modo de Sextio accusando, sed ulla umquam de re fuisse; paullo ante imprudens indicasti: qui et T. Clandium tecum communicasse, et a te consilium P. Sextii accusandi petisse, et Albinovanum, quem antea vix tibi notum esse dixisses, domum tuam venisse, multa tecum locutum dixeris: denique conciones P. Sextii scriptas, quas neque nosset, neque reperire posset, te Albinovano dedisse, easque in huius iudicio esse recitatas. In quorum altero es confessus, a te accusatores esse instructos et subornatos: in altero inconstantiam tuam, cum levitate, tum etiam periurio implicatam, refellisti: cum, quem alienissimum a te esse dixisses, eum domi tuae fuisse. quem praevaricatorem ab initio iudicasses, ei te, quos rogasset, ad accusandum libros dixeris dedisse.

II. Nimium es vehemens feroxque natura: non putas fas esse, verbum ex ore exire cuiusquam, quod non iucundum et honorificum ad aures tuas accedat. Venisti iratus omnibus: quod ego, simulac te adspexi, prius quam loqui coepisti, cum ante Gellius, nutricula seditiosorum omnium, testimonium diceret, sensi atque provìdi. repente enim te, tamquam serpens e latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intulisti: ut mihi renovatus ille tuus

Digitized by Google

in te ** veterem meum amicum, sed tamen tuum familiarem, defenderim; cum in hac civitate oppugnatio soleat, qua tu nunc uteris, nonnumquam, defensio numquam vituperari. Sed quaero a te, cur C. Cornelium non defenderem. cum legem aliquam Cornelius contra auspicia tulerit: num Æliam, num Fufiam legem neglexerit: num consuli vim attulerit: num armatis hominibus templum tenuerit: num intercessorem vi deiecerit: num religiones pollnerit: aerarium exhauserit: rempublicam compilarit. Tua sunt, tua sunt haec omnia. Cornelio eiusmodi nihil obiectum est. Codicem legisse dicebatur. defendebatur, testibus collegis suis, non recitandi causa legisse, sed recognoscendi. Constabat tamen, Cornelium concilium illo die dimisisse, intercessioni paruisse. Tu vero, cui Cornelii defensio displicet, quam causam ad patronos tuos, aut quod os afferes? quibus iam praescribis, quanto illis probro futurum sit, si te defenderint, cum tu mihi Cornelii defensionem in maledictis obiiciendam putaris. Attamen hoc, Vatini, memento, paullo post istam defensionem meam, quam tu bonis viris displicuisse dicis, me, cum universi populi Romani summa voluntate, tum optimi cuiusque singulari studio, magnificentissime post hominum memoriam consulem factum, omniaque ea me prudenter vivendo consecutum esse, quae tu impudenter vaticinando sperare te saepe dixisti.

III. Nam quod mihi discessum obiecisti meum, et quod horum, quibus ille dies acerbissimus fuit, qui idem tibi laetissimus, luctum et gemitum renovare voluisti: tantum tibi respondeo, me, cum tu, ceteraeque reipublicae pestes, armorum causam quaereretis, et cum per meum nomen fortunas locupletium diripere, sanguinem principum civitatis exsorbere, crudelitatem vestram odiumque diuturnum, quod in bonos iam inveteratum habebatis, saturare cupieretis, scelus et furorem vestrum cedendo maluisse frange-

Digitized by Google

re, quam resistendo. Quare peto a te, ut mihi ignoscas, Vatini, cum patriae pepercerim, quam servaram: et si ego te perditorem et vexatorem reipublicae fero, tu me conservatorem et custodem feras. deinde eius viri discessum increpas, quem vides, omnium civium desiderio, ipsius denique reipublicae luctu esse revocatum? At enim dixisti, non mea, sed reipublicae causa homines de meo reditu laborasse. Quasi vero quisquam vir, excellenti animo in rempublicam ingressus, optabilius quidquam arbitretur, quam se a suis civibus reipublicae causa diligi. Scilicet aspera mea natura: difficilis aditus: gravis vultus: superba responsa: insolens vita: nemo humanitatem meam, nemo consuetudinem, nemo consilium, nemo auxilium requirebat: cuius desiderio, (ut haec minima dicam) forum moestum; muta curia, omnia denique bonarum artium studia siluerunt. Sed nihil sit factum mea causa: omnia illa senatusconsulta, populi iussa, Italiae totius, cunctarum societatum, collegiorum omnium decreta de me, reipublicae causa esse facta fateamur. Quid ergo, homo imperitissime solidae laudis, ac verae dignitatis, praestantius mihi potuit accidere? quid optabilius ad immortalitatem gloriae, atque ad memoriam mei nominis sempiternam, quam omnes hoc cives meos iudicare, civitatis salutem cum mea uniusalute esse coniunctam? Quod quidem ego tibi reddo tuum. nam, ut tu me carum esse dixisti senatui, populoque Romano, non tam mea causa, quam reipublicae; sic ego te, quamquam sis omni diritate atque immanitate taeterrimus, tamen dico esse odio civitati, non tam tuo, quam reipublicae nomine.

VI. Atque, ut aliquando ad te veniam, de me hoc sit extremum. Quid quisque nostrûm de se ipse loquatur, non est sane, non est requirendum. boni viri iudicent. id est maximi momenti et ponderis. Duo sunt tempora, quibus nostrorum civium spectentur in-

Digitized by Google

dicia de nobis: unum honoris, alterum salutis. Honos talis populi Romani voluntate pancis est delatus, ac mihi: salus tanto studio civitatis nemini reddita. de te autem homines quid sentiant, in honore experti sumus, in salute, exspectamus. Sed tamen ne me cum his principibus civitatis, qui adsunt P. Sextio, sed ut cum homine uno, non solum impudentissimo atque infimo conferam: de te ipso, homine et arrogantissimo, et mihi inimicissimo, quaero, Vatini, utrum tandem putes, hùic civitati, huic reipublicae, hutic urbi, his templis, aerario, curiae, viris his, quos vides, horum bonis, fortunis, liberis, civibus ceteris, denique deorum immortalium delubris, auspiciis, religionibus, melius fuisse et praestabilius, me civem in hac civitate nasci, an te? Cum mihi haec responderis, aut ita impudenter, ut manus a te homines vix abstinere possint, aut ita dolenter, ut aliquando ista, quae sunt infixa, rumpantur: tum memoriter respondeto ad ea, quae de te ipso rogaro.

V. Atque illud tenebricosissimum tempus ineuntis aetatis tuae patiar latere. licet impune per me parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. habeat hoc praemium tua indignitas, ut adolescentiae turpitudo obscuritate et sordibus tuis obtegatur. Quaesturam petisti cum P. Sextio, cum hic nihil loqueretur, nisi quod agebat, tu de altero consulatu gerendo te diceres cogitare. Quaero abs te, teneasne memoria, cum P. Sextius quaestor sit omnetis suffragiis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio, sed consulis, extremum adhaesisse? In eo magistratu, cum tibi magno clamore aquaria provincia sorte obtigisset, missusne sis a consule Puteolos, ut inde aurum exportari argentumque prohiberes? in eo negotio, cum te non custodem ad continendas, sed portitorem ad partiendas merces missum putares, cumque omnium domos, apothecas, naves, furacissime scrutarere, hominesque negotia gerentes

Digitized by Google

iudiciis iniquissimis irretires, mercatores e navi egredientes terreres, conscendentes morarere: teneasne memoria, tibi in conventu Puteolis manus esse allatas? ad me consulem Puteolanorum querelas esse delatas? Post quaesturam exierisne legatus in ulteriorem Hispaniam, C. Cosconio proconsule? cum illud iter Hispaniense pedibus fere confici soleat, aut, si quis navigare velit, certa sit ratio navigandi: venerisne in Sardiniam, atque inde in Africam? fuerisne, quod sine senatusconsulto tibi facere non licuit, in regno Hiempsalis? fuerisne in regno Mastanesosi? venerisne ad fretum per Mauritaniam? quem scias umquam legatum Hispaniensem istis itineribus in illam provinciam pervenisse? Factus et tribunus plebis (quid enim te de Hispaniensibus flagitiis tuis, sordidissimisque furtis interrogem?) quaero abs te primum, quod genus improbitatis et sceleris in eo magistratu praetermiseris? Ac tibi iam inde praescribo, ne tuas sordes cum clarissimorum virorum splendore permisceas. Ego te, quaecumque rogabo, de te ipso rogabo, neque te ex amplissimi viri dignitate, sed ex tuis tenebris extraham: omniaque mea tela sic in te coniicientur, ut nemo per tuum latus (quod soles dicere) saucietur: in tuis pulmonibus ac visceribus haerebunt.

VI. Et, quoniam omnium rerum magnarum a diis immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi respondeas, tu, qui te Pythagoricum soles dicere, et hominis doctissimi nomen tuis immanibus et barbaris moribus praetendere; quae te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, cum inaudita ac nefaria sacra susceperis, cum inferorum animas elicere, cum puerorum exta deos manes mactare soleas; auspicia, quibus haec urbs condita est, quibus omnis respublica atque imperium tenetur, contemseris? initioque tribunatus tui senatui denuntiaris, tuis actionibus augurum responsa atque eius collegii arrogantiam impedimento non futuram? Secundum ea quaero, servarisne

Digitized by Google

in eo fidem? num quanto tibi moram attulerit, quo minus concilium advocares, legemque ferres, quod eo die scires de coelo esse servatum? Et, quoniam hic locus unus est, quem tibi cum Caesare communem esse dicas: seiungam te ab illo, non solum reipublicae causa, verum etiam Caesaris, ne qua ex tua summa indignitate labes illius dignitati adspersa videatur. Primum quaero, num tu senatui causam tuam permittas, quod facit Caesar? deinde, quae sit auctoritas eius, qui se alterius facto, non suo defendat? deinde (erumpet enim aliquanto ex me vera vox, et dicam sine cunctatione, quod sentio,) si iam violentior aliqua in re C. Caesar fuisset, si enim magnitudo contentionis, studium gloriae, praestans animus, excellens nobilitas aliquo impulisset, quod in illo viro et tum ferendum esset, et maximis rebus, quas postea gessit, oblitterandum: id tu tibi, furcifer, sumes, et Vatinii latronis ac sacrilegi vox audietur, hoc postulantis, ut idem sibi concedatur, quod Caesari? Sic enim ex te quaero.

VII. Tribunus plebis fuisti: seiunge te a consule: collegas habuisti viros fortes novem. Ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas servare de caelo, quos irridebas, quos privatos esse dicebas, de quibus duos praetextatos sedentes vides, te aediliciam praetextam togam, quam frustra confeceras, vendidisse, tertium scis ex illo obsesso atque afflicto tribunatu consularem auctoritatem hominem esse adolescentem consecutum. reliqui sex fuerunt! ex quibus partim plane tecum sentiebant, partim medium quendam cursum tenebant; omnes habuerunt leges promulgatas: in his multas meus necessarius, etiam de mea sententia, C. Cosconius, iudex noster: quem, tu disrumperis, cum aedilicium vides. Volo uti mihi respondeas, num quis ex toto collegio legem sit ausus ferre, praeter unum te? quae tanta in te fuit audacia, quae tanta vis, ut, cum novem tui collegae sibi timendum esse duxerint,

Digitized by Google

id unus tu, emersus e coeno, omnium facile omnibus rebus infimus, contemnendum, despiciendum, irridendum putares? num quam post urbem conditam scias tribunum plebis egisse cum plebe, cum constaret servatum esse de caelo? Simul etiam illud volo uti respondeas, cum, te tribuno plebis, esset etiam tum in republica lex Ælia et Fufia: quae leges saepenumero tribunicios furores debilitarunt et repressernnt; quas contra, praeter te, nemo unquam est facere conatus: (quae quidem leges anno post, sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditoribus huius civitatis ac pestibus, una cum auspiciis, cum intercessionibus, cum omni iure publico conflagraverunt:) ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere, et concilium convocare? num quem ex tribunis plebis, quicumque seditiosi fuerint, tam audacem audieris fuisse, ut unquam contra legem Æliam aut Fufiam concilium advocaret?

VIII. Quaero illud etiam ex te, conatusne sis, voluerisne, denique cogitaris, (est enim res eiusmodi, ut, si tibi modo in mentem venit, nemo sit, qui te ullo cruciatu esse indignum putet,) cogitarisne, in illo tuo intolerabili, non regno, (nam cupis id audire,) sed latrocinio, augur fieri in Q. Metelli locum? ut, quicumque te adspexisset, duplicem dolorem gemitumque susciperet, et ex desiderio clarissimi et fortissimi civis, et ex honore turpissimi atque improbissimi? adeone non labefactam rempublicam te tribuno, neque conquassatam civitatem, sed captam hanc urbem atque eversam putaris, ut augurem Vatinium ferre possemus? Hoc loco quaero, si, id quod concupieras, augur factus esses: in qua tua cogitatione nos, qui te oderamus, vix dolorem ferebamus: illi autem, quibus eras in deliciis, vix risum tenebant: sed quaero, si ad cetera vulnera, quibus putasti rempublicam deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixisses auguratus tui, utrum decreturus fueris id, quod augures omnes ne-

Digitized by Google

que a Romulo decreverunt, Iove fulgente, cum populo agi nefas esse, an, quia tu semper sic egisses, auspicia fueris augur dissoluturus? Ac, ne diutius loquar de auguratu tuo; quod invitus facio, ut recordier ruinas reipublicae: neque enim tu umquam, stante non modo maiestate horum, sed etiam urbe, te augurem fore putasti:

IX. Verum tamen, ut somnia tua relinquam, ad scelera veniam: volo uti mihi respondeas: cum M. Bibulum consulem, non dicam bene de republica sentientem, ne tu mihi homo potens irascare, qui ab eo dissensisti: sed hominem certe nusquam progredientem, nihil in republica molientem, tantum animo ab actionibus tuis dissentientem: cum eum tu consulem in vincla duceres, et a tabula Valeria collegae tui mitti inberent: fecerisne ante Rostra pontem, continuatis tribunalibus, per quem consul populi Romani moderatissimus et constantissimus, sublato auxilio, exclusis amicis, vi perditorum hominum incitata, turpissimo misserrimoque spectaculo, non in carcerem, sed ad supplicium et ad necem duceretur? Quaero, num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id fecerit? ut sciamus, utrum veterum facinorum sis imitator, an inventor novorum. Idemque tu cum his atque huiusmodi consiliis ac facinoribus, nomine C. Caesaris, clementissimi atque optimi viri, scelere vero atque audacia tua, M. Bibulum foro, curia, templis, locis publicis omnibus expulisses, inclusum domi contineres; eumque non maiestate imperii, non iure legum, sed ianuae praesidio et parietum custodiis consulis vita tegeretur: miserisne viatorem, qui [M. Bibulum] domo vi extraheret, ut, quod in privatis semper est servatum, id, te tribuno plebis, consuli domus exsilium esse non posset? Simulque mihi respondeto tu, qui nos, qui de communi salute consentimus, tyrannos vocas, fuerisne non tribunus plebis, sed intolerandus, ex cocno nescio qui, atque ex tenebris tyrannus? qui primum

Digitized by Google

eam rempublicam, quae auspiciis inventis constituta est, iisdem auspiciis sublatis, conarere evertere, deinde sanctissimas leges, Æliam et Fufiam dico, quae in Gracchorum ferocitate, et in audacia Saturnini, et in colluvione Drusi, et in contentione Sulpicii, et in cruore Cinnano, etiam inter Sullana arma vixerunt, solus conculcaris, ac pro nihilo putaris: qui consulem morti obieceris, inclusum obsederis, extrahere ex suis tectis conatus sis: qui in eo magistratu non modo emerseris ex mendicitate, sed etiam divitiis non iam tuis terreas. fuerisne tanta crudelitate, ut delectos viros et principes civitatis tollere et delere tua rogatione conareris?

X. Cum L. Vettium, qui in senatu confessus esset, se cum telo fuisse, Cn. Pompeio, summo et clarissimo civi, suis manibus necem offere voluisse, in concionem produxeris, indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris: quo, auctoritatis exquirendae causa, ceteri tribuni plebis principes civitatis producere consueverunt, ibi tu indicem Vettium, linguam et vocem suam sceleri et menti tuae praebere voluisti, ut diceret [L. Vettius] in concione tua, rogatus a te, se auctores, et impulsores, et socios habuisse sceleris illius eos viros, quibus e civitate sublatis, quod tu eo tempore moliebare, civitas stare non posset? M. Bibulum, cuius inclusione contentus non eras, interficere volueras, spoliaveras consulatu, patria privare cupiebas: L. Lucullum, cuius de rebus gestis, quod ipse ad imperatorias laudes a puero videlicet spectaras, vehementius invidebas: C. Curionem, perpetuum hostem improborum omnium, auctorem publici consilii, libertate communi tuenda maxime liberum, cum filio principe iuventutis, cum republica coniunctiore etiam, quam ab illa aetate postulandum fuit, delere voluisti: L. Domitium, cuius dignitas et splendor praestringebat, credo, oculos Vatinii, quem tu propter commune odium in bonos ode-

Digitized by Google

ras, in posterum autem, propter omnium spem, quae de illo est atque erat, ante aliquanto timebas: L. Lentulum hunc iudicem nostrum, flaminem Martialem, quod erat eo tempore Gabinii tui competitor, eiusdem Vettii iudicio opprimere voluisti. Qui si tum illam labem pestemque vicisset, quod ei tuo scelere non licuit, respublica victa non esset, huius etiam filium eodem indicio et crimine ad patris interitum aggregare voluisti: L. Paullum, qui tum quaestor Macedoniam obtinebat, quem civem? quem virum? qui duos nefarios patriae proditores, domesticos hostes, legibus exterminarat, hominem ad conservandam rempublicam natum, in idem Vettii iudicium, atque in eundem hunc numerum congregasti. Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quod me ex fortissimorum civium numero seiungendum non putaris.

XI. Sed qui fuit ille tuus tantus furor, ut, cum iam Vettius ad arbitrium tuum perorasset, et civitatis lumina notasset, descendissetque de Rostris, eum repente revocares, colloquere, populo Romano vidente? deinde interrogares, ecquosnam alios posset nominare? inculcarisne, ut C. Pisonem, generum meum, nominaret: qui in summa copia optimorum adolescentium, pari continentia, virtute, pietate reliquit neminem? itemque M. Laterensem, hominem dies atque noctes de laude et de republica cogitantem? promulgarisne, impurissime et perditissime hostis, quaestionem de tot amplissimis et talibus viris, iudicium Vettio, praemia amplissima? quibus rebus, omnium mortalium non voluntate sed convicio repudiatis; fregerisne in carcere cervices ipsi illi Vettio, ne quod iudicium corrupti iudicii extaret, eiusque sceleris in te ipsum quaestio flagitaretur? Et, quoniam crebro usurpas, legem te de alternis consiliis reiiciendis tulisse: ut omnes intelligant, te ne recte quidem facere sine scelere potuisse, quaero, cum lex esset aequa promul-

Digitized by Google

gata initio magistratus, multas etiam alias tulisses, exspectarisne, dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum Clodianum? et posteaquam ille est reus factus, statim tuleris [in eum], *qui tuam post legem reus factus esset:* ut homo consularis exclusus, miser, puncto temporis spoliaretur beneficio et aequitate legis tuae? Dices, familiaritatem tibi fuisse cum Q. Maximo. Praeclara defensio facinoris tui. nam Maximi quidem summa laus est, sumtis inimicitiis, suscepta causa, quaesitore consilioque delecto, commodiorem inimico suo conditionem reiectionis dare noluisse: nihilque Maximus fecit alienum aut sua virtute, aut illis viris clarissimis, Paullis, Maximis, Africanis; quorum gloriam huius virtute renovatam non modo speramus, verum etiam iam videmus. tua fraus, tuum maleficium, tuum scelus illud est, te id, quod promulgasses misericordiae nomine, ad crudelitatis tempus distulisse. Ac nunc quidem C. Antonius hac una re miseriam suam consolatur, quod imagines patris et fratris sui, fratrisque filiam, non in familia, sed in carcere collocatas audire maluit, quam videre.

XII. Et quoniam pecunias aliorum despicis, de tuis divitiis intolerantissime gloriaris, volo uti mihi respondeas, fecerisne foedera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? erogarisque pecunias ex aerario tuis legibus? eripuerisne partes illo tempore carissimas partim a Caesare, partim a publicanis? Quae cum ita sint, quaero ex te, sisne ex pauperrimo dives factus illo ipso anno, quo lex lata est de pecuniis repetundis acerrima: ut omnes intelligere possent, a te non modo nostra acta, quos tyrannos vocas, sed etiam amicissimi tui legem esse contemtam. apud quem tu etiam nos criminari solus, qui illi sumus amicissimi, cum tu ei contumeliosissime toties maledicas, quoties illi affinem te esse dicis. Atque illud etiam scire ex te cupio, quo consilio, aut qua mente feceris, ut in epulo Q. Arrii, familiaris mei,

Digitized by Google

cum toga pulla accumberes? quem umquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, supplicationes te illas non probasse. optime. nullae fuerint supplicationes. Videsne, me nihil de anni illius causa, nihil de eo, quod tibi cum summis viris commune esse videatur, sed de tuis propriis sceleribus ex te quaerere? Nulla supplicatio fuerit. cedo, quis umquam cenarit atratus? ita enim illud epulum est funebre, ut munus sit funeris, epulae quidem ipsae, dignitatis.

XIII. Sed omitto epulum populi Romani, festum diem, argento, veste, omni apparatu ornatuque visendo: quis umquam in luctu domestico, quis in funere familiari cenavit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, praeter te, toga pulla umquam data est? Cum tot hominum millia accumberent, cum ipse epuli dominus, Q. Arrius, albatus esset; tu in templum Castoris te cum C. Fidulo atrato ceterisque tuis furiis funestum intulisti. Quis tum non ingemuit? quis non doluit reipublicae casum? quis sermo alius in illo epulo fuit, nisi, hanc tantam et tam gravem civitatem, subiectam esse non modo furori, verum etiam irrisioni tuae? Hunc tu morem ignorabas? numquam epulum videras? numquam puer aut adolescens inter coquos fueras? Fausti, adolescentis nobilissimi paullo ante ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non expleras? Quem accumbere atratum videras, dominum cum toga pulla, et eius amicos ante convivium? quae te tanta tenuit amentia, ut tu, nisi id fecisses, quod fas non fuit, nisi violasses templum Castoris, nomen epuli, oculos civium, morem veterem, eius, qui te invitarat, auctoritatem, parum putares testificatum esse, supplicationes te illas non putare?

XIV. Quaero illud etiam ex te, quod privatus admisisti: in quo certe iam tibi dicere non licebit, cum clarissimis viris causam tuam esse coniunctam: postulatusne sis lege Licinia et Lucia? edixerithe C.

Digitized by Google

Memmius praetor ex ea lege, ut adesses die tricesimo? cum is dies venisset, feceris ne, quod in hac republica non modo factum ante numquam esset, sed in omni memoria sit omnino inauditum? appellarisne tribunos plebis, ne causam diceres? levius dixi: quamquam idipsum esset et novum, et non ferendum: sed appellarisne nominatim pestem illius anni, furiam patriae, tempestatem reipublicae, Clodium? qui tamen cum iure, cum more, cum potestate iudicium impedire non posset, rediit ad illam vim et furorem suum, ducemque se militibus tuis praebuit. In quo, ne quid a me dictum in te potius putes, quam abs te esse quaesitum; nullum onus imponam mihi testimonii: quae mihi brevi tempore ex eodem isto loco video esse dicenda, servabo, teque non arguam, sed, ut in ceteris rebus feci, rogabo. Quaero ex te, Vatini, num quis in hac civitate post urbem conditam tribunos plebis appellarit, ne causam diceret? num quis reus in tribunal sui quaesitoris adscenderit, eumque vi deturbarit? subsellia dissiparit? urnas delegerit? eas denique omnes res in iudicio disturbando commiserit, quarum rerum causa iudicia sunt constituta? sciasne tum fugisse Memmium? accusatores esse tuos de tuis tuorumque manibus ereptos? iudices quaestionum de proximis tribunalibus esse depulsos? in foro, luce, inspectante populo Romano, quaestionem, magistratus, morem maiorum, leges, iudices, scelerum poenam esse sublatam? haec omnia sciasne diligentia C. Memmii publicis tabulis esse notata atque testata? Atque illud etiam quaero, cum, posteaquam es postulatus, ex legatione redieris, ne quis te iudicia defugere arbitraretur: teque, cum tibi, utrum velles, liceret, dictitaris, causam dicere maluisse: qui consentaneum fuerit, cum legationis perfugio uti noluisses, appellatione improbissima te ad auxilium nefarium confugisse?

XV. Et quoniam legationis tuae facta mentio est, volo etiam audire de te, quo tandem senatus consul-

Digitized by Google

to legatus sis? de gestu intelligo quid respondeas; tua lege, dicis. Esne igitur patriae certissimus parricida? sperabasne id, ut patres conscripti ex republica funditus tollerentur? ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo umquam ademit, ut legati ex eius ordinis auctoritate legarentur? adeone tibi sordidum consilium publicum visum est? adeo afflictus senatus, adeo misera et prostrata respublica, ut non nuntios pacis ac belli, non curatores, non interpretes, non bellici consilii auctores, non ministros muneris provincialis senatus more maiorum deligere posset? Eripueras senatui provinciae decernendae potestatem, imperatoris deligendi iudicium, aerarii dispensationem, quae numquam sibi populus Romanus appetivit, qui numquam haec a summi consilii gubernatione auferre conatus est. Age: factum est horum aliquid in aliis: raro: sed tamen factum est, ut populus deligeret imperatorem. Quis legatos umquam audivit sine senatusconsulto? ante te nemo: post continuo fecit idem in duobus prodigiis reipublicae Clodius: quo etiam maiore es malo maetandus, quod non solum facto tuo, sed etiam exemplo rempublicam vulnerasti: neque tantum es improbus ipse, sed etiam alios docere voluisti. Atque illud etiam audire a te cupio: quare, cum ego legem de ambitu ex senatusconsulto tulerim, sine vi tulerim, salvis auspiciis tulerim, salva lege Ælia et Fufia, tu eam esse legem non putes: praesertim cum ego legibus tuis, quoquo modo latae sint, paream: cum mea lex dilucide vetet, BIENNIO, QVO QVIS PETAT, PETITVRVSVE SIT, GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO PRAESTITVTA DIE: quae tanta in te sit amentia, ut in ipsa petitione gladiatores audeas dare? num quem putes illius tui certissimi gladiatoris similem tribunum plebis posse reperiri, qui se interponat, quo minus reus mea lege fias? Ob hasce omnes res, sciasne te severissimorum hominum, Sabinorum, fortissimo-

Digitized by Google

rum virorum, Marsorum et Peligrorum, tribulium tuorum iudicio notatum, nec post Romam conditam, praeter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidisse?

XVI. Ac si haec omnia contemnis ac despicis, quo ita tibi persuaseris, ut palam dictitas, te, diis hominibusque invitis, amore in te incredibili quodam C. Caesaris, omnia quae velis, consecuturum: ecquid audieris, ecquisnam tibi dixerit, C. Caesarem nuper Aquileiae, cum de quibusdam esset mentio facta, dixisse, C. Alfium praeteritum permoleste tulisse, quod in homine summam fidem probitatemque cognosset, graviterque etiam se ferre, praetorem aliquem esse factum, qui a suis rationibus dissensisset? tum quaesisse quendam, de Vatinio quemadmodum ferret, ipsum respondisse, Vatinium in tribunatu gratis nihil fecisse? qui omnia in pecunia posuisset, honore animo aequo carere debere? Quodsi ipse, qui te, suae dignitatis augendae causa, periculo tuo, nullo suo delicto, ferri praecipitem est facile passus, tamen te omni honore indignissimum iudicat: si te vicini, si affines, si tribules ita oderunt, ut repulsam tuam triumphum suum duxerint: si nemo adspicit, quin ingemiscat; nemo mentionem facit, quin exsecretur: si vitant, fugiunt, audire de te nolunt: cum viderunt, tamquam auspicium malum detestantur: si cognati respuunt, tribules execrantur, vicini metuunt, affines erubescunt, strumae denique ab ore improbo demigrarunt, et aliis iam se locis collocarunt: si es odium publicum populi, senatus, universorum hominum rusticanorum; quid est, quam ob rem praeturam potius exoptes, quam mortem? praesertim cum popularem te velis esse, neque ulla in re populo gratius facere possis? Sed, ut aliquando audiamus, quam copiose mihi ad rogata respondeas, concludam iam interrogationem meam, teque in extremo pauca de ipsa causa rogabo.

Digitized by Google

XVII. Quaero, quae tanta in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in hoc iudicio T. Annium iisdem verbis laudares, quibus cum laudare et boni viri, et boni cives consueverunt, cum in eundem nuper, ab eadem illa taeterrima furia productus ad populum, cupidissime falsum testimonium dixeris? An erit haec optio et potestas tua, ut, cum Clodianas operas, et facinorosorum hominum et perditorum manum videris, Milonem, dicas, id quod in concione dixisti, gladiatoribus et bestiariis obsedisse rempublicam; cum autem ad tales viros veneris, non audeas civem singulari virtute, fide, constantia vituperare? Sed, cum T. Annium tantopere laudes, et clarissimo viro nonnullam laudatione tua labeculam adspergas, (in illorum enim numero mavult T. Annius esse, qui a te vituperantur,) verum etiam quaero, cum in republica administranda T. Annio cum P. Sextio consiliorum omnium societas fuerit, (id quod non solum bonorum, verum etiam improborum iudicio declaratum est: est enim reus uterque ob eandem causam, et eodem crimine: alter die dicta ab eo, quem tu unum improbiorem esse, quam te, numquam soles confiteri alter tuis consiliis, illo tamen adiuvante:) quaero, qui possis eos, quos crimine coniungis, testimonio disiungere. Extremum illud est, quod mihi abs te responderi velim: cum multa in Albinovanum de praevaricatione diceres, dixerisne, nec tibi placuisse, nec oportuisse Sextium de vi reum fieri? quavis lege, quovis crimine accusandum potius fuisse? etiam illud dixeris, causam Milonis, fortissimi viri, coniunctam cum hoc existimari? quae pro me a Sextio facta sint, bonis esse grata? Non coarguo inconstantiam orationis ac testimonii tui. Quas enim huius actiones probatas bonis esse dicis, in eas pluribus verbis testimonium dixisti: quicum autem eius causam periculumque coniungis, eum summis laudibus extulisti. Sed hoc quaero, num P. Sextium, qua lege accusan-

Digitized by Google

dum omnino fuisse negas, ea lege condemnari putes oportere? aut, si te in testimonio consuli nolis, ne quid tibi auctoritatis a me tributum esse videatur, dixerisne in eum testimonium de vi, quem negaris reum omnino de vi fieri debuisse?

M. TVLLII CICERONIS PRO M. COELIO ORATIO, QVARTA ET TRICESIMA.

ARGVMENTVM.

Mar. Coelius eques Romanus Ciceronique familiaris fuit. Is duabus accusationibus C. Antonii et Atratini inclaruit. Hoc dolore permotus, et a Clodia, muliere libidinosa, P. Clodii sorore, impulsus Atratinus filius, Coelium lege Iuliatia de vi reum facit, quod a Clodia aurum ex armario matuum sumsisset, quo servos Lucceii ad caedem Dionis legati Alexandrinorum impelleret; deinde, cum Clodia aurum repetiisset, servos eius ad dominum veneno tollendam sollicitasset, deprehensusque ab amicis Clodiae in balneis Licinius esset, cum venenum servo Clodiae traderet. In utroque crimine diluendo Cicero versatur, ita, ut neque principium neque exitum habere ostendat, h. e. neque causas afferri posse, quibus Coelius ad hoc facinus inductus sit, neque res ipsas, quibus crimen contineatur, inter se et cum principiis consentire. Et quoniam multa in vitam Coelii dicta erant ab accusatore, his quoque Cicero respondet, et crimina ea partim refellit, partim excusat, et optimos quosque in posterum iudices a Coelio exspectare iubet.

I.

Si quis, iudices, forte nunc adsit, ignarus legum, iudiciorum, consuetudinis nostrae: miretur profecto, quae sit tanta atrocitas huiusce causae, quod diebus festis, ludisque publicis, omnibus negotiis forensibus intermissis, unum hoc iudicium exerceatur: nec du-

Digitized by Google

bitet, quin tanti facinoris reus anguatur, ea neglecto, civitas stare non possit. Idem, cum audiat esse legem, quae de seditiosis consceleratisque civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rempublicam oppugnarint, quotidie quaeri iubeat: legem non improbet: crimen, quod versetur in iudicio, requirat, cum audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in iudicium vocari: sed adolescentem illustri ingenio, industria, gratia, accusari ab eius filio, quem ipse in iudicium et vocet, et vocarit: oppugnari autem hunc opibus meretriciis: Atratini illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet; vos laboriosos existimet, quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat esse. Etenim, si attendere diligenter et existimare vere de omni hac causa volueritis: sic constituetis, iudices, nec descensurum quemquam ad hanc accusationem fuisse, cui, utrum vellet, liceret: nec, cum descendisset, quidquam habiturum spei fuisse, nisi alicuius intolerabili libidine, et nimis acerbo odio niteretur. sed ego Atratino, humanissimo atque optimo adolescenti, meo necessario, ignosco, qui habet excusationem vel pietatis, vel necessitatis, vel aetatis. Si voluit accusare: pietati tribuo. si ausus est: necessitati, si speravit aliquid: pueritiae. ceteris non modo nihil ignoscendum, sed etiam acriter est resistendum.

II. Ac mihi quidem videtur, iudices, hic introitus defensionis, adolescentiae M. Coelii maxime convenire, ut ad ea, quae accusatores, deformandi huius causa, detrahendae spoliandaeque dignitatis gratia, dixerunt, primum respondeam. Obiectus est pater varie, quod aut parum splendidus ipse, aut parum pie tractatus a filio diceretur. De dignitate, Coelius meis ac maioribus natu, etiam sine mea oratione, tacitus, facile ipse respondet: quibus autem, propter senectutem, quod iam diu minus in foro nobiscum versatur,

Digitized by Google

non aeque est cognitus: hi sic habeant: quaecumque in equite Romano dignitas esse possit, quae certe potest esse maxima, eam semper in M. Coelio habitam esse summam, hodieque haberi, non solum a suis, sed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliqua de causa esse notus. Equitis autem Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neque his iudicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. Nam, quod de pietate dixistis, est quidem ista nostra existimatio, sed iudicium certe parentis. quid nos opinemur, audietis ex iratis: quid parentes sentiant, lacrimae matris incredibilisque moeror, squalor patris et haec praesens moestitia, quam cernitis, luctusque declarat. Nam, quod est obiectum, municipibus esse adolescentem non probatum suis: nemini umquam praesenti Puteolani maiores honores habuerunt, quam absenti M. Coelio: quem et absentem in amplissimum ordinem cooptarunt, et ea non petenti detulerunt, quae multis petentibus denegarunt: idemque nunc lectissimos viros, et nostri ordinis, et equites Romanos cum legatione ad hoc iudicium, et cum gravissima atque ornatissima laudatione miserunt. Videor mihi iecisse fundamenta defensionis meae: quae firmissima sunt, si nituntur iudicio suorum. neque enim vobis satis commendata huius aetas esse posset, si non modo parenti, tali viro, verum etiam municipio tam illustri ac tam gravi displiceret.

III. Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam, et meus hic forensis labor vitaeque ratio dimanavit ad existimationem hominum paullo latius commendatione ac iudicio meorum. Nam, quod obiectum est de pudicitia, quodque omnium accusatorum non criminibus, sed vocibus maledictisque celebratum est, id numquam tam acerbe feret M. Coelius, ut cum poeniteat non deformem esse natum. sunt etenim ista maledicta pervulgata in omnes, quorum in adolescentia forma et species fuit

Digitized by Google

liberalis. Sed aliud est maledicere, aliud accusare. accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet. maledictio autem nihil habet propositi, praeter contumeliam: quae si petulantius iactatur, convicium; si facetius, urbanitas nominatur. Quam quidem partem accusationis, admiratus sum et moleste tuli, potissimum esse Atratino datam, neque enim decebat, neque aetas illa postulabat, neque, id quod animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adolescentis, in tali illum oratione versari. Vellem aliquis ex vobis robustioribus hunc maledicendi locum suscepisset: aliquanto liberius, et fortius, et magis more nostro refutaremus istam maledicendi licentiam. Tecum, Atratine, agam lenius, quod et pudor tuus moderatur orationi meae: et meum erga te parentemque tuum beneficium tueri debeo. Illud tamen te esse admonitum volo: primum qualis es, talem te esse existimes; ut, quantum a rerum turpitudine abes, tantum te a verborum libertate seiungas: deinde, ut ea in alterum ne dicas, quae cum tibi falso responsa sint, erubescas. Quis est enim, cui via ista non pateat? qui isti aetati, atque etiam dignitati, non possit, quam velit petulanter, etiamsi sine ulla suspicione, at non sine argumento, maledicere? Sed istarum partium culpa est eorum, qui te agere voluerunt: laus pudoris tui, quod ea te invitum dicere videbamus: ingenii, quod ornate politeque dixisti.

IV. Verum ad istam omnem orationem brevis est defensio. nam quoad aetas M. Coelii dare potuit isti suspicioni locum, fuit primum ipsius pudore, deinde etiam patris diligentia disciplinaque munita: qui, ut huic virilem togam dedit: nihil hoc loco de me. (tantum sit, quantum vos existimatis.) hoc dicam, hunc a patre continuo ad me esse deductum. nemo hunc M. Coelium in illo aetatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Crassi castissima

Digitized by Google

domo, cum artibus honestissimis erudirentur. Nam quod Catilinae familiaritas obiecta Coelio est, longe ab ista suspicione abhorrere debet. Hoc enim adolescente scitis consulatum mecum petisse Catilinam: ad quem si accessit, aut si a me discessit umquam, (quamquam multi boni adolescentes illi homini nequam atque improbo studuerunt:) tum existimetur Coelius Catilinae nimium familiaris fuisse. At enim postea scimus et vidimus, esse hunc in illius amicis. Quis negat? sed ego illud tempus aetatis, quod ipsum sua sponte infirmum, aliorum libidine infestum est, id hoc loco defendo. Fuit assiduus mecum, praetore me: non noverat Catilinam. Africam tum praetor ille obtinebat. secutus est annus. causam de pecuniis repetundis Catilina dixit. mecum erat hic: illi ne advocatus quidem venit umquam. deinceps fuit annus, quo ego consulatum petivi. petebat Catilina mecum. numquam ad illum accessit: a me numquam recessit.

V. Tot igitur annos versatus in foro sine suspicione, sine infamia, studuit Catilinae iterum petenti. Quem ergo ad finem putas custodiendam illam aetatem fuisse? Nobis quidem olim annus erat unus ad cohibendum brachium toga constitutus: et ut exercitatione ludoque campestri tunicati uteremur. eademque erat, si statim mereri stipendia coeperamus, castrensis ratio ac militaris. qua in aetate, nisi qui se ipse sua gravitate et castimonia, et cum disciplina domestica, tum etiam naturali quodam bono defenderat: quoquo modo a suis custoditus esset, tamen infamiam veram effugere non poterat. Sed qui prima illa initia aetatis integra atque inviolata praestitisset: de eius fama ac pudicitia, cum is iam se corroboravisset ac vir inter viros esset, nemo loquebatur. Studuit Catilinae, cum iam aliquot annos esset in foro, Coelius. et multi hoc idem ex omni ordine, atque ex omni aetate fecerunt. Habuit enim ille, sicuti meminisse vos arbitror, per-

Digitized by Google

multa maximarum, non expressa signa, sed adumbrata virtutum. Vtebatur hominibus improbis multis: et quidem optimis se viris deditum esse simulabat. Erant apud illum illecebrae libidinum multae: erant etiam industriae quidam stimuli ac laboris. flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiam studia rei militaris. neque ego umquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrariis diversisque inter se pugnantibus naturae studiis cupiditatibusque conflatum.

VI. Quis clarioribus viris quodam tempore iucundior? quis turpioribus coniunctior? quis civis meliorum partium aliquando? quis taetrior hostis huic civitati? quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate avarior? quis in largitione effusior? Illa vero, iudices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare, quod habebat, servire temporibus suorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, et audacia: versare suam naturam, et regere ad tempus, atque huc et illuc torquere et flectere: cum tristibus severe, cum remissis iucunde, cum senibus graviter, cum iuventute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriose vivere. Haec ille tam varia multiplicique natura, cum omnes omnibus ex terris homines improbos audacesque collegerat: tum etiam multos fortes viros et bonos specie quadam virtutis assimulatae tenebat. neque umquam ex illo delendi huius imperii tam conscleratus impetus exstitisset, nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis et patientiae radicibus niteretur. Quare ista conditio, iudices, respuatur, nec Catilinae familiaritatis crimen haereat. est enim commune cum multis, et cum quibusdam etiam bonis. Me ipsum, me, inquam, quondam paene ille decepit, cum et civis mihi bonus, et optimi cuiusque cupidus, et firmus amicus

Digitized by Google

ac fidelis videretur: cuius ego facinora oculis prius, quam opinione, manibus ante, quam suspicione, deprehendi: huius in magnis catervis amicorum, si fuit, etiam Coelius, magis est, ut ipse moleste ferat errasse se, sicuti nonnumquam in eodem homine me quoque erroris mei poenitet, quam ut istius amicitiae crimen reformidet.

VII. Itaque a maledictis pudicitiae ad coniurationis invidiam oratio est vestra delapsa. Posuistis enim, atque id tamen titubanter et strictim, coniurationis hunc, propter amicitiam Catilinae, participem fuisse: in quo non modo crimen non haerebat, sed vix diserti adolescentis cohaerebat oratio. Qui enim tantus furor in Coelio? quod tantum aut in moribus naturaque vulnus, aut in re atque fortuna? ubi denique est in ista suspicione Coelii nomen auditum? Nimium multa de re minime dubia loquor: hoc tamen dico: non modo si socius coniurationis, sed nisi inimicissimus istius sceleris fuisset, numquam coniurationis accusatione adolescentiam suam potissimum commendare voluisset. Quod, haud scio, an de ambitu, et de criminibus istis sodalium ac sequestrium (quoniam huc incidi) similiter respondendum putem. Numquam enim tam Coelius amens fuisset, ut, si se isto infinito ambitu commaculasset, ambitus alterum accusaret: neque eius facti in altero suspicionem quaereret, cuius ipse sibi perpetuam licentiam optaret: nec, si sibi semel periculum ambitus subeundum putaret, ipse alterum iterum ambitus crimine arcesseret. quod quamquam nec sapienter, et me invito facit, tamen est eiusmodi [cupidinis], ut magis insectari alterius innocentiam, quam de se timide cogitare videatur. Nam quod aes alienum obiectum est, sumptus reprehensi, tabulae flagitatae: videte, quam pauca respondeam. Tabulas, qui in patris potestate est, nullas conficit. versuram numquam omnino fecit ullam. Sumptus unius generis obiectus est, habitatio-

Digitized by Google

nis: triginta millibus dixistis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii insulam esse venalem, cuius hic in aediculis habitat, decem, ut opinor, millibus. vos autem, tum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium vestrum accommodavistis. Reprehendistis, a patre quod semigrarit. quod quidem iam in hac aetate minime reprehendendum est. qui cum et ex reipublicae causa, esset mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam, victoriam consecutus, et per aetatem magistratus petere posset, non modo permittente patre, sed etiam suadente, ab eo semigravit: et cum domus patris a foro longe abesset, quo facilius et nostras domos obire, et ipse a suis coli posset, conduxit in Palatio, non magno, domum.

VIII. Quo loco possum dicere id, quod vir clarissimus, M. Crassus, cum de adventu regis Ptolemaei quereretur, paulo ante dixit, *Vtinam ne in nemore* „*Pelio* — — — ac longius quidem mihi contexere hoc carmen liceret. „*Nam* „*numquam hera errans* hanc molestiam nobis exhiberet, „*Medea animo aegra*, „*amore saevo saucia*. — — — Sic enim, iudices, reperietis, quod, cum ad id loci venero, ostendam, hanc Palatinam Medeam migrationemque, huic adolescenti causam sive malorum omnium, sive potius sermonum fuisse. Quamobrem illa, quae ex accusatorum oratione praemuniri iam et fingi intelligebam, fretus vestra prudentia, indices, non pertimesco. Aiebant enim, fore testem senatorem, qui se pontificiis comitiis pulsatum a Coelio diceret. A quo quaeram, si prodierit: primum cur statim nihil egerit? deinde, si id queri, quam agere maluerit, cur productus a vobis potius, quam ipse per se? cur tanto post potius, quam continuo, queri maluerit? Si mihi ad haec acute arguteque responderit: tum quaeram denique, ex quo iste fonte senator emanet. nam si ipse orietur, et nascetur ex sese; fortasse, ut soleo, commovebor. sin autem, ut rivulus, arcessitus et ductus ac ipso capite accusatio-

Digitized by Google

nis vestrae: laetabor, cum tanta gratia, tantisque opibus accusatio vestra nitatur, unum senatorem solum esse, qui vobis gratificari vellet, inventum. Nec tamen illud genus alterum nocturnorum testium pertimesco. Est enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores suas, a coena redeuntes, attrectatas esse a Coelio. Graves erunt homines, qui hoc inrati dicere audebunt: cum sit his confitendum, numquam se, ne congressu quidem et constituto coepisse de tantis iniuriis experiri.

IX. Sed totum genus oppugnationis huius, iudices, et iam prospicitis animis, et, cum inferetur, propulsare debebitis. non enim ab iisdem accusatur M. Coelius, a quibus oppugnatur. palam in eum tela iaciuntur, clam subministrantur. Neque id ego dico, ut invidiosum sit in eos, quibus gloriosum hoc etiam esse debet. funguntur officio: defendunt suos: faciunt, quod viri fortissimi solent. laesi dolent, irati efferuntur, pugnant lacessiti. sed vestrae sapientiae tamen est, iudices, non, si causa iusta est viris fortibus oppugnandi M. Coelium, ideo vobis quoque vos causam putare esse iustam alieno dolori potius, quam vestrae fidei consulendi. Quae sit multitudo in foro, quae genera, quae studia, quae varietas hominum, videtis. ex hac copia quam multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, cum aliquid eos velle arbitrentur, ultro se offere soleant, operam navare, testimonium polliceri? Hoc ex genere si qui se in hoc iudicium forte proiecerint: excluditote eorum cupiditatem, iudices, sapientia vestra; ut eodem tempore et huius saluti et religioni vestrae et contra periculosissimas hominum potentias conditioni omnium civium providisse videamini. Equidem vos abducam a testibus: neque huius iudicii veritatem, quae mutari nullo modo potest, in voluntate testium collocari sinam; quae facillime fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri potest. argumentis agemus: signis omni

Digitized by Google

luce clarioribus crimina refellemus. res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione pugnabit.

X. Itaque illam partem causae facile patior graviter et ornate a M. Crasso esse peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana, de bonis Pallae. Vellem dictum esset ab eodem etiam de Dione. de quo ipso tamen quid est, quod exspectetis: quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? Est enim reus, qui huius dictus est et adiutor fuisse, et consciis, P. Ascitius, is iudicio est liberatus. Quod igitur est huiusmodi crimen, ut, qui commisit, non neget: qui negavit, absolutus sit: id hic pertimescat, qui non modo a facto, verum etiam a conscientiae suspicione abfuit? et, si Ascitio causa plus profuit, quam nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui istius facti non modo suspicione, sed ne infamia quidem est adspersus? At praevaricatione est Ascitius liberatus. Perfacile est isti loco respondere, mihi praesertim, a quo illa causa defensa est. Sed Coelius optimam causam Ascitii esse arbitratur: cuiusmodi autem sit, a sua putat esse seiunctam: neque solum Coelius, sed etiam adolescentes humanissimi et doctissimi, rectissimis studiis atque optimis artibus praediti, Titus Caiusque Coponii: qui ex omnibus maxime Dionis mortem doluerunt: qui cum doctrinae studio atque humanitatis, tum etiam hospitio Dionis tenebantur. Habitabat is apud L. Lucceium, ut audistis. fuerat ei cognitus Alexandriae. Quid aut hic, aut summo splendore praeditus, frater eius, de M. Coelio existimet, et ipsis, si producti erunt, audietis. Ergo haec removeantur, ut aliquando, in quibus causa nititur, ad ea veniamus.

XI. Animadverti enim, iudices, audiri a vobis meum familiarem, L. Herennium, perattente. In quo etsi magna ex parte ingenio eius, et dicendi genere quodam tenebamini: tamen nonnumquam verebar, ne illa subtiliter ad criminandum inducta oratio, ad

Digitized by Google

animos vestros sensim ac leniter accederet, dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vitiis iuventutis, multa de moribus; et, qui in reliqua vita mitis esset, et in hac suavitate humanitatis, qua prope iam delectantur homines, versari periucunde soleret, fuit in hac causa pertristis quidam patruus, censor, magister. Obiurgavit M. Coelium, sicut neminem umquam parens. multa de incontinentia intemperantiaque disseruit. Quid quaeritis, iudices? ignoscebam vobis attente audientibus, propterea, quod egomet tam triste illud, et tam asperum genus orationis horrebam. Ac prima pars fuit illa, quae me minus movebat, fuisse meo necessario Bestiae Coelium familiarem: cenasse apud eum, ventitasse domum, studuisse praeturae. Non me haec movent, quae perspicue falsa sunt. etenim eos una cenasse dicit, qui aut absunt, aut quibus necesse est idem dicere. Neque vero illud me commovet, quod sibi in Lupercis sodalem esse Coelium dixit. Fera quaedam sodalitas et plane pastoricia atque agrestis germanorum Lupercorum; quorum coitio illa silvestris ante est instituta, quam humanitas atque leges. siquidem non modo nomina deferunt inter se sodales, sed etiam commemorant sodalitatem in accusando, ut ne, si quis id forte nesciat, timere videatur. Sed haec omittam: ad illa, quae me magis moverunt, respondebo. Deliciarum obiurgatio fuit longa, et ea lenior, plusque disputationis habuit, quam atrocitatis: quo etiam audita est attentius. Nam P. Clodius, amicus meus, cum se gravissime vehementissimeque iactaret, et omnia inflammatus ageret tristissimis verbis, voce maxima: tametsi probabam eius eloquentiam, tamen non pertimescebam. aliquot enim in causis eum videram frustra litigantem. tibi autem, Balbe, respondeo primum praecario, si licet, si fas est defendi a me eum, qui nullum convivium reliuerit, qui unguenti sumserit, qui Baias viderit.

XII. Equidem multos et vidi in hac civitate, et

Digitized by Google

audivi, non modo qui primoribus labris gustassent genus hoc vitae, et extremis, ut dicitur, digitis attigissent, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, emersisse aliquando, et se ad frugem bonam, ut dicitur, recepisse, gravesque homines atque illustres fuisse. Datur enim concessu omnium huic aliquis ludus aetati, et ipsa natura profundit adolescentiae cupiditates: quae si ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant; faciles et tolerabiles haberi solent. Sed tu mihi videbare ex communi infamia iuventutis aliquam invidiam Coelio velle conflare. Itaque omne illud silentium, quod est orationi tributum tuae, fuit ob eam causam, quod, uno reo proposito, de multorum vitiis cogitabamus. Facile est accusare luxuriem. dies iam me deficiat, si, quae dici in eam sententiam possint, coner exprimere: de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de sumtibus, immensa oratio est. Vt tibi reum neminem, sed vitia proponas, res tamen ipsa et copiose et graviter accusari potest. sed vestrae sapientiae est, iudices, non abduci ab reo: nec, quos aculeos habeat severitas gravitasque vestra, cum eos accusator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem et in reum; cum is non suo crimine, sed multorum vitio sit in quoddam odium iniustum vocatus. Itaque severitati tuae, ut oportet, ita respondere non audeo: erat enim meum, deprecari vacationem adolescentiae, veniamque petere: non, inquam, audeo: perfugiis non utor aetatis: concessa omnibus iura dimitto: tantum peto, ut, si qua est invidia communis hoc tempore aeris alieni, petulantiae, libidinum iuventutis, quam video esse magnam, ne huic aliena peccata, ne aetatis ac temporum vitia noceant. Atque ego idem, qui haec postulo, quin criminibus, quae in hunc proprie conferuntur, diligentissime respondeam, non recuso.

XIII. Sunt autem duo crimina, auri et veneni: in quibus una atque eadem persona versatur. Aurum

Digitized by Google

sumtum a Clodia: venenum quaesitum, quod Clodiae daretur, dicitur. omnia sunt alia, non crimina, sed maledicta irrgii petulantis magis, quam publicae quaestionis. Adulter, impudicus, sequester, convivium est, non accusatio. nullum est enim fundamentum horum criminum, nulla sedes. voces sunt contumeliosae, temere ab irato accusatore, nullo auctore, emissae. Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen et caput. Auro opus fuit: sumsit a Clodia, sumsit sine teste, habuit quamdiu voluit. maximum video signum oniusdem egregiae familiaritatis. Necare eandem voluit; quaesivit venenum; sollicitavit quos potuit; paravit; locum constituit; attulit. magnum rursus odium video cum crudelissimo discidio exstitisse. Res est omnis in hac causa nobis, iudices, cum Clodia, muliere non solum nobili, sed etiam nota: de qua ego nihil dicam, nisi depellendi criminis causa. Sed intelligis pro tua praestanti prudentia, Cn. Domiti, cum hac sola rem esse nobis: quae si se aurum Coelio commodasse non dicit, si venenum ab hoc sibi paratum esse non arguit: petulanter facimus, si matremfamilias, secus quam matronarum sanctitas postulat, nominamus. sin, ista muliere remota, nec crimen ullum, nec opes ad oppugnandum Coelium illis relinquentur; quid est aliud, quod nos patroni facere debeamus, nisi ut eos, qui insectantur, repellamus? quod quidem facerem vehementius, nisi intercederent mihi inimicitiae cum istius mulieris viro: fratrem volui dicere: semper hic erro. nunc agam modice, nec longius progrediar, quam me mea fides, et causa ipsa coget. neque enim muliebres umquam inimicitias mihi gerendas putavi, praesertim cum ea, quam omnes semper amicam omnium potius, quam cuiusquam inimicam putaverunt.

XIV. Sed tamen ex ipsa quaeram prius, utrum me secum severe, et graviter, et prisce agere malit, an remisse ac leniter et urbane. si illo austero more ac

Digitized by Google

modo: aliquis mihi ab inferis excitandus est, ex barbatis illis, non hac barbula, qua ista delectatur; sed illa horrida, quam in statuis antiquis et imaginibus videmus; qui obiurget mulierem, et pro me loquatur, ne ista mihi forte succenseat. Exsistat igitur, ex hac ipsa familia aliquis; ac potissimum Caecus ille. minimum enim dolorem capiet, qui istam non videbit. qui profecto si exstiterit, sic aget, et sic loquetur: Mulier, qui tibi cum Coelio? quid cum homine adolescentulo? quid cum alieno? cur aut tam familiaris huic fuisti, ut aurum commodares, aut tam inimica, ut venenum timeres? non patrem tuum videras? non patruum, non avum, proavum, atavum audieras consules fuisse? non denique modeste Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas, clarissimi ac fortissimi viri patriaeque amantissimi? qui simulac pedem limine extulerat, omnes prope cives virtute, gloria, dignitate superabat? cui cum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsisses, cur tibi Coelius tam conjunctus fuit? Cognatus? affinis? viri tui familiaris? nihil horum: quid igitur fuit, nisi quaedam temeritas ac libido? moone te, si nostrae imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia, aemulam domesticae laudis in gloria muliebri esse admonebat? non virgo illa Vestalis Claudia, quae patrem complexa triumphantem, ab inimico tribuno plebis de curru detrahi passa non est? Cur te fraterna vitia potius, quam bona paterna, et avita, et usque a nobis cum in viris, tum etiam in foeminis repetita, moverunt? Ideone ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie foedera ferires? ideo aquam adduci, ut tu inceste uterere? ideo viam munivi, ut eam tu alienis viris comitata celebrares?

XV. Sed quid ego, iudices, ita gravem personam induxi, ut verear, ne se idem Appius repente convertat, et Coelium incipiat accusare illa sua gravitate censoria? Sed videro hoc posterius, atque ita, iudices, ut

Digitized by Google

vel severissimis disceptatoribus M. Coelii vitam me probaturum esse confidam. Tu vero mulier (iam enim ipse tecum, nulla persona introducta, loquor) si ea, quae facis, quae dicis, quae insimulas, quae arguis, probare cogitas: rationem tantae familiaritatis, tantae consuetudinis, tantae coniunctionis reddas atque exponas necesse est. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Baias, actas, convivia, comissationes, cantus, symphonias, navigia iactant: iidemque significant, nihil se, te invita, dicere. quae tu, quoniam mente, nescio qua, effrenata atque praecipiti, in forum deferri iudiciumque voluisti, aut dilnas oportet, et falsa esse doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque testimonio credendum esse fateare. Sin autem urbanius me agere mavis: sic agam tecum. removebo illum senem durum ac paene agrestem. ex hisque tuis sumam aliquem, at potissimum minimum fratrem, qui est in isto genere urbanissimus: qui te amat plurimum: qui, propter nescio quam, credo, timiditatem, et nocturnos quosdam inanes metus, tecum semper pusio cum maiore sorore cubitavit. eum putato tecum loqui: Quid tumultuaris, soror? quid insanis? quid clamore exorsa, verbis parvam rem magnam facis? vicinum adolescentulum adspexisti: candor huius te, et proceritas vultus oculique pepulerunt: saepius videre voluisti: nonnumquam in iisdem hortis visa nobilis mulier: illum filium familias patre parco ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non potes: calcitrat, respuit, non putat tua dona esse tanti. confer te alio. habes hortos ad Tiberim, ac diligenter eo loco praeparasti, quo omnis iuventus natandi causa venit. hinc licet conditiones quotidie legas. cur huic, qui te spernit, molesta es?

XVI. Redeo nunc ad te, Coeli, vicissim, ac mihi auctoritatem patriam severitatemque suscipio: sed dubito, quem patrem potissimum sumam. Caecilianumne aliquem, vehementem atque durum? „*Nunc enim*

Digitized by Google

„*demum mihi animus ardet, nunc meum cor cumu-*
„*latur ira.* Aut illum, – – „ *O infelix, o sceleste* – –
Ferrei sunt isti patres. – – „*Egone quid dicam? ego-*
„*ne quid velim? quae tu omnia tuis foedis factis*
„*facis, ut nequidquam velim.* Vix ferenda diceret talis pater: „*cur te in istam vicinitatem meretriciam*
„*contulisti? cur illecebris cognitis non refugisti?*
„*cur alienam ullam mulierem nosti? dide ac dissice,*
„ *per me licebit. si egebis, tibi dolebit: mihi sat est,*
„*qui, aetatis quod reliquum est, oblectem meae.*
Huic tristi ac directo seni responderet Coelius, se nulla cupiditate inductum de via decessisse. Quid signi? Nulli sumtus, nulla iactura, nulla versura. At fuit fama. Quotusquisque istám effugere potest in tam maledica civitate? Vicinum eius mulieris miraris male audisse, cuius frater germanus sermones iniquorum effugere non potuit? Leni vero et clementi patri, cuiusmodi ille est: – – „*Fores effregit? restituentur:*
„*discidit vestem? resarcietur,* Coelii causa esset expeditissima. Quid enim esset, in quo se non facile defenderet? Nihil iam in istam mulierem dico: sed, si esset aliqua dissimilis istius, quae se omnibus pervulgaret, quae haberet palam decretum semper aliquem, cuius in hortos, domum, Baias, iure suo libidines omnium commearent: quae etiam aleret adolescentes, et parsimoniam patrum suis sumtibus sustentaret: si vidua libere, proterva petulanter, dives effuse, libidinosa meretricio more viveret: adulterum ego putarem, si quis hanc paullo liberius salutasset?

XVII. Dicet aliquis, Haec igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? ob hanc causam tibi hunc puerum parens commendavit et tradidit, ut in amore et voluptatibus adolescentiam suam collocaret: et hanc tu vitam atque haec studia defenderes? Ego, si qui, iudices, hoc robore animi, atque hac indole virtutis ac continentiae fuit, ut respueret omnes voluptates, omnemque vitae suae cursum in labore

Digitized by Google

corporis, atque in animi contentione conficeret: quem non quies, non remissio, non aequalium studia, non ludi, non convivia delectarent; nihil in vita expetendum putaret, nisi quod esset cum laude et cum dignitate coniunctum: hunc mea sententia divinis quibusdam bonis instructum atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omnesque eos, qui haec ex minimis tanta fecerunt. Verum haec genera virtutum non solum in moribus nostris, sed vix iam in libris reperiuntur. chartae quoque, quae illam pristinam severitatem continebant, obsoleverunt; neque solum apud nos, qui hanc sectam rationemque vitae, re magis, quam verbis, secuti sumus, sed etiam apud Graecos, doctissimos homines: quibus, cum facere non possent, loqui tamen, et scribere honeste et magnifice licebat. Alia quaedam, mutatis Graciae temporibus, praecepta exstiterunt. Itaque alii voluptatis causa omnia sapientes facere dixerunt; neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt, alii cum voluptate dignitatem coniungendam putaverunt, ut res maxime inter se repugnantes dicendi facultate coniungerent. illud unum directum iter ad laudem cum labore qui probaverunt, prope iam soli in scholis sunt relicti. multa enim nobis blandimenta natura ipsa genuit, quibus sopita virtus conniveret: et interdum multas vias adolescentiae lubricas ostendit, quibus illa insistere, aut ingredi sine casu aliquo, aut prolapsione vix posset, et multarum rerum iucundissimarum varietatem dedit, qua non modo haec aetas, sed etiam iam corroborata caperetur. Quamobrem si quem forte inveneritis, qui aspernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non sapore capiatur, excludat auribus omnem suavitatem; huic homini ego fortasse, et pauci, deos propitios, plerique autem iratos putabunt.

XVIII. Ergo haec deserta via et inculta, atque interclusa iam frondibus, et virgultis, relinquatur: de-

Digitized by Google

tur aliquid aetati: sit adolescentia liberior: non omnis voluptatibus denegentur: non semper superet vera illa et directa ratio: vincat aliquando cupiditas voluptasque rationem, dummodo illa in hoc genere praescriptio moderatioque teneatur: parcat iuventus pudicitiae suae, ne spoliet alienam; ne effundat patrimonium, ne foenore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atque famam: ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis inferat: ne quem vi terreat: ne intersit insidiis: scelere careat: postremo, cum paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum aetatis, atque ad inanes hasce adolescentiae cupiditates; revocet si aliquando ad curiam rei domesticae, rei forensis, rei publicae: ut ea, quae ratione antea non perspexerat, satietate abiecisse, experiendo contemsisse videatur. Ac multi et nostra et patrum maiorumque memoria, iudices, summi homines, et clarissimi cives fuerunt, quorum cum adolescentiae cupiditates defervissent, eximiae virtutes, firmata iam aetate, exstiterunt. ex quibus neminem mihi necesse est nominare: vosmet vobiscum recordamini. nolo enim cuiusquam fortis atque illustris viri ne minimum quidem erratum cum maxima laude coniungere. quod si facere vellem, multi a me summi atque ornatissimi viri praedicarentur; quorum partim nimia libertas in adolescentia, partim profusa luxuries, magnitudo aeris alieni, sumtus, libidines, nominarentur: quae multis postea virtutibus obtecta, adolescentiae, qui vellet, excusatione defenderet.

XIX. At vero in M. Coelio (dicam enim iam confidentius de studiis eius honestis, quoniam audeo quaedam, fretus vestra sapientia, libere confiteri) nulla luxuries reperietur, nulli sumtus, nullum aes alienum, nulla conviviorum ac lustrorum libido. quod quidem vitium ventris et gutturis non modo non minuit aetas hominibus, sed etiam auget. Amores autem, et hae deliciae quae vocantur, quae firmiore animo praeditis

Digitized by Google

diutius molestae non solent esse (matura enim et celeriter defloresçant) numquam hunc occupatum impeditumque tenuerunt. Audistis, cum pro se diceret: audistis antea, cum accusaret defendendi haec causa, non gloriandi loquor: genus orationis, facultatem, copiam sententiarum atque verborum, quae vestra prudentia est, perspexistis. Atque in eo non solum ingenium elucere eius videbatis: quod saepe, etiamsi industria non alitur, valet tamen ipsum suis viribus: sed inerat, nisi me propter benivolentiam forte fallebat, ratio, et bonis artibus instituta, et cura et vigiliis elaborata. Atque scitote, iudices, eas cupiditates, quae obiiciuntur Coelio, atque haec studia, de quibus disputo, non facile in eodem homine esse posse. Fieri enim non potest, ut animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, saepe nimia copia, inopia etiam nonnumquam impeditus, hoc, quidquid est, quod nos facimus in dicendo, non modo agendo, verum etiam cogitando possit sustinere. An vos aliam causam esse ullam putatis, cur, in tantis praemiis eloquentiae, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gratia, tanto honore, tam sint pauci, semperque fuerint, qui in hoc labore versentur? obtorpescunt omnes voluptates; relinquenda studia delectationis, iudices, ludus, iocus, convivium, sermo est paene familiarium deserendus. quae res in hoc genere homines a labore studioque dicendi deterret: non, quo aut ingenia deficiant, aut doctrina puerilis. An hic, si sese isti vitae dedisset, consularem hominem admodum adolescens in iudicium vocavisset? hic, si laborem fugeret, si obstrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie versaretur? appeteret inimicitias? in iudicium vocaret? subiret periculum capitis? ipso inspectante populo Romano, tot menses aut de salute, aut de gloria dimicaret?

XX. Nihil igitur illi vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Baiae denique ipsae loquuntur? illae vero non loquuntur solum, verum etiam perso-

Digitized by Google

nant: hunc unius mulieris libidinem esse prolapsam, ut ea non modo solitudinem ac tenebras atque haec flagitiorum integumenta non quaerat, sed in turpissimis rebus frequentissima celebritate et clarissima luce laetetur. Verum si quis est, qui etiam meretriciis amoribus interdictum iuventuti putet: est ille quidem valde severus: negare non possum: sed abhorret non modo ab huius saeculi licentia, verum etiam a maiorum consuetudine, atque concessis. quando enim hoc factum non est? quando reprehensum? quando non permissum? quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret? Hic ego iam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantum in medio relinquam. Si quae non nupta mulier domum suam patefecerit omnium cupiditati, palamque sese in meretricia vita collocarit, virorum alienissimorum conviviis uti instituerit: si hoc in urbe, si in hortis, si in Baiarum illa celebritate faciet: si denique ita sese geret, non incessu solum, sed ornatu atque comitatu, non flagrantia oculorum, non libertate sermonis, sed etiam complexu, osculatione, aquis, navigatione, conviviis, ut non solum meretrix, sed etiam procax videatur: cum hac si quis adolescens forte fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni, adulter, an amator, expugnare pudicitiam, an explere libidinem voluisse videatur? Obliviscor iam iniurias, Clodia: depono memoriam doloris mei: quae abs te crudeliter in meos, me absente, facta sunt, neglego. ne sint haec in te dicta, quae dixi. sed ex te ipsa requiro, quoniam et crimen accusatores abs te, et testem eius criminis te ipsam dicunt se habere: si qua mulier sit huiusmodi, qualem ego paullo ante descripsi, tui dissimilis, vita institutoque meretricio: cum hac aliquid adolescentem hominem habuisse rationis, num tibi perturpe aut perflagitiosum esse videatur? Ea si tu non es, sicut ego malo: quid est, quod obiiciant Coelio? si eam te volunt esse: quid est, cur nos crimen hoc, si tu contemnis, pertimescamus? Quare nobis da-

Digitized by Google

viam rationemque defensionis. nam aut pudor tuus defendet, nihil a M. Coelio petulantius esse factum: aut impudentia, et huic, et ceteris magnam ad se defendendum facultatem dabit.

XXI. Sed quoniam emersisse iam e vadis, et scopulos praetervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. Duo sunt enim crimina, una in muliere, summorum facinorum: auri, quod sumtum a Clodia dicitur; et veneni, quod eiusdem Clodiae necandae causa parasse Coelium criminantur. Aurum sumsit, ut dicitis, quod L. Lucceii servis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Luceium habitabat, necaretur. Magnum crimen vel in legatis insidiandis, vel in servis ad hospitem domini necandum sollicitandis: plenum sceleris consilium, plenum audaciae. Quo quidem in crimine primum illud requiram, dixeritne Clodiae, quam ad rem aurum tum sumeret, an non dixerit. si non dixit, cur dedit? si dixit, eodem se conscientiae scelere devinxit. tune aurum ex armario tuo promere ausa es? tune Venerem illam tuam spoliatricem spoliare ornamentis? Ceterum cum scires, quantum ad facinus aurum hoc quaereretur, ad necem legati, ad L. Lucceii, sanctissimi hominis atque integerrimi, labem sceleris sempiterni: huic facinori tanto tua mens liberalis, conscia; tua domus popularis, ministra; tua denique hospitalis illa Venus, adiutrix esse non debuit. Vidit hoc Balbus: celatam esse Clodiam dixit, atque ita Coelium ad illam attulisse, se ad ornatum ludorum aurum quaerere. Si tam familiaris erat Clodiae, quam tu esse vis, cum de libidine eius tam multa dicis: dixit profecto, quo vellet aurum. si tam familiaris non erat: non dedit. Ita si verum tibi Coelius dixit, o immoderata mulier, sciens tu aurum ad facinus dedisti: si non est ausus dicere, non dedisti.

XXII. Quid ego nunc argumentis huic crimini, quae sunt innumerabilia, resistam? Possum dicere,

Digitized by Google

mores M. Coelii longissime a tanti sceleris atrocitate esse disiunctos: minime esse credendum, homini tam ingenioso, tamque prudenti non venisse in mentem, rem tanti sceleris ignotis alienisque servis non esse credendam. possum etiam, illa et ceterorum patronorum et mea consuetudine, ab accusatore perquirere, ubi sit congressus cum servis Lucceii Coelius: qui ei fuerit aditus. si per se: qua temeritate? si per alium: per quem? Possum omnes latebras suspicionum peragrare dicendo. non causa, non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficii spes, non ratio ulla, non vestigium maximi facinoris reperietur. Sed haec, quae sunt oratoris propria: quae mihi, non propter ingenium meum, sed propter hanc exercitationem usumque dicendi, fructum aliquem ferre possent, cum a me ipso laborata proferri viderentur, brevitatis causa relinquo omnia. habeo enim, iudices, quem vos socium vestrae religionis iurisque iurandi facile esse patiamini, L. Lucceium, sanctissimum hominem, et gravissimum testem: qui tantum facinus in famam atque fortunas suas neque non audisset illatum a Coelio, neque neglexisset, neque tulisset. An ille vir, illa humanitate praeditus, illis studiis, artibus atque doctrina, illius ipsius periculum, quem propter haec ipsa studia diligebat, negligere potuisset? et, quod facinus in alienum hominem illatum severe acciperet, id omisisset curare in hospite? quod per ignotos actum cum comperisset, doleret, id a suis tentatum esse negligeret? quod in agris locisve publicis factum reprehenderet, id in urbe ac suae domi coeptum esse, leviter ferret? quod in alicuius agrestis periculo non praetermitteret, id homo eruditus in insidiis doctissimi hominis dissimulandum putaret? Sed cur diutius vos, iudices, teneo? ipsius iurati religionem auctoritatemque percipite, atque omnia diligenter testimonii verba cognoscite. Recita testimonium Lucceii. TESTIMONIVM LVCCEII. Quid exspecta-

Digitized by Google

tis amplius? an aliam vocem putatis ipsam pro se causam et veritatem posse mittere? Haec est innocentiae defensio, haec ipsius causae oratio: haec una vox veritatis. In crimine ipso nulla suspicio est, et in re nihil est argumenti: in negotio, quod actum esse dicitur, nullum vestigium sermonis, loci, temporis: nemo testis, nemo conscius nominatur: totum crimen profertur ex inimica, ex infami, ex erudeli, ex facinorosa, ex libidinosa domo: domus autem illa, quae tentata scelere isto nefario dicitur, plena est integritatis, officii, religionis: ex qua domo recitatur vobis iureiurando devincta auctoritas: ut res minime dubitanda in contentione ponatur, utrum temeraria, procax, irata mulier finxisse crimen, an gravis, sapiens, moderatusque vir religiose testimonium dixisse videatur.

XXIII. Reliquum est igitur crimen de veneno: cuius ego neque principium invenire, neque evolvere exitum possum. Quae fuit enim causa, quamobrem isti mulieri venenum vellet dare Coelius? Ne aurum redderet? num petivit? ne crimen haereret? num quis obiecit? num quis denique fecisset mentionem, si hic nemini nomen detulisset? Quin etiam Herennium dicere audistis, verbo se molestum non futurum fuisse Coelio, nisi iterum eadem de re suo familiari absoluto, nomen hic detulisset. Credibile est igitur, tantum facinus nullam ob causam esse commissum? et vos non videtis, fingi sceleris maximi crimen, ut alterius causa sceleris suscipiendi fuisse videatur? Cui denique commisit? quo adiutore usus est? quo socio? quo conscio? cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam credidit? Servisne mulieris? sic enim obiectum est. et erat tam demens hic, cui vos ingenium certe tribuitis, etiamsi cetera, inimica oratione detrahitis, ut omnes suas fortunas alienis servis committeret? At quibus servis? refert enim magnopere id ipsum: hisne, quos intelligebat non communi con-

Digitized by Google

ditione servitutis uti, sed licentius, liberius, familiarius cum domina vivere? quis enim hoc non videt, iudices? aut quis hoc ignorat, in eiusmodi domo, in qua materfamilias meretricio more vivat, in qua nihil geratur, quod foras proferendum sit, in qua lustra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia atque flagitia versentur; hic servos non esse servos? quibus omnia committantur? per quos gerantur? qui versentur iisdem in voluptatibus? quibus occulta credantur? ad quos aliquantum etiam ex quotidianis sumtibus ac luxuria redundet? Id igitur Coelius non videbat? si enim tam familiaris erat mulieris, quam vos vultis: istos quoque servos familiares esse dominae sciebat. sin ei tanta consuetudo, quanta a vobis inducitur, non erat. quae cum servis potuit familiaritas esse tanta?

XXIV. Ipsius autem veneni quae ratio fingitur? ubi quaesitum est? quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco traditum? Habuisse aiunt domi, vimque eius esse expertum in servo quodam, ad rem ipsam parato: cuius perceleri interitu esse ab hoc comprobatum venenum. Proh dii immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis aut connivetis, aut praesentis fraudis poenas in diem reservatis? Vidi enim, vidi, et illum hausi dolorem vel acerbissimum in vita, cum Q. Metellus abstraheretur e sinu gremioque patriae, cumque ille vir, qui se natum huic imperio putavit, tertio die post, quam in curia, quam in Rostris, quam in republica floruisset, integerrima aetate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indignissime bonis omnibus, atque universae civitati. quo quidem tempore ille, moriens, cum iam ceteris ex partibus oppressa mens esset, extremum sensum ad memoriam reipublicae reservabat: cum me intuens flentem significabat interruptis atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella urbi, quanta tempestas civitati: et cum parietem saepe

Digitized by Google

foriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebro Catulum, saepe me, saepissime rempublicam nominabat: ut non tam, se emori, quam spoliari suo praesidio cum patriam, tum etiam me, doleret. Quem quidem virum si nulla vis repentini sceleris sustulisset: quonam modo ille furenti fratri suo patrueli consularis restitisset, qui consul incipientem furere atque conantem, sua se manu interfecturum, audiente senatu, dixerit? Ex hac igitur domo progressa ista mulier, de veneni celeritate dicere audebit? Nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem eliciat? non parietas conscios, non noctem illam funestam ac luctuosam perhorrescet? Sed revertar ad crimen. etenim haec facta illius clarissimi ac fortissimi viri mentio et vocem meam fletu debilitavit et mentem dolore impedivit.

XXV. Sed tamen venenum unde fuerit, quemadmodum paratum sit, non dicitur. Datum esse hoc aiunt P. Licinio, pudenti adolescenti et bono, Coelii familiari: constitutum factum esse cum servis, ut venirent ad balneas Senias: eodem Licinium esse venturum, atque iis veneni pyxidem traditurum. Hic primum illud requiro: quid attinuerit illud ferri in eum locum [constitutum]: cur illi servi non ad Coelium domum venerint. si manebat tanta illa consuetudo Coelii cum Clodia, tantaque familiaritas: quid suspicionis esset, si apud Coelium mulieris servus visus esset? sin autem iam suberat simultas, exstincta erat consuetudo, discidium exstiterat: hinc illae lacrymae nimirum, et haec causa est horum omnium scelerum atque criminum. Immo, inquit, cum servi ad dominam rem istam, et maleficium Coelii detulissent, mulier ingeniosa praecepit suis, ut omnia Coelio pollicerentur: sed, ut venenum, cum a Licinio traderetur, manifesto comprehendi posset, constitui locum iussit, balneas Senias, ut eo mitteret amicos, qui delitescerent: deinde repente, cum venisset Licinius,

Digitized by Google

ut venenum traderet, prosilirent, hominemque comprehenderent.

XXVI. Quae quidem omnia, iudices, perfacilem rationem habent reprehendendi. Cur enim balneas publicas potissimum constituerat? in quibus non invenio, quae latebra togatis hominibus esse possit. Nam, si essent in vestibulo balnearum; non latercnt: sin se in intimum coniicere vellent; nec satis commode, calceati et vestiti id facere possent, et fortasse non reciperentur: nisi forte mulier potens quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori. Atque equidem vehementer exspectabam, quinam isti viri boni, testes huius manifesto deprehensi veneni dicerentur. nulli enim sunt adhuc nominati. sed non dubito, quin sint pergraves, qui primum sint talis feminae familiares; deinde eam provinciam susceperint, ut in balneas contruderentur: quod illa, nisi a viris honestissimis ac plenissimis dignitatis, quam velit, sit potens, numquam impetravisset. Sed quid ego de dignitate istorum testium loquor? virtutem eorum diligentiamque cognoscite. In balneis delituerunt. testes egregios! deinde temere prosiluerunt. homines gravitati deditos! sic enim fingunt, cum Licinius venisset, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidisset, tum repente evolasse istos praeclaros testes sine nomine: Licinium autem, cum iam manum ad tradendum pyxidem porrexisset, retraxisse, atque illo repentino hominum impetu se in fugam coniecisse. O magna vis veritatis, quae contra hominum ingenia, calliditatem, sollertiam, contraque fictas omnium insidias, facile se per se ipsa defendat!

XXVII. Verum haec tota fabella veteris et plurimarum fabularum poëtriae, quam est sine argumento? quam nullum invenire exitum potest? Quid enim isti toi viri? (nam necesse est fuisse non paucos, ut et comprehendi Licinius facile posset, et res multorum oculis esset testatior.) cur Licinium de manibus ami-

Digitized by Google

serunt? quominus enim Licinius comprehendi potuit cum se retraxit, ne pyxidem traderet, quam si non retraxisset? erant enim illi positi, ut comprehenderent Licinium; ut manifesto Licinius teneretur, aut cum retineret venenum, aut cum tradidisset. Hoc fuit totum consilium mulieris, haec istorum provincia, qui rogati sunt: quos quidem tu quamobrem temere prosiluisse dicas, atque ante tempus, non reperio. Fuerant hoc rogati: fuerant, ad hanc rem collocati, ut venenum, ut insidiae, facinus denique ipsum ut manifesto comprehenderetur. Potueruntne meliori tempore prosilire, quam cum Licinius venisset? cum in manu teneret veneni pyxidem? quae si cum iam erat tradita servis, evasissent subito ex balneis mulieris amici, Licinniumque comprehendissent: imploraret hominum fidem, atque a se illam pyxidem traditam pernegaret. Quem quomodo illi reprehenderent? vidisse se dicerent? primum ad se revocarent maximi facinoris crimen; deinde id se vidisse dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuissent videre. Tempore igitur ipso se ostenderunt, cum Licinius venisset, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo est iam exitus, non fabulae: in quo cum clausula non invenitur, fugit aliquis e manibus: deinde scabilla concrepant, aulaeum tollitur.

XXVIII. Quaero enim, cur Licinium titubantem, haesitantem, cedentem, fugere conantem, mulieraria manus ista de manibus emiserit; cur non comprehenderint: cur non ipsius confessione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti sceleris crimen expresserint? an timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum superare non possent? Nullum argumentum in re, nulla suspicio in causa, nullus exitus criminis reperitur. Itaque haec causa, ab argumentis, a coniectura, ab iis signis, quibus veritas illustrari solet, ad testes tota traducta est. quos quidem

Digitized by Google

ego testes, indices, non modo sine ullo timore, sed etiam cum aliqua spe delectationis exspecto. Praegestit animus iam videre, primum lautos iuvenes, mulieris beatae ac nobilis familiares: deinde fortes viros, ab imperatrice in insidiis atque in praesidio balnearum locatos: ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi: alveusne ille, an equus Troianus fuerit, qui tot invictos viros, muliebre bellum gerentes tulerit ac texerit. Illud vero respondere cogam, cur tot viri ac tales, hunc et unum, et tam imbecillum, quam videtis, non aut stantem comprehenderint, aut fugientem consecuti sint. qui se numquam profecto, si istum in locum processerint, explicabunt: quam volent in conviviis faceti, dicaces, nonnumquam etiam ad vinum diserti sint. alia fori vis est, alia triclinii: alia subselliorum ratio, alia lectorum: non idem iudicum comessatorumque conspectus: lux denique longe alia est solis, et lychnorum. Quamobrem excutiemus omnes istorum delicias, omnes ineptias, si prodierint. sed, si me audiant, invent aliam operam, aliam ineant gratiam, in aliis se rebus ostentent: vigeant apud istam mulierem venustate: dominentur sumtibus: haereant, iaceant, deserviant: capiti vero innocentis et fortunis parcant.

XXIX. At sunt servi illi, de cognatorum sententia, nobilissimorum et clarissimorum hominum, manumissi. Tandem aliquid invenimus, quod ista mulier, de suorum propinquorum, fortissimorum virorum, sententia atque auctoritate, fecisse dicatur. Sed scire cupio, quid habeat argumenti ista manumissio: in qua aut crimen est Coelio quaesitum, aut quaestio sublevata, aut multarum rerum conscius servis cum causa praemium persolutum. At propinquis placuit. cur non placeret, cum rem tute ad eos non ab aliis tibi allatam, sed a te ipsa compertam, deferre diceres? Hic etiam miramur, si illam commenticiam pyxidem obscoenissima sit fabula consecuta? nihil est, quod

Digitized by Google

in eiusmodi mulierem non cadere videatur. Audita et percelebrata sermonibus res est. Percipitis animis, iudices, iamdudum, quid velim, vel potius, quid nolim dicere. quod etiamsi est factum, certe a Coelio non est factum. Quid enim attinebat? est enim ab aliquo fortasse adolescente, non tam insulso, quam non verecundo. sin autem est fictum: non illud quidem molestum, sed tamen est non inficetum mendacium. quod profecto numquam hominum sermo atque opinio comprobasset, nisi omnia, quae cum turpitudine aliqua dicerentur, in istam quadrare apte viderentur. Dicta est a me causa, iudices, et perorata. Iam intelligitis, quantum iudicium sustineatis, quanta res sit commissa vobis. De vi quaeritis: quae lex ad imperium, ad maiestatem, ad statum patriae, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus armata dissensione civium, reipublicae paene extremis temporibus, tulit: quaeque lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantis reliquias coniurationis exstinxit. Hac enim lege Coelii adolescentia non ad reipublicae poenas, sed ad mulieris libidines et delicias deposcitur.

XXX. Atque hoc etiam loco M. Camurti et C. Eserni damnatio praedicatur. O stultitiamne dicam, an impudentiam singularem! Audetisne, cum ab ea muliere veniatis, facere istorum hominum mentionem? audetisne excitare tanti flagitii memoriam, non exstinctam illam quidem sed repressam vetustate? Quo enim illi crimine peccatoque perierunt? nempe, quod eiusdem mulieris dolorem et iniuriam Vettiano nefario sunt stupro persecuti. Ergo, ut audiretur Vettii nomen in causa, ut illa vetus Afrania fabula refricaretur, idcirco Camurti et Eserni causa est renovata? qui quamquam lege de vi certe non tenebantur; eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emittendi viderentur. M. vero Coelius cur in hoc iudicium vocatur? cui neque proprium quae-

Digitized by Google

stionis crimen obiicitur, nec vero aliquid eiusmodi, quod sit a lege seiunctum, et cum vestra severitate coniunctum. cuius prima aetas dedita disciplinis fuit, iisque artibus, quibus instruimur ad hunc usum forensem, ad obtinendam rempublicam, ad honorem, gloriam, dignitatem: iis autem fuit amicitiis maiorum natu, quorum imitari industriam continentiamque maxime vellet, iis aequalium studiis, ut eundem, quem optimi ac nobilissimi, petere cursum laudis videretur. Cum autem paullum iam roboris accessisset aetati, in Africam profectus est, Q. Pompeio proconsuli contubernalis, castissimo viro atque omnis officii diligentissimo: in qua provincia cum res erant et possessiones paternae, tum etiam usus quidam provincialis, non sine causa a maioribus huic aetati tributus. discessit illinc Pompeii iudicio probatissimus, ut ipsius testimonio cognoscetis. Voluit vetere instituto, eorum adolescentium exemplo, qui post in civitate summi viri et clarissimi cives exstiterunt, industriam suam a populo Romano ex aliqua illustri accusatione cognosci.

XXXI. Vellem alio potius eum cupiditas gloriae detulisset: sed abiit huius tempus querelae. Accusavit C. Antonium, collegam meum: cui misero praeclari in rempublicam beneficii memoria nihil profuit, nocuit opinio malefícii cogitati. postea nemini concessit aequalium, plus ut in foro, plus ut in negotiis versaretur, causisque amicorum, plus ut valeret inter suos gratia. quae nisi vigilantes homines, nisi sobrii, nisi industrii, consequi non possunt, omnia labore et diligentia est consecutus. In hoc flexu quasi aetatis (nihil enim occultabo, fretus humanitate ac sapientia vestra,) fama adolescentis paullum haesit ad metas potitia nova mulieris, et infelici vicinitate, et insolentia voluptatum! quae cum inclusae diutius, et prima aetate compressae et constrictae fuerunt, subito se nonnumquam profundunt atque eiiciunt universae. qua ex vita, vel dicam, quo ex sermone (nequaquar

Digitized by Google

enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verum ex eo, quidquid erat, emersit, totumque se eiecit atque extulit: tantumque abest ab illius familiaritatis infamia, ut eiusdem nunc ab sese inimicitias odiumque propulset. Atque ut iste interpositus sermo deliciarum desidiaeque moreretur, (fecit, me mehercule invito, et multum repugnante, sed tamen fecit,) nomen amici mei de ambitu detulit: quem absolutum insequitur, revocat: nemini nostrûm obtemperat: est violentior, quam vellem. Sed ego non loquor de sapientia, quae non cadit in hanc aetatem: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quae studia in his iam aetatibus nostris contractiora esse debent, in adolescentia vero, tamquam in herbis, significant, quae virtutis maturitas, et quantae fruges industriae sint futurae. Etenim semper magno ingenio adolescentes refrenandi potius a gloria, quam incitandi fuerunt: amputanda plura sunt illi aetati, siquidem efflorescit ingenii laudibus, quam inferenda. Quare, si cui nimium effervisse videtur huius, vel in suscipiendis, vel in gerendis inimicitiis, vis, ferocitas, pertinacia; si quem etiam minorum horum aliquid offendit; si purpurae genus, si amicorum catervae, si splendor, si nitor: iam ista deferverint, iam aetas omnia, iam ista dies mitigarit.

XXXII. Conservate igitur reipublicae, iudices, civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, et reipublicae spondeo, si modo nos ipsi reipublicae satisfecimus, numquam hunc a nostris rationibus seiunctum fore. quod cum fretus nostra familiaritate promitto, tum quod durissimis se ipse legibus iam obligarit. Neque enim potest, qui hominem consularem, quod ab eo rempublicam violatam diceret, in iudicium vocarit, ipse esse in republica civis turbulentus: non potest, qui ambitu ne absolutum quidem patitur esse absolutum, ipse impune umquam esse largitor. Habet a M. Coelio respublica, iudices, duas accusationes, vel obsides pe-

Digitized by Google

riculi, vel pignora voluntatis. Quare oro, obtestorque vos, iudices, ut qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit, quem vos per biennium aut ministrum seditionis, aut ducem vidistis, qui aedes sacras, qui censum populi Romani, qui memoriam publicam suis manibus incendit, hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis, ore, lingua, manu, vita omni inquinatum; qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit; qui in Palatio atque in urbis oculis servitia ad caedem, et inflammandam urbem incitavit: in ea civitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratia, M. Coelium libidini muliebri condonatum: ne eadem mulier cum suo coniuge et fratre, turpissimum latronem eripuisse, et honestissimum adolescentem oppressisse videatur. Quod cum huius vobis adolescentiam proposueritis, constituitote vobis ante oculos etiam huius miseri senectutem, qui hoc unico filio nititur, in huius spe requiescit, huius unius casum pertimescit: quem vos supplicem vestrae misericordiae, servum potestatis, abiectum non tam ad pedes, quam ad mores sensusque vestros, vel recordatione parentum vestrorum, vel liberorum iucunditate sustentate: ut in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiae vestrae serviatis. Nolite, iudices, aut hunc iam natura ipsa occidentem, velle maturius exstingui vulnere vestro, quam suo fato: aut hunc nunc primum florescentem, firmata iam stirpe virtutis, tamquam turbine aliquo, aut subita tempestate pervertere. Conservate parenti filium, parentem filio: ne aut senectutem iam prope desperatam contemsisse, aut adolescentiam plenam spei maximae, non modo non alnisse vos, sed etiam perculisse atque afflixisse videamini. Quem si vobis, si suis, si reipublicae conservatis, addictum, deditum, obstrictum vobis ac liberis vestris habebitis: omniumque huius nervorum ac laborum vos potissimum, iudices, fructus uberes diuturnosque capietis.

Digitized by Google

M. TVLLII CICERONIS DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS ORATIO, QVINTA ET TRICESIMA.

ARGVMENTVM.

Cum in formam provinciae redacta esset bello victa regio, mittebatur in eam Consul aut Praetor, deposito Magistratu urbano, qui eam administraret, h. e. aut iurisdictionem solam exerceret, aut simul etiam, si quando opus esset, bellum administraret. Quam Consul administrabat, Consularis, quam autem Praetor, Praetoria appellabatur. In hac ergo Oratione hoc disputatur, in quas provincias consules proxime futuris comitiis creandi mitti placeret. Eam habuit Cicero in Senatu, cum de ea re rogatus esset a consule sententiam e lege Sempronia, qua cautum erat, ut ante comitia consularia Senatus decerneret, in quas Provincias Consules designati post consulatum mitterentur, eique SCto ne intercedi posset. Eo autem spectat sententia Ciceronis, ut Piso et Gabinius ex provinciis, quas nullo senatusconsulto, sed lege Clodia, obtinebant, et omnibus modis vexabant et spoliabant, revocentur, eisque succedatur sic, ut proximo anno sint praetoriae et a duobus praesentis anni praetoribus obtineantur, eo autem exacto, consulares fiant. Et quoniam qui ante ipsum dixerant sententias, praeter Servilium, censuerant, ut alterutra Gallia Caesari detraheretur, et consularis fieret, unusque ex iis mirari se ostenderat, quare Cicero ita ornaret Caesarem, cui eodem iure inimicus esse, quo Gabinio, posset, quod Clodium in vexando Cicerone iuvisset; graviter et multis verbis docet, quare Caesari nulla provinciae pars detrahenda sit; iniurias autem si quas a Caesare acceperit, eas se omnes reipublicae condonasse, neque se in sententia dicenda odio obedire, sed utilitatem reipublicae sequi.

Digitized by Google

I.

Si quis vestrûm, patres conscripti, exspectat, quas sim provincias decreturus, consideret ipse secum, qui mihi homines ex provinciis potissimum detrahendi sint: non dubitabit, quid me sentire conveniat, cum, quid mihi sentire necesse sit, cogitarit. Ac, si princeps eam sententiam dicerem; laudaretis profecto. si solus; certe ignosceretis. etiamsi paullo minus utilis vobis sententia videretur: veniam tamen aliquam dolori meo tribueretis. Nunc vero, patres conscripti, non parva afficior voluptate, vel quod hoc maxime reipublicae conducit, Syriam, Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil a communi utilitate dissentiat: vel quod habeo auctorem P. Servilium, qui ante me sententiam dixit, virum clarissimum, et cum in universam rempublicam, tum etiam erga meam salutem, fide, ac benevolentia singulari. Quodsi ille et paullo ante, et, quotiescumque ei locus dicendi, ac potestas fuit, Gabinium, et Pisonem, duo reipublicae portenta, ac paene funera, cum propter alias causas, tum maxime propter illud insigne scelus eorum, et importunam in me crudelitatem, non solum sententia sua, sed etiam verborum gravitate esse notandos putavit: quonam me animo in eos esse oportet, cuius illi salutem pro pignore tradiderunt ad expiandas suas cupiditates? Sed ego in hac sententia dicenda non parebo dolori meo, nec iracundiae serviam. quo animo unusquisque vestrûm debet esse in illos, hoc ero: praecipuum illum, et proprium sensum doloris mei, quem tamen vos communem semper vobis mecum esse duxistis, a sententia dicenda amovebo: ad ulciscendi tempora reservabo.

II. Quatuor sunt provinciae, patres conscripti, de quibus adhuc intelligo sententias esse dictas: Galliae duae, quas hoc tempore uno imperio videmus esse coniunctas; et Syria, et Macedonia: quas, vobis

Digitized by Google

invitis et oppressis, pestiferi illi consules pro eversae reipublicae praemiis occupaverunt. Decernendae nobis sunt lege Sempronia duae. quid est, quod possimus de Syria Macedoniaque dubitare? Mitto, quod eas ita partas habeant ii, qui nunc obtinent, ut non anteattigerint, quam hunc ordinem condemnarint: quam auctoritatem vestram e civitate exterminarint: quam fidem publicam, quam perpetuam populi Romani salutem, quam me, ac meos omnes foedissime crudelissimeque vexarint. Omnia domestica illa, atque urbana mitto; quae tanta sunt, ut numquam Hannibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipsas venio provincias. quarum Macedonia, quae erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, sed tropaeis, quae multis victoriis erat iamdiu, triumphisque pacata; sic a Barbaris, quibus est propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Thessalonicenses, positi in gremio imperii nostri, relinquere oppidum, et arcem munire cogantur: ut via illa nostra, quae per Macedoniam est usque ad Hellespontum militaris, non solum excursionibus Barbarorum sit infesta, sed etiam castris Thraciis distincta, ac notata. Ita gentes eae, quae, ut pace uterentur, vim argenti dederant praeclaro nostro imperatori, ut exhaustas domos replere possent, pro emta pace bellum nobis prope iustum intulerunt. Iam vero exercitus ille noster superbissimo delectu, et durissima conquisitione collectus, omnis interiit.

III. Magno hoc dico cum dolore, miserandum in modum milites populi Romani capti, necati, deserti, dissipati sunt: incuria, fame, morbo, vastitate consumti: ut, quod est indignissimum, scelus imperatoris, in poenam exercitus emeritum esse videatur. Atque hanc Macedoniam, domitis iam gentibus finitimis, Barbariaque compressa, pacatam ipsam per se et quietam, tenui praesidio, atque exigua manu, etiam sine imperio, per legatos, nomine ipso populi Romani tueba-

Digitized by Google

mur: quae nunc constrari imperio atque exercitu ita vexata est, vix ut se possit diuturna pace recreare: cum interea, quis vestrûm hoc non audivit, quis ignorat, Achaeos ingentem pecuniam pendere L. Pisoni quotannis? vectigal ac portorium Dyrrhachinorum totum in huius unius quaestum esse conversum? urbem Byzantiorum, vobis, atque huic imperio fidelissimam, hostilem in modum esse vexatam? quo ille, posteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ulla via miseris extorquere potuit, cohortes in hiberna misit: his praeposuit, quos putavit fore diligentissimos satellites scelerum, ministros cupiditatum suarum. Omitto iurisdictionem in libera civitate contra leges senatusque consulta: caedes relinquo, libidines praetereo: quarum acerbissimum exstat indicium, et ad insignem memoriam turpitudinis, et paene ad iustum imperii nostri odium, quod constat, nobilissimas virgines se in puteos abiecisse, et morte voluntaria necessariam turpitudinem depulisse. Nec haec idcirco omitto, quod non gravissima sint: sed quia nunc sine teste dico.

IV. Ipsam vero urbem Byzantiorum, fuisse refertissimam atque ornatissimam signis, quis ignorat? quae illi exhausti sumtibus bellisque maximis, cum Mithridaticos impetus, totumque Pontum armatum, effervescentem in Asiam atque erumpentem, aegre repulsum, et cervicibus interclusum suis sustinerent, tum, inquam, Byzantii, et postea signa illa, et reliqua urbis ornamenta, sanctissime custodita, tenuerunt: te imperatore infelicissimo et taeterrimo, Caesoniae Calventi, civitas libera, et proximis suis beneficiis a senatu et a populo Romano liberata, sic spoliata atque nudata est, ut, nisi C. Virgilius, legatus, vir fortis et innocens, intervenisset, unum signum Byzantii ex maximo numero nullum haberent. Quod fanum in Achaia, qui locus, aut lucus in Gracia tota, tam sanctus fuit, in quo ullum simulacrum, ullum ornamentum reliquum sit? Emisti a foedissimo tribuno plebis, tam in

Digitized by Google

illo naufragio huius urbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, everteras: tum, inquam, emisti grandi pecunia, ut tibi de pecuniis creditis ius in liberos populos contra senatusconsultum, et contra legem generi tui, dicere liceret. id emtum ita vendidisti, ut aut ius non diceres, aut bonis cives Romanos everteres. Quorum ego nihil nunc, patres conscripti, in hominem ipsum; de provincia disputo. Itaque omnia illa, quae et saepe audistis, et tenetis animis, etiamsi non audiatis, praetermitto: nihil de hac eius urbana, quam ille praesens in oculis vestris mentibusque defixit, audacia loquor: nihil de superbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate disputo. lateant libidines eius illae tenebricosae, quas fronte et supercilio, non pudore et temperantia contegebat: de provincia, quod agitur, id disputo. Huic vos non summittetis? hunc diutius manere patiemini? cuius, ut provinciam tetigit, sic fortuna cum improbitate certavit, ut nemo posset, utrum posterior, an infelicior esset, iudicare. An vero in Syria diutius est Semiramis illa retinenda? cuius iter in provinciam fuit eiusmodi, ut rex Ariobarzanes consulem vestrum ad caedem faciendam, tamquam aliquem Thracem, conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatus habuit interitum; post concisae sunt optimae cohortes. Igitur in Syria, imperatore illo, nihil aliud actum est, nisi pactiones pecuniarum cum tyrannis, decisiones, direptiones, latrocinia, caedes, cum palam populi Romani imperator, instructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites hortaretur, sed omnia sibi et emta et emenda esse clamaret.

V. Iam vero publicanos miseros (me etiam miserum, illorum ita de me meritorum miseriis ac dolore,) tradidit in servitutem Iudaeis et Syris, nationibus natis servituti. Statuit ab initio, et in eo perseveravit, ius publicano non dicere: pactiones sine ulla iniuria factas rescidit; custodias sustulit: vectigales multos ac sti-

Digitized by Google

pendiarios liberavit: quo in oppido ipse esset, aut quo veniret, ibi publicanum, aut publicani servum esse vetuit. quid multa? crudelis haberetur, si in hostem animo fuisset eo, quo fuit in cives Romanos, eius ordinis praesertim, qui est semper dignitate sua, benignitate magistratus sustentatus. Itaque videtis, patres conscripti, non temeritate redemtionis, aut negotii gerendi inscitia, sed avaritia, superbia, crudelitate Gabinii, paene afflictos iam atque eversos publicanos: quibus quidem vos, in his angustiis aerarii, tamen subveniatis necesse est: etsi iam multis non potestis; qui propter illum hostem senatus, inimicissimum ordinis equestris, honorumque omnium, non solum bona, sed etiam honestatem miseri deperdiderunt: quos non parsimonia, non continentia, non virtus, non labor, non splendor tueri potuit contra illius helluonis et praedonis audaciam. Quid? qui se etiam nunc subsidiis patrimonii, aut amicorum liberalitate sustentant, hos perire patiemur? An, si qui frui publico non potuit per hostem, hic tegitur ipsa lege censoria: quem is frui non sinit, qui est, etiamsi non appellatur, hostis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete igitur in provincia diutius eum, qui de sociis cum hostibus, de civibus cum sociis faciat pactiones: qui hoc etiam se pluris esse, quam collegam, putet, quod ille vos tristitia vultuque deceperit, ipse numquam se minus, quam erat, nequam esse simularit. Piso autem alio quodam modo gloriatur, se brevi tempore perfecisse, ne C. Gabinius, unus omnium nequissimus existimaretur.

VI. Hoc vos de provinciis, si non aliquando deducendi essent, deripiendos non putaretis? et has duplices pestes sociorum, militum clades, publicanorum ruinas, provinciarum vastitates, imperii maculas, teneretis? At iidem vos, anno superiore, hos eosdem revocabatis, cum in provincias iam pervenissent. Quo tempore si liberum vestrum iudicium fuisset, nec toties dilata res, nec ad extremum e manibus erepta esset

Digitized by Google

restituissetis, id quod cupiebatis, vestram auctoritatem, iis, per quos erat amissa, revocatis, et his ipsis praemiis extortis, quae erant pro scelere atque eversione patriae consecuti: qua e poena si tum aliorum opibus, non suis, invitissimis vobis, evolarunt: at aliam multo maiorem gravioremque subierunt. Quae enim homini, in quo aliquis si non famae pudor, at supplicii timor est, gravior poena accidere potuit, quam non credi litteris his, quae rem bene gestam in bello nuntiarent? Hoc statuit senatus, cum frequens supplicationem Gabinio denegavit: primum, homini sceleribus flagitiis contaminatissimo, nihil esse credendum: deinde, a proditore, atque eo, quem praesentem hostem reipublicae cognosset, bene rem geri non potuisse: postremo, ne deos quidem immortales vello aperiri sua templa, et sibi supplicari hominis impurissimi et sceleratissimi nomine. Itaque ille alter, aut ipse est homo doctus, et a suis Graecis subtilius eruditus, quibuscum iam in exostra helluatur, antea post siparium solebat, aut amicos habet prudentiores, quam Gabinius, cuius nullae litterae perferuntur.

VII. Hosce igitur imperatores habebimus? quorum alter non audet nos certiores facere, ne imperator appelletur: alterum, si tabellarii non cessarint, necesse est paucis diebus poeniteat audere. cuius amici si qui sunt, aut si belluae tam immani tamque taetrae possunt ulli esse amici, hac consolatione utuntur, etiam T. Albucio supplicationem hunc ordinem denegasse. Quod est primum dissimile. res in Sardinia cum mastrucatis latrunculis a propraetore una cohorte auxiliaria gesta, et bellum cum maximis Syriae gentibus, tyrannis, consulari exercitu, imperioque confectum. deinde Albucius, quod a senatu petebat, ipse sibi in Sardinia ante decreverat. constabat enim, Graecum hominem ac levem, in ipsa provincia quasi triumphasse. Itaque hanc eius temeritatem senatus supplicatione denegata notavit. Sed fruatur sane hoc solatio: atque

Digitized by Google

hanc insignem ignominiam, quoniam uni, praeter se, inusta est, putet esse leviorem: dummodo, cuius exemplo se consolatur, eius exitum exspectet: praesertim cum in Albucio nec Pisonis libidines, nec audacia Gabinii fuerit: hac tamen una plaga conciderit, ignominia senatus. Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duobus, hos retinet ambo: qui autem alteram Galliam, et aut Syriam, aut Macedoniam; tamen alterum retinet, et in utriusque pari scelere disparem conditionem facit. Faciam, inquit, illas praetorias, ut Pisoni et Gabinio succedatur statim. Si hic sinat. tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non potest. Itaque ego idem, qui nunc consulibus iis, qui designati erunt, Syriam Macedoniamque decerno, decernam easdem praetorias, ut et praetores annuas provincias habeant, et eos quam primum videamus, quos animo aequo videre non possumus.

VIII. Sed mihi credite: numquam succedetur illis, nisi cum ea lege referetur, qua intercedi de provinciis non licebit. Itaque, hoc tempore amisso, annus est integer vobis exspectandus: quo interiecto, civium calamitas, sociorum aerumna, sceleratissimorum hominum impunitas propagatur. Quodsi essent illi optimi viri, tamen ego mea sententia C. Caesari succedendum nondum putarem. Qua de re dicam, patres conscripti, quod sentio, atque illam interpellationem mei familiarissimi, qua paullo ante interrupta est oratio mea, non pertimescam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere esse, quam Caesari. omnem enim illam tempestatem, cui cesserim, Caesare impulsore atque adiutore esse excitatam. Cui si primum sic respondeam, me communis utilitatis habere rationem, non doloris mei: possimne probare, cum id me facere dicam, quod exemplo fortissimorum et clarissimorum civium facere possim? An non Ti. Gracchus, (patrem dico, cuius utinam filii ne degenerassent a gravitate paterna!) tantam laudem est adeptus, quod

Digitized by Google

tribunus plebis solus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimicissimus et ipsius, et fratris eius, Africani, saepeque in concione, se in gratiam non redisse; sed alienum sibi videri dignitate imperii, quo duces essent hostium, Scipione triumphante, ducti, eodem ipsum duci, qui triumphasset? Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? L. Crassus, M. Scaurus, aliine inimici? omnes Metelli. At hi non modo illum inimicum ex Gallia sententiis suis non detrahebant, sed et propter rationem Gallici belli, provinciam extra ordinem decernebant. Bellum in Gallia maximum gestum est: domitae sunt a Caesare maximae nationes, sed nondum legibus, nondum iure certo, nondum satis firma pace devinctae. bellum affectum videmus, et, verear dicam, paene confectum: sed ita, ut, si idem extrema persequitur, qui inchoavit, iam omnia perfecta videamus: si succeditur: periculum sit, ne instauratas maximi belli reliquias ac renovatas audiamus. Ergo ego senator, inimicus, si ita vultis, homini, amicus esse, sicut semper fui, reipublicae debeo. Quid, si ipsas inimicitias depono reipublicae causa? quis me tandem iure reprehendat? praesertim cum ego omnium meorum consiliorum atque factorum exempla semper ex summorum hominum factis mihi censuerim petenda.

IX. An vero non M. ille Lepidus, qui bis consul, et pontifex maximus fuit, non solum memoriae testimonio, sed etiam annalium litteris et summi poëtae voce laudatus est, quod cum M. Fulvio collega, quo die censor est factus, homine inimicissimo, in campo statim rediit in gratiam, ut commune officium censurae communi animo ac voluntate defenderent? Atque, ut vetera, quae sunt innumerabilia, mittam; tuus pater, Philippe, nonne uno tempore cum suis inimicissimis in gratiam redit? quibus eam omnibus eadem respublica reconciliavit, quae alienarat. Multa praetereo, quod intueor coram haec lumina atque ornamenta rei-

Digitized by Google

publicae, P. Servilium et M. Lucullum (etiam L. Lucullus ille vivet!) Quae fuerunt inimicitiae graviores in civitate, quam Luculloram atque Serviliorum? quas in vita fortissimi non solum exstinxit reipublicae dignitas, et eorum, sed etiam ad amicitiam consuetudinemque traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne consul in templo Iovis optimi, maximi, permotus cum auctoritate vestra, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens mecum, summo suo beneficio, rediit in gratiam? An ego possum huic esse inimicus, cuius litteris, fama, nuntiis celebrantur aures quotidie meae novis nominibus gentium, nationum, locorum? Ardeo, mihi credite, patres conscripti, (id quod vosmet de me existimatis, et facitis ipsi,) incredibili quodam amore patriae: qui me amor et subvenire olim impendentibus periculis, maximis cum dimicationibus capitis, et rursum, cum omnia tela undique esse intenta in patriam viderem, subire coëgit, atque excipere unum pro universis. hic me meus in rempublicam animus pristinus ac perennis, cum C. Caesare reducit, reconciliat, restituit in gratiam. Quod voleat denique, homines existimare, neminem ego possum esse bene de republica merenti non amicus.

X. Etenim si iis, qui haec omnia flamma ac ferro delere voluerunt, non inimicitias solum, sed etiam bellum indixi atque intuli, cum partim mihi illorum familiares, partim etiam me defendente, capitis iudiciis essent liberati; cur eadem respublica, quae me in amicos inflammare potuit, inimicis placare non possit? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, nisi quod perniciosum patriae civem fore putabam, qui turpissima libidine incensus, deos reos sanctissimos, religionem et pudicitiam, uno scelere violasset? Num est igitur dubium ex iis rebus, quas is egit, agitque quotidie, quin ego, in illo oppugnando, reipublicae plus, quam otio meo; nonnulli, in eodem defendendo, suo plus otio, quam communi, prospexerint? Ego me a

Digitized by Google

C. Caesare in republica dissensisse fateor, et sensisse vobiscum: sed nunc iisdem vobis assentior, cum quibus antea sentiebam. Vos enim, ad quos litteras L. Piso de suis rebus non audet mittere: qui Gabinii litteras insigni quadam nota atque ignominia nova condemnastis, C. Caesari supplicationes decrevistis, numero, ut nemini uno ex bello: honore, ut omnino nemini. Cur igitur exspectem hominem aliquem, qui me cum illo in gratiam reducat? reduxit ordo amplissimus, et ordo is, qui est et publici consilii, et horum omnium consiliorum auctor et princeps. Vos sequor, patres conscripti: vobis obtempero, vobis assentior: qui, quamdiu C. Caesaris consilia in republica non maxime diligebatis, me quoque cum illo minus coniunctum videbatis: posteaquam rebus gestis mentes vestras voluntatesque mutastis: me non solum comitem esse sententiae vestrae, sed etiam laudatorem vidistis.

XI. Sed quid est, quod in hac causa maxime homines admirentur et reprehendant meum consilium, cum ego idem antea multa decrerim, quae magis ad hominis dignitatem, quam ad reipublicae necessitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi sententia mea. Reipublicae satis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quae ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum hominis est dignitati tributus. In quo ego, quo consule referente, primum decem dierum supplicatio decreta Cn. Pompeio, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, cuius sententia primum duplicata est supplicatio consularis: mihi enim estis assensi, cum, eiusdem Pompeii litteris recitatis, confectis omnibus maritimis terrestribusque bellis, supplicationem dierum duodecim decrevistis: tum Cn. Pompeii virtutem et animi magnitudinem admiratus, quod, cum ipse ceteris omnibus esset omni honore antelatus, amplissimum honorem alteri tribue-

Digitized by Google

bat, quam ipse erat consecutus. Ergo in illa supplicatione, quam ego decrevi, res ipsa tributa est diis immortalibus, et maiorum institutis, et utilitati reipublicae: sed dignitas verborum, honos, et novitas, et numerus dierum, Caesaris ipsius laudi gloriaeque concessus est. Relatum est ad nos nuper de stipendio exercitus: non decrevi solum, sed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa dissentientibus respondi: scribendo affui. tum quoque homini plus tribui, quam nescio cui necessitati. illum enim arbitrabar, etiam sine hoc subsidio pecuniae, retinere exercitum praeda ante parta, et bellum conficere posse: sed decus illud et ornamentum triumphi minuendum nostra parsimonia non putavi. Actum est de decem legatis, quos alii omnino non dabant, alii exempla quaerebant, alii tempus differebant, alii sine ullis verborum ornamentis dabant. in ea quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicae causa sentirem, facere uberius propter ipsius Caesaris dignitatem.

XII. At ego idem nunc in provinciis decernendis, qui illas omnes res ego silentio, interpellor: cum superioribus causis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, nisi ratio belli, nisi summa utilitas reipublicae moveat. Nam ipse Caesar, quid est, cur in provincia commorari velit, nisi ut ea, quae per eum affecta sunt, perfecta reipublicae tradantur? Amoenitas eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum nationumque illarum humanitas et lepos, victoriae cupiditas, finium imperii nostri propagatio retinet. Quid illis terris asperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porro tot victoriis praestabilius? quid Oceano longius inveniri potest? An reditus in patriam habet aliquam offensionem? utrum apud populum, a quo missus, an apud senatum, a quo ornatus est? an dies auget eius desiderium? an magis oblivionem, ac laurea illa magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem?

Digitized by Google

Quare, si qui hominem non diligunt, nihil est, quod eum de provincia devocent. ad gloriam devocant: ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem senatus, equestris ordinis gratiam, populi caritatem. Sed, si ille hac tam eximia fortuna, propter utilitatem reipublicae, frui non properat, ut omnia illa conficiat: quid ego senator facere debeo, quem, etiamsi ille aliud vellet, reipublicae consulere oporteret? Ego vero sic intelligo, patres conscripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis, perpetuae pacis habere oportere rationem. nam quis hoc non sentit, omnia alia esse nobis vacua ab omni periculo, atque etiam ab omni suspicione belli? Iamdiu mare videmus illud immensum, cuius fervore non solum maritimi cursus, sed urbes etiam, et viae militares iam tenebantur, virtute Cn. Pompeii sic a populo Romano, ab Oceano usque ad ultimum Pontum, tamquam unum aliquem portum, tutum et clausum teneri: nationes eas, quae numero hominum ac multitudine ipsa poterant in provincias nostras redundare, ita ab eodem esse partim recisas, partim repressas, ut Asia, quae imperium antea nostrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipsa cingatur. Possum de omni regione, de omni hostium genere dicere. nulla gens est, quae non aut ita sublata sit, ut vix exstet: aut ita domita, ut quiescat: aut ita pacata, ut victoria nostra imperioque laetetur.

XIII. Bellum Gallicum, patres conscripti, C. Caesare imperatore, gestum est: antea tantummodo repulsum. semper illas nationes nostri imperatores refutandas potius bello, quam lacessendas putaverunt. Ipse ille C. Marius, cuius divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribusque subvenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit, non ipse ad eorum urbes sedesque penetravit. Modo ille meorum laborum, periculorum, consiliorum socius, C. Pomtinius, fortissimus vir, ortum repente bellum Allobrogum, atque hac scelerata con-

Digitized by Google

iuratione excitatum, proeliis fregit, eosque domuit, qui lacessierant: et ea victoria conceptus, republica metu liberata, quievit. C. Caesaris longe aliam video fuisse rationem. non enim sibi solum cum iis, quos iam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum esse duxit, sed totam Galliam in nostram ditionem esse redigendam. Itaque cum acerrimis nationibus et maximis, Germanorum et Helvetiorum proeliis felicissime decertavit: ceteras contrivit, domuit, [compulit,] imperio populi Romani parere assuefecit, et, quas regiones, quasque gentes nullae nobis antea litterae, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noster imperator, nosterque exercitus, et populi Romani arma peragrarunt. Semitam tantum Galliae tenebamus antea, patres conscripti: ceterae partes a gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certe immanibus, et barbaris, et bellicosis tenebantur; quas nationes nemo unquam fuit qui non frangi domarique cuperet: nemo sapienter de republica nostra cogitavit iam inde a principio huius imperii, quin Galliam maxime timendam huic imperio putaret: sed propter vim ac multitudinem gentium illarum, numquam est antea cum omnibus dimicatum. restitimus semper lacessiti. nunc denique est perfectum, ut imperii nostri terrarumque illarum idem esset extremum.

XIV. Alpibus Italiam munierat ante natura, non sine aliquo divino numine. nam, si ille aditus Gallorum immanitati multitudinique patuisset: numquam haec urbs summo imperio domicilium ac sedem praebuisset. quae iam licet considant. nihil est enim ultra illam altitudinem montium usque ad Oceanum, quod sit Italiae pertimescendum. Sed tamen una atque altera aestas, vel metu, vel spe, vel poena, vel praemiis, vel armis, vel legibus potest totam Galliam sempiternis vinculis adstringere. impolitae vero res, et acerbae si erunt relictae: quamquam sunt accisae, tamen

Digitized by Google

efferent se aliquando, et ad renovandum bellum revirescent. Quare sit in eius tutela Gallia, cuius virtuti, fidei, felicitati commendata est. Etenim si fortunae muneribus amplissimis ornatus, saepius eius deae periculum facere nollet: si in patriam, si ad deos penates, si ad eam dignitatem, quam in civitate sibi propositam videt, si ad iucundissimos liberos, si ad clarissimum generum redire properaret: si in Capitolium invehi victor cum illa insigni laurea gestiret: si denique timeret casum aliquem, qui illi tantum addere iam non potest, quantum auferre: vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, a quo profligata sunt, confici velle. Cum vero ille suae gloriae iampridem, reipublicae nondum satisfecerit, et malit tamen tardius ad suorum laborum fructus pervenire, quam non expleré susceptum reipublicae munus: nec imperatorem, incensum ad rempublicam bene gerendam, revocare, nec totam Gallici belli rationem, prope iam explicatam, perturbare atque impedire debemus.

XV. Nam illae sententiae virorum clarissimorum minime probandae sunt: quorum alter ulteriorem Galliam decernit cum Syria, alter citeriorem. Qui ulteriorem, omnia illa, de quibus disserui paullo ante, perturbat, simul ostendit, eam se sciscere legem, quam esse legem neget: et, quae pars provinciae sit, cui non possit intercedi, hanc se avellere: quae defensorem habeat, non tangere: simul et illud facit, ut, quod illi a populo datum sit, id non violet: quod senatus dederit, id senator properet auferre. Alter belli Gallici rationem habet: fungitur officio boni senatoris: legem, quam non putat, eam quoque servat. praefinit enim successori diem. qui mihi nihil videtur minus a dignitate disciplinaque maiorum dissidere, quam ut, qui consul Kalendis Ian. habere provinciam debet, is ut eam desponsam, non decretam habere videatur. Fuerit toto in consulatu sine provincia, cui fuerit, antequam designatus esset, provincia decreta?

Digitized by Google

Sortietur, an non? nam et non sortiri absurdum est, et quod sortitus sis, non habere. Proficiscetur paludatus? quo? quo pervenire ante certam diem non licebit. Ianuario, Februario, provinciam non habebit. Kalendis ei denique Martiis, nascetur repente provincia. Attamen his sententiis Piso in provincia permanebit. Quae cum gravia sunt, tum nihil gravius illo, quod multari imperatorem deminutione provinciae, contumeliosum est, neque solum summo in viro, sed etiam mediocri in homine ne accidat, providendum.

XVI. Ego vos intelligo, patres conscripti, multos decrevisse honores eximios C. Caesari, et prope singulares: si quod ita meritus erat, grati: sin etiam, ut quam coniunctissimus huic ordini esset; sapientes, ac divini fuistis. Neminem umquam est hic ordo complexus honoribus et beneficiis suis, qui ullam dignitatem praestabiliorem ea, quam per vos esset adeptus, putarit. nemo umquam hic potuit esse princeps, qui maluerit esse popularis. Sed homines aut propter dignitatem suam diffisi ipsi sibi, aut propter reliquorum obtrectationem, ab huius ordinis coniunctione depulsi, saepe ex hoc portu se in illos fluctus prope necessario contulerunt. qui si ex illa iactatione cursuque populari, bene gesta republica, referunt adspectum in curiam, atque huic amplissimae dignitati commendati esse volunt: non modo non repellendi sunt, verum etiam expetendi. Monemur a fortissimo viro, atque optimo post hominum memoriam consule, ut provideamus, ne citerior Gallia nobis invitis alicui decernatur, post eos consules, qui nunc erunt designati: perpetuoque posthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari ac turbulenta ratione teneatur. Quam ego plagam etsi non contemno, patres conscripti, praesertim monitus a sapientissimo consule, et diligentissimo custode pacis et otii, tamen vehementius arbitror pertimescendum, si hominum clarissimorum ac potentissimorum aut honorem minuero, aut studium erga

Digitized by Google

hunc ordinem repudiaro. nam ut C. Iulius omnibus a senatu eximiis ac novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam tradat ei, cui minime vos velitis: per quem ordinem ipse amplissimam sit gloriam consecutus, et ne libertatem quidem relinquat, adduci ad suspicandum nullo modo possum. Postremo, quo quisque animo futurus sit, nescio: quid sperem, video. praestare hoc senator debeo, quantum possum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini iure irasci posse videatur. Atque hoc, si inimicissimus essem C. Caesari, sentirem tamen reipublicae causa.

XVII. Sed non alienum esse arbitror, quo minus saepe aut interpeller a nonnullis, aut tacitorum existimatione reprehendar, explicare breviter, quae mihi sit ratio, et causa cum Caesare. Ac primum illud tempus familiaritatis et consuetudinis, quae mihi cum illo, quae fratri meo, quae C. Varroni, consobrino nostro, ab omnium nostrum adolescentia fuit, praetermitto. Posteaquam sum penitus in rempublicam ingressus, ita dissensi ab illo, ut, in disiunctione sententiae, coniuncti tamen amicitia maneremus. Consul ille egit eas res, quarum me participem esse voluit: quibus ego si minus assentiebar, tamen illius mihi iudicium gratum esse debebat. me ille, ut quinqueviratum acciperem, rogavit: me in tribus sibi coniunctissimis consularibus esse voluit: mihi legationem, quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit. quae ego omnia non ingrato animo, sed obstinatione quadam sententiae repudiavi. quam sapienter, non disputo: multis enim non probabo: constanter quidem et fortiter certe: qui cum me firmissimis opibus contra scelus inimicorum munire, et populares impetus populari praesidio propulsare possem, quamvis excipere fortunam, subire vim atque iniuriam malui, quam aut a vestris sanctissimis mentibus dissidere, aut de meo statu declinare. Sed non is solum gratus debet esse, qui accepit beneficium,

Digitized by Google

verum etiam is, cui potestas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, et convenire iis rebus, quas gesseram, non putabam. Illum quidem amica animo me habere eodem loco, quo principem civem, suum generum, sentiebam. Traduxit ad plebem inimicum meum: sive iratus mihi, quod me secum ne beneficiis quidem videbat posse coniungi: sive exoratus. Ne haec quidem fuit iniuria. nam postea me, ut sibi essem legatus, non solum suasit, verum etiam rogavit. Ne id quidem accepi: non quo alienum mea dignitate arbitrarer, sed quod tantum reipublicae sceleris impendere a consulibus proximis non suspicabar.

XVIII. Ergo adhuc magis est mihi verendum, ne mea superbia in illius liberalitate, quam ne illius iniuria, in nostra amicitia reprehendatur. Ecce illa tempestas, caligo bonorum, et subita atque improvisa formido, tenebrae reipublicae, ruina atque incendium civitatis, terror iniectus Caesari de eius actis, metus caedis bonis omnibus, consulum scelus, cupiditas, egestas, audacia. Si non sum adiutus: non debuit. si desertus: sibi fortasse providit. si etiam oppugnatus, ut quidam aut putant, aut volunt: violata amicitia est, accepi iniuriam, inimicus esse debui, non nego: sed, si idem ille tum me salvum esse voluit, cum vos me, ut carissimum filium, desiderabatis: et, si vos iidem pertinere ad causam illam putabatis, voluntatem C. Caesaris a salute mea non abhorrere: et, si illius voluntatis generum eius habeo testem, qui idem Italiam, in municipiis, populum Romanum in concione, vos, mei semper cupidissimos, in Capitolio, ad meam salutem incitavit: si denique Cn. Pompeius idem mihi testis de voluntate Caesaris, et sponsor est illi de mea: nonne vobis videor et ultimi temporis recordatione, et proximi memoria, medium illud tristissimum tempus debere, si ex rerum natura non possum evellere, ex animo quidem certe excidere? Ego vero, si mihi

Digitized by Google

non licet per aliquos ita gloriari, me dolerem, atque inimicitias meas reipublicae concessisse, quod magni cuiusdam hominis, et persapientis videtur: utar hoc, quod non tam ad laudem adipiscendam, quam ad vitandam vituperationem valet, hominem me esse gratum, et non modo tantis beneficiis, sed etiam mediocri hominum benivolentia commoveri.

XIX. A viris fortissimis, et de me optime meritis quibusdam peto, ut, si ego illos meorum laborum et incommodorum participes esse nolui, ne illi me suarum inimicitiarum socium velint esse, praesertim cum mihi iidem illi concesserint, ut etiam acta illa Caesaris, quae neque oppugnavi antea, neque defendi, meo iam iure possim defendere. Nam summi civitatis viri, quorum ego consilio rempublicam conservavi, et quorum auctoritate illam coniunctionem Caesaris defugi, Iulias leges, et ceteras, illo consule, rogatas, iure latas negabant: iidem illam proscriptionem capitis mei, contra salutem reipublicae, sed salvis auspiciis, rogatam esse dicebant: Itaque vir summa auctoritate, summa eloquentia, dixit graviter, casum illum meum, funus esse reipublicae, sed funus iustum et indictum. mihi ipsi omnino perhonorificum, discessum meum funus dici reipublicae. Reliqua non reprehendo: sed mihi ad id, quod sentio, assumo. nam, si illud iure rogatum dicere ausi sunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de coelo servarat: oblitine erant, tum, cum ille, qui id egerat, plebeius est lege curiata factus, dici de coelo esse servatum? qui si plebeius omnino esse non potuit, qui tribunus plebis potuit esse? et, cuius tribunatus si ratus est, nihil est, quod irritum ex actis Caesaris possit esse: eius non solum tribunatus ratus, sed etiam perniciosissimae res, auspiciorum religione conservata, iure latae videbuntur? Quare aut vobis statuendum est, legem Æliam manere, legem Fufiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere: cum lex fera-

Digitized by Google

tur, de coelo servari, obnuntiari, intercedi licere: censorium iudicium ac notionem, et illud morum severissimum magisterium, non esse nefariis legibus de civitate sublatum: si patricius, tribunus plebis fuerit, contra leges sacratas: si plebeius, contra auspicia fuisse: aut mihi concedant homines oportet, in rebus bonis non exquirere iura ea, quae ipsi in perditis non exquirunt, praesertim cum ab illis aliquoties conditio C. Caesari lata sit, ut easdem res alio modo ferret: qua conditione auspicia requirebant, leges comprobabant: in Clodio auspiciorum ratio sit eadem, leges omnes sint eversae ac perditae civitatis.

XX. Extremum illud est. ego, si essent inimicitiae mihi cum C. Caesare, tamen hoc tempore reipublicae consulere, inimicitias in aliud tempus reservare deberem. possem etiam summorum virorum exemplo inimicitias reipublicae causa deponere: sed, cum inimicitiae fuerint numquam; opinio iniuriae beneficio sit extincta: sententia mea, patres conscripti, si dignitas agitur C. Caesaris, homini tribuam: si honos quidam, senatus concordiae consulam: si auctoritas decretorum vestrorum, constantiam ordinis in eodem ornando imperatore servabo: si perpetua ratio Gallici belli, reipublicae providebo: si aliquod meum privatum officium, me non ingratum esse praestabo. Atque hoc velim probare omnibus, patres conscripti: sed levissime feram, si forte aut iis minus probaro, qui meum inimicum, repugnante vestra auctoritate, texerunt, aut iis, si qui meum cum inimico suo reditum in gratiam vituperabunt, cum ipsi et cum meo et cum suo inimico in gratiam non dubitarint redire.

Digitized by Google

M. TVLLII CICERONIS
PRO
L. CORNELIO BALBO
ORATIO, SEXTA ET TRICESIMA.

ARGVMENTVM.

L. Cornelius Balbus Gaditanus fuit. Is, propter operam in re militari praestitam Romanis, a Pompeio donatus est civitate Romana ex lege Gellia Cornelia, qua Pompeio potestas permissa erat, singillatim homines de consilii sententia civitate donandi, quos vellet. Eo praemio cum esset aliquandiu usus, controversia ei mota est de civitate a Gaditano quodam. Is duobus argumentis erat usus: primo, quod populus Gaditanus non esset fundus factus legis Gelliae Corneliae, h. e. eum non adscivisset et approbasset: secundo, quod foedus esset cum populo Gaditano sacrosanctum; quodautem sacrosanctum esset, eius nulla pars violari aut auferri posset, neque adeo licerbi civem Gaditanis auferre. Defensores nactus est Balbus Crassum, Pompeium ipsum, et Ciceronem, a quo causa est perorata. Oratio eius in his duobus argumentis dissolvendis inprimis versatur. Nam primo ostendit, fundam fieri posse populum foederatum aut liberum quemcumque, permittente populo Romano, legum tantum civilium, non autem earum, quae ad imperium populi Romani, bella, victorias pertineant, qualis Gellia Cornelia sit. Deinde non modo in rogatione Gellia Cornelia nihil, quod sacrosanctum esset, exceptum esse docet, sed etiam foedus illud non esse sacrosanctum, quod non a populo aut plebe esset sanctum, neque obtestatione legis aut consecratione capitis sacratum. Itaque et summos imperatores hominibus e foederatis populis civitatem impertiisse, eamque rem saepe senatus auctoritate ac iudicum sententiis, populi denique suffragiis esse comprobatam. Exordium magnificas Pompeii laudes continet, et conclusio invidiam familiaritatis deprecatur, quae Balbo cum Caesare intercedebat.

Digitized by Google

I.

Si auctoritates patronorum in iudiciis valent, ab amplissimis viris L. Cornelii causa defensa est: si usus, a peritissimis: si ingenia, ab eloquentissimis: si studia, ab amicissimis, et cum beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate coniunctis. Quae sunt igitur meae partes? auctoritatis tantae, quantam vos in me esse voluistis, usus mediocris, ingenii minime voluntati paris. nam ceteris, a quibus est defensus, hunc debere plurimum video: ego, quantum ei debeam, alio loco. Principio orationis hoc oppono, me omnibus, qui amici fuerint saluti et dignitati meae, si minus referenda gratia satisfacere potuerim, at praedicanda et habenda certe satis esse facturum. Quae fuerit hesterno die Cn. Pompeii gravitas in dicendo, iudices, quae facultas, quae copia, non opinione tacita vestrorum animorum, sed perspicua admiratione declarari videbatur. nihil enim umquam audivi, quod mihi de iure subtilius dici videretur, nihil de more maiorum, de exemplis acutius, nihil peritius de foederibus, nihil illustriore auctoritate de bellis, nihil de republica gravius, nihil de ipso modestius, nihil de causa et crimine ornatius: ut mihi iam veram videatur illud esse, quod nonnulli, litteris ac studiis doctrinae dediti, quasi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omnes animo virtutes penitus comprehendisset, omnia quam facillime tractare. Quae enim in L. Crasso potuit, homine nato ad dicendi singularem quandam facultatem, si hanc causam ageret, maior esse ubertas, varietas, copia, quam fuit in eo, qui tantum potuit impertire huic studio temporis, quantum ipse, a pueritia usque ad hanc aetatem a continuis bellis et victoriis conquievit? Quo mihi difficilior est hic extremus perorandi locus. Etenim ei auscultabo orationi, quae non praetervecta sit aures vestras, sed in animis omnium penitus insederit: ut plus volupta-

Digitized by Google

tis ex recordatione illius orationis, quam non modo ex mea, sed cuiusquam oratione capere possitis.

II. Sed mos est gerendus non modo Cornelio, cuius ego voluntati in eius periculis nullo modo deesse possum, sed etiam Cn. Pompeio, qui sui facti, sui iudicii, sui beneficii, voluit me esse, ut apud eosdem vos, iudices, nuper in alia causa fuerim, et praedicatorem, et auctorem. Ac mihi quidem hoc dignum rei videtur, hoc deberi huius excellentis viri praestantissimae gloriae, hoc proprium esse vestri officii, hoc satis esse causae, ut, quod fecisse Cn. Pompeium constet, id omnes et licuisse concedant. Nam verius nihil est, quam quod hesterno die dixit ipse, ita L. Cornelium de fortunis omnibus dimicare, ut nullius in delicti crimen vocaretur. Non enim furatus esse civitatem, non genus [suum] mentitus, non in aliquo impudenti mendacio delituisse, non irrepsisse in censum dicitur: unum obiicitur, natum esse Gadibus: quod negat nemo. Ceterum accusator fatetur, hunc in Hispania, durissimo bello, cum Q. Metello, cum C. Memmio, et in classe, et in exercitu fuisse, et, ut Pompeius in Hispaniam venerit, Memmiumne habere quaestorem coeperit, numquam a Memmio discessisse: Karthaginem possessum isse: acerrimis illis proeliis et maximis, Sucronensi et Turiensi interfuisse: cum Pompeio ad extremum belli tempus fuisse. Haec sunt proelia Cornelii: talis in rempublicam nostram labor, assiduitas, dimicatio, virtus digna summo imperatore, spes pro periculis praemiorum. praemia quidem ipsa non sunt in eius facto, qui adeptus est, sed in eius, qui dedit.

III. Donatus igitur est ob eas causas a Cn. Pompeio civitate. Id accusator non negat: sed reprehendit: ut in Cornelio causa ipsius probetur, poena quaeratur; in Pompeio causa laedatur, poena sit nulla. Sic famam, sic innocentissimi hominis fortunas, praestantissimi imperatoris factum condemnari volunt.

Digitized by Google

Ergo in iudicium, caput Cornelii, factum Pompeii vocatur. hunc enim in ea civitate, in qua sit natus, honestissimo loco natum esse concedis, et ab incunte aetate, relictis rebus suis omnibus, in nostris bellis, nostris cum imperatoribus esse versatum: nullius laboris, nullius obsessionis, nullius proelii expertem fuisse. haec sunt omnia cum plena laudis, tum propria Cornelii nec in his rebus crimen est ullum. Vbi igitur est crimen? Quod eum Pompeius civitate donavit. Huiuscemodi crimen? minime: nisi honos ignominia putanda est. Cuius igitur? re vera nullius: actione accusatoris, eius unius, qui donavit. qui si adductus gratia, minus idoneum hominem praemio affecisset; qui etiamsi virum bonum, sed non ita meritum; si denique aliquid, quod non contra, ac liceret, factum diceretur, sed contra, atque oporteret: tamen esset omnis eiusmodi reprehensio a vobis, iudices, repudianda. Nunc vero quid dicitur? quid ait accusator? fecisse Pompeium, quod ei facere non licuerit? quod gravius est, quam, si id factum ab eo diceret, quod non oportuisset. Est enim aliquid, quod non oporteat, etiamsi licet. quidquid vero non licet, certe non oportet.

IV. Hic ego nunc cuncter sic agere, iudices, non esse fas dubitare, quin, quod Cn. Pompeium fecisse constet, id non solum decuisse, sed etiam debuisse fateamur? Quid enim abest huic homini, quod si adesset, iure hoc tribui et concedi putaremus? ususne rerum? qui pueritiae tempus extremum, principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum? cuius plerique aequales minus saepe castra viderunt, quam hic triumphavit? qui tot habet triumphos, quot orae sunt partesque terrarum? tot victorias bellicas, quot sunt in rerum natura genera bellorum? an ingenium? cum etiam ipsi casus eventusque rerum, non duces, sed comites eius consiliorum fuerint? in quo uno ita summa fortuna cum summa virtute certavit,

Digitized by Google

nt omnium iudicio, plus homini, quam deae, tribueretur? an pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia umquam requisita est? quem provinciae nostrae, quem liberi populi, quem reges, quem exterae gentes, castiorem, moderatiorem, sanctiorem, non modo viderunt, sed aut sperando umquam, aut optando cogitaverunt? Quid dicam de auctoritate? quae tanta est, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus esse debet. cui senatus populusque Romanus amplissimae dignitati praemia dedit, non postulanti imperia, verum etiam recusanti: huius de facto, iudices, ita quaeri, ut id agatur, licueritne ei facere, quod fecit, an vero, non dicam, non licuerit, sed nefas fuerit, (contra foedus enim, id est, contra populi Romani religionem et fidem fecisse dicitur,) non turpe populo Romano? nonne vobis?

V. Audivi hoc de parente meo puer: cum Q. Metellus, Lucii filius, causam de pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir, cui patriae salus dulcior, quam conspectus, fuit: qui de civitate decedere, quam de sententia maluit: hoc igitur causam dicente, cum ipsius tabulae circumferentur inspiciendi nominis causa, fuisse iudicem ex illis equitibus Romanis, gravissimis viris, neminem, quin removeret oculos, et se totum averteret, ne forte, quod ille in tabulas retulisset, dubitasse quisquam, verumne, an falsum esset, videretur: nos Cn. Pompeii decretum, de consilii sententia pronuntiatum, recognoscemus? cum legibus conferemus? cum foederibus? omnia acerbissima diligentia perpendemus? Athenis aiunt, cum quidam apud eos, qui sancte graviterque vixisset, testimonium publice dixisset, et (ut mos Graecorum est) iurandi causa ad aras accederet, una voce omnes iudices, ne is iuraret, reclamasse. Cum Graeci homines, spectati viri noluerint religione videri potius, quam veritate, fidem esse constrictam: nos etiam, in ipsa religione et legum et foederum conservanda,

Digitized by Google

qualis fuerit Cn. Pompeius, dubitabimus? Virum enim inscientem vultis contra foedera fecisse, an scientem? si scientem? o nomen nostri imperii! o populi Romani excellens dignitas! o Cn. Pompeii sic late longeque diffusa laus, ut eius gloriae domicilium communis imperii finibus terminetur! o nationes, urbes, populi, reges, tetrarchae, tyranni, testes Cn. Pompeii non solum virtutis in bello, sed etiam religionis in pace! vos denique mutae religiones imploro, et sola terrarum ultimarum: vos maria, portus, insulae, litoraque. Quae est enim ora, quae sedes, qui locus, in quo non exstent huius cum fortitudinis, tum vero humanitatis, tum animi, tum consilii impressa vestigia? Hunc quisquam, incredibili quadam atque inaudita gravitate, virtute, constantia praeditum, foedera scientem neglexisse, violasse, rupisse, dicere audebit?

VI. Gratificatur mihi gestu accusator: inscientem Cn. Pompeium fecisse significat. quasi vero levius sit, cum in tanta republica versere, et maximis negotiis praesis, facere aliquid, quod scias non licere, an omnino nescire, quid liceat. Etenim cum in Hispania bellum acerrimum et maximum gesserat, quo iure Gaditana civitas esset, nesciebat? an, cuius linguam populi non nosset, interpretationem foederis non tenebat? Id igitur quisquam Cn. Pompeium ignorasse dicere audebit, quod mediocres homines, quod nullo usu, nullo studio militari praediti, quod librarioli denique scire profiteantur? Equidem contra existimo, iudices, cum in omni genere ac varietate artium, etiam illarum, quae sine summo otio non facile discuntur, Cn. Pompeius excellat, singularem quandam laudem eius, et praestabilem esse scientiam in foederibus, pactionibus, conditionibus, populorum, regum, exterarum nationum, in universo denique belli iure ac pacis. nisi forte, quae nos libri docent in umbra et otio, ea Cn. Pompeium, neque cum requiesceret, litterae, neque, cum rem gereret, res ipsae do-

Digitized by Google

cere potuerunt. Atque, ut ego sentio, iudices, causa dicta est temporis magis. ego non huius, inquam, genere iudicii plura dicam. Est enim haec seculi labes quaedam et macula, virtute invidere, velle ipsum florem dignitatis infringere. Etenim, si Cn. Pompeius abhinc annos quingentos fuisset, is vir, a quo senatus adolescentulo atque equite [Romano] saepe communis salutis auxilium expetisset: cuius res gestae omnes gentes, cum clarissima victoria, terra marique peragrassent: cuius tres triumphi testes essent, totum orbem terrarum nostro imperio teneri: quem populus Romanus singularibus bonoribus decorasset: si nunc apud vos, id, quod is fecisset, contra foedus factum diceretur, quis audiret? nemo profecto. mors enim cum exstinxisset invidiam, res eius gestae sempiterni nominis gloria niterentur. Cuius igitur audita virtus dubitationi locum non daret: huius praesens, experta atque perspecta, obtrectatorum voce laedetur?

VII. Omittam igitur Pompeium iam oratione mea reliqua: sed vos, iudices, animis ac memoria tenetote. De lege, de foedere, de exemplis, de perpetua consuetudine civitatis nostrae, renovabo ea, quae dicta sunt. nihil enim mihi novi, nihil integri, neque M. Crassus, qui totam causam et pro facultate, et pro fide sua diligentissime vobis explicavit, neque Cn. Pompeius, cuius oratio omnibus ornamentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed quoniam, me recusante, placuit ambobus adhiberi hunc a me quasi perpoliendi quendam operis extremum laborem: peto a vobis, ut me officii potius, quam dicendi studio hanc suscepisse operam ac munus putetis. Ac prius, quam aggrediar ad ius causamque Cornelii, quiddam de communi conditione omnium nostûm, deprecandae malivolentiae causa, breviter commemorandum videtur. Si, quo quisque loco nostrûm est, iudices, natus, aut, si in qua fortuna est ascendi initio constitutus, hunc vitae statum usque ad senectutem obti-

Digitized by Google

nere debet, et, si omnes, quos aut fortuna extulit, aut ipsorum illustravit labor et industria, poena sunt afficiendi: non gravior L. Cornelio, quam multis viris bonis atque fortibus, constitui lex vitae et conditio videtur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo genere et fortunae gradu non modo amicitias, et rei familiaris copias consecuta est, sed summam laudem, honores, gloriam, dignitatem: non intelligo, cur potius invidia violatura virtutem L. Cornelii, quam aequitas vestra pudorem eius adiutura videatur. Itaque, quod maxime petendum est, a vobis idcirco non peto, iudices, ne de vestra sapientia, atque de vestra humanitate dubitare videar. est autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici sitis industriae, ne humanitatem opprimendam, ne virtutem puniendam putetis. illud peto, ut, si causam ipsam per se firmam esse et stabilem videritis, hominis ipsius ornamenta adiumento causae potius, quam impedimento esse malitis.

VIII. Nascitur, iudices, causa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex senatus sententia tulerunt. qua lege, videmus, satis esse sanctum, uti cives Romani sint ii, quos Cn. Pompeius de consilii sententia sigillatim civitate donarit. Donatum esse L. Cornelium praesens Pompeius dicit: indicant publicae tabulae: accusator fatetur. sed negat, ex foederato populo quemquam potuisse, nisi is populus fundus factus esset, in hanc civitatem venire. O praeclarum interpretem iuris! auctorem antiquitatis! correctorem atque emendatorem nostrae civitatis! qui hanc poenam foederibus adscribat, ut omnium praemiorum beneficiorumque nostrorum expertes faciat foederatos. Quid enim potuit dici imperitius, quam foederatos populos fieri fundos oportere? nam id non magis est proprium foederatorum, quam omnium liberorum. Sed totum hoc, iudices, in ea fuit positum semper ratione atque sententia, ut, cum iussisset po-

Digitized by Google

pulus Romanus aliquid; si id adscivissent socii populi ac Latini, et, si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tamquam in fundo, resedisset; ut tum lege eadem is populus teneretur: non, ut de nostro iure aliquid diminueretur, sed ut illi populi, aut iure eo, quod a nobis esset constitutum, aut aliquo commodo aut beneficio uterentur. Tulit apud maiores nostros legem C. Furius de testamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliae leges de civili iure sunt latae: (quas Latini voluerunt, adsciverunt:) ipsa denique Iulia, qua lege civitas est sociis et Latinis data, qui fundi populi facti non essent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heracliensium et Neapolitanorum fuit, cum magna pars in iis civitatibus foederis sui libertatem civitati anteferret. Postremo haec vis est istius et iuris et verbi, ut fundi populi, beneficio nostro, non suo iure fiant. Cum aliquid populus Romanus iussit, id si est eiusmodi, ut quibusdam populis sive foederatis, sive liberis, permittendum esse videatur, ut statuant ipsi non de nostris, sed de suis rebus, quo iure uti velint: tum, utrum fundi facti sint, an non, quaerendum esse videatur: de nostra vero republica, de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute, fundos populos fieri noluerunt.

IX. Atqui, si imperatoribus nostris, si senatui, si populo Romano non licebit, propositis praemiis elicere ex civitatibus sociorum atque amicorum fortissimum atque optimum quemque ad subeunda pro salute nostra pericula: summa utilitate ac maximo saepe praesidio in periculis atque asperis temporibus carendum erit. Sed, per deos immortales! quae est ista societas, quae amicitia, quod foedus, ut aut nostra civitas careat in suis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut, si quis ex illis populis sit exortus, qui nostros duces auxilio laboris, commeatus, periculo suo iuverit, qui cum

Digitized by Google

hoste nostro cominus in acie saepe pugnarit, qui se saepe telis hostium, qui dimicationi capitis, qui morti obiecerit: nulla conditione, huius civitatis praemiis affici possit? Etenim in populum Romanum grave est, non posse uti sociis excellenti virtute praeditis, qui velint cum periculis nostris sua communicare: in socios vero ipsos, et in eos, de quibus agimus, foederatos, iniuriosum et contumeliosum est, his praemiis, et his honoribus exclusos esse fidelissimos et coniunctissimos socios, quae pateant stipendiariis, pateant hostibus, pateant saepe servis. Nam et stipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris provinciis multos civitate donatos videmus: et qui hostes ad nostros imperatores perfugissent, et magno usui reipublicae nostrae fuissent, scimus civitate esse donatos: servos denique, quorum ius et fortunae conditio infima est, bene de republica meritos, persaepe libertate, id est, civitate, publice donari videmus.

X. Hanc tu igitur, patrone foederum ac foederatorum, conditionem statuis Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis, quos Gaditanis adiutoribus armis subegimus, atque in ditionem nostram redegimus, liceat, si populus Romanus permiserit, ut ab senatu, ab imperatoribus nostris, civitate donentur: id ne liceat ipsis? qui si suis decretis legibusve sanxissent, ne quis suorum civium castra imperatorum populi Romani iniret; ne quis se pro nostro imperio in periculum capitis, atque in vitae discrimen inferret: Gaditanorum auxiliis, cum vellemus, uti nobis non liceret: privatim vero, ne quis vir et animo et virtute praecellens pro nostro imperio periculo suo dimicaret: graviter iure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum virorum, alienigenarum nos hominum studiis, atque externa virtute privari. Atqui nihil interest, iudices, utrum haec foederati iura constituant, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad nostrorum bellorum pericula accedere, an, quae nos eorum civi-

Digitized by Google

bus, virtutis causa, tribuerimus, ea rata esse non possint. nihil enim magis uteremur his adiutoribus, sublatis praemiis virtutis, quam, si omnino his versari in nostris bellis non liceret? Etenim, cum, pro sua patria, pauci, post genus hominum natum, reperti sint, qui, nullis praemiis propositis, vitam suam hostium telis obiecerint: pro aliena republica quemquam fore putatis, qui se opponat periculis, non modo nullo proposito praemio, sed etiam interdicto?

XI. Sed, cum est illud imperitissime dictum, de populis fundis, quod commune est liberorum populorum, non proprium foederatorum: ex quo intelligi necesse est, aut neminem ex sociis civem fieri posse, aut etiam posse ex foederatis: tum vero ius omne noster iste magister mutandae civitatis ignorat; quod est, iudices, non solum in legibus publicis positum, sed etiam in privatorum voluntate. Iure enim nostro neque mutare civitatem quisquam invitus potest, neque, si velit, mutare non potest, modo adsciscatur ab ea civitate, cuius esse se civitatis velit: ut, si Gaditani sciverint nominatim de aliquo cive Romano, ut sit is civis Gaditanus, magna potestas sit nostro civi mutandae civitatis, nec foedere impediatur, quo minus ex cive Romano civis Gaditanus possit esse. Duarum civitatum civis esse, nostro iure civili, nemo potest: non esse huius civitatis civis, qui se alii civitati dicarit, potest. Neque solum dicatione, quod in calamitate clarissimis viris Q. Maximo, C. Laenati, Q. Philippo Nuceriae, C. Catoni Tarracone, Q. Caepioni, P. Rutilio Smyrnae vidimus accidisse, ut earum civitatum fierent cives, hanc ante amittere non potuissent, quam huius solum civitatis mutatione vertissent: sed etiam postliminio potest civitatis fieri mutatio. neque enim sine causa de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud maiores legati nostri in Graeciam proficiscentes interpretem secum habere voluerunt, ad populum latum, ut is Publicius, si domum revenisset, et

Digitized by Google

inde Romam redüisset, ne minus civis esset. Multi etiam superiore memoria cives Romani sua voluntate, indemnati et incolumes, his rebus relictis, alias se in civitates contulerunt.

XII. Quodsi civi Romano licet esse Gaditanum, sive exsilio, sive postliminio, sive reiectione huius civitatis: (ut iam ad foedus veniam, quod ad causam nihil pertinet: de civitatis enim iure, non de foederibus disceptamus:) quid est, quamobrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat? Equidem longe secus sentio. nam cum ex omnibus civitatibus via sit in nostram, cumque nostris civibus pateat iter ad ceteras civitates: tum vero, ut quaeque nobiscum maxime societate, amicitia, sponsione, pactione, foedere coniuncta est, ita mihi maxime communionem beneficiorum, praemiorum, civitatis, continere videtur. Atqui ceterae civitates omnes non dubitarent nostros recipere in suas civitates, si idem nos iuris haberemus, quod ceteri. sed nos non possumus et huius esse civitatis, et cuiusvis praeterea: ceteris concessum est. Itaque in Graecis civitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedaemonios, ceteros undique adscribi, multarumque esse eosdem homines civitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, nostros cives, Athenis in numero iudicum atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero; cum ignorarent, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperassent. Peritus vero nostri iuris ac moris nemo umquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civitatem se dicavit.

XIII. Sed hic totus locus disputationis atque orationis meae, iudices, pertinet ad commune ius mutandarum civitatum: nihil habet, quod sit proprium religionis ac foederum. Defendo enim rem universam, nullam esse gentem ex omni regione terrarum, neque tam dissidentem a populo Romano odio quodam atque discidio, neque tam fide benevolentiaque coniunctam.

Digitized by Google

ex qua nobis interdictum sit, ut ne quem adsciscere civem, aut civitate donare possimus. O iura praeclara atque divinitus iam inde a principio Romani nominis a maioribus nostris comparata! ne quis nostrum plus quam unius civitatis esse possit: (dissimilitudo enim civitatum varietatem iuris habeat necesse est;) ne quis invitus civitate mutetur: neve in civitate maneat invitus. Haec sunt enim fundamenta firmissima nostrae libertatis, sui quemque iuris et retinendi et dimittendi esse dominum. Illud vero sine ulla dubitatione maxime nostrum fundavit imperium, et populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator huius urbis, Romulus, foedere Sabino docuit, etiam hostibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. cuius auctoritate et exemplo numquam est intermissa a maioribus nostris largitio et communicatio civitatis. Itaque et ex Latio multi, et Tusculani, et Lanuvini, et ex ceteris generibus gentes universae in civitatem sunt receptae; ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti essent civitatem mutare, si qui noluissent, nec, si qui essent civitatem nostram beneficio populi Romani consecuti, violatum foedus eorum videretur.

XIV. At enim quaedam foedera exstant, ut Germanorum, Insubrium, Helvetiorum, Iapidum, nonnullorum item ex Gallia barbarorum, quorum in foederibus exceptum est, ne quis eorum a nobis civis recipiatur. Quodsi exceptio facit, ne liceat: ibi necesse est licere, ubi non est exceptum. Vbi est igitur exceptum foedere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? nusquam. ac sicubi esset; lex Iulia et Cornelia, quae definite potestatem Pompeio civitatem donandi dederat, sustulisset. Exceptum est, inquit, si quid sacrosanctum esset. Ignosco tibi, si neque Poenorum iura calles: reliqueras enim civitatem tuam: neque nostras potuisti leges inspicere: ipsae enim te a cognitione sua iudicio publi-

Digitized by Google

co repulerunt. Quid fuit in rogatione ea, quae de Pompeio a Gellio, et a Lentulo, consulibus, lata est, in quo aliquid sacrosanctum exceptum videretur? Primum enim, sacrosanctum esse nihil potest, nisi quod populus plebesve sanxisset: deinde sanctiones sacrandae sunt aut genere ipso, aut obtestatione et consecratione legis, aut poenae, cum caput eius, qui contra facit, consecratur. Quid habes igitur dicere de Gaditano foedere eiusmodi? Vtrum a capitis consecratione, an obtestatione legis sacrosanctum esse confirmas? Nihil ommino umquam de isto foedere ad populum, nihil ad plebem latum esse dico: de quibus etiamsi latum esset, neque legem, neque poenam latam esse, ne quem civem reciperemus: tamen id esset, quod populus postea iussisset, ratum; neque quidquam illis verbis, *si quid sacrosanctum esset*, esse exceptum videretur. de his, cum populus Romanus nihil umquam iusserit, quidquam audes dicere sacrosanctum fuisse?

XV. Nec vero haec oratio mea ad infirmandum foedus Gaditanorum, iudices, pertinet. neque enim est meum, contra opinionem vetustatis, contra ius optime meritae civitatis, contra auctoritatem senatus dicere. Duris enim quondam temporibus reipublicae nostrae, cum praepotens terra marique Karthago, nixa duabus Hispaniis, huic imperio immineret, et cum duo fulmina nostri imperii, subito in Hispania, Cn. et P. Scipiones, exstincti occidissent: L. Marcius, primipili centurio, cum Gaditanis foedus icisse dicitur. quod cum magis fide illius populi, iustitia nostra, vetustate denique ipsa, quam aliquo publico vinculo religionis teneretur: sapientes homines, et publici iuris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Catulo consulibus, a senatu de foedere postulaverunt. Tum est cum Caditanis foedus vel renovatum, vel ictum. de quo foedere populus Romanus sententiam non tulit; qui, iniussu suo, nullo pacto potest religione obligari. Ita Gaditana civitas quod beneficiis suis erga rempublicam nostram

Digitized by Google

consequi potuit; quod imperatorum testimoniis, quod vetustate, quod Q. Catuli, summi viri, auctoritate, quod indicio senatus, quod foedere, consecuta est; quod publica religione sanciri potuit; id abest. populus enim se nusquam obligavit. neque ideo est Gaditanorum causa deterior. gravissimis enim et plurimis rebus est fulta. Sed isti disputationi certe nihil est loci. Sacrosanctum enim nihil potest esse, nisi quod per populum plebemve sancitum est.

XVI. Quodsi hoc foedus, quod populus Romanus, auctore senatu, commendatione et iudicio vetustatis, voluntate et sententiis suis comprobat, idem suffragiis comprobasset: quid erat, cur ex ipso foedere Gaditanum in civitatem nostram recipi non liceret? nihil est enim aliud in foedere, nisi, ut PIA ET AETERNA PAX sit. Quid id ad civitatem? Adiunctum illud etiam est, quod non est in omnibus foederibus: MAIESTATEM POPVLI ROMANI COMITER CONSERVATO. id habet hanc vim, ut sit ille in foedere inferior. Primum verbi genus hoc conservandi, quo magis in legibus, quam in foederibus, uti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde, cum alterius populi maiestas conservari iubetur, de altero siletur: certe ille populus in superiori conditione causaque ponitur, cuius maiestas foederis sanctione defenditur. In quo erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicebat, *Comiter* esse *communiter*: quasi vero priscum aliquod aut insolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, suaves homines esse dicuntur. — „*qui erranti comiter monstrat viam*, benigne et non gravate: *communiter* quidem certe non convenit. Et simul absurda res est, caveri foedere, ut maiestatem populi Romani communiter conservent: id est, ut populus Romanus suam maiestatem esse salvam velit. quod si iam ita esset, ut esse non potest: tamen de nostra maiestate, nihil de illorum caveretur. Potestne igitur nostra maiestas a Gaditanis benigne

Digitized by Google

conservari, si ad eam retinendam Gaditanos praemiis elicere non possumus? potest esse ulla denique maiestas, si impedimur, quo minus per populum Romanum, beneficiorum, virtutis causa, tribuendorum potestatem imperatoribus nostris deferamus?

XVII. Sed quid ego disputo, quae mihi tum, si Gaditani contra me dicerent, vere posse dici viderentur? illis enim repetentibus L. Cornelium, responderem, legem populum Romanum iussisse de civitate tribuenda. huic generi legum fundos populos fieri non solere. Cn. Pompeium de consilii sententia civitatem huic dedisse, nullum populi nostri iussum Gaditanos habere; itaque nihil esse sacrosanctum, quod lege exceptum videretur. si esset: tamen in foedere nihil esse cautum, praeter pacem. additum etiam esse illud, ut maiestatem illi nostram conservare deberent: quae certe minueretur, si aut adiutoribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut praemii tribuendi potestatem nullam haberemus. Nunc vero quid ego Gaditanos loquar, cum id, quod defendo, voluntate eorum, auctoritate, legatione ipsa comprobetur? qui, a principio sui generis ac reipublicae, ab omni studio sensuque Poenorum mentes suas ad nostrum imperium nomenque flexerunt? quos, cum maxima bella nobis inferrent, moenibus excluserunt? classibus insecuti sunt? corporibus, copiis, opibus depulerunt? qui et veterem illam speciem foederis Marciani, semper omni arce duxerunt sanctiorem, et hoc foedere, Catuli, senatusque auctoritate, se nobiscum coniunctissimos esse arbitrati sunt? quorum moenia, delubra, agros, ut ipse Hercules itinerum ac laborum suorum, sic maiores nostri, imperii ac nominis populi Romani terminos esse voluerunt? Testantur et mortuos nostros imperatores, quorum vivit immortalis memoria et gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, Cassios, Metellos, et hunc praesentem Cn. Pompeium, quem procul ab eorum moenibus, acre et magnum bel-

Digitized by Google

lum gerentem, commeatu pecuniaque iuverunt: et hoc tempore ipso populum Romanum, quem in caritate annonae, ut saepe ante fecerant, frumento suppeditato, levaverunt: se hoc ius esse velle, ut sibi, et liberis, si qui eximia virtute fuerint, sit in nostris castris, sit in imperatorum praetoriis; sit denique inter signa atque in acie locus; sit his gradibus adscensus etiam ad civitatem.

XVIII. Quodsi Afris, si Sardis, si Hispanis, agris stipendioque multatis, virtute adipisci licet civitatem: Gaditanis autem, officiis, vetustate, fide, periculis, foedere coniunctis, hoc idem non licebit: non foedus sibi nobiscum, sed iniquissimas leges impositas a nobis esse arbitrabuntur. Atque hanc, iudices, non a me fingi orationem, sed me dicere, quae Gaditani iudicarint, res ipsa declarat. Hospitium, multis annis ante hoc tempus, cum L. Cornelio Gaditanos fecisse publice, dico. proferam testes, proferam legatos: excitabo laudatores, quos ad hoc iudicium, summos homines ac nobilissimos, deprecatores huius periculi, missos videtis. re denique multo ante Gadibus inaudita, fore, huic ut ab illo periculum crearetur, gravissima tum in istum civem suum Gaditani senatusconsulta fecerunt. Potuit magis fundus populus Gaditanus fieri (quoniam hoc magnopere delectare verbo) si tum sit fundus; cum scita ac iussa nostra sua sententia comprobat, quam cum hospitium fecit, ut et civitate illum mutatum esse fateretur, et huius civitatis honore dignissimum iudicaret? potuit certius interponere iudicium voluntatis suae, quam cum etiam accusatorem huius multa et poena multavit? potuit magis de re iudicare, quam cum ad vestrum iudicium cives amplissimos legavit, testes huius iuris, vitae laudatores, periculi deprecatores? Etenim quis est tam demens, quin sentiat, ius hoc Gaditanis esse retinendum, ne interseptum sit iis iter perpetuo ad hoc amplissimum praemium civitatis: et magnopere iis esse laetan-

Digitized by Google

dum, huius L. Cornelii benivolentiam erga suos remanere Gadibus: gratiam et facultatem commendandi in hac civitate versari? Quis enim nostrûm est, cui non illa civitas sit huius studio, cura, diligentia, commendatior?

XIX. Omitto, quantis ornamentis populum istum C. Caesar, cum esset in Hispania praetor, affecerit, controversias sedarit, iura, ipsorum permissu, statuerit; inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinaque delerit; summa in eam civitatem, huius rogatu, studia et beneficia contulerit. Multa praetereo, quae quotidie, labore huius et studio, aut omnino, aut certe facilius consequuntur. Itaque et adsunt principes civitatis, et defendunt: amore, ut suum civem: testimonio, ut nostrum: officio, ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem: studio, ut diligentissimum defensorem commodorum suorum. Ac, ne ipsi Gaditani arbitrentur, quamquam nullo incommodo afficiantur, si liceat, eorum cives virtutis causa in nostram civitatem venire, tamen hoc ipso inferius esse suum foedus, quam ceterorum: consolabor et hos praesentes, viros optimos, et illam fidelissimam atque amicissimam nobis civitatem; simul et vos, non ignorantes, iudices, admonebo, quo de iure hoc iudicium constitutum sit, de eo numquam omnino esse dubitatum. Quos igitur prudentissimos interpretes foederum, quos peritissimos bellici iuris, quos diligentissimos in exquirendis conditionibus civitatum atque causis esse arbitramur? eos profecto, qui iam imperia ac bella gesserunt.

XX. Etenim, si Q. Scaevola ille augur, cum de iure praediatorio consuleretur, homo iuris peritissimus, consultores suos nonnumquam ad Furium et Cascellium, praediatores, reiiciebat: si nos de aqua nostra Tusculana M. Tugionem potius, quam C. Aquillium consulebamus, quod assiduus usus rei deditus, et ingenium, et artem saepe vincit: quis du-

Digitized by Google

bitet de foederibus, et de toto iure pacis et belli, omnibus iuris peritissimis imperatores nostros anteferre? Possumusne igitur tibi probare auctorem exempli atque facti illius, quod a te reprehenditur, C. Marium? quaeris aliquem graviorem? constantiorem? praestantiorem virtute, prudentia, religione, aequitate? Is igitur M. Annium Appium, fortissimum virum, summa virtute praeditum, civitate donavit, cum Camertinum foedus, sanctissimum atque aequissimum sciret esse. Potest igitur, iudices, L. Cornelius condemnari, ut non C. Marii factum condemnetur? Exsistat ergo ille vir parumper cogitatione vestra, quoniam re non potest, ut conspiciatis eum mentibus, quem oculis non potestis: dicat, se non imperitum foederis, non rudem exemplorum, non ignarum belli fuisse: se P. Africani discipulum ac militem: se stipendiis, se legationibus bellicis eruditum: se, si tanta bella egisset, quanta et gessisset et confecisset, si tot consulibus meruisset, quoties ipse consul fuisset, omnia iura belli perdiscere ac nosse potuisse: sibi non fuisse dubium, quin nullo foedere a republica bene gerenda impediretur: a se ex coniunctissima atque amicissima civitate fortissimum quemque esse delectum: neque Iguvinatium, neque Camertium foedere esse exceptum; quo minus eorum civibus a populo Romano praemia virtutis tribuerentur.

XXI. Itaque, cum paucis annis post hanc civitatis donationem acerrima de civitate quaestio, Licinia et Mucia lege, venisset: num quis eorum, qui de foederatis civitatibus esset civitate donatus, in iudicium est vocatus? nam Spoletinus L. Matrinius unus ex iis, quos C. Marius civitate donasset, dixit causam ex colonia Latina, in primis firma et illustri. quem cum disertus homo L. Antistius accusaret, Spoletinus dixit, fundum populum Spoletinum non esse factum. Videbat enim, populos de suo iure, non de nostro, fundos fieri solere; sed, cum lege Appuleia coloniae non es-

Digitized by Google

sent deductae, qua lege Saturninus C. Mario tulerat, ut in singulas colonias ternos cives Romanos facere posset, negabat hoc beneficium, re ipsa sublata, valere debere. Nihil habet similitudinis ista accusatio: sed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Crassum, affinem suum, hominem incredibili eloquentia, sed paucis ipse verbis causam illam gravitate sua defenderit et probarit. Quis enim esset, iudices, qui imperatoribus nostris, in bello, in acie, in exercitu, delectum virtutis; qui sociis, qui foederatis, in defendenda republica nostra spem praemiorum eripi vellet? Quodsi vultus C. Marii, si vox, si ille imperatorius ardor oculorum, si recentes triumphi, si praesens valuit adspectus: valeat auctoritas, valeant res gestae, valeat memoria, valeat fortissimi et clarissimi viri nomen aeternum. sit hoc discrimen inter gratiosos cives atque fortes, ut illi viri fruantur opibus suis; horum, etiam mortuorum, (si quisquam huius imperii defensor mori potest,) vivat auctoritas immortalis.

XXII. Quid? Cn. Pompeius, pater, rebus Italico bello maximis gestis, P. Caesium, equitem Romanum, virum bonum, qui vivit Ravennae, foederato ex populo, nonne civitate donavit? quid? cohortes duas universas Camertium? quid? Heracliensium legionem, P. Crassus, vir amplissimus, ex ea civitate, quacum prope singulare foedus Pyrrhi temporibus, C. Fabricio consule, ictum putatur? quid? Massiliensem Aristonem Sulla? quid? quoniam de Gaditanis agimus, idem heros novem Gaditanos? quid? vir sanctissimus, et summa religione ac modestia, Q. Metellus Pius, Q. Fabium Sanguntinum? quid? hic, qui adest, a quo haec, quae ego nunc percurro, subtilissime sunt omnia perpolita, M. Crassus, non Aletrinensem foederatum civitate donavit, homo tum gravitate et prudentia praestans, tum vel nimium parcus in largienda civitate? Hic tu, Cn. Pompeii beneficium, vel potius iudicium, et factum infirmare conaris, qui ferit, quod

Digitized by Google

C. Marium fecisse audierat; fecit, quod P. Crassum, quod L. Sullam, quod Q. Metellum, quod denique domesticum auctorem, patrem suum, facere viderat? Neque vero in uno Cornelio id fecit. nam et Gaditanum Hasdrubalem ex bello illo Africano, et Mamertinos obvios, et quosdam Vticenses, et Saguntinos fabros, civitate donavit. Etenim, cum ceteris praemiis digni sunt, qui suo labore et periculo nostram rempublicam defenderunt: tum certe dignissimi sunt, qui civitate ea donentur, pro qua pericula ac tela subierunt. Atque utinam, qui ubique sunt propugnatores huius imperii, possent in hanc civitatem venire, et contra, oppugnatores reipublicae de civitate exterminari! Neque enim ille summus poëta noster, Hannibalis illam magis cohortationem, quam communem imperatorum, voluit esse, „*Hostem qui feriet, erit*, inquit, *mihi Karthaginiensis, Quisque erit, cuiatis*; etsi id habent hoc leve, et semper habuerunt. Itaque et cives undique fortes viros adsciverunt, et hominum ignobilium virtutem persaepe nobilitatis inertiae praetulerunt.

XXIII. Habetis imperatorum summorum, et sapientissimorum hominum, clarissimorum virorum, interpretationem iuris ac foederum; dabo etiam iudicum, qui huic quaestioni praefuerunt; dabo universi populi Romani; et dabo sanctissimum iudicium senatus. Iudices cum prae se ferrent, palamque loquerentur, quid essent lege Papia de M. Crasso, Mamertinis repetentibus, iudicaturi: Mamertini, publice susceptа causa, destiterunt. Multi in civitatem recepti ex liberis foederatisque populis, sunt liberati: nemo umquam est de civitate accusatus, quod aut populus fundus factus non esset, aut quod foedere civitatis mutandae ius impediretur. Audebo etiam hoc contendere, numquam esse condemnatum, quem constaret, ab imperatore nostro civitate donatum. Cognoscite nunc populi Romani iudicium, multis rebus interpositum,

Digitized by Google

atque in maximis causis re ipsa atque usu comprobatum. Cum Latinis omnibus foedus ictum, Sp. Cassio, Postumio Cominio, consulibus, quis ignorat? quod quidem nuper in columna aenea meminimus post Rostra incisum et perscriptum fuisse. Quomodo igitur L. Cossinius Tiburs, pater huius equitis Romani, optimi atque ornatissimi viri, damnato T. Coelio, quomodo ex eadem civitate T. Coponius, civis item summa virtute et dignitate (nepotes T. et C. Coponios nostis) damnato C. Massone, civis Romanus est factus? An lingua et ingenio patefieri aditus ad civitatem potuit: manu et virtute non potuit? anne de nobis trahere spolia foederatis licebit: de hostibus non licebit? an, quod adipisci poterunt dicendo, id eis assequi pugnando non licebit? an accusatori maiores nostri maiora praemia, quam bellatori, esse voluerunt?

XXIV. Quodsi acerbissima lege Servilia principes viri ac gravissimi, et sapientissimi cives, hanc Latinis, id est, foederatis, viam ad civitatem populi iussu patere passi sunt: neque in his est hoc reprehensum Licinia et Mucia lege, cum praesertim genus ipsum accusationis et nomen, eiusmodi praemium, quod nemo assequi posset nisi ex senatoris calamitate, neque senatori, neque bono cuiquam nimis iucundum esse posset: dubitandum fuit, quin, quo in genere iudicum praemia rata essent, in eodem iudicia imperatorum valerent? num fundos igitur factos populos arbitramur aut Servilia lege, aut ceteris, quibus, Latinis hominibus erat propositum aliqua ex re praemium civitatis? Cognoscite nunc iudicium senatus, quod semper est iudicio populi comprobatum. Sacra Cereris, iudices, summa maiores nostri religione confici caeremoniaque voluerunt: quae cum essent assumta de Graecia, et per Graecas semper curata sunt sacerdotes, et Graeca omnia nominata. sed cum illam, quae Graecum illud sacrum monstraret, et faceret, ex Graecia deligerent: tamen sacra pro civibus civem facere

Digitized by Google

voluerunt, ut deos immortales scientia peregrina et externa, mente domestica et civili precaretur. Has sacerdotes video fere sūt Neapolitanas, aut Velienses fuisse, foederatarum sine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico: ante civitatem Veliensibus datam, de senatus sententia C. Valerium Flaccum, praetorem urbanum, nominatim ad populum de Calliphana Veliense, ut ea civis Romana esset, tulisse. Num igitur aut fundos factos Velienses, aut sacerdotem illam, civem Romanam factam non esse, aut foedus et a senatu et a populo Romano violatum arbitrabimur?

XXV. Intelligo, iudices, in causa aperta, minimeque dubia, multo et plura, et a pluribus peritissimis esse dicta, quam res postularet. sed id factum est, non ut vobis rem tam perspicuam dicendo probaremus, verum ut omnium malevolorum, iniquorum, invidorum animos frangeremus: quos ut accusator incenderet, ut aliqui sermones hominum, alienis bonis moerentium, etiam ad vestras aures permanarent, et in iudicio ipso redundarent, idcirco illa in omni parte orationis summa arte adspergi videbatis: tum pecuniam L. Cornelii, quae neque invidiosa est, et, quantacumque est, eiusmodi est, ut conservata magis, quam correpta esse videatur: tum luxuriam, quae non crimine aliquo libidinis, sed communi maledicto notabatur: tum Tusculanum, quod Q. Metelli fuisse meminerat, et L. Crassi, Crassum emisse de libertino homine, Soterico Marcio, ad Metellum pervenisse de Venonii Vindicii bonis, non tenebat: simul illud nesciebat, praediorum nullam esse gentem: emtionibus ea solere saepe ad alienos homines, saepe ad infimos, non legibus, tamquam tutelas, pervenire. Obiectum est etiam, quod in tribum Crustuminiam pervenerit: quod hic assecutus est legis de ambitu praemio, minus invidioso, quam qui legum praemiis praetoriam sententiam, et praetextam togam consequuntur. Et adoptio Theophani agitata est: per quam

Digitized by Google

Cornelius, nihil est, praeterquam propinquorum suorum hereditates, assecutus.

XXVI. Quamquam istorum animos, qui ipsi Cornelio invident, non est difficillimum mitigare. more hominum invident, in conviviis rodunt, in circulis vellicant: non illo inimico, sed hoc maledico dente carpunt. Qui amicis L. Cornelii aut inimici sunt, aut invident, hi sunt huic multo vehementius pertimescendi. nam huic quidem ipsi quis est umquam inventus inimicus? aut quis iure esse potuit? Quem bonum non coluit? cuius fortunae dignitatique non concessit? Versatus in intima familiaritate hominis potentissimi, in maximis nostris malis atque discordiis neminem umquam alterius rationis ac partis, non re, non verbo, non vultu denique offendit. Fuit hoc sive meum, sive reipublicae fatum, ut in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet. non modo non exsultavit in ruinis nostris [nostrisque discordiis] Cornelius: sed omni officio, lacrymis, opera, consolatione, omnes, me absente, meos sublevavit. Quorum ego testimonio ac precibus munus hoc meritum huic, et, ut a principio dixi, iustam et debitam gratiam refero: speroque, iudices, ut eos, qui principes fuerunt conservandae salutis, aut dignitatis meae, diligitis, et caros habetis, sic, quae ab hoc pro facultate huius, pro loco facta sunt, et grata esse vobis, et probata. Non igitur a suis, quos nullos habet, sed a suorum, qui et multi et potentes sunt, urgetur inimicis: quos quidem hesterno die Cn. Pompeius copiosa oratione et gravi, secum, si vellent, contendere iubebat: ab hoc impari certamine, atque iniusta contentione avocabat.

XXVII. Et erat aequa lex, et nobis, iudices, atque omnibus, qui nostris familiaritatibus implicantur, vehementer utilis, ut nostras inimicitias ipsi inter nos geramus, amicis nostrorum inimicorum temperemus. Ac, si mea auctoritas satis apud illos in hac re pon-

Digitized by Google

deris haberet, cum me praesertim rerum varietate, atque usu ipso, iam perdoctum viderent: etiam ab illis eos maioribus discordiis avocarem. Id enim contendere mihi de republica, cum id defendas, quod esse optimum sentias, et fortium virorum, et magnorum hominum semper putavi: neque huic umquam labori, officio, muneri defui. sed contentio, tamdiu sapiens est, quamdiu aut proficit aliquid, aut, si non proficit, non obest civitati. Voluimus quaedam, contendimus, experti sumus: obtenta non sunt. dolorem alii, nos luctum moeroremque suscepimus. Cur ea, quae mutare non possumus, convellere malumus, quam tueri? C. Caesarem senatus et genere supplicationum amplissimo ornavit, et numero dierum novo. Idem, in angustiis aerarii, victorem exercitum stipendio affecit: imperatori decem legatos decrevit, lege Sempronia succedendum non censuit. Harum ego sententiarum et princeps et auctor fui: neque me dissensioni meae pristinae putavi potius assentiri, quam praesentibus reipublicae temporibus et concordiae convenire. Non idem aliis videtur. sunt fortasse in sententia firmiores. reprehendo neminem: sed assentior non omnibus: neque esse inconstantis puto, sententiam aliquam, tamquam aliquod navigium, atque cursum, ex reipublicae tempestate moderari. Sed si qui sunt, quibus infinitum sit odium, in quos semel susceptum sit; quos video esse nonnullos: cum ducibus ipsis, non cum comitatu assectatoribusque confligant. Illam enim fortasse pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt: hanc vero iniquitatem omnes, cum aliqua crudelitate coniunctam. Sed, si certorum hominum mentes nulla ratione placare, iudices, possumus: vestros quidem animos certe confidimus, non oratione nostra, sed humanitate vestra esse placatos.

XXVIII. Quid enim est, cur non potius ad summam laudem huic, quam ad minimam fraudem, Caesaris familiaritas valere debeat? Cognovit adolescens:

Digitized by Google

placuit homini prudentissimo: in summa amicorum copia cum familiarissimis eius est adaequatus. in praetura, in consulatu praefectum fabrûm detuiit: consilium hominis probavit, fidem est complexus: officia, observantiamque dilexit. fuit hic multorum illi laborum socius aliquando: est fortasse nunc nonnullorum particeps commodorum. quae quidem si huic obfuerintapud vos, non intelligo, quod bonum cuiquam sit apud tales viros profuturum. Sed, quoniam C. Caesar abest longissime, atque in iis est nunc locis, quae regione orbem terrarum, rebus illius gestis imperium populi Romani definiunt: nolite, per deos immortales! iudices, hunc illi acerbum nuntium velle perferri, ut suum praefectum fabrûm, ut hominem sibi carissimum et familiarissimum, non ob ipsius aliquod delictum, sed ob suam familiaritatem vestris oppressum sententiis audiat. Miseremini eius, qui non de suo peccato, sed de huius summi et clarissimi viri facto; non de aliquo crimine, sed, periculo suo, de publico jure disceptat; quod ius si Cn. Pompeius ignoravit, si M. Crassus, si Q. Metellus, si Cn. Pompeius pater, si L. Sulla, si L. Crassus, si C. Marius, si senatus, si populus Romanus, si, qui de re simili iudicarunt, si foederati populi, si socii, si illi antiqui Latini: videte, ne utilius vobis et honestius sit, illis ducibus errare, quam hoc magistro erudiri. Sed, si de certo, de perspicuo, de utili, de probato, de iudicato vobis iure esse constituendum videtis: nolite committere, ut in re tam inveterata quidquam novi sentiatis. Simul et illa, iudices, omnia ante oculos vestros proponite: primum, esse omnes etiam post mortem reos, clarissimos illos viros, qui foederatos civitate donarunt: deinde senatum, qui persaepe hoc iudicavit: populum, qui iussit: iudices, qui approbarunt. tum etiam illud cogitatote: si vivere ac vixisse Cornelium, ut, cum omnium peccatorum quaestiones sint, non de vitiorum suorum poena, sed de

Digitized by Google

virtutis praemio in iudicium vocetur. Accedat etiam illud, ut statuatis hoc iudicio, utrum posthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamento esse malitis. Postremo illud, iudices, fixum in animis vestris tenetote, vos in hac causa non de maleficio L. Cornelii, sed de beneficio Cn. Pompeii iudicaturos.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google